

คำสั่งมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ที่ 238/2553

เรื่อง เลื่อนและแต่งตั้งข้าราชการ

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 28-มาตรา 31 และมาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2547 ประกอบกับหนังสือสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่ ศธ 0509.2/ว 1984 ลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2549 เรื่อง การดำเนินการพิจารณากำหนดตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์และตำแหน่งรองศาสตราจารย์และหนังสือสำนักงาน ก.พ. ด่วนที่สุด ที่ นร 1008.1/ว 12 ลงวันที่ 30 กันยายน 2548 และข้อบังคับมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ว่าด้วยการพิจารณาตำแหน่งทางวิชาการ พ.ศ. 2549 โดยอนุมัติจากคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ครั้งที่ 53(2/2553) เมื่อวันอาทิตย์ที่ 14 มีนาคม 2553 ให้เลื่อนและแต่งตั้งข้าราชการให้ดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จำนวน 1 ราย ดังบัญชีรายละเอียดแนบท้ายคำสั่งนี้

สั่ง ณ วันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2553

(นายสว่าง ภูพัฒน์วิบูลย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

บัญชีรายละเอียดการเลื่อนและแต่งตั้งข้าราชการให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์

แนบท้ายคำสั่งมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต พ.ศ. 2553

ลำดับที่	ชื่อ - ชื่อสกุล	ตำแหน่งและส่วนราชการเดิม						ตำแหน่งที่เลื่อนและแต่งตั้ง					ตั้งแต่วันที่	หมายเหตุ
		วุฒิ/วิชาเอก	ตำแหน่ง/สังกัด	ตำแหน่ง/เลขที่	เงินเดือน		ตำแหน่ง/สังกัด	สาขา/วิชา	ตำแหน่ง/เลขที่	ให้ได้รับเงินเดือน				
					ระดับ	ขั้น				ระดับ	ขั้น			
1	นางสาวน้ำเพชร อยู่โต	สค.ม. (สังคมวิทยา)	อาจารย์	134	7	21,540	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต	การพัฒนชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต	134	8	22,160	10 เมษายน 2552		

[Signature]

๑๗๖ ๗๗๐ ๗๗๖

ส.ค.บ.	๗๗๐ ๗๗๖
วันที่	๓๑ ๗ ๒๕๕๓
เวลา	๑๒.๒๓ น.

ที่ ศธ ๐๕๐๘(๕)/๑๐๗๕๙

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
๓๒๘ ถนนศรีอยุธยา ราชเทวี
กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๓

เรื่อง การรับทราบการแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการและการให้ความเห็นชอบเพื่อให้ดำรงตำแหน่งและจำนวนตำแหน่งที่กำหนดเพิ่มขึ้นได้รับเงินประจำตำแหน่ง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
รับที่ 1099
วันที่ ๓๑ ๗ ๒๕๕๓
เวลา ๑๒.๒๓ น.

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

อ้างถึง หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่ ศธ ๐๕๓๘/๑๙๓๕ ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย บัญชีแสดงตำแหน่งที่ ก.พ.อ. เห็นชอบให้ได้รับเงินประจำตำแหน่ง

ตามหนังสือที่อ้างถึง มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ได้รายงานการแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการและขอให้คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา (ก.พ.อ.) พิจารณาให้ความเห็นชอบตำแหน่งข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา จำนวน ๑ ตำแหน่ง เป็นตำแหน่งที่มีสิทธิได้รับเงินประจำตำแหน่ง ความแจ้งแล้ว นั้น

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่ามหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการเป็นไปตามประกาศ ก.พ.อ. แล้วและ ก.พ.อ. มีมติเห็นชอบตำแหน่งข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา จำนวน ๑ ตำแหน่ง ดังรายละเอียดตามสิ่งที่ส่งมาด้วย เป็นตำแหน่งที่ได้รับเงินประจำตำแหน่งตามพระราชกฤษฎีกาการได้รับเงินประจำตำแหน่งของข้าราชการ และผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารซึ่งไม่เป็นข้าราชการ พ.ศ. ๒๕๓๘ และ (ฉบับที่ ๙) พ.ศ. ๒๕๔๙ ทั้งนี้ ไม่ก่อนวันที่ได้รับอนุมัติให้กำหนดตำแหน่งดังกล่าว และไม่ก่อนวันที่ปรากฏในเอกสารทะเบียนตำแหน่งฯ ตามสิ่งที่ส่งมาด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และได้แจ้งให้กระทรวงการคลังและสำนักงบประมาณทราบ ด้วยแล้ว

เพื่อโปรด () ทราบ () คราวและสั่งการ

เห็นสมควรให้

เพื่อโปรดทราบ

๑. มอช กพอ, ความตง ๒๕๕๓

๒. ...

ขอแสดงความนับถือ

๑. มอช กพอ

๒. มอช กพอ

(นายโอภาส เขียววิชัย, ...)
ที่ปรึกษาด้านระบบบริหาร

๓๑ ๗ ๒๕๕๓

สำนักส่งเสริมและพัฒนาสมรรถนะบุคลากร

กลุ่มฐานข้อมูลทรัพยากรบุคคล

โทร ๐ ๒๖๑๐ ๕๓๑๘

โทรสาร ๐ ๒๓๕๔ ๕๕๔๑, ๐ ๒๓๕๔ ๕๕๔๘

เรียน คณบดี

เพื่อโปรด () ทราบ () คราวและสั่งการ

เห็นสมควร

๓๑ ๗ ๒๕๕๓

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรหมเสนา)

รองอธิการบดี รักษาการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

๑๐๖๓

๑๐๖๓

๑๐๖๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย

บัญชีแสดงตำแหน่งในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่ ก.พ.อ. เห็นชอบให้ได้รับเงินประจำตำแหน่ง
(แนบท้ายหนังสือสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่ ศธ ๐๕๐๙(๕)/๑๐๓๘๙ ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓)

ลำดับที่	ตำแหน่ง	ประเภท	จำนวน	พระราชกฤษฎีกาการได้รับเงินประจำตำแหน่งของ ข้าราชการฯ พ.ศ. ๒๕๓๘ และ (ฉบับที่ ๙) พ.ศ. ๒๕๔๙
๑	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	วิชาการ	๑	มาตรา ๘ (๓)

รวม ๑ ตำแหน่ง

(รายละเอียดเพิ่มเติมตามระเบียบตำแหน่งฯ แนบท้าย)

ศาสตราจารย์
สมศักดิ์ ชุณหะวัณ
(นายสมศักดิ์ ชุณหะวัณ)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

จำนวนตำแหน่งข้าราชการพลเรือนในมหาวิทยาลัยที่มีสิทธิได้รับเงินประจำตำแหน่ง

สังกัด มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ตสงคราม

สำรวจ ณ วันที่ 26 เมษายน 2553

ตำแหน่งประเภท	จำนวนตำแหน่งที่เปลี่ยนแปลง			ตำแหน่งประเภท	ระดับ	จำนวนตำแหน่งที่เปลี่ยนแปลง			
	ปัจจุบัน	ที่หมดอายุ	รวม			ปัจจุบัน	*	**	รวม
ผู้บริหารในมหาวิทยาลัย				วิชาการ					
อธิการบดี	1	-	1	ศ	11	-			-
รองอธิการบดี	5	-	5	ท	10	-			-
กณบดี	6	-	6	ค	9	-			-
ประธานสภาอาจารย์	-	-	-	รศ.	9	10			10
ผอ.สถาบัน	1	-	1	รศ.	8	-			-
ผอ.สำนัก	2	-	2	รศ.	7	-			-
ผอ.ศูนย์	-	-	-	ผศ.	8	67	1		68
ผอ.วิทยาลัย	-	-	-	ผศ.	7	1			1
หัวหน้าแผนกอิสระ	-	-	-	ผศ.	6	-			-
รองกณบดี	18	-	18	อ.3	8	-			-
รองประธานสภาอาจารย์	-	-	-	วิชาชีพเฉพาะ					
รอง ผอ.สถาบัน	3	-	3	วช	10	-			-
รอง ผอ.สำนัก	6	-	6	วช	9	-			-
รอง ผอ.ศูนย์	-	-	-	วช	8	-			-
รอง ผอ.วิทยาลัย	-	-	-	วช	7	-			-
รองหัวหน้าแผนกอิสระ	-	-	-	เชี่ยวชาญเฉพาะ (วช)					
ผู้ช่วยอธิการบดี	3	-	3	วช	10	-			-
หัวหน้าภาควิชา	-	-	-	วช	9	-			-
ผู้อำนวยการกอง	5	-	5						
หัวหน้างานสำนักงานกณบดี	1	-	1						
หัวหน้าสำนักงานผู้อำนวยการ	1	-	1						
รวมตำแหน่งปัจจุบัน	130			ตำแหน่ง	ชำนาญการ (ว)				
รวมตำแหน่งที่หมดอายุ	1			ตำแหน่ง	ศ	10			
รวมตำแหน่งที่เลื่อนสูงขึ้น	-			ตำแหน่ง	ท	9			
รวมทั้งหมด	131			ตำแหน่ง	บริหาร (ว)				
				ป	9				
				อ	8				

หมายเหตุ

* หมายถึง ตำแหน่งที่หมดอายุ

** หมายถึง ตำแหน่งที่เลื่อนสูงขึ้น

ลงชื่อ

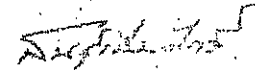

(นางปิ่นอนงค์ ฤทธิงาม)

ผู้อำนวยการกองบริหารงานบุคคล

วันที่ 26 เมษายน 2553

ตรวจสอบแล้ว

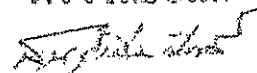
(นางจันทร์จิรา วัฒนดี)

ผู้อำนวยการกองบริหารงานบุคคล

ทะเบียนตำแหน่งประเภทวิชาการ วิชาชีพเฉพาะ ชำนาญการ เชี่ยวชาญเฉพาะและบริหาร
 ในนามมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
 ประจำปีงบประมาณ 2553 ครั้งที่ 1

ลำดับที่	ตำแหน่งเลขที่	สังกัด/ชื่อตำแหน่งในการบริหาร/ ชื่อผู้ดำรงตำแหน่ง	ชื่อตำแหน่งในสายงาน	ตำแหน่งประเภท
1	134	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นางสาวน้ำเพชร อยู่โต	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ 8	วิชาการ ตั้งแต่วันที่ 10 เมษายน 2552
			รวม 1 ตำแหน่ง	

ตรวจสอบแล้ว

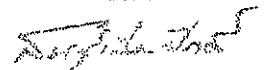
(นายค.อ. ค.อ.อ. อารุณี)

นักบริหารฯ ร. ชำนาญการ

สรุปทะเบียนตำแหน่งประเภทวิชาการ วิชาชีพเฉพาะ ชำนาญการ เชี่ยวชาญเฉพาะ และบริหาร
ในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ประจำปีงบประมาณ 2553 ครั้งที่ 1

ลำดับที่	ชื่อตำแหน่ง	จำนวน	ประเภท
1	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8	1	วิชาการ
	รวม	1	

ตรวจสอบแล้ว

(นายทิมศักดิ์ พันธ์ดี อารุณี)

นักบริหาร ระดับ ๑๓ ระดับชำนาญการ

ครอบครัวและชุมชนไทย

น้ำเพชร อยู่โต

ศก.ม. (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

2549

คำนำ

การทำความเข้าใจในสังคมปัจจุบันมีความสำคัญเป็นอย่างมาก อาจทำความเข้าใจในรูปแบบของการจัดการศึกษา การเปิดรับข้อมูลสื่อสาร หรือการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น แต่โดยรากฐานสำคัญของการทำความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวส่วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครอบครัวและชุมชนของสังคมเป็นพื้นฐาน เพื่อให้บุคคล กลุ่มคน องค์กร ฯลฯ เข้าใจพื้นเพรากเหง้าของตนเองในอันที่จะพัฒนาก้าวรุดไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคงและภาคภูมิใจ

ตำราครอบครัวและชุมชนไทยเล่มนี้ จึงเกิดขึ้นเนื่องจากมีแรงบันดาลใจตามที่กล่าวอ้างข้างต้น โดยแบ่งเนื้อหาว่าด้วยเรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย พัฒนาการของครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายหรือเข้มแข็งในสังคมไทย ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย และการพิทักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของบุคคล ครอบครัวและชุมชนไทย

การจัดทำและเรียบเรียงตำราเล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้อันเนื่องมาจากบุคคลหลายฝ่ายที่ช่วยอนุเคราะห์และให้กำลังใจ อาทิ แหล่งค้นคว้าสืบค้น แหล่งอ้างอิงจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิเจ้าของบรรณานุกรมทุกรายการ ผู้จัดเรียงพิมพ์ ที่สำคัญได้แก่ บุพพการีและญาติพี่น้อง บรรดาครูอาจารย์ ผู้ใหญ่และเพื่อนคณาจารย์ ฯลฯ จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ และหวังว่าตำราเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ทางการศึกษาในอันจะนำไปสู่การต่อยอดงานพัฒนาด้านต่างๆต่อไป

น้ำเพชร อยู่โต

25 กุมภาพันธ์ 2549

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(1)
สารบัญ	(3)
สารบัญภาพ	(7)
สารบัญแผนภาพ	(9)
สารบัญตาราง	(11)
 บทที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย	 1
ความหมายของคำว่า ครอบครัวและชุมชน	1
ประเภทของครอบครัวและชุมชน	8
ลักษณะโดยทั่วไปของครอบครัวและชุมชน	13
บทบาทหน้าที่ของครอบครัวและชุมชน	16
ความสำคัญของครอบครัวและชุมชน	22
บทสรุป	28
 บทที่ 2 พัฒนาการของครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย	 29
ครอบครัวและชุมชนไทยในอดีต – ปัจจุบัน	29
พลวัตครอบครัวและชุมชนไทยในอนาคต	36
สถานภาพและบทบาททางเพศในสังคมไทย	46
การจัดระเบียบทางสังคมในระดับครอบครัวและชุมชนไทย	50
ความบกพร่องในกระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชนไทย	53
ลัทธิปัจเจกนิยมและชุมชนนิยมในครอบครัว ชุมชนไทย	60
บทสรุป	66
 บทที่ 3 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย	 67
กลวิธีปลูกฝังให้พระโอรสและพระธิดาทรงครองชีวิตอย่างไทยของ สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์	68
กรอบแนวคิด : ความมั่นคงของครอบครัว	72
ทฤษฎีดั้งเดิมจริยธรรม	73

	หน้า
คู่มือการครองชีวิตคู่	76
วัฏจักรของครอบครัว	81
ประชากรรากหญ้าขบวนการคนกล้าสานฝันวันใหม่	83
วิสาหกิจชุมชน : ความพอเพียงในระดับครอบครัวและชุมชนไทย	89
เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองฉบับมหาดไทย : ประเทศยากจน	
ประชาชนมั่งคั่ง	93
แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม ระเบียบบรรทัดฐานและสถาบันสังคม (ใน	
ทรรศนะนักวิชาการตะวันตก)	98
แนวคิดเกี่ยวกับตัวอย่างของการส่งเสริมครอบครัว	99
แนวคิดเรื่องเครือข่ายสนับสนุนในชุมชน	101
แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม	102
บทสรุป	103
บทที่ 4 ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายหรือเข้มแข็งในสังคมไทย	105
ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายในสังคมไทย	106
มุ่งพัฒนาเอกลักษณ์โดยมองข้ามพหุลักษณะทางวัฒนธรรม	106
การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่ตัววัตถุเพียงด้านเดียว	106
วิกฤตที่ทับซ้อนบนวิกฤตหลายประการ	110
ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย	113
สังคมและชุมชนที่เข้มแข็ง	121
ครอบครัวกับชุมชน	123
ครอบครัวกับชุมชนและสังคม	124
บทสรุป	125
บทที่ 5 ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย	127
ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญา”	127
พุทธปัญญา ภูมิปัญญา เพื่อสร้างรากฐานแห่งปัญญาให้กับคนไทย	129
ภูมิปัญญาที่มีต่อเสถียรภาพของครอบครัวและชุมชนไทย	132
ภูมิปัญญามุ่งทำความเข้าใจในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	134

ภูมิปัญญาสามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมเดิม	136
ประโยชน์ของภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาในเชิงนามธรรม	140
ประโยชน์ของภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาในเชิงรูปธรรม	145
บทสรุป	146
 บทที่ 6 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย	147
ธรรมะที่ใช้ในครอบครัว	147
วาระแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทรัพยากรมนุษย์	153
กระบวนการทางสังคมกับฐานการเรียนรู้ใน 3 มิติ	
สร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์	155
ความมั่นคงของครอบครัวกับรากฐานความมั่นคงของมนุษย์	158
การสร้างเสริมความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ให้กับ	
ครอบครัวและชุมชนไทย	161
บทสรุป	169
 บทที่ 7 การพิทักษ์ ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของบุคคล ครอบครัว	
และชุมชนไทย	171
ที่มาของการพิทักษ์ ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน	171
ในหลวงของคนไทย...บทบาทของพ่อผู้ให้โอกาสมนุษย์ได้พัฒนาตน	175
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ	177
ของบุคคล ครอบครัวและชุมชนไทย	
บทบาทองค์กรภาครัฐ เอกชน ประชาชนเพื่อการพิทักษ์	
ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน	181

	หน้า
ตัวอย่างสถานการณ์และสภาพปัญหาเกี่ยวกับการละเมิด	
สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย	192
ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน	194
แนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน	198
บทสรุป	199
บรรณานุกรม	203

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่	หน้า
3.1 พระมหากษัตริย์และพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ	69
3.2 พระโอรสและพระธิดาเมื่อทรงพระเยาว์	70
3.3 พระโอรสและพระธิดาเมื่อทรงพระเจริญวัย	70
3.4 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ในหลวง	71
3.5 เสด็จประพาส	87
6.1 ความแตกต่างระหว่างบุคคล	158
6.2 การปรับตัวในวัยรุ่น	159
7.1 หลักธรรม หลักทำตามรอยพระยุคลบาท	176
7.2 พระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงงานไม่มีกลางวันกลางคืน	177
7.3 ความอภัยในสังคมไทย	192
7.4 ตัวอย่างของเด็กหญิงบางคนซึ่งสะท้อนปัญหา	193
7.5 ผลกระทบทางจิตใจที่เด็กได้รับ	194

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1.1 แผนภาพของครอบครัวที่มีผลกระทบต่อสังคม	25
2.1 การล่มสลายของชุมชนภาคกลาง	45
3.1 องค์ประกอบหลักของชีวิตครอบครัวที่มีความสุข	72
3.2 ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมแสดงจิตลักษณะพื้นฐาน และองค์ประกอบทางจิตของพฤติกรรมทางจริยธรรม	74
3.3 กฎเกณฑ์ในการเลือกคู่	79
3.4 ผลการหย่าร้างต่อลูก	80
3.5 วัฏจักรครอบครัว โดย Phyllis J.Meiklejohn.	82
3.6 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	84
3.7 แสดงการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของประชาคมไทย	86
3.8 ความเชื่อมโยงของประชาคมโลกและไทย	88
3.9 กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	92
3.10 โครงสร้างพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง	95
4.1 คอร์รัปชั่น คือ รากเหง้าของทุกปัญหา ขุดรากถอนโคน คอร์รัปชั่น	111
4.2 การจัดการที่พึ่งตนเองได้ ด้านทรัพยากรวัฒนธรรมของท้องถิ่น	116
4.3 ความสัมพันธ์ของชุมชนและสังคม	123
4.4 ความสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชน	124
5.1 แสดงการจัดกองทุนสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์ ต.คลองเปือย อ.จะนะ จ.สงขลา	139
5.2 กระบวนการดูแลรักษาสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมตามวิถีชีวิตของชาวล้านนา	142
6.1 3 มิติฐานแห่งการเรียนรู้เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	156
6.2 การศึกษาของวัยรุ่นเพื่อชีวิตที่ดี	160

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 สถานการณ์สำคัญในศตวรรษที่ 21 : ผลกระทบต่อชุมชน ครอบครัว และเด็กเยาวชน	43
2.2 ข้อแตกต่างระหว่างความเป็นปัจเจกนิยมและกลุ่มนิยม	60
6.1 แสดงแนวทางการปรับตัวอย่างมีความสุข	166
6.2 แสดงแนวทางในการให้อาหารกายและใจ	167

เฮนเล (Heinle, 2004, P. 322 – 323) กล่าวว่า คำว่า Family. หรือครอบครัว หมายถึง บรรดาญาติที่มีพ่อแม่ เด็กๆ พี่ชายน้องชายพี่สาวน้องสาว หรือกลุ่มของญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องกัน โดยสายเลือดหรือโดยการแต่งงาน เป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจพบได้ในสัตว์ทั่วไป เช่น ครอบครัวของหมาป่า อันจะมีสมาชิกที่ผูกพันกันอยู่จำนวนหนึ่ง เป็นต้น ครอบครัวมักมีบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายๆกัน มีการให้กำเนิดหรือเป็นผลผลิตจากการคบหาสมาคมกัน อันทำให้เกิดเป็นครอบครัวหนึ่งๆได้

นอกจากนี้ ครอบครัวยังทำหน้าที่ กำหนดชื่อและนามสกุลให้กับบุคคล นามสกุลจะทำหน้าที่เสมือนเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ตำแหน่งแห่งหน ฐานะชนชั้นของบุคคลได้ชัดเจนมากขึ้นในสังคม เช่น เมื่อชายคนหนึ่งถูกจำคุก เขาเกิดความระอายแก่ใจต่อนามสกุลที่เขาใช้อยู่ นามสกุลจึงบ่งบอกถึงสถานภาพและชื่อเสียงของบุคคลและกลุ่ม

ครอบครัวยังเกี่ยวข้องกับการกำหนดแบบแผนด้านการคุมกำเนิด โดยสามารถศึกษาหาข้อมูลจากตำราหรือการไปขอคำปรึกษากับแพทย์ ครอบครัวจึงแสดงถึงวงศาวานหรือระบบความสัมพันธ์ของจำนวนสมาชิกขนาดใหญ่ที่สามารถเห็นภาพของคู่สามีภรรยาและครอบครัววงศาวานของพวกเขาก็เป็นภาพแว่นตาค้นในหิ้งรับแขกหรือห้องนั่งเล่นได้ เป็นต้น

เว็ห์เมเออร์ และแอสบี้ (Wehmeier, & Ashby, 2000, P.455) ได้กล่าวว่า คำว่า Family. หรือครอบครัว หมายถึงครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยาย โดยกลุ่มคนที่ประกอบด้วยพ่อหรือแม่คนเดียวหรือทั้งพ่อและแม่และเด็กๆ เราเรียกว่า ครอบครัวเดี่ยว ส่วนกลุ่มที่มี 1 หรือ 2 ครอบครัว และมีเด็กๆที่มีระบบความสัมพันธ์แบบปิด เช่น ทุกคนในครอบครัวมาร่วมงานเลี้ยงของปู่หรือตา ในวันครบรอบวันเกิดอายุครบ 80 ปี เป็นต้น การได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือของครอบครัวและเพื่อนมิตร นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ตัวอย่างกรณี ครอบครัวของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ อันมีเด็กๆและพระมหากษัตริย์พระราชินี จัดเป็นระบบความสัมพันธ์แบบปิด มีความใกล้ชิดกันเป็นการส่วนตัว จัดเป็นระบบความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่เรียกว่า ครอบครัวขยาย

ครอบครัวที่อยู่ในภาคเกษตร ถือได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีมานานหลายร้อยปีแล้ว โดยสามารถเขียนแผนภาพของช่วงชั้นอายุของครอบครัวได้ ครอบครัวยังบ่งบอกถึงถิ่นฐานที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งของการสร้างและอบรมสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวจัดเป็นสัตว์สังคมที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีภาษาที่ใช้กันเฉพาะในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ วิถีชีวิตแบบครอบครัว ถือว่ามีความเป็นสมัยนิยมที่เก่าแก่และไม่เป็นทางการ คนในครอบครัวจะมีความนึกคิดร่วมกัน อันเป็นลักษณะสำคัญของคำว่าครอบครัว

ความเกี่ยวข้องของครอบครัวหรือรายละเอียดเกี่ยวกับครอบครัว เช่น ชีวิตครอบครัว หรือภูมิหลังของครอบครัว มักดูได้จาก เศรษฐกิจของครอบครัว จำนวนคู่ที่แต่งงานแล้วในครอบครัวรวมไปถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กในครอบครัวหนึ่งๆ เป็นต้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 220) ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามี ภรรยาและหมายรวมถึงลูกด้วย

สารานุกรมวิกิพีเดีย (Wikipedia, the free encyclopedia, 2007) ได้ให้ความหมายของคำว่า ครอบครัวไว้ว่า คือ กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่อยู่ภายในบ้าน มีความผูกพันกันอาจโดยการให้กำเนิด หรือโดยการแต่งงานหรือมีความสัมพันธ์กันในลักษณะอื่นๆที่ใกล้ชิดเกี่ยวกัน รวมทั้งคนภายในบ้านมีลักษณะเป็นหุ้นส่วนร่วมกัน กินอยู่ด้วยกัน (ฉันสามีภรรยา) การเลี้ยงดูบุตร การให้ข้อสุก มีความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ต่อกัน สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นได้ในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

ครอบครัว จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความผูกพันและมีพันธะสัญญาต่อกันที่มั่นคงแน่นอน

อานวย พิรุณสาร (ม.ป.ป., หน้า 112) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่า หมายถึง กลุ่มคนที่มีพื้นฐานจากการเป็นเครือญาติกัน เป็นหน่วยของความร่วมมือกระทำสิ่งต่างๆเพื่อความอยู่รอด ใช้ชีวิตประจำวันร่วมกัน กินอยู่หลับนอนด้วยกัน รวมถึงมีหน้าที่สำคัญในการผลิตสมาชิกใหม่ให้สังคม หรืออาจกล่าวว่าครอบครัว หมายถึงกลุ่มที่เกี่ยวข้องกันโดย ความเป็นเครือญาติ (Kinship) และพันธะอื่นๆ ที่มีลักษณะเหมือนกัน หรือ คล้ายคลึงกับความเป็นเครือญาติ โดยผู้ใหญ่ในกลุ่มจะมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ที่เป็นลูกหลานโดยธรรมชาติ หรือที่รับเลี้ยงเป็นลูกหรือหลานบุญธรรมของพวกเขา

สุพัตรา สุภาพ (2546, หน้า 65) ให้ความหมายของ ครอบครัวไว้ว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มาวมกันโดยการสมรส-โดยทางสายโลหิต-หรือโดยการรับเลี้ยงดู(คือเป็นบุตร-บุญธรรม) ก็ได้ ปกติแล้วหมายรวมถึงครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี และภรรยา โดยไม่มีบุตรของตนเอง) มีการก่อตั้งขึ้นเป็นครอบครัว มีปฏิกริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นสามีและภรรยา เป็นพ่อและแม่ เป็นลูกชาย ลูกสาว เป็นพี่เป็นน้อง โดยการรักษาวินัยธรรมเดิม และอาจจะมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่เพิ่มเติมก็ได้

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, และคนอื่นๆ (2540, หน้า 79) ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า หมายถึงการที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันด้วยการแต่งงาน หรือมีความผูกพันกันทางสายโลหิต หรือด้วยการรับเป็นบุตรบุญธรรม และอาศัยภายในครัวเรือนเดียวกัน และครอบครัวจะเป็นครอบครัวโดยสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีลูกเท่านั้น

ทัศนีย์ ทองสว่าง (2549, หน้า 79) ได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุด ซึ่งประกอบด้วยบุคคลต่างเพศตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศซึ่งกันและกัน อาจมีบุตรด้วยกันโดยการสืบสายเลือดหรือ มีบุตรบุญธรรม โดยกฎเกณฑ์ของสังคมก็ได้และมีความผูกพันกันทางเศรษฐกิจและสังคมที่มิจะต้องรับผิดชอบร่วมกันในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวให้มีระเบียบวินัย นั่นคือตั้งอยู่ในแบบแผนของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

สมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย (อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์, 2537, หน้า 1-4) ได้ให้ความหมายของคำว่า ครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาต่างๆ ไว้ดังนี้

1. ความหมายในด้านชีววิทยา ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่มีความผูกพันทางสายโลหิต
2. ความหมายในด้านสังคมศาสตร์ ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมเคหะสถานหรือ บ้านเดียวกันมีปฏิสัมพันธ์ สนใจในทุกๆ สักระหว่างกัน มีความผูกพันกัน มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน โดยมีจำเป็นต้องสืบสายโลหิตเดียวกัน
3. ความหมายในด้านเศรษฐศาสตร์ ครอบครัว หมายถึงกลุ่มบุคคลที่ใช้จ่ายเงินจากงบประมาณเดียวกัน แม้จะอาศัยอยู่ต่างสถานที่กัน
4. ความหมายในด้านนิติศาสตร์ ครอบครัว หมายถึง ชายและหญิงที่มีการจดทะเบียนสมรสกันอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งครอบคลุมถึงบุตรและบุตรบุญธรรม กฎหมายยังได้กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของบิดา มารดา สามิ ภรรยา และบุตรที่มีต่อกัน และกำหนดสิทธิในการรับมรดกตามกฎหมาย

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า “ครอบครัว” หมายถึง ครัวเรือนหนึ่งๆ ที่ประกอบด้วยชายและหญิงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีจุดมุ่งหมายในการใช้ชีวิตร่วมกัน มีการแบ่งงานกันทำตามเพศและวัย มีความผูกพันกันทางสายโลหิต หรือฉัน สามิ ภรรยา หรือการรับมาเป็นบุตรบุญธรรม เป็นหน่วยสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุดแต่มีประสิทธิภาพที่สุด ในอันที่จะผลิตสมาชิกใหม่ให้กับสังคมอย่างมีคุณภาพ ครอบครัวยังทำหน้าที่กำหนดชื่อและนามสกุลให้กับบุคคล อันเป็นเครื่องหมายบ่งบอกตำแหน่งฐานะชนชั้นของบุคคลที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นหน่วยที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจทำกิน ระบบการเมืองของท้องถิ่นและระดับชาติ ระบบอื่นๆ ตามมาและยังเป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคมในการอบรมเลี้ยงดูจัดเกล้าสมาชิกให้มีระเบียบวินัยปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสมมากขึ้น ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดคุณค่า ทักษะคติ ตลอดจน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อทางศาสนาสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นและวัฒนธรรมชาติได้อย่างดีมีประสิทธิภาพมากที่สุดรวมถึงเป็นหน่วยของการป้องกัน แก้ไขและลดปัญหาสังคมในระดับพื้นฐานของสังคม(ของไทย) ได้เป็นอย่างดี

ความหมายของคำว่า “ชุมชน”

คำว่า “ชุมชน” มีความหมายด้วยกันหลายด้านดังนี้

บลูคส์, ซากาว่าและเอลเลน (Brooks, Sagala, & Allen, 2006, P.308) กล่าวว่า คำว่า Community. หมายถึง ประชาชนที่อยู่ในเมือง เช่น ในย่านศูนย์กลางของศิลปะวัฒนธรรมแปลกๆ ใหม่ๆ โดยจะให้บริการหรือทำงานที่เกี่ยวกับชุมชนทั้งหมด เช่น ชุมชนทางการศึกษาเราพบว่าในเดือนหนึ่งๆชุมชนจะมีการสนทนาเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนในหลายๆด้าน ในระดับกลุ่มและผู้นำของชุมชนโดยจะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในวงสนทามกอล์ฟ เป็นต้น

จิตวิญญาณของชุมชน ก็คือความต้องการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันและการช่วยเหลือซึ่งพากันในหมู่ประชาชนของผู้อาศัยภายในชุมชนนั้นๆ ชุมชน คือกลุ่มประชาชนที่มีความสนใจในเรื่องต่างๆคล้ายๆกัน เช่น ด้านความเชื่อทางศาสนา เกี่ยวกับแหล่งน้ำของชุมชน อาจแสดงถึงความแตกต่างกันเกี่ยวกับมนุษยชาติของแต่ละชุมชนได้ อาจมีทั้งกลุ่มชาวเกย์ คนผิวสีดำ คนเอเชีย เช่น ชุมชนชาวเกย์ในซานฟรานซิสโก โดยจะเกี่ยวข้องกับด้านธุรกิจ สถานศึกษาหรือด้านวิทยาศาสตร์ในชุมชน

ชุมชน คือ สังคมขนาดย่อมที่ประกอบด้วยประชาชน มีแนวทางที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการล้มป่วยทางด้านจิตใจของคนภายในชุมชนได้ ชุมชนนานาชาติ คือ บรรดาสมาชิกประเทศต่างๆโดยผู้นำประเทศมักจะขอร้องให้นานาชาติสงเคราะห์ช่วยเหลือกับผู้รับเคราะห์ เช่น จากเหตุการณ์น้ำท่วม เป็นต้น

ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลของชุมชน จึงเป็นเรื่องของความรู้สึกที่เป็นของชุมชนหนึ่งๆ ชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่หลากหลายจำพวกพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ พบว่า ตัวนี้อาจค่อยๆกลับคืนมาในแหล่งน้ำ เช่น ในแม่น้ำของประเทศอังกฤษ ฉะนั้นชุมชน จึงเป็นศูนย์รวมของผู้คน ศูนย์กลางเศรษฐกิจการเงินในอันจะช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นศูนย์รวมทางการศึกษาสำหรับวัยเด็ก ชุมชนเป็นทรัพย์สินสมบัติร่วมกันของคนในชุมชนเป็นหน่วยของการให้บริการ เหล่านี้เป็นต้น

เฮนเล (Heinle, 2004, P. 163) กล่าวว่า คำว่า Community. คือ ประชาชนหรือกลุ่มในเมืองหรือเมืองใหญ่ หรือในพื้นที่อื่นๆ ชุมชนจึงมักเข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำผิดทางอาญาได้ ชุมชนจึงหมายถึง ประชาชนที่มีการรวมกลุ่มอันเกี่ยวข้องกันเชื้อชาติ สีผิว ศาสนาและการทำงาน ตัวอย่างเช่น ชุมชนของพระในนิกายโรมันคาทอลิกในเมืองใหญ่ของรัฐนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

คำว่า จิตวิญญาณของชุมชน คือเรื่องเกี่ยวกับความคิดและการทำงาน สำหรับสิ่งๆที่สร้างสรรค์ของชุมชน ตัวอย่างมีการพบหรือเก็บเด็กได้ในบริเวณใกล้เคียงกับขยะในสวนสาธารณะที่มีทุกๆสุดสัปดาห์ เหล่านี้บอกให้รู้ว่าทุกคนในชุมชนต้องสร้างจิตวิญญาณภายในชุมชนร่วมกันให้มากๆให้เป็นผู้มีปัญญามากขึ้นในชุมชน

เวห์เมเออร์ และแอสบี้ (Wehmeier, & Ashby, 2000, P.243) กล่าวว่าคำว่า Community. หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เมื่อพูดถึงเกี่ยวกับกลุ่ม อาจหมายถึง ชุมชนระดับท้องถิ่นและชุมชนระดับนานาชาติ ชุมชนท้องถิ่นที่มีความน่าสะเทือนใจก็เพราะมีการทำลายทำร้ายการฆ่าตกรรม สุขภาพของคนทำงานจึงนับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับชุมชน ชุมชนนานาชาตินั้นประกอบด้วย ประเทศจำนวนมากของโลก จัดเป็นกลุ่มสมาชิกประเทศร่วมกัน ชุมชนที่ดีจึงเป็นเรื่องของการรักษาสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

สวนสาธารณะและห้องสมุดนับเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชุมชนเมืองหรือนคร คนในกลุ่มจะมีส่วนแบ่งร่วมกันที่อาจไปเกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนา แหล่งน้ำและการทำงาน หลายชุมชนจึงเป็น

เรื่องเกี่ยวกับมนุษยชาติ ชุมชนภาคการเกษตรจึงเป็นเรื่องของการแบ่งปันความรู้สึกในสิ่งต่างๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มในฐานะที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน เหล่านี้นับเป็นจิตวิญญาณของชุมชน

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 368) ให้ความหมายของ “ชุมชน” ไว้ว่า ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

สารานุกรมวิกิพีเดีย (Wikipedia, the free encyclopedia, 2007) ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชน ไว้ว่า เป็นคำที่มาจากภาษาละตินคือ communis ที่แปลว่า สาธารณะหรือหุ้นส่วนและในภาษาละตินได้กำหนดว่า communitatus ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษในคำว่า community โดยประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) คำว่า “com” ในภาษาละตินจัดเป็นคำที่ใช้เติมหน้าชื่อ แปลว่า พร้อมด้วยหรือพร้อมกัน,ด้วยกัน 2) คำว่า “Munis” เป็นคำที่มีรากฐานมาจากภาษาแขกป็นฝรั่ง (Indo-European) ซึ่งแปลว่า การแลกเปลี่ยน เกี่ยวข้องกันประสานกันและมี 2 คำที่ถูกหยิบยืมมาตีความหมายในที่นี้คือ

คำว่า การปกครองตนเองและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงินทอง 3) คำว่า “tatus” ในภาษาละตินใช้เป็นส่วนที่เติมท้ายคำซึ่งอาจหมายถึง หน่วยที่เล็ก มีความใกล้ชิดเป็นส่วนตัวหรือคนในท้องถิ่น

ดังนั้นคำว่าชุมชน จึงหมายถึงสัตว์สังคมกลุ่มหนึ่งๆซึ่งมีส่วนแบ่งร่วมกันในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ในสภาวะปกติก็เป็นหุ้นส่วนร่วมกันในด้านผลประโยชน์เป็นกลุ่มมนุษย์ที่มีการกำหนดความหมาย ความเชื่อ ทรัพยากร มีความพึงพอใจร่วมกันมีความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันเพื่อจัดภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้โดยอยู่ภายใต้ข้อจำกัดบางประการแต่ทั้งนี้ก็อยู่ในระดับของการมีส่วนร่วมสามัคคีกันไม่มากนัก

สนธยา พลศรี (2545, หน้า 19, 22) ให้ความหมายของ “ชุมชน” ไว้ว่า ชุมชนเป็นคำที่ใช้ในภาษาอังกฤษว่า “Community” ในภาษาไทยใช้อีกคำหนึ่งว่า “ประชาคม” แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับคำว่า “ชุมชน” คำว่า “ชุมชน” จึงหมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์, และคนอื่นๆ (2540, หน้า 133) ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้ว่า ชุมชนคือ กลุ่มคนพวกหนึ่งที่มาอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่งโดยคนเหล่านี้ถือว่าตนมีความผูกพันอยู่กับอาณาบริเวณแห่งนั้นมีคามยึดเหนี่ยวกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีการกระทำกิจกรรมต่างๆ หลายด้าน ร่วมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ และสังคมของสมาชิกชุมชนเป็นหน่วยทางสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ครอบครัวหลายๆ ครอบครัว โรงเรียน วัด ร้านค้า โรงงาน ฯลฯ รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นเมือง ขณะเดียวกันชุมชนยังเป็นหน่วยย่อยของสังคม คือชุมชนไม่มีอำนาจอิสระแต่ต้องขึ้นตรงกับอำนาจของรัฐ

เจลิยว บุรีกัตตี, และคนอื่น ๆ (2545, หน้า 44) ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้ว่า ชุมชน (Community) หมายถึง กลุ่มคนหรือบริเวณที่กลุ่มคนนั้นๆ อยู่รวมกันได้ทั้งๆ ที่แต่ละคนมีความแตกต่างกัน หรือมีความหลากหลายในชุมชนนั้น เช่น ความแตกต่างในด้านความต้องการ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น และเมื่อเปรียบเทียบ คำว่า “ท้องถิ่น” (Local) กับคำว่า “ชุมชน” (Community) แล้วนั้น คำว่าท้องถิ่นเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อม ส่วนชุมชนเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน

เกียรติชัย เอี่ยมวรเมธ (2539, หน้า 262) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง ประชาคม สังคม รูปแบบร่วม (ทางด้านการเมือง) รูปแบบสังคมชนบท ประชาคมร่วมยุโรปก็ได้หรือประชาชนทั้งหมดในท้องถิ่นเดียวกัน สาธารณชน เช่น เขตที่มีชาวจีนอาศัยอยู่ในนิวยอร์ก มีลักษณะร่วมมีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน สอดคล้องต้องกันหมด

วิทย์ เทียงบุรณธรรม (2540, หน้า 153) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง ชุมชน สังคม กลุ่มคณะ สหคามเป็นหน่วยที่ประกอบด้วย สิ่งมีชีวิตที่เป็นคน พืชและสัตว์ของเขตหนึ่งๆมีลักษณะร่วมที่เหมือนกัน เป็นต้น

ตามความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากันหรือมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ไม่เท่ากันในแต่ละพื้นที่ โดยกลุ่มคนดังกล่าวจะประกอบไปด้วยทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา ชุมชนจึงเป็นแหล่งของการเกิดวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทั้งด้านประชากร ด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนา การศึกษา การแพทย์ และสาธารณสุข นันทนาการ ความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ มีทั้งภูมิปัญญาเก่าและใหม่ที่ปรับใช้เพื่อความอยู่รอดและเลี้ยงตัวเองได้ในชุมชนทุกคนในชุมชนมีความรู้สึกร่วมกันหรือทรัพยากรสมบัติร่วมกันในพื้นที่สาธารณะ เป็นหน่วยของการให้บริการหรือเกี่ยวข้องกับการทำงานภายในชุมชน เป็นแหล่งศูนย์รวมหรือศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรม มีทั้งชุมชนระดับท้องถิ่นและชุมชนนานาชาติ โดยชุมชนอาจหมายถึงสังคมขนาดย่อมนั่นเอง

แต่ทั้งนี้ ชุมชนหนึ่ง ๆ จำเป็นต้องอยู่ภายใต้ อำนาจของรัฐในอันที่จะควบคุมความมั่นคงของชาติ ฉะนั้นสังคมหนึ่งๆ จึงประกอบด้วย ชุมชนจำนวนมากที่สร้างเสถียรภาพให้ประเทศชาติคงอยู่ต่อไป หากครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ ประสพกับปัญหาด้านต่างๆ ประเทศชาติก็จะอ่อนแอและล่มสลายในที่สุด

ประเภทของครอบครัวและชุมชน

นอกเหนือจากการทำความเข้าใจในเรื่องความหมายของครอบครัวและชุมชนแล้ว การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเภทของครอบครัวและชุมชนจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถจำแนกแยกแยะชนิดประเภทต่างๆ ของครอบครัวและชุมชนได้ดียิ่งขึ้นซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับ ธรรมชาติของครอบครัว และชุมชนที่ละเอียดลึกซึ้ง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ประเภทของครอบครัว

Murdock ได้แบ่งครอบครัวเป็น 3 แบบ (สุพัตรา สุภาพ, 2546, หน้า 66 – 67) ได้แก่

1. ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูก (ลูกอาจจะเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้) เป็นครอบครัวที่มีความสำคัญอย่างใกล้ชิดที่สุด ซึ่งจะพบเห็นทั่วไป และมีแนวโน้มจะมีครอบครัวแบบนี้มากขึ้น เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจเพราะการมีครอบครัวใหญ่เป็นการสิ้นเปลืองโดยเฉพาะสภาพสังคมปัจจุบันที่ค่าครองชีพสูงขึ้น นอกจากนี้ครอบครัวแบบนี้ยังมีความเป็นอิสระ แต่ก็ห่างเหินจากญาติพี่น้อง อาจจะทำให้เกิดความว้าเหว่และขาดความอบอุ่นได้

2. ครอบครัวขยาย (Extende Family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) และญาติพี่น้อง (เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา เป็นต้น) อาจอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรือเขตบ้านเดียวกัน อาจประกอบด้วยคน 3 ชั่วอายุคนโดยมีพี่น้องที่สมรสแล้วหลายคู่ มีทั้งคู่สมรสและลูกๆ มีญาติพี่น้องทำหน้าที่ช่วยเหลือเลี้ยงดูลูกหลาน เป็นครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่นแต่ขาดความเป็นอิสระเพราะสมาชิกอาวุโสสูงสุดจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เช่น มีคุณปู่ คุณตา ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกในครัวเรือน ครอบครัวแบบนี้พบมากในสังคมเกษตรกรรม เช่น จีน อินเดีย เป็นต้น

3. ครอบครัวชนิดสามีนึงภรรยาหลายคน (Polygamous Family)
ครอบครัวแบบนี้เป็นครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัวหรือมากกว่า ที่มีสามีและพ่อร่วมกัน เช่น สังคมจีน อิสลาม นัวรร เป็นต้น

นอกจากนี้ในความหมายโดยทั่วไปในทางมานุษยวิทยา สามารถแบ่งการแต่งงานหรือการอยู่กินกันสามีภรรยาออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2532, หน้า 139 – 140)

1. แต่งงานแบบ “ผัวเดียวเมียเดียว” (Monogamy) คือ การแต่งงานของชาย 1 คน กับหญิง 1 คน
2. แต่งงานแบบ “มากเมีย” (Polygyny) คือ การแต่งงานของชาย 1 คน กับหญิง 2 คน
3. แต่งงานแบบ “มากผัว” (Polyandry) คือ การแต่งงานของหญิง 1 คน กับชาย 2 คน

โดยการแต่งงานประเภทที่ 2 และ 3 เรียกรวมนั้นว่า ระบบ “มากผัวมากเมีย” (Polygamy) การแต่งงานหรือการมีครอบครัวชนิดผัวเดียวเมียเดียวนั้นเกิดจากบรรทัดฐานทางสังคม (Social norms) ที่ห้ามไม่ให้มีคู่ครองมากกว่า 1 คนในเวลาเดียวกัน และผลจากการศึกษาของ Murdock จากสังคมทั้งหมด 554 สังคม พบว่า การแต่งงานที่พบมากที่สุด คือ ชนิด “มากเมีย” (Polygyny) รองลงมาเป็นชนิด “ผัวเดียวเมียเดียว” (Monogamy) และที่พบน้อยที่สุดคือชนิด “มากผัว” (Polyandry)

ที่น่าสังเกตคือ การแต่งงานชนิด “มากผัว” พบว่าส่วนใหญ่เกิดจากหญิงจำเป็นต้องแต่งงานกับพี่ชายหรือน้องชายของสามี เพราะเหตุว่าพี่ชายหรือน้องชายที่เป็นสามีเดิมของตนได้เสียชีวิตลง พบมากในสังคมเกษตรหรือสังคมดั้งเดิม การแต่งงานชนิด “มากผัว” จึงเกิดขึ้นเพื่อให้คงความเป็นครอบครัวอยู่ต่อไปได้โดยอาศัยแรงงานฝ่ายชายในงานภาคเกษตร แต่มีบางสังคมที่อาจมีเหตุผลอื่นเพื่อการแต่งงานชนิด “มากผัว” เช่น เป็นสังคมที่มีจำนวนผู้หญิงน้อยกว่าผู้ชาย ทำให้ต้องจัดสมดุลระหว่างเพศก็ว่าได้หรือบางครั้งเกิดค่านิยมที่ว่า การที่หญิงมีสามีมากก็เพื่อแสดงถึงการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดครอบครัวชนิด “มากผัว” (Polyandry) มีความสอดคล้องตรงกับแนวคิดของประจักษ์ พันธุ์เพชร (2541, หน้า 2-3) ดังนี้

ครอบครัวนอกจากจะแบ่งเป็น ครอบครัวเดี่ยว (Independent Monogamous or Immediate or Nuclear Family) คือครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อแม่ และลูก รวมถึงลูกบุญธรรม (Adopted Children) ครอบครัวขยาย (Extended or Joint Family) ยังมีอีกประเภทคือ ครอบครัวซ้อน (Compound or Composite Family)

ครอบครัวซ้อน (Compound or Composite Family) เกิดในสังคมที่ยอมรับให้ชายมีภรรยา มากกว่า 1 คน (Polygynous Marriage) โดยอาจนำภรรยามาอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน อาจเป็นลักษณะของครอบครัวซ้อนแบบบ้านเล็ก (Concubinage) ที่มีหัวหน้าครอบครัวมีคู่สมรสเอกเพียงคนเดียวอยู่ในบ้านหลังใหญ่ ส่วนภรรยาคนอื่นๆ จะไม่ได้รับการยกย่องว่าเป็นคู่สมรสและให้อยู่บ้านหลังเล็กแยกออกไปจากบ้านหลังใหญ่ แต่ยังอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน

นอกจากนี้อาจมีครอบครัวซ้อนอีกลักษณะ คือครอบครัวที่หญิงมีสามีได้มากกว่า 1 คน (Polyandrous Marriage) ข้อสังเกตคือ ในสังคมที่ยอมรับให้ผู้หญิงสามารถมีสามีมากกว่า 1 คนได้ มักเป็นสังคมที่มีจำนวนผู้หญิงน้อยและพื้นฐานทางเศรษฐกิจไม่ดี ส่วนสังคมที่ยอมรับให้ผู้ชายมีภรรยา มากกว่า 1 คน จะมีลักษณะตรงกันข้าม คือ มักเป็นสังคมที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และการมีภรรยา มากกว่า 1 คนจะผูกขาดอยู่กับชนชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่ ข้อเสียของครอบครัวซ้อนประการหนึ่งคือ การมีหัวหน้าครอบครัว เป็นแกนหลักของครอบครัว เมื่อหัวหน้าครอบครัวสิ้นสภาพย่อมเป็นเหตุให้ครอบครัวซ้อนสลายตัวลง ได้โดยง่าย

ประเภทของชุมชน

จากที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการจัดแบ่งประเภทของชุมชนของสนธยา พลศรี (2545, หน้า 27 – 35) อาจสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. แบ่งตามจำนวนประชากร
2. แบ่งตามกิจกรรมหลักในชุมชน
3. แบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา
4. แบ่งตามหน่วยการปกครอง
5. แบ่งตามพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชน
6. แบ่งตามโครงสร้างและการจัดระเบียบภายในชุมชน
7. แบ่งตามระดับการพัฒนา

1. การแบ่งตามจำนวนประชากร เป็นการแบ่งชุมชนตามจำนวนสมาชิกในชุมชน แบ่งออกเป็น 7 ประเภท ดังนี้

1.1 หมู่บ้านเล็ก (Hamlet.)	มีประชากรไม่เกิน	250 คน
1.2 หมู่บ้าน (Village.)	มีประชากรระหว่าง	250 – 1,000 คน
1.3 เมือง (Town.)	มีประชากรระหว่าง	1,000 – 5,000 คน
1.4 นครเล็ก (Small City.)	มีประชากรระหว่าง	5,000 – 25,000 คน
1.5 นครขนาดกลาง (Middle City.)	มีประชากรระหว่าง	25,000 – 100,000 คน
1.6 นครขนาดใหญ่ (Metropolis.)	มีประชากรระหว่าง	100,000 – 1,000,000 คน
1.7 มหานคร (Great Metropolis.)	มีประชากรมากกว่า	1,000,000 คน

2. การแบ่งตามกิจกรรมหลักในชุมชน

ลักษณะกิจกรรมหลักที่สมาชิกได้กระทำ แบ่งได้ 3 ประเภท ดังนี้

2.1 ศูนย์การค้า (Trade Center.) เป็นชุมชนที่มีกิจกรรมด้านการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภค มีทั้งสินค้าภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม เช่น ในรูปตลาดสด ร้านค้าปลีก – ค้าส่ง ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น

2.2 ศูนย์การขนส่ง (Transportation Center.) เป็นชุมชนตามเส้นทางการคมนาคมขนส่ง ทั้ง ทางรถไฟ รถโดยสารประจำทาง สนามบิน ท่าเรือ ฯลฯ ที่มีการขนถ่ายสินค้า หรือ จุดพักแยกถ่ายย้ายของทั้งสินค้าและผู้โดยสาร ชุมชนแบบนี้ เมื่อนานไปจะเกิดเป็นชุมชนถาวร

2.3 ศูนย์บริการต่างๆ (Service Center.) เป็นชุมชนที่เป็นที่ตั้งของการทำงานและการให้บริการในด้านต่างๆ ทั้งของหน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ทั้งของไทยและต่างชาติ จะพบมากตามเมืองใหญ่ๆ มีทั้งด้านการปกครอง การสาธารณสุข การศึกษา แหล่งบันเทิง ฯลฯ บางแห่งมีลักษณะเฉพาะ เช่น ชุมชนบริเวณชายแดน เมืองโบราณ สถานที่พักผ่อนตากอากาศ เป็นต้น

3. การแบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา

ชุมชนอาจมีลักษณะทางนิเวศที่แบ่งได้เป็น 4 ประเภทดังนี้

3.1 ชุมชนผลิตสินค้าที่เป็นวัตถุดิบ เช่น ชุมชนเหมืองแร่ เกษตรกรรม ประมงเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น จัดเป็นหน่วยพื้นฐานของการให้บริการขั้นต้นในรูปของการจัดจำหน่าย

3.2 ชุมชนย่านการค้า เป็นชุมชนที่รับสินค้าจากชุมชนที่ผลิตสินค้าในรูปวัตถุดิบมาบริการจัดจำหน่าย ให้เกิดการกระจายสินค้า การซื้อขายและการบริโภคอย่างทั่วถึง

3.3 ชุมชนย่านอุตสาหกรรม เป็นชุมชนของการผลิตและให้บริการด้านอุตสาหกรรม เป็นหลักมีระบบการจ้างแรงงาน การแปรรูปสินค้า การขนส่ง ฯลฯ ที่เน้นการลงทุนคราวละมากๆ เช่น นิคมอุตสาหกรรม

3.4 ชุมชนประเภทพิเศษ เป็นชุมชนที่ไม่เน้นการผลิต การจัดจำหน่ายเพื่อการค้าโดยตรง เช่น ชุมชนศูนย์การศึกษา ศูนย์พักตากอากาศ ศูนย์กลางทางการเมือง เป็นต้น

4. การแบ่งตามหน่วยการปกครอง

เป็นการแบ่งชุมชนตามเกณฑ์ที่หน่วยปกครองกำหนดไว้มีชื่อเรียกต่างกัน แบ่งได้ 3 ลักษณะดังนี้

4.1 การปกครองส่วนกลาง แบ่งตามลักษณะการปกครองเป็น กอง กรม ทบวง กระทรวง เป็นต้น

4.2 การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งตามขนาด ความเจริญก้าวหน้า และรูปแบบของการบริการ เป็น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด

4.3 การปกครองส่วนท้องถิ่น แบ่งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร เมืองพัทยา และกรุงเทพมหานคร

5. การแบ่งตามพัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชน

โดยสามารถแบ่งตามพัฒนาการด้านเศรษฐกิจตั้งแต่ยุคแรกถึงปัจจุบันได้ 4 ประเภท ดังนี้

5.1 ชุมชนเก็บของป่าล่าสัตว์ นับเป็นชุมชนแรกเริ่มของมนุษยชาตินับว่าใช้เวลายาวนานมากกว่า 1 ล้านปีที่ผ่านมา สมาชิกรวมกลุ่มประมาณ 10 – 100 คน เป็นการรวมกลุ่มในลักษณะของเครือญาติของตนเอง บทบาทชายหญิงค่อนข้างเท่าเทียมกัน แต่มีการแบ่งงานตามเพศและวัย ชายนิยมล่าสัตว์ในถิ่นที่ห่างไกล ส่วนหญิงและเด็กดูแลทำงานอยู่ใกล้บ้าน เก็บเมล็ดพันธุ์พืช และล่าสัตว์เล็ก เป็นต้น มีความเชื่อเรื่องลัทธิจิตวิญญาณ เป็นชุมชนที่เร่ร่อนไปในที่ๆ อุดมสมบูรณ์กว่าเสมอไม่อยู่ติดที่

5.2 ชุมชนเพาะปลูกได้เอง นับเป็นวิวัฒนาการที่ก้าวหน้าอีกขั้นหนึ่งของมนุษย์ในการช่างสังเกต ช่างทดลอง เช่น สังเกตว่ามีพืชพันธุ์ชนิดใดบ้างหรือสัตว์ต่างๆ มีการเจริญเติบโตได้อย่างไร และเริ่มนำมาเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ ไว้ใกล้ถิ่นอาศัย กลายเป็นชุมชนที่เริ่มอยู่ติดที่มากขึ้น เป็นผลให้มีเวลาที่จะคิดค้นพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เช่น

การรู้จักพรวนดินด้วยไม้แหลม การนำมูลสัตว์มาทำเป็นปุ๋ย เกิดการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ในรูปมีผู้นำและลูกน้อง เป็นต้น

5.3 ชุมชนอุตสาหกรรม เป็นผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในราวศตวรรษที่ 18 -19 ในอังกฤษและแถบยุโรป ทำให้เกิดการค้าเศรษฐกิจ การเมือง การเผยแผ่ ศาสนาที่นำเอาเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เป็นแบบอย่างให้แก่ชาวโลกทำให้แทบทุกชาติ เปลี่ยนวิถีชีวิตจากเกษตรทำกิน มาสู่เกษตรที่เกี่ยวข้องกับกลไกทางการตลาด เกิดการแบ่งชนชั้นทางเศรษฐกิจ กำหนดว่าประเทศใดค่อยพัฒนา กำลังพัฒนาและพัฒนาแล้ว แม้แต่ในประเทศเกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำมากขึ้น เกิดลัทธิบริโภคนิยมมาก พอๆ กับปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

5.4 ชุมชนการค้าและบริการ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นภายหลังการเกิดชุมชนอุตสาหกรรม กล่าวคือ เกิด ชุมชนที่มุ่งส่งเสริมภาคการผลิตในระบบอุตสาหกรรม ในรูปมีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การพัฒนาเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานในระบบอุตสาหกรรมมีมากขึ้น เกิดย่านการค้า ระบบการเงิน การธนาคาร ระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตรา ระบบสารสนเทศหรือ IT มีมากขึ้น การเกิดบรรษัทข้ามชาติ เป็นต้น

6. การแบ่งตามโครงสร้างและการจัดระเบียบภายในชุมชน

ภายในชุมชนหนึ่งๆ ย่อมมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองทั้งนี้มีสาเหตุจากสภาพแวดล้อม ทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นตัวกำหนดประเภทของชุมชนโดยสามารถแบ่งชุมชนได้ 2 ประเภท ดังนี้

6.1 ชุมชนชนบท (Rural Community) พบว่าเป็นชุมชนที่มีความผูกพันในระบบเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยตรง มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อทางศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ อาจแยกเป็นชนบทดั้งเดิมกับชนบทที่พบเห็นในปัจจุบันทั่วไป

6.2 ชุมชนเมือง (Urban Community) ชุมชนเมืองมีลักษณะหลายประการที่ต่างจากชุมชนชนบท กล่าวคือ มีระบบความสัมพันธ์ที่เป็นทางการมากกว่าชุมชนชนบท เป็นศูนย์กลางของอำนาจรัฐ และหน่วยงานราชการสำคัญๆ เช่น ศาลากลางจังหวัด เขตเทศบาล ไปรษณีย์ โรงพยาบาล เป็นต้น มีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่มากกว่าชุมชนชนบท มีอาชีพมากมายหลายสาขา บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้โดยอิสระ มีความเจริญด้านวัตถุมากกว่าจิตใจ เป็นหน่วยต้นแบบของการสร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมแปลกๆ ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ที่ดินทำกินมีราคาสูงมากกว่าชนบท ทุกตารางนิ้วล้วนแต่เป็นย่านการค้าธุรกิจที่แออัดแข่งขันเพื่อความอยู่รอด ขณะที่พื้นที่ชนบทกลับมีราคาถูกและไม่ค่อยได้รับการพัฒนาที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดเท่าเมือง เป็นต้น

7. การแบ่งชุมชนตามระดับการพัฒนา

โดยพื้นฐานของการแบ่งชุมชนตามระดับการพัฒนามักอาศัยเกณฑ์มาตรฐานด้านอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นตัวแบ่งประเภทของชุมชนซึ่งอาจแบ่งได้ 5 ประเภทดังนี้

7.1 ชุมชนด้อยการพัฒนา คือสมาชิกในชุมชนด้อยการศึกษาถึงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ต่างคนต่างอยู่ ขาดความสัมพันธ์และการโต้ตอบระหว่างกันทางสังคม มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก

7.2 ชุมชนพร้อมพัฒนา คือสมาชิกในชุมชนมีความพร้อมในด้านพื้นฐานการพัฒนา มีการศึกษา ยอมรับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความคิดเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น มีการกระทำระหว่างกลุ่มดีขึ้น ในรูปกิจกรรมกลุ่มและคำนึงถึงผลประโยชน์ต่อส่วนรวม มีความพร้อมที่จะพัฒนาหากมีหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่เข้ามาให้การช่วยเหลือ

7.3 ชุมชนกำลังพัฒนา สมาชิกในชุมชนมีความตื่นตัวในการปรับเปลี่ยนพัฒนา ร่วมกัน มีกระบวนการพัฒนาที่เน้นเทคนิควิธีธรรมชาติที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น เน้นการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน

7.4 ชุมชนเร่งรัดพัฒนา เป็นชุมชนที่ต่อเนื่องมาจากชุมชนกำลังพัฒนาเป็นชุมชนที่มุ่งพัฒนาทั้งด้านบุคคล ทรัพยากร ผู้นำ กลุ่มและองค์กร อาศัยเทคนิควิธีพลังกลุ่มมาเร่งให้เกิดการพัฒนาที่รวดเร็ว

7.5 ชุมชนพัฒนา เป็นชุมชนที่มุ่งพัฒนาศักยภาพภายในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง โดยมุ่งพึ่งพาตนเองเป็นหลักใหญ่ เป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนไปถึงคนรุ่นถัดไปได้โดยไม่ขาดตอน

จะเห็นได้ว่าการจะกำหนดชนิดประเภทของชุมชนนั้น ไม่สามารถกำหนดได้ตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษาว่าจะนำไปใช้ในแง่มุมใด การกำหนดประเภทของชุมชนจึงเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจในบริบทด้านต่างๆ ทั้งในด้านระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ด้านประชากร ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ฯลฯ และการที่ได้ทำความเข้าใจในประเภทต่างๆ ของชุมชนจะช่วยสะท้อนถึงมิติและรูปร่างหน้าตาของครอบครัวและชุมชนไทยได้ดีขึ้นอันจะเป็นประโยชน์ในการใช้ประกอบการวางแผนการบริหารจัดการในการทำงาน โดยเฉพาะงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวชุมชนได้ตรงตามสภาพที่เป็นจริง

ลักษณะโดยทั่วไปของครอบครัวและชุมชนไทย

ต่อไปนี้เป็นทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะบางประการเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชน โดยทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นซึ่งมีดังต่อไปนี้

ลักษณะโดยทั่วไปของครอบครัว

วารสาร ธรรมสาร (2545, หน้า 60) ได้กล่าวว่าครอบครัวโดยทั่วไปมีลักษณะอัน ได้แก่

1. ประกอบด้วยคนมากกว่า 1 คนขึ้นไปที่มีความผูกพันกันทางสายโลหิตหรือกฎหมาย
2. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ในสังคม เช่น มีความผูกพันแน่นแฟ้นมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ทั่วไป
3. สมาชิกในครอบครัวจะมีบทบาทตามที่สังคมให้ความหมาย เช่น บิดา มารดา บุตร

ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร (2541, หน้า 1) ได้เสนอว่า ลักษณะสำคัญของครอบครัวมี 4 ประการดังนี้

1. ครอบครัวจะประกอบด้วยสมาชิกที่มาอยู่ร่วมกันโดยมีความสัมพันธ์อันสามัคคี ภรรยา หรือมีความผูกพัน ทางสายโลหิต อันรวมถึงการมีบุตรบุญธรรม
2. สมาชิกของครอบครัวจะต้องอยู่ร่วมกันภายในครัวเรือนเดียวกัน
3. ครอบครัวเป็นสถาบันของการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว นั่นคือ จะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ต่อกัน มิใช่ต่างคนต่างอยู่ หรือมีปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกัน
4. ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดและรักษาวัฒนธรรม อีกทั้งการผสมผสานวัฒนธรรมของสังคมที่อาจแตกต่างไปจากวัฒนธรรมในครอบครัว เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้ สามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างมีความสุข

จากที่ได้ศึกษาอาจพอสรุปลักษณะของคำว่าครอบครัวได้ดังนี้

1. ครอบครัวเป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับทางธรรมชาติและปรากฏการณ์ด้านสังคมวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เกี่ยวข้องกับเรื่องความต้องการทางเพศ และการแต่งงาน เพื่อเกิดดิศศักดิ์ศรีแห่งวงศ์ตระกูล
2. ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่ช่วยกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างเพศระหว่างวัยให้มุ่งปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสมถูกต้องมากขึ้น
3. เป็นหน่วยที่ติดต่อระหว่างกันโดยวิธีธรรมชาติคือเน้นระบบความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยกัน มีความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตเป็นหลัก นับเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดพลังกลุ่มที่สำคัญและเป็นรากฐานของพลังชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป
4. เป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดแต่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการผลิต และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน
5. ครอบครัวมีลักษณะของคุณภาพที่อาจผันแปรไปตามจำนวนสมาชิกในครอบครัวและการได้รับการศึกษามากน้อย กล่าวคือ ครอบครัวหนึ่งๆ จะมีสมาชิกที่มีคุณภาพได้

ต้องขึ้นอยู่กับจำนวนคนในครอบครัว ถ้ามีในปริมาณไม่มากหรือน้อยเกินไป คนในครอบครัว โดยเฉพาะผู้นำครอบครัวจะสามารถรับผิดชอบดูแลอบรมเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในรูปของการให้การศึกษาด้านสวัสดิภาพและสวัสดิการให้แก่สมาชิก เป็นต้น

ลักษณะโดยทั่วไปของชุมชน

โดยทั่วไปชุมชนมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างจากสังคมดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีลักษณะที่มีอาณาเขตที่แน่ชัดสังเกตได้จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ชุมชนชนบท มีสภาพแวดล้อมใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่าชุมชนเมือง ขณะที่ชุมชนเมืองมีสภาพแวดล้อมที่เกิดจากมนุษย์เป็นผู้สร้างดูได้จาก ตึกอาคาร ถนน กิจการร้านค้าที่แออัด เป็นต้น

2. ชุมชนเป็นเสมือนต้นทุนทางธรรมชาติและต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มนุษย์ใช้เพื่อพอกพูนส่งผลประโยชน์ให้กับมนุษย์เอง

3. ชุมชนมีลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนเป็นประการสำคัญ ในรูปของการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อเป็นบรรทัดฐานให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติและอยู่อาศัยร่วมกันอย่างสุขสงบ

4. ชุมชนมีลักษณะที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับวัฒนธรรมโดยตรงที่สะท้อนเห็นได้จากกิจกรรมของชุมชน การเชื่อมโยงคุณค่า ความเชื่อและทัศนคติ เข้ากับกิจกรรมของกลุ่มได้อย่างกลมกลืน ออกมาในรูปของสมาคม ชมรม กองทุนต่างๆ ประเพณีการเกิด การบวช การแต่ง การตาย การขึ้นบ้านใหม่ หรือแม้แต่การรับประเพณีสากลนิยมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น วันวาเลนไทน์ วันคริสต์มาส วันปีใหม่ เป็นต้น

5. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540, หน้า 76 – 77) กล่าวว่า ลักษณะพิเศษของชุมชนหมู่บ้านไทยโดยทั่วไป คือ มีแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนที่เหนียวแน่น ทรัพยากรพื้นฐานของชุมชนอยู่ในขั้นอุดมสมบูรณ์ ชุมชนมีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้ มีวัฒนธรรมที่ชัดเจนอยู่ มีความเชื่อในบรรพบุรุษ เชื่อผี เชื่อในธรรมชาติ มีความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธที่ถูกครอบงำภายนอก แต่ข้างในมีความเชื่อของชุมชนที่ผูกพัน กับสายโลหิตอยู่โดยเฉพาะชุมชนในเขตภาคอีสาน

6. ชุมชนไทยมีลักษณะพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ที่ช่วยให้เราสามารถคิดถึงเรื่องการใช้แนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองได้อย่างมีเหตุผลไม่ใช่เป็นการเสนอแบบเลื่อนลอย

7. เฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2545, หน้า 47) ได้กล่าวว่าชุมชนมีลักษณะเป็นหน่วยระบบการดำเนินชีวิตของชุมชนหนึ่งๆ ที่มีทั้งปัจจัยนำเข้า (Input) เช่น ทรัพยากรคน, ทรัพยากรธรรมชาติ, วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ มีกระบวนการ (Process) เช่น การทำกลีกรรม, การกินอาหารโดยวิถีธรรมชาติ(ชนบท) การรักษาโรคภัยด้วยสมุนไพร(ชนบท), การส่งบุตรเข้าโรงเรียน, การทำงานของกลุ่มงานต่างๆ ในชุมชน(สหกรณ์), การทำบุญทุกวันพระ

มีผลผลิต(Output) เช่น มีอาหารเพื่อการบริโภค เพื่อขาย เพื่อสุขภาพดี เพื่อความรักใคร่สามัคคีในหมู่คณะ เพื่อชีวิตที่ดำรงอยู่ได้ เพื่อเกียรติศักดิ์ศรีและหน้าตาของท้องถิ่น เป็นต้น

นอกเหนือจากได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย ประเภทและลักษณะของครอบครัวและชุมชนแล้วจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของครอบครัวและชุมชนซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ของครอบครัวและชุมชน

หากพิจารณาถึงคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” (Change) เป็นสิ่งที่ประสบกับทุกหน่วยของสังคม ในทางสังคมวิทยาเชื่อว่าสังคมจำเป็นต้องมีโครงสร้างหน้าที่เพื่อเป็นแกนกลางให้ระบบหรือสถาบันต่างๆ ทำงานได้อย่างสัมพันธ์กัน หากระบบใดหรือสถาบันใดเกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมกระทบต่อระบบอื่นๆ ตามมา

โดยทั้งนี้ในเรื่องบทบาทหน้าที่ของครอบครัวและชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นหน่วยพื้นฐานสำคัญของการเกิดความมั่นคงในระดับสังคมใหญ่ ที่ควรมุ่งศึกษาทำความเข้าใจ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ของครอบครัว

บุญลือ วันทายนต์ (อ้างถึงใน ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2545, หน้า 11 – 13) กล่าวว่าหน้าที่ของครอบครัว แบ่งออกเป็น 2 ประการใหญ่ๆ คือ หน้าที่พื้นฐานและความเป็นสากลของครอบครัวและหน้าที่ด้านประเพณีดังต่อไปนี้

1. หน้าที่พื้นฐานและความเป็นสากลของครอบครัว (Basic and Universal function of the family) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวจะต้องปฏิบัติดังนี้

1.1 หน้าที่ทางชีววิทยา (Biological function) เป็นหน้าที่พื้นฐานที่สุดของครอบครัว คือ การสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคมและช่วยเหลือผู้สมาชิกเหล่านั้นด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ฯลฯ เพื่อให้สมาชิกเติบโตและมีชีวิตร่วมอยู่ในสังคมได้

1.2 หน้าที่ทางจิตวิทยา (Psychological function) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวต้องให้ความรัก ดูแลเอาใจใส่ ด้วยความผูกพันทางจิตใจ ให้ความสนิทสนมอบอุ่นใจ และความปลอดภัยด้านจิตใจ

1.3 หน้าที่ในการสร้างความพอใจด้านความต้องการทางเพศ (Satisfaction of sexual needs) เป็นที่ที่หญิงชายสามารถมีความสัมพันธ์ทางเพศได้โดยสังคมยอมรับ

1.4 หน้าที่ป้องกันและคุ้มครองเด็กให้ได้รับความปลอดภัย (Protection and care of the young) เพื่อทำให้สมาชิกใหม่มีชีวิตยืนยาวอยู่ในสังคม

2. หน้าที่ด้านประเพณี (Traditional function) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวต้องวางรากฐาน อันก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่น และเกิดความมั่นคงของครอบครัวที่จะส่งผลไปถึงครอบครัว ประกอบด้วย 4 หน้าที่หลัก คือ หน้าที่ทางเศรษฐกิจ หน้าที่ทางสังคม หน้าที่ทางศาสนาและหน้าที่ทางวัฒนธรรม

2.1 หน้าที่ทางเศรษฐกิจ (Economic function)

2.1.1 หน้าที่ด้านการแสวงหารายได้ (Arrangement of income) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวจะต้องแสวงหารายได้เพื่ดำรงอยู่ของครอบครัว เพื่อใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าครองชีพ และปัจจัยสิ่งของที่จำเป็นต่างๆ

2.1.2 หน้าที่ด้านการแบ่งงาน (Division of labour) เป็นการแบ่งงานกัน ปฏิบัติระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้สมาชิกแต่ละคนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์

2.1.3 จัดการดูแลและรักษาทรัพย์สินสมบัติของครอบครัว (Organization and care of property) เป็นหน้าที่ในการดูแลและรักษาทรัพย์สิน ทั้งสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ในครอบครัวให้คงอยู่และงอกเงย หรืออาจแบ่งปันกันในระหว่างสมาชิกครอบครัว หากมีความจำเป็น

2.2 หน้าที่ด้านสังคม (Social function) เป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็นหน้าที่ที่จะเชื่อมโยงครอบครัวสู่สังคม ได้แก่

2.2.1 หน้าที่ในการก่อสร้างฐานะ (To establish status) คือการก่อสร้างฐานะส่วนบุคคลให้เป็นปึกแผ่นในสังคม

2.2.2 หน้าที่ในการทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันในสังคมได้ (Socialization) ทำให้สมาชิกได้เข้าใจสังคมและสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างราบรื่น

2.2.3 หน้าที่ในการควบคุมทางสังคม (Social control) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวจะทำให้สมาชิกปฏิบัติตามอยู่ในสังคมได้อย่างมีระเบียบโดยถูกต้องตามทำนองครองธรรม

2.2.4 หน้าที่ในการเพิ่มพูนและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม (Accumulation and transmission of social heritage) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวต้องถ่ายทอดมรดกทางสังคมให้แก่คนรุ่นลูกหลาน ช่วยกันรักษามรดกทางสังคมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากรุ่นปู่ย่าตายาย รักษาวัฒนธรรมประเพณี แนวความคิดและการปฏิบัติที่เหมาะสมทั้งปวง

2.2.5 การช่วยเหลือในการหาคู่ครองหรือคู่ร่วมชีวิตที่สมควรให้สมาชิกในครอบครัว (Assistance in the choice of life partner.) ครอบครัวมีหน้าที่ช่วยเหลือสมาชิกแต่ละคนตัดสินใจเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองของสมาชิกในครอบครัวของตน

2.3 หน้าที่ทางศาสนา (Religious function) พ่อแม่ต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้สมาชิกในครอบครัวรู้จักและเข้าใจการปฏิบัติตามกิจกรรมทางศาสนาอย่างถูกต้องให้เป็นผู้มีศาสนาและยึดศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน

2.4 หน้าที่ทางวัฒนธรรม (Cultural function) ครอบครัวต้องรักษาวัฒนธรรมประจำสังคมไว้ให้คงอยู่ โดยครอบครัวจะสร้างสิ่งแวดล้อมขึ้นเพื่อให้สมาชิกได้สัมผัสตลอดเวลา เป็นการสอนให้สมาชิกในครอบครัวรู้จักวางตัวในสังคม การดำรงชีพในสังคม ฯลฯ

ส่วนจ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, และคนอื่นๆ (2540, หน้า 79 – 80) เสนอไว้ว่า หน้าที่ของครอบครัวที่สำคัญมี 7 ประการดังต่อไปนี้

1. สร้างสมาชิกใหม่แทนสมาชิกเก่า ครอบครัวจะทำหน้าที่เป็นหลักประกันว่า สังคมจะมีสมาชิกใหม่แทนสมาชิกเก่าที่ตายไป ทำให้เผ่าพันธุ์ของมนุษย์ไม่สูญหายไป
2. เลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์และมีคุณภาพของสังคมด้วยการให้อาหารและสิ่งจำเป็นต่างๆ จนเติบโตและแข็งแรงพอที่จะเผชิญกับสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้ รวมทั้งการให้การศึกษาเพื่อให้มีสมรรถภาพในการทำงานอาชีพ สามารถเลี้ยงตัวเองและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
3. อบรมปลูกฝังระเบียบสังคมแก่สมาชิกใหม่ เป็นหน้าที่สำคัญของครอบครัวประการหนึ่ง ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ในการดำรงชีวิตให้แก่เด็กๆ ดังนั้นเด็กจะเป็นคนดีหรือคนเลวและมีบุคลิกภาพที่สังคมยอมรับได้หรือไม่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบจากครอบครัวเป็นพื้นฐาน สิ่งที่ได้จากครอบครัวในการอบรมในครอบครัวยากที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ภายหลัง
4. ให้ความรักความอบอุ่น บุคคลจะได้รับความรัก ความอบอุ่นจากครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ ความใกล้ชิดและการดูแลเอาใจใส่ระหว่างสมาชิก ตลอดจนการให้กำลังใจต่อกัน เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถหาได้จากบุคคลอื่นนอกจากครอบครัวของเรา
5. ควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศ การอยู่กันเป็นครอบครัวเพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเพศของสมาชิก ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ ด้วยการกำหนดประเพณีหรือกฎหมายเกี่ยวกับการมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างชายหญิงให้เป็นไปในทิศทางที่ดี สังคมยอมรับ
6. หน้าที่ทางเศรษฐกิจคือ ครอบครัวทำหน้าที่เป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคโดยเฉพาะในสังคมสมัยก่อน แรงงานในทางการเกษตรมักได้จากคนภายในครอบครัวร่วมกันผลิตในที่ดินของครอบครัว แต่ในสังคมสมัยใหม่ครอบครัวเป็นหน่วยบริโภคมากกว่าเป็นหน่วยผลิต
7. กำหนดสถานภาพของบุคคลทำให้รู้ว่าสมาชิกที่เกิดใหม่เป็นเพศใดเกิดลำดับที่เท่าไรในครอบครัวแล้วยังทำให้เด็กได้รับสถานภาพทางสังคมตามสถานภาพของพ่อแม่ เช่น เป็นคนไทย คนจีน คนจน คนรวย คนเมืองหรือชนบท เป็นต้น และมีนักสังคมวิทยาบางท่านกล่าวว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ที่มีความตึงเครียดมีการเอารัดเอาเปรียบกันระหว่างชายกับหญิง เช่น มองผู้หญิงว่ามีฐานะต่ำต้อยและเป็นเสมือนทรัพย์สินสมบัติของผู้ชาย การแต่งงาน

เป็นข้อผูกมัดให้ฝ่ายชายมีอำนาจและสิทธิเหนือผู้หญิง ระบบสินสอดคือการซื้อขายผู้หญิงเหมือนสินค้า

ประจักษ์ พันธุ์เพชร (2541, หน้า 4) ได้กำหนดหน้าที่ของครอบครัวที่น่าสนใจ บางประการได้แก่ ครอบครัวมีหน้าที่ทางสังคมวิทยา (Social function) กล่าวคือ แม้ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำให้เกิดเพศสัมพันธ์ได้โดยไม่เกิดความวุ่นวายในสังคม แต่การสร้างครอบครัวของมนุษย์ก็ไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อสนองตอบต่อความต้องการทางเพศของชายหญิงเท่านั้น เพราะครอบครัวต้องทำหน้าที่ทางสังคมด้วยเพื่อการสร้างสมาชิกใหม่ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสงบให้แก่สังคม หน้าที่ทางสังคมเป็นหน้าที่สำคัญของครอบครัวในฐานะเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่สมาชิกใหม่ของสังคม จะได้รับการกล่อมเกลาจากระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Socialization) เป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตที่สำคัญยิ่งในเด็ก ครอบครัวเปรียบเสมือนเบ้าหลอมให้แก่สมาชิกใหม่ของสังคม

ฝ่ายวิชาการ บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด (2547, หน้า 13) กำหนดเกี่ยวกับหน้าที่ของครอบครัวที่สำคัญบางประการได้แก่ ครอบครัวต้องมีหน้าที่ในการสันถนาการ ถือเป็นความจำเป็นที่ครอบครัวจะต้องมีกิจกรรมเพื่อความรื่นเริงการพักผ่อนร่วมกันในครอบครัว ซึ่งจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ดีขึ้น

จะเห็นได้ว่าหน้าที่ของครอบครัว จึงพอสรุปเป็นภาพรวมได้ว่า ครอบครัวมีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นทางชีววิทยา ทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นนามธรรม (ถ่ายทอดค่านิยม ทศนคติ-อุดมการณ์-วิสัยทัศน์ ฯลฯ ให้แก่สมาชิกในครอบครัวร่วมกัน) และรูปธรรม คือเป็นแหล่งหรือที่มาของการปะทะสังสรรค์ทางสังคมขั้นพื้นฐาน หรือเป็นเสมือนสังคมจำลองให้บุคคลได้ฝึกทักษะและมีประสบการณ์ที่เหมาะสมถูกต้องสร้างสรรค์ ในอันที่จะต้องออกไปเผชิญกับสังคมโลกกว้างในอนาคต ได้อย่างภาคภูมิใจ ครอบครัวจึงทำหน้าที่เสมือน ดัวยหรือวัคซีนที่สร้างภูมิคุ้มกันภัยให้กับบุคคลให้มีภูมิด้านทานต่อพิษภัยร้ายที่อาจแอบแฝงมาถึงบุคคลในรูปการณ์ต่างๆ ได้และบุคคลสามารถครองสติสัมปชัญญะ ควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกและความต้องการต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมมากขึ้น

ฉะนั้นผลจากการทำตามบทบาทหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของครอบครัวของทุกคน คืมากคิน้อยอย่างไร ย่อมมีอิทธิพลหรือส่งผลกระทบต่อชุมชน สังคมอย่างนั้นเช่นกัน กล่าวคือหากคนในครอบครัวร่วมกันทำหน้าที่ตามสถานภาพที่ระบุไว้ในครอบครัวที่เหมาะสมถูกต้อง สร้างสรรค์จะส่งผลดีต่อการเกิดบทบาทหน้าที่ในฐานะพลเมืองที่ดีให้กับชุมชนและสังคมตามมาเป็นลูกโซ่และเพื่อให้มองเห็นหน้าตาชุมชนที่ชัดเจนมากขึ้นจำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของชุมชนดังต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ของชุมชน

หน้าที่ของชุมชนอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือหน้าที่ของชุมชนโดยทั่วไป และหน้าที่ตามประเภทและลักษณะของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. หน้าที่ของชุมชนโดยทั่วไป มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1.1 หน้าที่ทางชีวภาพ คือ การจัดหาสมาชิกใหม่ไม่ให้ขาดสาย ด้วยวิธีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ และการย้ายถิ่นจากชุมชนอื่นเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างถาวร

1.2 หน้าที่ในเรื่องการติดต่อสื่อสาร โดยจัดให้มีภาษาพูดและภาษาเขียนเพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถติดต่อสื่อสารความหมายระหว่างกันได้

1.3 การอบรมกล่อมเกล่าให้สมาชิกใหม่รู้จักบรรทัดฐานของชุมชน เช่น ปลูกฝังและถ่ายทอดวัฒนธรรมให้รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองและบุคคลอื่น แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในชุมชน เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินชีวิตในชุมชนดำเนินไปโดยราบรื่น

1.4 การให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิก เช่น การจัดให้มีการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ที่อยู่อาศัยถูกสุขลักษณะ และบริการอื่นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิก ช่วยให้สมาชิกมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต

1.5 จัดระเบียบและรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สมาชิก เป็นการควบคุมสมาชิกในชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติในกรอบของบรรทัดฐานทางสังคม คือ กฎหมายหรือประเพณีระงับข้อพิพาทระหว่างสมาชิกด้วยความยุติธรรม คุ้มครองรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยและความปกติสุขของสังคม

1.6 บำรุงขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติภารกิจของสมาชิก ด้วยการแสวงหาเอกลักษณ์หรือเป้าหมายร่วมกัน ปลูกฝังและจงใจให้สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ประ โยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสมาชิกแต่ละคน (จิรวัดน์ นิเจนตร, 2528, หน้า 9 อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 36)

1.7 การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถขยายกิจกรรมต่างๆ และได้รับประโยชน์มากขึ้น เช่น การค้าขาย ด้านนันทนาการ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในด้านต่างๆ เป็นต้น

1.8 การเตรียมชุมชนให้มีความพร้อมที่จะพัฒนา เช่น จัดระบบการให้การศึกษา การฝึกอบรม การสรรหาและพัฒนาผู้นำ ส่งเสริมให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในรูปของกลุ่มและองค์กร การไปศึกษาดูงานชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น (สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 36)

1.9 กองสภาพและบริหารจัดการทรัพยากรต่างๆ ในฐานะเป็นทุนเพื่อการพัฒนา
ร่วมกัน เนื่องจากชุมชนจำเป็นต้องมีฐานหรือต้นทุนที่หลากหลายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ
สมาชิกในชุมชนร่วมกัน อาทิ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ และสัตว์ป่า เหล่านี้
นับเป็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกันของชุมชนที่ชุมชนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบดูแล บริหารจัดการ
ให้เกิดประหยัด ประโยชน์ และคงธรรมชาติของต้นทุนเหล่านั้นให้คงเดิมมากที่สุด ปัญหาที่ทุก
ชุมชนมักพบมากที่สุดคือ ชุมชนไม่สร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนคิดที่จะพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
เกิดปัญหาสมองไหล คนออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นจำนวนมากแทนที่จะได้คนเหล่านั้นมา
พัฒนาชุมชนถิ่นฐานบ้านเกิดของตนได้อย่างเต็มที่ก็จะไม่เกิดขึ้น

นับเป็นความผิดพลาด ความบกพร่องในการทำหน้าที่ของคนในชุมชน โดยเฉพาะ
กลุ่มผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนโดยตรง ที่อยู่กันภายในชุมชนบางส่วนก็จำเป็นต้องอยู่ไปวันๆ
เพราะไม่มีที่ไปทั้งๆ ที่บุคคลเหล่านั้นอาจเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี โดย
เฉพาะบรรดากลุ่มผู้อาวุโส ข้าราชการที่เกษียณอายุ ฯลฯ คือผู้มีความรู้มากด้วยประสบการณ์
สามารถเสนอแนะให้คำปรึกษาในด้านการทำงานพัฒนาชุมชนได้อย่างดียิ่ง

1.10 รักษาเสถียรภาพและความมั่นคงของชาติโดยรวม นับเป็นภารกิจสำคัญ
ของทุกชุมชนที่ต้องผลิตคนที่ดีมีคุณภาพ ทำหน้าที่ในฐานะพลเมืองดี โดยปฏิบัติตามระเบียบ
กฎหมายบ้านเมือง อยู่ในศีลธรรมอันดี ไม่เป็นแหล่งช่องสุ่มหรือเป็นบ่อนทำลายความมั่นคงของ
ชาติ ทุกคนในชุมชนนับเป็นส่วนประกอบอันสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชาติ คนใน
ชุมชนต้องเรียนรู้เรื่องการรู้รักสามัคคีไม่สร้างความแตกแยกแตกต่างหรือขัดแย้งผลประโยชน์อัน
ตั้งงามทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน เป็นหน้าที่ของชุมชนที่ต้องฝึกคนให้รู้จักเคารพสิทธิของ
ตนเองและสิทธิของบุคคลอื่น

2. หน้าที่ตามประเภทและลักษณะของชุมชน

นอกจากหน้าที่โดยทั่วไปของชุมชนแล้วชุมชนแต่ละประเภทยังมีหน้าที่เฉพาะของ
ตนเองอีกบางประการ ตัวอย่างเช่น ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

2.1 ชุมชนชนบทมีหน้าที่ สำคัญ 4 ประการคือ

2.1.1 เป็นแหล่งผลิตอาหารและวัตถุดิบให้แก่ชุมชนเมือง

2.1.2 เป็นแหล่งผลิตแรงงานให้กับชุมชนเมือง เนื่องจากคนในชนบทมี
ค่านิยมที่อยากไปทำงานเขตชุมชนเมือง โดยทำงานในรูปแบบใช้แรงงานในระบบอุตสาหกรรมจาก
สถานะการณดังกล่าวทำให้ชุมชนชนบทขาดแคลนแรงงาน ในภาคเกษตรเกิดการอพยพแรงงานจาก
ถิ่นอื่นเข้าสู่ชนบทตามมาด้วยเช่นกัน

2.1.3 ทำนุบำรุงและถนอมทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชนและสังคม
ส่วนรวม

2.1.4 เป็นแหล่งที่ให้ความปลอดภัยในยามสงครามและเป็นที่พักผ่อน
หย่อนใจของชาวเมือง

2.2 ชุมชนเมือง มีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ

2.2.1 เป็นตลาดรับซื้ออาหารและวัตถุดิบ อันเป็นผลิตผลจากชุมชนชนบท

2.2.2 เป็นศูนย์รวมของการคมนาคม การสื่อสาร พาณิชยกรรม และ

วัฒนธรรม

2.2.3 เป็นศูนย์รวมของการปกครองและการเมือง

2.2.4 เป็นแหล่งรวมของกิจกรรมต่างๆ ของการบริการด้านสาธารณูปโภค
การศึกษาค้นคว้า และการพักผ่อนหย่อนใจ (Gist & Halbert, 1949, อ้างถึงใน รัชนิกร เศรษฐ, 2528 หน้า 29 – 30)

ความสำคัญของครอบครัวและชุมชน

ครอบครัวและชุมชนไทยเป็นเรื่องที่อยู่คู่กับสังคมมนุษย์มาโดยตลอดจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องร่วมกันทำความเข้าใจ ร่วมกันกำหนดความหมายและคุณค่าความสำคัญเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชน เพื่อการปรับตัวเข้ากับหน่วยสังคมต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมมากที่สุด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ความสำคัญของครอบครัว

สุพัตรา สุภาพ (2546, หน้า 65) กล่าวว่า ทุกสังคมมนุษย์จะต้องมีครอบครัวโดย Herbert S. Jennings กล่าวว่า สัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำมนั้นชีวิตของลูกจะต้องขึ้นอยู่กับพ่อแม่อย่างน้อยชั่วระยะเวลาหนึ่ง ส่วนมากแม่ทำหน้าที่เลี้ยงดู พ่อมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและสร้างรัง

ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และความร่วมมืออย่างใกล้ชิด เป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุด และยังไม่เคยปรากฏว่าสังคมมนุษย์ใดไม่มีสถาบันครอบครัวปรากฏอยู่ เพราะมนุษย์ทุกคนจะต้องอยู่ในสถาบันนี้ เนื่องจากเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เรจะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดเติบโตในครอบครัวและ ครอบครัวจะให้ตำแหน่ง ชื่อ และสกุล ซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานภาพ และบทบาทในสังคมที่เรามีส่วนร่วมด้วย ตลอดจนกำหนดสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม

การพึ่งพาอาศัยกันในครอบครัวของมนุษย์และสัตว์ ทำให้มีการแบ่งแยกและรวมกลุ่ม โดยครอบครัวมีหน้าที่พื้นฐานทางชีววิทยา คือ การให้กำเนิดบุตรและเลี้ยงดูบุตรเพื่อสร้างสรรค์สมาชิกใหม่และสืบตระกูลต่อไป ในสัตว์ชั้นสูงจะมีความสัมพันธ์ทางชีววิทยาไม่จำกัดและจะซับซ้อนกว่าในสัตว์ชั้นต่ำ ซึ่งเป็นการให้กำเนิดบุตรและการมีความสัมพันธ์ทางเพศโดยไม่มีฤดูกาล

ครอบครัวมนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มทางชีววิทยาเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันแห่งแรก และแหล่งสำคัญของสังคม พฤติกรรมของมนุษย์ก็ไม่ได้เป็นไปโดยสัญชาตญาณเพียงอย่างเดียว แต่เป็นไปโดยมีระเบียบแบบแผน ซึ่งมีการกำหนดมาตรฐานความประพฤติของครอบครัว เช่น ความแตกต่างของครอบครัวเอสกิโม กรีกโบราณ ชาวจีนและชาวกรีก เป็นความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรมไม่ใช่ความแตกต่างทางด้านชีววิทยา

สัตว์มีการผสมพันธุ์แต่มนุษย์มีการสมรส การผสมพันธุ์เป็นสภาพทางชีววิทยา แต่การสมรสเป็นเรื่องของสังคม เพราะการสมรสแสดงถึงประเพณีการให้อำนาจในสังคมและข้อผูกพันต่อชุมชน Malinowski กล่าวว่า การสมรสของมนุษย์ นั้นแม้แต่เผ่าอะบอริจิน Aborigine ในออสเตรเลีย ซึ่งมีวัฒนธรรมอยู่ในระดับต่ำก็ยังมีประเพณี สังคมมนุษย์ทุกๆ แห่งในอดีตถือว่าการสมรสมีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคม

การแต่งงานเป็นลักษณะทางชีววิทยาและทางสังคม ซึ่งลักษณะทางสังคมเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุด การแต่งงานอาจหมายถึงการยินยอมให้ชายและหญิงได้อยู่ร่วมกันในสังคม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2541, อ้างถึงใน ประธาน สุรกิจบรร, 2547, หน้า 2) กล่าวว่า ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกของมนุษย์ เป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการสร้างและวางรากฐานสำคัญให้แก่สถาบันอื่น เป็นจุดกำเนิดของความมั่นคงของบุคคล เป็นแหล่งผลิตประชากรสำหรับเป็นสมาชิกของสังคม ครอบครัวจึงเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นแหล่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ทำให้คนเป็นคนอย่างสมบูรณ์ เป็นเครื่องชี้วัดความเจริญของสังคมและประเทศชาติ ดังนั้นหากสถาบันครอบครัวสั่นคลอน ย่อมส่งผลกระทบไม่เพียงแต่บุคคลในครอบครัวเท่านั้น แต่จะส่งผลถึงชุมชน สังคม และประเทศชาติในที่สุดด้วย

นอกจากนี้แนวคิดในเรื่องความมั่นคงของครอบครัวซึ่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญอย่างจริงจังตั้งแต่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540- 2544) เป็นต้นมา โดยมีเป้าหมายที่มุ่งส่งเสริมให้ครอบครัวอบอุ่น ซึ่งจะส่งผลทำให้ชุมชนและสังคมเข้มแข็งในภาพรวม ดังนั้น มิติด้าน ความมั่นคงของครอบครัวจึงสมควรที่จะเป็นส่วนหนึ่งในชุดหรือองค์ประกอบของความมั่นคงมนุษย์ด้วย

และในที่นี้วราภรณ์ ตระกูลสฤษดิ์ (2545, หน้า 60 – 62) ได้กล่าวถึง ครอบครัวไว้ว่าเป็นการรวมตัวของบุคคลที่มีความรัก ความผูกพันกัน มีปฏิสัมพันธ์กันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่เล็กที่สุดแต่เป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นหน่วยสังคมแรกที่หล่อหลอมชีวิตของคนในครอบครัวให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน ครอบครัวเป็นแหล่งผลิตคนเข้าสู่สังคม สังคมจะดีมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมสั่งสอน หล่อหลอมพฤติกรรมการกระทำ ความคิด ความรู้สึก เรียกโดยรวมว่า ช่วยหล่อหลอมบุคลิกภาพของมนุษย์ สร้างและพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ในสังคม

สังคมไทยในอดีต สภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวจะมีความใกล้ชิดสนิทสนมมีความผูกพัน มีสัมพันธภาพแน่นแฟ้น มีความเคารพนับถือ ให้ความช่วยเหลือ ดูแลกันอย่างทั่วถึง มีการติดต่อไปมาหาสู่ญาติพี่น้องสม่ำเสมอ ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย (Extended Family) คือ เป็นครอบครัวใหญ่ที่ประกอบไปด้วยญาติ พี่น้องของสามีหรือภรรยา เช่น พี่ ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ร่วมในครอบครัวด้วย

ปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงในสังคม ส่งผลทำให้สภาพครอบครัวไทยในอดีตเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ครอบครัวปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) จะมีเฉพาะ สามี ภรรยา บุตร และอาจมีผู้ช่วยทำงานบ้าน พ่อแม่ลูก ไม่ค่อยมีความใกล้ชิดกันมากนัก เพราะต้องออกไปหารายได้นอกบ้าน ช่วยจุนเจือครอบครัว ลูกต้องจ้างคนอื่นเลี้ยง หรือให้ญาติดูแล หรือต้องฝากเข้าโรงเรียนก่อนวัยเรียน การไปมาหาสู่กับญาติพี่น้องน้อยลง

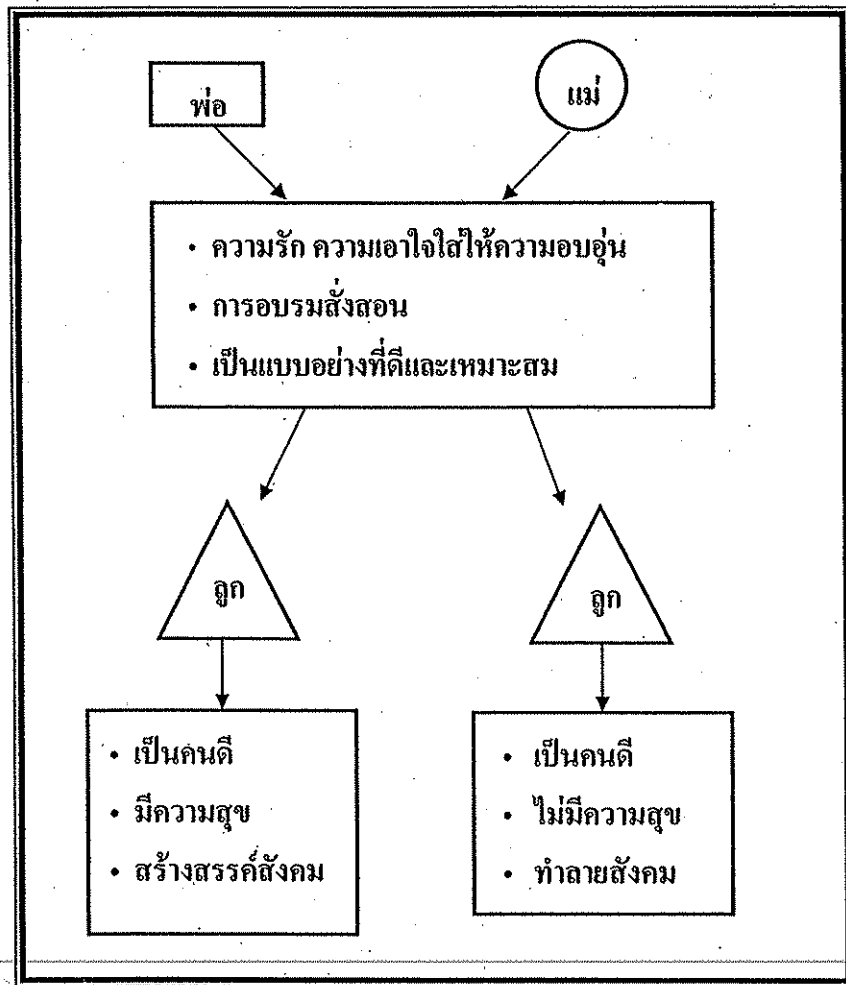
ความผูกพัน ความเอาใจใส่ซึ่งกันและกันภายในครอบครัวลดลง สิ่งแวดล้อมภายนอก คือ “กลุ่มเพื่อน มีความสำคัญมากกว่าครอบครัว” ถ้าได้ไปเข้ากับกลุ่มเพื่อนที่ไม่ดีเป็นคนเลวร้าย ปัญหาอื่นๆ อาจตามมา เช่น ติดการพนัน ยาเสพติด ช่องโจร ล่าสัตว์ทางเพศ การก่ออาชญากรรม ฯลฯ

สภาพเช่นนี้ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึง “ความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว” ซึ่งสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง คือความแตกแยกของพ่อแม่ในการครองชีวิตคู่

ความไม่สนใจใส่ใจดูแลลูก การทุ่มเทให้กับการทำมาหากิน หรือสิ่งอื่นๆ มากกว่าลูก

ปัจจัยเหล่านี้ทำให้เด็กในครอบครัวรู้สึกขาดความมั่นคง ความรัก ขาดความอบอุ่น และขาดรูปแบบที่เหมาะสมที่จะยึดเป็นแนวทางได้ทำให้เด็กมีโอกาสร่วงต่อการเดิน “หลงทางชีวิต”

ครอบครัวจึงเป็น สถาบันสังคมที่สำคัญที่สุดในการสร้างฐานอนาคตให้กับมวลสมาชิก ซึ่งสมาชิกของครอบครัวจะมาเป็นสมาชิกของสังคมต่อไป อาจเขียนเป็นแผนภาพของครอบครัวที่มีผลกระทบต่อสังคม ได้ดังแผนภาพที่ 1.1

แผนภาพที่ 1.1 แผนภาพของครอบครัวที่มีผลกระทบต่อสังคม
ที่มา (วรารณ์ ตระกูลสถิตย์ (2545, หน้า 62)

จะเห็นได้ว่าครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญของสังคม ถ้าครอบครัวเข้มแข็งอยู่ได้อย่างมีความพอดี มีความสุขตามอัตภาพของแต่ละครอบครัว พ่ออยู่พอกินและมีอยู่มิเกิน ครอบครัวก็จะสามารถสร้างสมาชิกของตนเองที่ดี และมีคุณภาพต่อชุมชนและสังคมมากขึ้นซึ่งแนวคิดนี้ก็สอดคล้องกับแนวคิดของสมพร เทพสิทธิ (2536, หน้า 11 – 13) ที่ได้กล่าวว่า ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่เล็กที่สุดในสังคมแต่ก็เป็นสถาบันที่สำคัญ เพราะสังคมและประเทศชาติประกอบด้วยครอบครัวจำนวนมากรวมเข้าด้วยกัน หากสถาบันครอบครัวมีความมั่นคงจะทำให้สังคมและประเทศชาติมีความมั่นคงไปด้วย

ชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลได้รับความสุขและความสำเร็จ ถ้าสามีภรรยามีชีวิตสมรสที่ราบรื่น มีความเข้าใจกัน ไม่ขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรง นอกจากจะทำให้ชีวิตมีความสุขแล้ว ยังช่วยให้การงานเจริญก้าวหน้า ประการสำคัญที่สุดจะทำให้ลูกได้รับความรัก ความอบอุ่นและความเอาใจใส่ เป็นเด็กที่มีคุณธรรมและสุขภาพจิตดี

ในทางตรงกันข้ามถ้าสามีภรรยามีความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ แยกกันอยู่หรือหย่าร้างกัน จะทำให้กระทบกระเทือนต่อการทำงานและต่อลูก สามีอาจจะอารมณ์เสียจากที่บ้านคิดมาที่ทำงาน แล้วมาระบายไล่เบียดเบียนลูกน้อง ลูกจะขาดความรัก ความอบอุ่น เมื่อเด็กไม่ได้รับความรักและความเอาใจใส่จากพ่อแม่ เด็กจะออกจากบ้านไปคบเพื่อนและอาจจะถูกเพื่อนชักจูงไปในทางที่ผิด เช่น ตกเป็นทาสของอบายมุข ก่อการทะเลาะวิวาท ประกอบอาชญากรรม

จากการสอบประวัติของยูวอาชญากร ส่วนใหญ่ของเด็กที่ทำความผิดมักจะมาจากครอบครัวที่อยู่ในสภาพบ้านแตกไม่ได้รับความรักความเอาใจใส่จากพ่อแม่ผู้ปกครอง เป็นเด็กที่อยู่ในสลัม การทำความผิดมักจะเกิดขึ้นจากการคบเพื่อนไม่ดีและถูกเพื่อนชักจูง

ครอบครัวยังเป็นสถาบันที่ให้การฝึกอบรมแก่สมาชิกในครอบครัวที่เรียกว่า Socialization Agent ทำหน้าที่ปลูกฝังอบรมศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดี เพื่อจะได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องบิดามารดาว่าเป็นครูคนแรกของลูก

นอกจากนี้รัฐบาลไทยเองก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของครอบครัว จึงได้กำหนดให้วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี เป็นวันครอบครัว ได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของครอบครัว สร้างความสุขและความมั่นคงให้แก่ครอบครัว

แม้แต่องค์การสหประชาชาติก็ได้ตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของครอบครัว จึงได้ประกาศให้ปี 2537 เป็นปี สากลครอบครัว (International Family Year) เพื่อให้ประเทศต่างๆ รวมทั้งหน่วยงานทั้งหลายให้ความสำคัญแก่การพัฒนาครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น

จากที่ได้ศึกษาสามารถสรุปเป็นภาพรวมเกี่ยวกับความสำคัญของครอบครัวได้ดังต่อไปนี้

1. สถาบันครอบครัวนับเป็นสถาบันแรกของมนุษย์ เป็นที่พึ่งพิงแห่งแรกและแห่งเดียวที่มนุษย์ผูกพันอย่างถาวรตั้งแต่เกิดจนตาย
2. สถาบันครอบครัวจัดเป็นสถาบันพื้นฐานของทุกสังคมในการสร้างและวางรากฐานสำคัญให้แก่สถาบันต่างๆ
3. สถาบันครอบครัวจัดเป็นสถาบันที่มีความคงทนถาวรที่สุดในบรรดาสถาบันต่างๆ ในสังคม
4. สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดและเติบโต ครอบครัวทำหน้าที่กำหนดตำแหน่ง ชื่อ สกุล เป็นเครื่องบอกถึงสถานภาพและบทบาท

ให้กับบุคคล ช่วยให้บุคคลปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเมื่อยามที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ทั้งในระดับครอบครัวและสังคม

5. สถาบันครอบครัว ทำให้บุคคลรู้สึกว่าคุณค่าและความหมายในการดำเนินชีวิตมากขึ้น

6. สถาบันครอบครัว นับเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจให้กับบุคคล เป็นศูนย์ซ่อมแซมฟื้นฟูบำบัดอาการป่วยทางจิตใจให้กับบุคคลได้เป็นอย่างดีเพื่อให้บุคคลเกิดขวัญกำลังใจที่จะกล้าเผชิญต่อโลกภายนอกได้อย่างมั่นคงต่อไปได้

7. ความมั่นคงของครอบครัว คือความมั่นคงของชาติเพราะชาติหรือสังคมนั้นประกอบไปด้วยครอบครัวจำนวนมากมาอยู่รวมกัน หากแต่ละครอบครัวปรองดองรู้จักสามัคคีต่อกัน แสวงถึงคนในชาติเกื้อกูลกันไม่เกิดความแตกแยกหรือห่างกันจะทำให้พลังของสังคมโดยรวมแข็งแกร่งมากขึ้นนำพาประเทศชาติรุดหน้าเจริญงอกงามทั้งความคิด จิตใจ การประพฤติปฏิบัติที่ดีและสมคุณระหว่างคนกับคน คนในชาติกับคนนอกสัญชาติ คนกับทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าที่เคารพในสิทธิของกันและกันอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

ความสำคัญของชุมชน

“ชุมชน” (Community) นับว่ามีความสำคัญยิ่งพอๆ กับครอบครัว เนื่องจากชุมชนเป็นหน่วยสังคมหน่วยแรกที่ทำให้บุคคลรู้สึกว่าเป็นเจ้าของร่วมกันนอกเหนือจากสถาบันครอบครัวที่แต่ละคนสังกัดอยู่ ฉะนั้นเพื่อให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่า ของชุมชนมากขึ้นจึงได้กำหนดความสำคัญของชุมชนได้ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งพาเลี้ยงตนเองได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้หน่วยพื้นฐานของสังคมพลอยมั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดีไปด้วย

2. ชุมชนเป็นแหล่งสำคัญของการผลิตแรงงานให้แก่สังคมทำให้โครงสร้างหน้าที่ของสังคมมีเสถียรภาพอยู่ได้ เกิดระบบการทำงานขององค์กรสถาบันหลักของสังคมที่มีพลวัตสมดุล เป็นแรงงานสำคัญทั้งภาคชนบทและภาคเมือง ได้เป็นอย่างดี

3. ชุมชนนับว่าเป็นตัวจักรหรือฟันเฟืองที่สำคัญของการสร้างพลังกลุ่มที่อาจสร้างสรรค์หรือทำลายก็ได้ ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนหนึ่งๆ ย่อมมีผลกระทบต่อชุมชนอื่นๆ และกระทบต่อคุณภาพในภาคเศรษฐกิจ การเมือง คุณภาพการศึกษา กฎศีลธรรม และอื่นๆ ตามมาของประเทศชาติในที่สุด

4. ชุมชนเป็นแหล่งสำคัญยิ่งของการสร้างเอกลักษณ์วัฒนธรรมที่หลากหลาย เกิดการพัฒนาวัฒนธรรมชาติที่สามารถคงความเป็นพหุลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ความหลากหลายในวัฒนธรรมของชุมชน จะเป็นกำแพงป้องกันภัยต่างๆ ที่จะเข้ามาเป็นตัวบ่อนทำลายชาติหรือป้องกันการครอบงำวัฒนธรรมของชาติโดยรวมจากกลุ่มแปลกปลอมได้เป็นอย่างดี

5. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540, หน้า 77) กล่าวว่า

ชุมชนเป็นสถาบันชีวิตของชาวบ้าน ถ้าหากชาวบ้านไม่มีชุมชน ก็ไม่มีที่ทำกิน เขาจะเข้าไป
ทำมาหากินที่ใด ก็ต้องเข้าไปเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น เพราะชุมชนเป็นผู้จับจองที่ดินนั้น
หากไม่มีที่ดิน ไม่มีบ้าน ไม่มีชุมชน ก็ไม่มีญาติ งานก็ไม่มีทำ วัฒนธรรมหรือกิจกรรมทาง
สังคมก็ไม่มีถ้าไม่มีชุมชนก็เหมือนประหนึ่งว่าชีวิตสลายไป

บทสรุป

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ครอบครัวและชุมชนหมายถึงกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันพึ่งพากัน
รอบด้าน ความเป็นครอบครัวที่เกิดจากชายหญิงแต่งงานหรือมีความผูกพันทางสายโลหิต หรือการ
รับมาเป็นบุตรบุญธรรม หน่วยสังคมที่เรียกว่าครอบครัวดังกล่าวย่อมเกิดความผูกพันกันเป็นเครือ
ญาติที่ประกอบเป็นหลายๆ ครัวเรือนกลายเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมหรือชุมชนใหม่ที่มีคนภายนอกย้าย
มาทำกินร่วมด้วยก็ได้

ความเป็นครอบครัวและชุมชนจึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ
ระเบียบประเพณี ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งต่างต้องทำหน้าที่เพื่อตัวของตัวเองและ
ต้องมีหน้าที่ประสานประโยชน์ร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่าถ้าครอบครัวมั่นคงหมายถึง ชุมชนก็มั่นคง
หรือหากชุมชนมั่นคง ครอบครัวก็มั่นคงอยู่ได้เช่นกัน ทำให้ภาพรวมของประเทศชาติแข็งแกร่ง
เพราะเกิดจากหลายๆ ครอบครัวมารวมกันเป็นชุมชนหลายๆ ชุมชนรวมกันเป็นประเทศชาติได้และ
เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากขึ้นผู้ศึกษาสามารถศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของครอบครัวและ
ชุมชนในสังคมไทยได้ในบทถัดไป

บทที่ 2

พัฒนาการของครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย

การที่ได้ศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนในบทที่ 1 จะเห็นได้ว่ามีส่วนช่วยให้ผู้อ่านได้มองเห็นภาพรวมเกี่ยวกับพัฒนาการของครอบครัวและชุมชนในสังคมไทยได้ชัดเจนมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันมุมมองและมิติต่างๆเกี่ยวกับพัฒนาการของครอบครัวและชุมชนไทยนั้นจำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างจริงจังในอันจะช่วยให้มองเห็นปัจจัยและกระบวนการของการเกิดสถาบันครอบครัวและชุมชนไทย อย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

ในที่นี้จึงเป็นการกล่าวถึง ครอบครัวและชุมชนไทยในอดีต – ปัจจุบัน พลวัตครอบครัวและชุมชนไทยในอนาคต สถานภาพและบทบาททางเพศในสังคมไทย การจัดระเบียบทางสังคมในระดับครอบครัวและชุมชนไทย ความบกพร่องในกระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชนไทย ลัทธิปัจเจกนิยมและชุมชนนิยมในครอบครัวชุมชนไทย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ครอบครัวและชุมชนไทยในอดีต – ปัจจุบัน

หากนับย้อนไปเมื่อหลายพันหลายหมื่นปีมาแล้ว จะเห็นได้ว่ามนุษย์โดยธรรมชาติมีความต้องการอยู่รวมเป็นกลุ่ม เพื่อความอยู่รอด การใช้ชีวิตคู่จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นเหตุมาจากต้องการตอบสนองความต้องการเรื่องความมั่นคงในชีวิตและจิตใจ ความต้องการเรื่องเพศ เป็นต้น โดยเฉพาะในสังคมไทยจะเห็นได้ว่าความต้องการขั้นพื้นฐานดังกล่าว ยังมีส่วนสัมพันธ์กับการให้ความสำคัญต่อชุมชนอย่างชัดเจน ฉะนั้น การสมรสหรือการออกเรือนมีคู่ครองจึงไม่ใช่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอย่างมีนัยสำคัญ

ในอดีตจะเห็นได้ว่าสังคมซีกตะวันออกนั้นมีความหลากหลายสูง ป่าในแถบเอเชียและแอฟริกาเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงของโลกนำไปสู่วิถีชีวิตประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ลัทธิความเชื่อ ผลิตก้าวพืชผลที่มีความหลากหลาย

ดังนั้นมิติความเป็นสังคมมนุษย์ของไทยหรือสังคมตะวันออกตลอดจน

กระบวนการพัฒนาสังคมไทยจึงมีความหลากหลายชัดเจนเช่นกัน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มุลนิธิภูมิปัญญา, 2541 หน้า 130-131)

ครอบครัวไทยในอดีตจัดเป็นครอบครัวใหญ่หรือที่เรียกว่าครอบครัวขยาย (Extended family) ประกอบด้วยรุ่นหนุ่มสาว พ่อและแม่ของฝ่ายหญิงและหรือฝ่ายชาย ลูกป้า น้าอา รุ่นลูก รุ่นหลาน เป็นต้น ลักษณะสำคัญของครอบครัวและชุมชนไทยในอดีต ได้แก่

1. เป็นครอบครัวใหญ่ คือ มีคนตั้งแต่ 3 ชั่วอายุคนขึ้นไป (รุ่นพ่อแม่ของคู่บ่าวสาว, รุ่นบ่าวสาว และรุ่นลูก เป็นต้น)
 2. อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ระบบอาวุโส และบทบาทเพศชายเป็นใหญ่
 3. ครอบครัวไทยในอดีต นอกจากจะทำหน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคมโดยวิธีธรรมชาติแล้ว ยังมีหน้าที่สำคัญในการเป็นหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคไปด้วยในตัว
 4. ในอดีต โอกาสในการพบปะเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวบ้านนาไทยมีมากกว่าหนุ่มสาวในเมือง
 5. ในอดีต แม้ว่าจะมีการหย่าร้างกันได้โดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ตามความรู้สึกของคนทั่วไปเห็นเป็นเรื่องเสียหาย
 6. วัฒนธรรมประเพณีการแต่งงานออกเรือนของคนไทยในสมัยโบราณส่วนใหญ่ฝ่ายชายจะมาปลุกเรือนหอในเขตบ้านของฝ่ายหญิง แต่มีข้อยกเว้นสำหรับเจ้านายและขุนนางที่มักนำเจ้าสาวมาอยู่ในบริเวณถิ่นฐานของฝ่ายชาย
 7. สตรีไทยสมัยสุโขทัย มีสิทธิเสรีภาพมากพอควรไม่ว่าจะในด้านการศึกษาอบรม ด้านครอบครัว ด้านสังคม หรือสิทธิตามกฎหมาย
 8. สตรีไทยในสมัยอยุธยา โดยทั่วไปในด้านพหุติณย์มิได้มีฐานะเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัยมากนัก แต่ในด้านนิติณย์กลับตกต่ำลงกว่าเดิม
 9. ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สิทธิของสตรีไทยในทางกฎหมายก็ยังคงด้อยกว่าชายไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยา แม้ในสมัยรัชกาลที่ 2 และที่ 3 สถานภาพของสตรีก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก สตรียังถูกบุรุษนำไปขายได้
 10. แม้ว่าสถานภาพและบทบาทสตรีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และต้นรัตนโกสินทร์จะมีลักษณะที่ด้อยกว่าชาย แต่เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสตรีในเมือง และสตรีในชนบทแล้วก็ยังมีสถานภาพและบทบาทที่แตกต่างกันออกไปอีก
- (จิตรา วีรบุรินนท์. 2535. หน้า 353)

จะเห็นได้ว่าในอดีตรอบครัวไทยนับเป็นหน่วยใหญ่ที่มีหน้าที่หลักร่วมกัน คือ เป็นกำลังทางเศรษฐกิจ (เกษตร) การขัดเกลาจิตใจ (ศาสนาและพิธีกรรม ประเพณีงานบุญต่างๆ) ครอบครัวยังทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาการ (ภูมิปัญญาพื้นบ้าน) ที่แข็งแกร่ง มีส่วนอย่างมากในการจัดระเบียบทางสังคมและควบคุมดูแลระหว่างกันเป็นหน่วยของการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในหลายรูปแบบ อาทิ กิจกรรมนันทนาการพื้นบ้าน อันได้แก่ การละเล่นของเด็กไทย 100 กว่าชนิด : มอญซ่อนผ้า, หมากรืบ, งูกินหาง, หลับตาตีหม้อ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเกิดประโยชน์หลายด้าน ดังนี้

1. บรรดากิจกรรมนันทนาการหรือการละเล่นพื้นบ้านของคนไทยทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ ก่อให้เกิดการทำงานเป็นกลุ่ม การผูกพันทางใจและเกื้อกูลกันทางสังคม เช่น การละเล่นจี่ม้าส่งเมือง งูกินหาง การแข่งเรือ เป็นต้น

2. การละเล่นพื้นบ้าน โดยส่วนใหญ่โดยเฉพาะสำหรับเด็กๆ นอกจากไม่ต้องใช้เงินเพื่อความสุขทางจิตใจแล้วยังช่วยเสริมสร้างสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรงเพราะร่างกายทุกส่วนได้เคลื่อนไหว ทำให้ไม่เป็นโรคอ้วนเหมือนเด็กๆ ในปัจจุบันที่เน้นบริโภคขนมกินขอบเขต ฝึกปฏิภาณไหวพริบของสมองที่สัมพันธ์กับประสาทสัมผัส หู ตา แขน ขา เช่น การเล่นซ่อนแอบ งูกินหาง หมากรืบ เป็นต้น

3. เกิดความมั่นคงผูกพันกับคน กลุ่มคน ครอบครัวและชุมชนในพื้นที่อย่างเหนียวแน่น เพราะการละเล่นของเด็กไทยหลายอย่างพ่อแม่-ญาติผู้ใหญ่ประดิษฐ์ประคองทำเป็นของเด็กเล่นให้แก่เด็กๆ เช่น ตุ๊กตาและของเล่นเครื่องปั้นดินเผา ปืนและม้าก้านกล้วย การตีวงล้อ(อดีตทำจากขอบกระดิ่งที่ไม่ใช่แล้วในครัวเรือน) เป็นต้น

4. ฝึกการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ สังคม ไปพร้อมๆ กัน

5. เสริมสร้างสุขนิสัย บุคลิกภาพที่ดี การมีสมาธิ ฝึกความอดทน การปรับตัวเข้ากับระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่มอันจะยังประโยชน์ต่อการเป็นทรัพยากรบุคคลที่ดีของบ้านเมืองในอนาคตต่อไป เพราะการละเล่นที่หลากหลายของคนไทยพื้นบ้านบุคคลต้องเข้าใจและยอมรับกฎเกณฑ์เสียก่อน คนในกลุ่มจึงจะยอมรับและอนุญาตให้เล่นการละเล่นหนึ่งๆ ได้ เช่น การเล่นเกมของ หมากรืบ หลับตาตีหม้อ มอญซ่อนผ้า เหล่านี้เป็นต้น

นอกจากนี้กิจกรรมประจำวันอาจดูได้จากกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวและชุมชนไทย โดยธรรมชาติพื้นฐานแต่เดิมช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงทางสังคมวัฒนธรรมได้แก่

1. กิจกรรมที่หลากหลายของครอบครัวและชุมชนฝึกให้บุคคลเกิดน้ำใจนักกีฬา คือ การรู้แพ้รู้ชนะ รู้ให้อภัย เป็นสังคมแห่งการถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกัน

2. วิถีชีวิตของครอบครัวชุมชนไทยเป็นการบูรณาการทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมที่ควบคู่กันไป เช่น ประเพณีงานบุญ การก่อพระเจดีย์ทรายหรือการขนทรายเข้าวัด เป็นต้น ก่อให้เกิดการฝึกให้คนในครอบครัวชุมชนรู้จักเป็นผู้ให้ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระหว่างกัน ระหว่างคนในครอบครัว ระหว่างครอบครัวด้วยกันเอง ระหว่างครอบครัวกับชุมชน การผูกโยงความเชื่อ ความศรัทธาในเรื่องคล้ายๆ กันมีจิตใจแน่วแน่ที่จะดำเนินชีวิตไปด้วยกันของคนในชุมชน

3. การทำกินในด้านต่างๆ เกิดประโยชน์แอบแฝงไว้ด้วยกันหลายด้านคือ นอกจากได้งานที่ตรงกับความต้องการจำเป็นมีกินมีใช้ยังก่อให้เกิดหลักการเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาตนเองได้ทั้งด้านสติปัญญา ด้านจิตใจ ด้านทรัพยากรที่มีพอกินพอใช้ภายในครอบครัวและชุมชน เกิดคุณธรรมจริยธรรม กล่อมเกล้าจิตใจให้มีอุปนิสัยที่เยือกเย็น รักความสุขสงบสันติของคนในชุมชน นอกจากนี้การทำงานด้านต่างๆ ยังเป็นการฝึกสมาธิมีใจจดจ่อกับงานเกิดปัญญาที่ลุ่มลึก แฝงถึงการดำรงชีพและดำรงชาติ

4. เกิดการจัดระเบียบชุมชนและการควบคุมทางสังคม (Social Organization and Social Control) ที่ดีมีประสิทธิภาพในรูปของการแบ่งงานกันทำตามสถานภาพและบทบาทที่ตนเองมีอยู่ ทำให้สังคมอยู่ได้อย่างปกติสุขมีความเป็นระบบระเบียบลดปัญหาความอึดอัดและความขัดแย้งได้ เช่น วัฒนธรรมข้าวของไทย ต้องอาศัยแรงงานภายในท้องถิ่นทั้งระดับครอบครัวและชุมชนในการร่วมกันทำมาหากิน เป็นต้น

5. ครอบครัวชุมชนไทยในอดีต เน้นการพึ่งพากันในระดับกลุ่มมากกว่าพึ่งพาเทคโนโลยีที่ต้องใช้เงิน เป็นการลดปัญหาการว่างงาน ปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมา ปัญหามลภาวะเป็นพิษทางธรรมชาติไม่มี เพราะอาศัยภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ธรรมชาติ และพึ่งพิงธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เหล่านี้เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามในระหว่าง พ.ศ. 2503-2513 พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2541, หน้า 19) พบว่าสังคมไทย เริ่มเข้าสู่ยุคการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับองค์การสหประชาชาติมากขึ้น คำว่า “การพัฒนา” ในความหมายใหม่คือ การมุ่งพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมโดยอาศัยองค์ความรู้แบบตะวันตกเน้นการศึกษาที่เป็นทางการที่ทำให้วิถีชีวิตของครอบครัวชุมชนไทยแยกขาดจากองค์ความรู้ (ภูมิปัญญา) ไทยถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะนโยบายรัฐบาลในยุคแรกๆ หันมาทุ่มงบประมาณเพื่อพัฒนาภาคเมืองโดยขาดการทำความเข้าใจบริบทหรือนิเวศทางวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์เสถียรภาพของครอบครัวชุมชนไทยอย่างแท้จริง โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลก

องค์การสหประชาชาติเองก็ประกาศจุดยืนที่จะสนับสนุนที่จะจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูให้แก่มิตรประเทศ โดยมุ่งเป้าหมายไปที่ให้แต่ละประเทศหันมาพัฒนาให้เป็นฐานอุตสาหกรรม อันส่งผลต่อภาพรวมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพของครอบครัวและชุมชนในสังคมไทยได้ดังต่อไปนี้

1. ในปัจจุบัน ทศนคติในการเลือกคู่ครองของชายและหญิงมีแนวโน้มความเหมาะสมระหว่างชายหญิงมากขึ้น ค่านิยมเรื่องความบริสุทธิ์ของฝ่ายหญิงจึงเริ่มมีความสำคัญน้อยลง

2. ปัจจุบันพบว่า สัดส่วนของประชากรที่อยู่เป็นโสดทั้งชายและหญิงเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับ และประชากรทั้งชายและหญิงได้ยืดอายุสมรสให้สูงขึ้น

3. ปัจจุบัน อัตราการหย่าร้างเพิ่มสูงขึ้นทุกที โดยเฉพาะกรุงเทพมหานครมีอัตราการจดทะเบียนหย่าร้างสูงที่สุด

4. ในปัจจุบัน ประชากรในเขตเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพมหานครมีประชากรส่วนใหญ่จะแยกครัวเรือนออกเป็นอิสระหลังการสมรส แต่ในเขตชนบทพบว่า ประเพณีการตั้งครัวเรือนหลังการสมรสของหนุ่มสาวในทุกภาคของประเทศที่พบแพร่หลายมากที่สุด คือ แบบที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง

5. ในปัจจุบัน โดยหลักการแล้วก็จะมีการแบ่งมรดกให้แก่ลูกแต่ละคนเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย

6. ในปัจจุบันการศึกษาที่ดีขึ้นประกอบกับการที่ฐานะของสตรีได้รับการรับรองให้เสมอภาคกับบุรุษโดยนิตินัย ทำให้สตรีก้าวออกมาแสดงบทบาทอย่างทัดเทียมกับบุรุษทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม (จิตรรา วีรบุรินทร์, 2535, หน้า 369)

7. นอกจากนี้ผลการเร่งพัฒนาปัจจัยพื้นฐานโครงสร้างแบบอุตสาหกรรมทำให้เกิดการอพยพถิ่นฐาน แรงงานชนบทเข้ามาทำงานในตัวเมืองมากขึ้น หรือแม้แต่การมุ่งสร้างความเจริญแบบกระจุกตัวมีศูนย์กลางความเจริญไม่กี่แห่งในระยะแรกของการพัฒนา การมีค่านิยมส่งบุตรหลานมาเรียนโรงเรียนในเมืองเพราะเห็นว่ามีความรู้เทคโนโลยีการศึกษาที่ดีกว่าเหล่านี้ ทำให้ครอบครัวและชุมชนในชนบทเกิดความอ่อนแอ ชนบทขาดแรงงานภาคเกษตร ขาดแคลนวัยเจริญพันธุ์ที่จะเป็นกำลังหลักในการสร้างความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชน

8. ภายหลังเกิดนโยบายการขยายวิถีชีวิตออกไปเป็นเมืองมากขึ้น ทำให้เกิดค่านิยมหลงทาง การยึดคุณค่าเรื่องเงิน อำนาจ ของบุคคลที่แยกขาดจากกลุ่มครอบครัวและชุมชนมากขึ้น ภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างถูกมองว่าล้าสมัยตลอดจนการขาดวิสัยทัศน์หรือนโยบายรัฐที่จะสนับสนุนให้เกิดการปรับปรนวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ถูกต้องเหมาะสม

9. เกิดค่านิยมแบบตะวันตก ที่ความเชื่อมั่นในระดับบุคคลมีมากขึ้นการลอกเลียนแบบวัฒนธรรมอย่างตะวันตกทั้งในด้านการกินอยู่ การแต่งกาย การมีคู่ครอง การเน้นบริโภคแบบ

ทันสมัยแต่ไม่พัฒนามากขึ้น ในระดับองค์กรและหน่วยงานในชุมชนให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อแข่งขันโดยแยกขาดจากเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ขาดการทำความเข้าใจในวัฒนธรรมของตนกับวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามา หรือกล่าวได้ว่า ครอบครัวและชุมชนอยู่ในฐานะตั้งรับและถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นสังคมและวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่

10. เกิดครอบครัวและชุมชนที่มีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน กลายเป็นช่องว่างทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นปรากฏการณ์การส่งสมปัญหาที่ทับซ้อนในเชิงโครงสร้างโดยเฉพาะเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นหลัก

11. ผลของการพัฒนาและปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างภาคเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรม ดังกล่าวข้างต้นย่อมกระทบต่อด้านลบของครอบครัวและชุมชนไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ เปลี่ยนจากครอบครัวขยาย (Extended family) มาสู่ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) มากขึ้น คือมีเพียงพ่อแม่ลูกหรือมีพ่อลูกหรือแม่ลูกโดยลำพังรวมถึงโอกาสที่เด็กๆ จะได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากผู้ใหญ่หรือญาติผู้ใหญ่ลดลงไปด้วยเพราะต้องย้ายถิ่นไปทำกินในที่ต่างๆ นอกชุมชนมากขึ้น

12. ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชนน้อยลง พบว่ามีข่าวสารจำนวนมากที่เกิดจากคนในครอบครัวถูกกระทำทารุณเพื่อเป็นที่ระบายอารมณ์ เช่น ปัญหาผู้ใหญ่ข่มขืนเด็ก ปัญหาเด็กเร่ร่อน ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหายาบ้ายาเสพติด

ขณะเดียวกัน รัชญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2545, หน้า 6-8) ยังได้ให้แนวคิดที่น่าสนใจว่า แม้ไม่มีการใช้ความรุนแรงโดยตรง หากสมาชิกในครอบครัวหันมาสื่อสารกันในทางลบไม่ว่าจะด้วยวาจาหรือท่าทาง เช่น การผลักไส เบียดหน้าย โกรธเกลียดเมินเฉยกัน หรือทอดทิ้ง บ่นว่าพูดจากระบะกระเทียบเขี้ยวหัยัน ถูกเหยียดหยาม ฯลฯ หรือแม้แต่การไม่มีโอกาสจะสื่อสารกันเนื่องจากทุกคนต้องแยกย้ายกันไปทำงาน ไปเรียนหนังสือ ต้องเร่งรีบทำกิจที่ตนคิดว่าสำคัญกว่าครอบครัว เป็นต้นเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการสร้างความอ่อนแอให้กับสถาบันครอบครัวได้

และจากการได้ทบทวนและสังเคราะห์งานวิจัยเรื่องการเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย ของ กุศล สุทธธาดา พบว่าครอบครัวไทยมีการเลี้ยงดูเด็กที่แตกต่างกันระหว่างครอบครัวในอดีตและปัจจุบัน ดังนี้

ในอดีต เด็กๆ จะได้รับการเลี้ยงดูจากแม่อย่างใกล้ชิดเป็นเวลายาวนาน เติบโตในครอบครัวขนาดใหญ่ มีญาติผู้ใหญ่ช่วยดูแล รูปแบบการเลี้ยงดูไม่เคร่งครัด แต่เป็นการปลูกฝังค่านิยม จริยธรรมและวัฒนธรรม เน้นความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย อดทน ประหยัด ขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ รวมไปถึงความเป็นเหตุเป็นผล เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ฯลฯ

ในสังคมของการเล่น เด็กไทยมีเพื่อนเล่นที่เป็นพี่เป็นน้องและญาติในวัยเดียวกัน หรือเพื่อนบ้านที่อาศัยในละแวกเดียวกัน การเล่นมีกติกาต่างๆ มีอิสระในการคิด ฝึกทักษะ ไหวพริบ ความจำ การตัดสินใจใช้อุปกรณ์ต่างๆ ในธรรมชาติเด็กจะได้รับความสนุกสนานจากการเล่นเป็นหลัก แต่สำหรับการเลี้ยงดูเด็กในปัจจุบัน ผลการวิจัยทั้งหลายมักจะบ่งชี้ว่ามีการเลี้ยงดูที่มีรูปแบบมากขึ้น เช่น แบบให้อิสระเชิงควบคุม แบบควบคุมเชิงละเอียด แบบยอมรับแต่ไม่แสดงออก แบบเป็นแบบอย่าง แบบให้เด็กสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แบบใช้อำนาจ แบบไม่คงเส้นคงวา ฯลฯ ซึ่งการเลี้ยงดูดังกล่าวพ่อแม่มักจะเป็นหลักในการเลี้ยงดู โดยส่วนหนึ่งต้องพึ่งพาผู้ช่วยเลี้ยงเด็กหรือสถานรับเลี้ยงเด็ก และเด็กจะถูกส่งเข้าโรงเรียนโดยเร็ว เด็กจึงมีอิสระในการเล่นน้อยลงเพราะต้องเข้าสู่ระบบการเรียนที่มีแบบแผนเร็ว และเนื่องจากสื่อมวลชนเข้าไปมีอิทธิพลในบ้านมาก การปลูกฝังให้เด็กเกิดการเรียนรู้ทางอ้อมจากสื่อมวลชนมีมาก โดยเฉพาะในกรณีที่พ่อแม่ละเว้นที่จะอบรมสั่งสอนลูกในลักษณะการพ่าสอนให้ลูกเรียนรู้ในสิ่งที่พ่อแม่ต้องการสอนโดยตรง เด็กจะซึมซับค่านิยม วัฒนธรรมที่มาจากสื่อได้มากมาย ซึ่งหากสื่ออ่อนด้อยในเนื้อหา ด้านคุณธรรม จริยธรรม เด็กจะพลอยขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ไปด้วย ในทางกลับกัน หากสื่อส่งข่าวสารในเรื่องที่ไร้สาระ ขาดเหตุผล ไปจนถึงความโหดร้าย รุนแรง ฯลฯ เด็กย่อมได้รับสิ่งเหล่านั้นมาเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงไปของครอบครัวไทยพบว่า บางส่วนเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับการพัฒนาและเจริญก้าวหน้าของสังคมไทยโดยภาพรวม แต่จากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมดังกล่าว จำเป็นที่ครอบครัวจะต้องปรับตัวอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เนื่องจากครอบครัวเป็นแหล่งผลิตสมาชิกของสังคม แหล่งจัดเกลาสมาชิกให้เป็นคนเก่งและดี เพื่อออกไปทำหน้าที่พัฒนาสังคม หรือสร้างสรรค์ความเจริญได้ต่อไป ครอบครัวเป็นแหล่งสนับสนุนทางด้านจิตใจ เป็นกำลังใจให้สมาชิกในสังคมสามารถทำหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติได้ ในทางกลับกัน หากครอบครัวละเลยบทบาทหน้าที่ในการจะสร้างและปลูกฝังสมาชิกในครอบครัวของตนให้มีคุณภาพที่ดี ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพของผู้ที่จะเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติดังเช่นที่ว่า

-สังคมจะสุขสงบได้อย่างไรหากครอบครัวสร้างสมาชิกสังคมที่มีปัญหาด้านสุขภาพจิต ขาดความรัก ไร้สุข ก้าวร้าว ฯลฯ -สังคมจะเจริญได้อย่างไร หากสมาชิกของสังคมขาดคุณธรรม จริยธรรม ไม่ซื่อสัตย์ ขาดความรับผิดชอบ ขาดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ฯลฯ

-สมาชิกในสังคมจะทุ่มเทแรงกายแรงใจในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมได้อย่างไร หากคนมีปัญหาที่ครอบครัวดมทับอยู่ ไม่ว่าจะเป็นลูกน้อยที่ขาดคนดูแล ลูกวัยรุ่นที่มีปัญหาการ

สื่อสารกับพ่อแม่ รวมไปถึงพ่อแม่ผู้แก่เฒ่าที่ไม่มีคนดูแล อาจรวมไปถึงเครือญาติที่พิการ เจ็บป่วย ไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ ฯลฯ

จะเห็นได้ว่าทุกสังคมนั้นต้องการความเจริญและความเข้มแข็ง ต้องการสถาบันครอบครัวที่ดี เพื่อสร้างคนดีคนเก่งให้แก่สังคม สร้างคนที่มีคุณภาพ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องป้องกันสมาชิกในสังคมมิให้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปในทางที่จะเป็นภาระแก่สังคมได้ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ครอบครัวควรเป็นแหล่งที่ให้การสนับสนุนทางด้านจิตใจของคนในสังคมให้สามารถทำหน้าที่ต่างๆ ในการพัฒนาชาติบ้านเมืองได้อย่างสบายใจ ปราศจากความวิตกกฤตวุ่นวายถึงเรื่องในครอบครัว

สถาบันครอบครัวจึงมิใช่เป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมเท่านั้น แต่เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในอันที่จะทำให้สถาบันสังคมสถาบันอื่นๆ สามารถทำหน้าที่ของตนเองให้ดีขึ้นด้วย

พลวัตครอบครัวและชุมชนไทยในอนาคต

จากการศึกษาค้นคว้าจากกล่าวได้ว่าแนวโน้มพลวัตครอบครัวและชุมชนไทยในอนาคต อาจปรากฏรูปร่างหน้าตาได้ดังนี้

1. เกิดกลุ่มแม่บ้านในยุคทันสมัยที่นิยมเรื่องนวัตกรรมและความบันเทิงที่ไร้ขีดจำกัดมากขึ้น อันบ่งชี้ถึงความหมายเชิงพาณิชย์มากขึ้นเช่นกัน
2. ครอบครัวเลี้ยงลูกหลานด้วยเงินมากกว่าด้วยใจ
3. ระบบเครือญาติยังคงมีความหมายและคุณค่าต่อตัวบุคคลอยู่ แต่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในชุมชนเดียวกันหรือติดต่อเป็นประจำในชีวิตประจำวันอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะอำนาจและบทบาทของเทคโนโลยีการสื่อสารมีมากขึ้นติดต่อกันได้โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากันดังแต่ก่อน
4. สมาชิกในครอบครัวล้วนมีบทบาทนอกบ้านทุกคนและมีสังคมร่วมเฉพาะเป็นของตัวเองแยกย่อยไปจากถิ่นฐานบ้านเกิดตนเองมากขึ้น
5. แนวโน้มครอบครัวมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นชายคนเดียวหรือหญิงคนเดียวมากกว่าประกอบด้วยชายและหญิงในบ้านเดียวกัน โดยทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบหัวหน้าครัวเรือนชายคนเดียวและหัวหน้าครัวเรือนหญิงคนเดียวพบว่า จากข้อมูลทางสถิติ พบข้อมูลที่น่าสนใจและแสดงถึงนัยสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมที่น่าสนใจในหลายมิติดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544) ได้ระบุว่า จากจำนวนร้อยละของครัวเรือนจำแนกตามประเภทของครัวเรือน กรณีเปรียบเทียบความเป็นหัวหน้าครัวเรือนหญิง(คนเดียว)กับหัวหน้า

ครัวเรือนชาย(คนเดียว) พบว่า ทัวราชอาณาจักรไทยตลอดจนทั้งในเขตเทศบาล นอกเขตเทศบาล และกรุงเทพมหานคร คิดเป็นร้อยละโดยเรียงตามลำดับดังนี้

หัวหน้าครัวเรือนหญิง(คนเดียว) ต่อหัวหน้าครัวเรือนชาย(เดี่ยว) ทัวราชอาณาจักรคือ 17.26% ต่อ 5.62% ภาคกลาง(ไม่รวมกทม.)คือ 18.01% ต่อ 8.48% ภาคเหนือคือ 20.02% ต่อ 5.21% ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ 13.28% ต่อ 3.28% ภาคใต้คือ 19.12% ต่อ 4.44% ทัวราชอาณาจักรคือ 17.26% ต่อ 5.62 % ในเขตเทศบาลคือ 20.81% ต่อ 9.31% นอกเขตเทศบาลคือ 14.97% ต่อ 4.00% และกรุงเทพฯคือ 19.00% ต่อ 9.35%

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงถึงนัยสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ตัวเลขสถิติบ่งชี้ว่า สถานการณ์ครอบครัวไทยน่าวิตกเนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าครัวเรือนในด้านเพศ ด้านจำนวนและด้านระบบความสัมพันธ์ต่อกันภายในครอบครัว รวมไปถึงความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐานของสมาชิกในครอบครัวที่แปรผันตามพลวัตเศรษฐกิจนอกชุมชน

กล่าวคือ เดิมหัวหน้าครอบครัวมีชายและหญิงในบ้านเดียวกัน เปลี่ยนเป็นหัวหน้าครอบครัวมีคนเดียวและเน้นว่าเป็นหญิงมากกว่าชายในทุกภาคส่วนของประเทศไทย เป็นผลทำให้ครอบครัวเล็กลงกว่าคำว่าครอบครัวเดี่ยวในความหมายทางสังคมวิทยา ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไม่ชัดเจน เหล่านี้อาจมีปัจจัยมาจาก 1. การงานอาชีพ (อยู่ไม่คิดที่) 2. ค่านิยมเรื่องรายได้ (วัตถุนิยม, แสวงหาอำนาจนิยม) 3. นโยบายที่มุ่งการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวของรัฐบาล 4. ทูทางปัญญาที่ตกหล่น(ปัญญาไม่พอเพียง)อันนำไปสู่ เช่น การเกิดปัญหาชีวิตคู่อื่นเนื่องจากสมาชิกในครอบครัวอยู่ไม่คิดที่ ตามมาด้วยปัญหาการสร้างหนี้ในระบบและในระบบ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเด็กกำพร้า ปัญหาเด็กเร่ร่อน ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาผู้ใหญ่รังแกเด็ก ปัญหาพ่อแม่รังแกฉัน นานาปัญหาที่เป็นวัฏจักร ไม่จบสิ้น

6. วัฒนธรรมทางสังคมระหว่างครอบครัวและชุมชนไม่เกื้อกูลกัน นอกจากไม่เกื้อกูลกันแล้วยังซ้ำเติมกันในรูปของปัญหาที่โถมใส่กัน กล่าวคือ เมื่อปัญหาหนึ่งเกิดในระดับครอบครัว นอกจากชุมชนไม่ยินดียื่นรับกลับมุ่งกระทำซ้ำในรูปที่อาจมีชุมชนเป็นเจ้าของปัญหาหรือต้นเหตุของปัญหาโดยให้แต่ละครอบครัวแก้ไขกันเองตามมีตามเกิด เช่น กรณีปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวพินิจพิจารณาให้ดี คือ ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนต่างหากที่บีบคั้นรายได้รายจ่ายของครอบครัวและในมุมกลับกัน เมื่อเกิดปัญหาระดับชุมชน นอกจากครอบครัวแต่ละครอบครัวไม่คิดจะรวมกลุ่มกันสะสางปัญหาของชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัยแล้วซ้ำกลับเป็นตัวเร่งให้เกิดปัญหาชุมชนเพิ่มขึ้นเสียเอง เช่น กรณีปัญหาขยะชุมชน นอกจากแต่ละครอบครัวไม่ช่วยกันคิดไม่ช่วยกันแก้ไข กลับมองว่าธุระไม่ใช่แล้วยังมักง่ายทิ้งขยะไม่เป็นที่เป็นอัน

7. ลักษณะของครอบครัวและชุมชนไทยมีสภาพที่ผันผวนตามกลไกเศรษฐกิจโลกอันมีผลต่อระบบโครงสร้างและความสัมพันธ์อันต่อกันที่ทำให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเปลี่ยนจากโครงสร้างความสัมพันธ์เรียบง่ายไปสู่ความซับซ้อน เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงอำนาจของสถาบันสังคมด้านต่างๆ ภายใต้อิทธิพลของความเหมือนกันทางวัฒนธรรมข้ามชาติที่เน้นความทันสมัยมีลักษณะของการสร้างวัฒนธรรมที่ขัดแย้งแปลกแยก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ จี แต้เจียง (Jie Zhang, 2007) ที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีความทันสมัยกับการศึกษาข้ามวัฒนธรรมของความคล้ายคลึงกันในหมู่ชนวัยหนุ่มสาวแห่งจีนแผ่นดินใหญ่, ไต้หวันและในอเมริกาที่สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ว่า

1. ทฤษฎีความทันสมัยนั้นเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างกว้างขวางโดยเน้นพัฒนาและเอาประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

2. การพัฒนาที่มุ่งความทันสมัยได้นำไปสู่การย้ายถิ่นฐานจากทำงานใกล้บ้านหรือทำงานภายในครัวเรือนไปสู่โรงงาน จากอยู่ภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และการเกิดหน่วยงานองค์การที่เป็นทางการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือวัดมาตรฐานรอบด้าน เหล่านี้กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว ศาสนา การศึกษา ตลอดจนพลังความสัมพันธ์ของประชาชนในสังคม

3. ความทันสมัยในแง่จิตวิทยาสังคม พบว่า เศรษฐกิจที่ก้าวหน้าทำให้ความสัมพันธ์แบบปฐมนิเทศที่มีมาช้านานเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แบบทุนนิยมตามระดับของการเป็นเมืองและอุตสาหกรรมมากขึ้น ส่งผลให้อำนาจที่เกิดตามธรรมเนียมประเพณีด้านต่างๆ เช่น ความเป็นผู้นำในครอบครัว อำนาจในทางศาสนาและในชุมชนกลับสูญเสียอำนาจ เพราะถูกควบคุมจากทรัพยากรเพียง 2 – 3 ด้าน ขณะที่การศึกษา การจ้างงานและอิทธิพลของสื่อกลับมีอำนาจบงการและเป็นตัวกำหนดหนทางที่ทรงพลังมากกว่าและในแนวคิดเกี่ยวกับ สหสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมด้านต่างๆ ได้ทำให้เกิดระดับของความทันสมัยที่ซับซ้อนวุ่นวาย ผลของวัฒนธรรมดังกล่าวก่อให้เกิดความยุ่งยากใจและสร้างความไม่พึงพอใจที่เหมือนกันในทุกสังคม

4. เกิดวัฒนธรรมของบุคคลที่มีความเป็นปัจเจกชนสูง พร้อมกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมบางอย่างที่มีอยู่สูงจึงน่าศึกษาว่ามีพลังอะไรบ้างที่เหมือนกันและพลังอะไรบ้างที่ทำให้แตกต่างกัน

5. สังคมที่พยายามคาดหวังหรือกำหนดค่านิยมว่าบุคคลต้องมีการศึกษาอบรมในขั้นสูงอย่างเช่น ในวัฒนธรรมประเพณีของจีนและไต้หวัน นับเป็นแนวคิดของความทันสมัยที่ทำให้หนุ่มสาวเข้าสู่อะไรก็ได้ยากยิ่งขึ้นอันเนื่องมาจากภาวะการแข่งขันกันมีสูง

6. ผลของความทันสมัยมักเกี่ยวข้องกับเรื่องความต้องการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางการเงินเท่าที่จะทำได้

จะเห็นได้ว่า พลวัตครอบครัวและชุมชนไทยจึงเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization.) ที่มุ่งความทันสมัยทำให้ขนาดโครงสร้างหน้าที่และระบบความสัมพันธ์ต่อกันในครอบครัวและชุมชนเปลี่ยนไปในเชิงแผ่ขยายอย่างกว้างขวางและเกิดสหสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ทั้งในด้านประชากร พื้นที่ทำกิน วัฒนธรรม ค่านิยมที่ยากจะควบคุมได้ ซึ่งเป็นเรื่องของความต้องการและสหสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา การจ้างงาน สื่อมวลชน ความทันสมัยทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ซับซ้อนความวุ่นวายที่เหมือนกันใกล้เคียงกันในทุกสังคม และรวมไปถึงทำให้เกิดความต้องการเชิงอำนาจที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางการเงิน เหล่านี้เป็นพลังที่มีเหมือนกันในด้านความเป็นปัจเจกชนสูง ความต้องการเชิงอำนาจที่สัมพันธ์กับเรื่องงาน(เงิน) อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก การสูญเสียอำนาจสมบูรณ์ของหน่วยปฐมภูมิเพื่อสร้างอำนาจให้กับหน่วยทุติยภูมินอกชุมชนตนเอง

จะเห็นได้ว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาเศรษฐกิจ โครงสร้างของสังคมทุกส่วนจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ ได้มีองค์กรที่เป็นทางการเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่อย่างเฉพาะเจาะจง ในขณะที่สถาบันศาสนาอ่อนแอลงตามลำดับอันเกิดจากนุคูลากรในสถาบันขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบทบาทของตนเอง ในขณะที่สถาบันครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันที่ประกอบด้วยกลุ่มสมาชิกขนาดเล็กต่างก็ถูกผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสถาบันสังคมส่วนอื่นๆ เช่นกันซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา(2545, หน้า 4 - 5) ที่พูดถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยตามแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจที่ดำเนินมาอย่างยาวนานนั้นได้ส่งผลให้ประเทศไทยมีความเจริญเติบโตทันสมัยอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการเติบโตของสาธารณูปโภค สาธารณูปการ โครงข่ายโทรคมนาคม และสิ่งปลูกสร้างต่างๆ โดยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ ที่พอสรุปสาระสำคัญได้มีดังนี้

1. โครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงไปจากที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคเกษตรได้เปลี่ยนสภาพไปอยู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้น ซึ่งทำให้ประชาชนมีแหล่งทำงานเพิ่มขึ้นและมีรายได้ประจำมากขึ้น อย่างไรก็ตามการเกิดและเติบโตของแหล่งอุตสาหกรรมกลับมีการกระจุกตัวเป็นหย่อมๆ ไม่กระจายไปทั่วประเทศ ซึ่งเกิดจากการเน้นปัจจัยด้านการลงทุนที่ราคาถูกสุดและการผลิตการขนส่งที่สะดวกที่สุด ทำให้ประชากรต้องอพยพย้ายถิ่นจากพื้นที่เดิมไปสู่ย่านอุตสาหกรรม ซึ่งผลของการอพยพแรงงานส่งผลกระทบต่อชุมชนและสังคม ทั้งด้านทางและปลายทางการย้ายถิ่น จนกลายเป็นปัญหาสังคมระดับมหภาคหลายปัญหา
2. แนวทางการพัฒนาประเทศเป็นการพัฒนานั้นเศรษฐกิจเป็นหลักในระยะเวลา ยาวนาน ทำให้ประชาชนมีความรู้ มีความเฉลียวฉลาด ทันสมัย มีศักยภาพในการประกอบ

อาชีพสูง ฯลฯ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ได้ปล่อยให้ผลการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นๆ กระทบไปถึงสังคม อันหมายถึง วิถีชีวิตของคนและวัฒนธรรม (สิ่งดีๆ ที่จริงใจให้สังคมเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง) ได้ถดถอยลงทีละน้อยๆ จนอาจกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่มีชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่เลวร้ายหลายประการ อาทิ การฉ้อราษฎร์บังหลวง การคดโกงหลอกลวง เอาเปรียบ อาชญากรรม ความรุนแรงต่างๆ ในสังคม และพหุอันตรายหลายรูปแบบที่สามารถเกิดขึ้นกับผู้คนได้ตลอดเวลา ซึ่งคนที่มีความรู้ทันสมัยและเฉลียวฉลาดก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงจากสภาพสังคมที่เลวร้ายเหล่านี้ได้

3. ในช่วงระยะหลังการพัฒนา ที่ความเจริญของเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาท ในวิถีชีวิตของผู้คนมากมาย ผู้คนยิ่งฉลาดและรอบรู้มากขึ้น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่เกิดมาพร้อมกับเทคโนโลยี และเสพเทคโนโลยีประหนึ่งเป็นปัจจัยหลักการมีชีวิตอยู่ แต่เป็นที่ประจักษ์เช่นกันว่า คนใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี โดยเฉพาะสาขาสารสนเทศได้เพียงเศษเสี้ยวของคุณลักษณะ หรือศักยภาพที่เทคโนโลยีมีไว้ให้ นอกจากนั้น คนส่วนใหญ่ใช้เทคโนโลยีไปโดยไม่ได้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์แต่อย่างใดทั้งต่อตนเองและต่อสังคมในทางกลับกันการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศด้วยความไม่รู้อย่างแท้จริงหรือด้วยความโง่เขลาก่อให้เกิดผลเสียต่อจิตใจของคนอย่างลึกซึ้ง และส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมอย่างไม่มีใครจะคาดคิดได้ผลของการพัฒนาทั้งทางบวก และผลกระทบในทางลบที่กล่าวมาเพียงบางประการ กระทบต่อคนในสังคมทุกคน ซึ่งย่อมส่งผลไปถึงทุกครอบครัวอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชน ส่งผลให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอทั้งในเขต ชนบทและในเมือง ในส่วนของชนบทมีการอพยพของคนหนุ่มสาวเพื่อเข้ามาหางานทำในเมืองเป็น จำนวนมาก โดยทั้งเด็กและคนแก่ให้อยู่ตามลำพังในชนบท ขณะเดียวกันในส่วนของครอบครัวใน เมืองก็อยู่ในภาวะใกล้ล่มสลาย เนื่องจากครอบครัวมุ่งทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพ ไม่มีเวลาอบรมดูแล บุตรหลาน สามิภรรยาจึงมักจะฝากบุตรไว้ให้เป็นภาระของสถานศึกษาในการรับหน้าที่ในการ อบรมและดูแล การขาดแคลนเวลาที่ให้แก่กันในครอบครัวส่งผลทำให้เกิดความห่างเหินกันของ สมาชิกในครอบครัวและทำให้เด็กเยาวชนในบ้านไม่ได้รับการอบรมที่ดี ซึ่งส่งผลให้เด็กเป็น เสมือนphanะว่างเปล่า ซึ่งพร้อมจะรับการเติมให้เต็มในด้านค่านิยมที่ผิด ๆ จากทุกแหล่งที่เข้าถึง เยาวชน ไม่ว่าจะเป็นรับจากสื่อมวลชน กลุ่มเพื่อน หรือจากแฟชั่นคาราบางกลุ่มหรือค่านิยมที่ สอดแทรกมากับภาพยนตร์ เป็นต้น

ถึงอย่างไรก็ตามผลกระทบต่อสภาพครอบครัวใน “หมู่บ้าน” อาจยังพอเกิดขึ้นได้ใน บางส่วนของสังคมเมื่อพิจารณาจากสภาพสังคมยุคเศรษฐกิจถดถอยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน สังคมไทย

ได้เริ่มก้าวพ้นจากยุคของความเข้าใจผิดในการพัฒนา เราเริ่มเห็นภาพของแรงงานอพยพที่รัฐบาลเริ่มสนับสนุนให้กลับไปทำงานในภาคชนบทมากขึ้น ภาพของการที่เคยใช้เวลาจำนวนมากในการทำงาน คนในครอบครัวไม่มีเวลาให้แก่กันก็มีเวลาเพิ่มมากขึ้น จากการที่หัวหน้าครอบครัวได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจถดถอย อาจจะต้องตกงาน ถูกลดเวลาการทำงาน ถูกตัดเงินเดือน และธุรกิจล้มละลาย เป็นต้น แนนอนที่สุดที่ฟุ้งส่ายของคนจำนวนมากย่อมต้องกลับมาสู่ “ครอบครัว” สภาพส่วนหนึ่งของครอบครัวในสังคมไทยจึงได้รับการรื้อฟื้นสภาพให้มีความเป็นครอบครัวมากขึ้นดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้ที่ดูเหมือนเป็นภาพสะท้อนสถานการณ์ที่เป็นจริงในชีวิตประจำวันของครอบครัวไทยได้อย่างดีดังนี้

จากครอบครัว “ห่างเหิน” สู่ครอบครัว “ผูกพัน”

โฆษณาชิ้นหนึ่งในโทรทัศน์ได้แสดงภาพเด็กชาย 2 คน พี่น้องซึ่งกำลังรอคุณแม่มารับกลับจากโรงเรียน เด็กชายคนน้องดีใจที่คุณแม่สามารถมารับเขาได้ทุกวันไม่เหมือนแต่ก่อน แต่คนที่กลับเสียใจเพราะการที่คุณแม่มารับกลับบ้านได้ทุกวันนั้น แสดงว่าคุณแม่กำลังตกงาน ไม่มีเงินมาซื้อข้าวให้กินได้อีก เมื่อคุณแม่มารับ คุณแม่ได้พูดกับลูก ๆ ว่า คุณแม่ได้งานใหม่แล้ว ปฏิภิกิริยาของลูกชายคนเล็กเขาหน้าตาเศร้าสร้อยลงไปทันที โดยไม่มีความยินดีว่าแม่ได้งานใหม่แต่เมื่อแม่บอกว่าแม่ได้งานที่สามารถใช้เวลากับลูก ๆ ได้เช่นเดิมเด็กชายคนเล็กจึงยิ้มออกมาได้ โฆษณาดังกล่าวได้แสดงออกให้เห็นถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ในครอบครัว ว่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ แต่เป็นความผูกพันกันด้วยความรักความใกล้ชิดและการใช้เวลาด้วยกัน มุมหนึ่งของภาวะเศรษฐกิจถดถอยจึงนับได้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดผลดีสำหรับครอบครัว เพราะครอบครัวจะมีโอกาสได้พบปะเจอหน้ากันมากขึ้น ทั้งครอบครัวในชนบทถิ่นถิ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายายก็คงจะดีใจที่ได้พบหน้ากัน และสมาชิกครอบครัวในเมืองก็จะมีเวลาให้ครอบครัวมากขึ้น ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะไม่มีเงินทองไปเที่ยวฟุ่มเฟือยนอกบ้าน รวมทั้งครอบครัวจะต้องหันหน้าเข้าหากันเพื่อช่วยกันแก้ไข ปัญหาของตนเองมากขึ้น เช่น เรียนรู้ที่จะประหยัลดออมร่วมกัน ทั้งการประหยัดทรัพย์ ประหยัดพลังงาน ฯลฯ

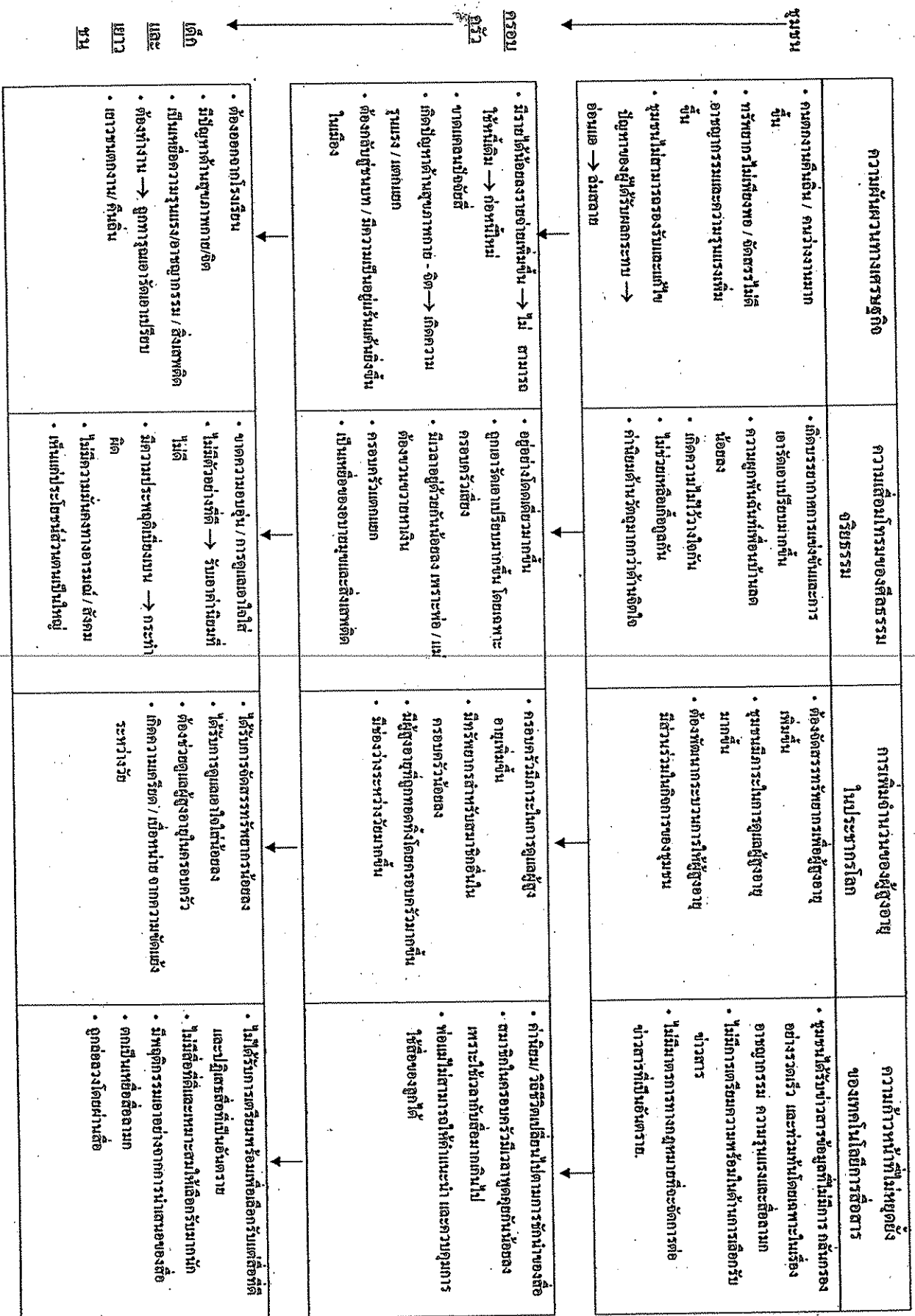
แม้มีเงินทองน้อยลงครอบครัวจะเรียนรู้ในการแสวงหาความสุขโดยการใช้เวลาด้วยกันที่บ้าน มีโอกาสใช้เวลาในการคิดแก้ปัญหาและการวางแผนอนาคตร่วมกัน นับเป็นโอกาสอันดีที่ครอบครัวจะได้แสดงความรักความผูกพันและการไม่ทอดทิ้งกันยามยากลำบาก ซึ่งหาได้ยากเมื่อครั้งครอบครัวสุขสบายมีเงินทองมากมายจากการที่ต่างคนต่างทำงานหนักแต่ความผูกพันนั้นห่างเหินเพราะไม่มีเวลาให้กัน จากครอบครัว “เอาแต่ใจ” สู่ครอบครัว “ให้กำลังใจ”

(เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2541, หน้า 19 – 21)

จากกรณีตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าแนวโน้มนครอครัวและชุมชนไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงในทางที่เข้าใจสภาพปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมใหม่มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการปรับตัวของนครอครัวและชุมชนไทยดังตัวอย่าง ปัญหาการว่างงานที่ได้เรียกคืนความมีอิสรภาพของนครอครัวและชุมชน ให้กลับมาหันหน้าปรีกษาหาหรือกัน สร้างฐานเศรษฐกิจพอเพียงพึ่งตนเองในระดับนครอครัวชุมชนมากขึ้น แต่ก็ไม่อาจเรียกคืน วัฒนธรรมภูมิปัญญาที่ครั้งหนึ่งเคยมีอยู่คู่กับนครอครัวชุมชนไทยมาได้ทั้งหมดทั้งนี้เพราะว่าสังคมมีความไม่ต่อเนื่องของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งสมอยู่มาก เรามีฐานการเงิน ฐานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีล้วนแต่หิบบิซึมเข้ามาจนล้มฐานทางสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรามีอยู่เองและมั่นคงแข็งแรงในระดับรากเหง้า ถักทอผูกโยงปรัชญา อุดมการณ์ร่วมกันในระดับชุมชนมานั่นนาน มา ณ บัดนี้เราจึงเข้าหาฐานที่หิบบิซึมเขามาดังที่กล่าวไปแล้วมากเกินไป เพราะเชื่อว่ามันบันดาลเงิน วัตถุ อำนาจได้ชัดเจนกว่า

ฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาของประวัติศาสตร์มนุษยชาติและวัฒนธรรม เมื่อสิ่งใหม่อุบัติ(นวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี) สิ่งเก่าระเบียบเก่าของสังคมที่เคยรุ่งเรืองย่อมล่มสลายไปเป็นกฎธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงและข้อสังเกตที่ได้คือ “ท่ามกลางความหิบบิยอมทางวัฒนธรรมเกิดความไร้ระเบียบไปพร้อมๆกับการจัดระเบียบและอาจเกิดการไร้ระเบียบและจัดระเบียบอีกครั้งและอีกครั้งจนกลายเป็นวัฏจักรสืบไป” ดังปรากฏความไร้ระเบียบที่อาจพบได้ในทุกสังคมและดูได้จากในศตวรรษที่ 21 นับว่าเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจและการเมือง อย่างรวดเร็ว รุนแรง ทั่วโลก ซึ่งมีผลกระทบต่อบรรบบต่างๆภายในโครงสร้างของสังคมไทย อย่างมาก ชุมชน นครอครัว เด็กและเยาวชนต่างก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงจำเป็นต้องมีการเตรียมเด็กและเยาวชนให้พร้อม เพื่อให้เข้มแข็งพอที่จะไม่ตกเป็นเหยื่อของการเปลี่ยนแปลง แต่สามารถรู้เท่าทันสถานการณ์ และปรับเปลี่ยนให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง นครอครัว และชุมชนได้ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมใหม่ในทางที่สร้างสรรค์โดยมีผู้ใหญ่เป็นตัวคั่นแบบ

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ความผันผวนทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะมีอยู่ต่อเนื่องไปอีกนาน และอาจกลับรุนแรงขึ้นอีกในอนาคตอันใกล้ ความเสื่อมโทรมของศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งเลวร้ายลงเป็นลำดับ การเพิ่มจำนวนผู้สูงอายุในประชากรโลก ตลอดจนความก้าวหน้าที่ไม่หยุดยั้งของเทคโนโลยีการสื่อสาร เหล่านี้จะมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการอยู่รอดของชุมชน ชีวิตความเป็นอยู่ของนครอครัวรวมถึง การพัฒนาของเด็กและเยาวชน ดังสามารถศึกษารายละเอียดได้จากในตารางที่ 2.1 สถานการณ์สำคัญในศตวรรษที่ 21 : ผลกระทบต่อชุมชนนครอครัวและเด็ก เยาวชน

นอกจากสถานการณ์ที่สำคัญทั้ง 4 ประการดังปรากฏในตารางข้างต้น ยังมีปัจจัยที่ต้องกล่าวถึงอีก 3 ประการ ซึ่งมีผลอย่างมากต่อสถานะการณ์การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต อันได้แก่

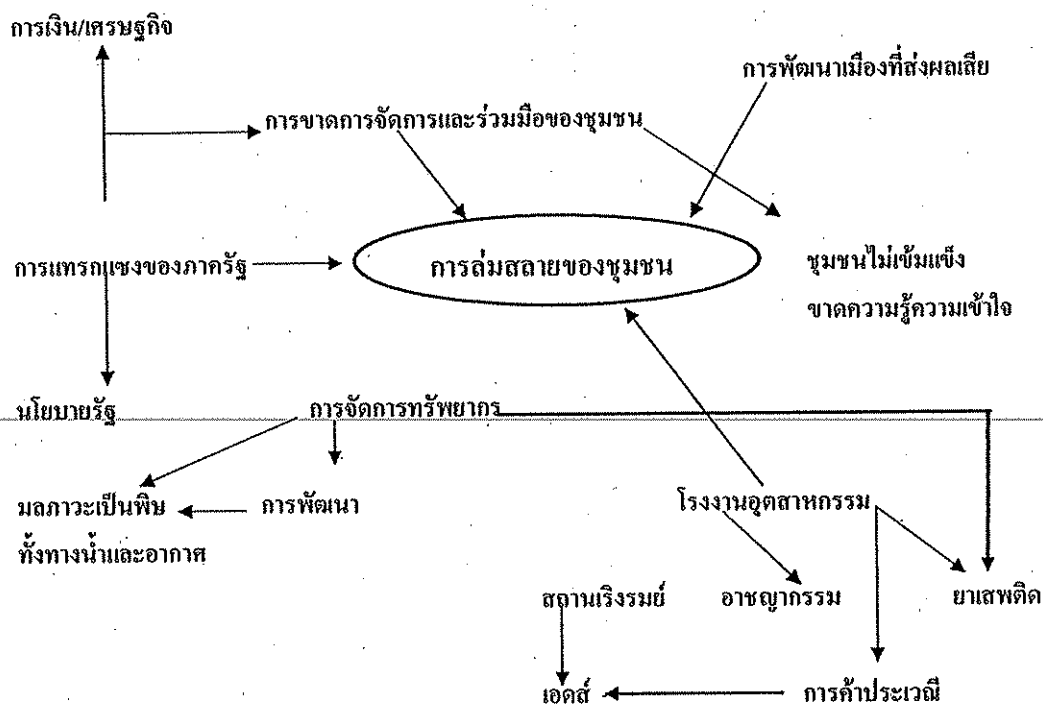
1. อิทธิพลอาชญากรรมข้ามชาติ นับเป็นปัญหายิ่งใหญ่ของหลายๆชาติ รวมทั้งประเทศไทยด้วย เนื่องจากประเทศไทยถูกทำให้เป็นประเทศต้นทาง ปลายทางและทางผ่านของเด็กและเยาวชนไทย รวมทั้งเด็กต่างชาติซึ่งตกเป็นเหยื่อในกระบวนการค้ามนุษย์ข้ามชาติ จำเป็นต้องมีกระบวนการแก้ไข เป็นระบบเครือข่ายระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง ประสานประโยชน์ที่สอดคล้องอย่างจริงจัง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในประเทศต่างๆ

2. ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะด้านที่เกี่ยวกับพันธุกรรม มีแนวโน้มเกิดความไม่เป็นธรรมด้านสิทธิมนุษยชน และความไม่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ (เช่น การตั้งครรภ์เพื่อผู้อื่น การเพาะเนื้อเยื่อ-cloning) ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาด้านกฎหมาย ความสัมพันธ์ในครอบครัว ศีลธรรม จริยธรรม และอื่นๆตามมาอีกมากมาย ฉะนั้นผู้นำประเทศต้องมีสายตากว้างไกล ส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้ามีวิถีทางที่จะเตรียมพร้อมรองรับสถานการณ์ดังกล่าว เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาต่อเด็กและเยาวชนในอนาคต

3. ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดปรากฏการณ์ มลพิษต่างๆ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ การสูญเสียของเหล่าสัตว์และพันธุ์กรรมต่างๆ เป็นอันตรายใหญ่หลวงต่อโลกและชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติ เด็กและเยาวชนควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้รู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาทักษะการเฝ้าระวังและการรายงานสถานการณ์ สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและปฏิบัติการแก้ไขและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในระดับต่างๆ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สภาพองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน, 2543, หน้า 15 – 17)

จึงอาจกล่าวได้ว่า สถานการณ์ของครอบครัว ชุมชนไทยอยู่บนทางแพร่ง 2 ทางด้วยกัน กล่าวคือ ท่ามกลางความไม่ต่อเนื่องของการพัฒนา ระบบโครงสร้างทางสังคมที่ผุ่ร่อนไร้เสถียรภาพไร้ทิศทางของสถาบันต่างๆเกิดปรากฏการณ์และทางแพร่งที่ 1. คือ ระบบสังคมจำต้องจมหายและกลืนกลายทางวัฒนธรรมตะวันตก โดยภายในระบบดังกล่าวเกิดเป็นโครงสร้างใหม่ที่แยกขาดจากโครงสร้างเดิมซึ่งพบปรากฏการณ์นี้ได้มากในสังคมดั่งสะท้อนได้จากการผันผวนของค่าเงินบาทและปัญหาสังคมจำนวนมาก ส่วนปรากฏการณ์และทางแพร่งที่ 2. คือเกิดกลุ่มพลังทวนกระแสที่มุ่งพลิกฟื้นฐานหรือทุนทางภูมิปัญญาเก่ามาผสานประโยชน์กับภูมิปัญญาตะวันตก อาศัยเทคโนโลยีใหม่ประยุกต์ต่อยอดกับองค์ความรู้เก่า เกิดชุมชนทางปัญญาและเครือข่ายการเรียนรู้ใน

ระดับชายขอบ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ยังพบอยู่น้อยมากเมื่อเทียบกับปรากฏการณ์ที่ 1. และเป็นโครงสร้างใหม่ที่ไม่ตัดขาดจากเค้าโครงเดิมทางด้านทุนมนุษย์ทุนวัฒนธรรมแต่ทั้ง 2. ปรากฏการณ์ต่างก็ เป็นเรื่องของการจัดระเบียบทางสังคมซึ่งหากทุกภาคส่วนของสังคมช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนการสร้างพลังทางสังคมที่หวนไปรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียงยึดหลักการพึ่งพาตนเองได้ ตามกระแสพระราชดำรัสเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เชื่อแน่ว่าครอบครัวและชุมชนจะมีรากฐานที่มั่นคงยั่งยืนนาน และต่อไปนี้เป็นอีกปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนที่อาจพบเห็นได้โดยทั่วไป โดยเยาวชนภาคกลางได้หยิบยกขึ้นมานำเสนอเชื่อมโยงปัญหาไว้อันนำไปสู่ การล่มสลายของชุมชนดังแสดงในแผนภาพที่ 2.1 ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 การล่มสลายของชุมชนภาคกลาง

ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สภาพองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน, 2543, หน้า 10)

จากการแสดงทัศนะของกลุ่มเยาวชนจำนวนหนึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่าแนวโน้มชุมชนและครอบครัวไทยอยู่ในภาวะล่มสลาย เนื่องจากระบบการทำงานของแต่ละฝ่ายต่างทำงานไม่ประสานสอดคล้องกัน ดูจากฝ่ายรัฐบาลมีนโยบายที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและขยายความเป็นเมือง โดยขาดการร่วมมือกับประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาโดยตรง คนในชุมชนเองก็ขาดการรวมกลุ่มเพื่อจะพัฒนาท้องถิ่นที่เข้มแข็ง ในด้านการจัดการ

ทรัพยากรก็มักเร่งผลิตที่ก่อให้เกิดมลภาวะเป็นพิษมุ่งใช้ทรัพยากรเพื่อตอบสนองการแข่งขันทางธุรกิจ และภาคบริการขาดการวางรากฐานด้านทรัพยากรที่มุ่งใช้อย่างยั่งยืน

แม้ท่ามกลางภาวะวิกฤตนานาประการ อาจมีบางครอบครัวหรือบางกลุ่มพยายามพลิกฟื้นและสร้างบทเรียนจากวิกฤต เช่นทางเศรษฐกิจโดยทำงานอยู่ใกล้ชิดกับครอบครัวมากขึ้น แต่ก็นับเป็นกลุ่มจำนวนน้อยที่แก้วิกฤตให้เป็นโอกาสมีคนจำนวนมากยังติดในวังวนติดกับดักแห่งปัญหา ฉะนั้นรัฐและองค์กรท้องถิ่นต้องเป็นกำลังสำคัญให้กับครอบครัวในอันที่จะต้องรณรงค์ให้ทุกคนเปิดรับข่าวสารเช่นแหล่งฝึกงาน อบรมสาธิตด้านวิชาชีพสาขาต่างๆ ฯลฯ เพื่อจะได้มีข้อมูลที่มากพอที่จะตัดสินใจปัญหาชีวิตปัญหาเศรษฐกิจได้ดียิ่งขึ้น

สถานภาพและบทบาททางเพศในสังคมไทย

ในท่ามกลางการพัฒนาสังคมมักพบว่าสังคมมีกระบวนการสร้างความหมายและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสถานะทางเพศและบทบาททางเพศระหว่างชายหญิง อยู่ตลอดเวลาในทุกระดับของชุมชน และจากการศึกษาทำให้เข้าใจเรื่องสถานะทางเพศในสังคมไทย ของยศ สันตสมบัติ ในบทความเรื่อง Understanding gender and sexuality in Thai Society พบว่า

ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการสร้างสถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศในสังคมไทย มี 6 ประการ

1. ระบบเครือญาติ (Kinship system) และตำแหน่งหน้าที่ของหญิงในระบบครอบครัว (Family system) เช่น งานศึกษาจำนวนมากที่ศึกษาสังคมชวาภาคเหนือยืนยันว่า ผู้หญิงเหนือจัดได้ว่ามีสถานภาพค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับสังคมอื่น เนื่องจากการสืบทอดมรดกและที่ดินผ่านทางลูกสาวการกำหนดให้ลูกเขยต้องย้ายเข้าอยู่บ้านภรรยาภายหลังการแต่งงาน นอกจากนี้ยังมีความเข้มแข็งของเครือญาติฝ่ายหญิงและอุดมการณ์ เรื่องผีปู่ย่าของฝ่ายแม่ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของลูกสาว รวมถึงการที่ผู้หญิงมีบทบาทในการผลิตภาคเกษตรและในทางการค้าสูง

แต่ในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้าการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น การอพยพแรงงานออกไปนอกหมู่บ้าน ปัจจัยต่างเหล่านี้ได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการสืบทอดมรดก กฎการย้ายถิ่นฐานภายหลังการแต่งงาน การลดทอนความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ รวมถึงมีความแตกต่าง เหลื่อมล้ำในสังคมชนบทเพิ่มมากขึ้น มีความแตกต่างในเรื่องแบบแผนของครอบครัวและความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างครอบครัวเพิ่มมากขึ้น รวมถึงมีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมเกี่ยวกับเพศและการแบ่งงานกันทำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสถานะของผู้หญิงและทำให้ผู้หญิงในภาคเกษตรกรรมจำนวนมากต้องละทิ้งครอบครัวเข้าสู่โรงงานและสถานบริการทางเพศมากขึ้น

ภายใต้เงื่อนไขในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงในระบบเครือญาติและสถาบันครอบครัวจึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบว่า ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องกฎของการย้ายถิ่นฐานภายหลังการแต่งงาน การสร้างอุดมการณ์ของความเป็นครอบครัวความแตกต่างทางชนชั้นในระดับครอบครัวและแบบแผนของครัวเรือน มีผลกระทบอย่างไรต่อการสร้างสถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศ

2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ความเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัวและระบบเครือญาติในข้างต้น ควรจะถูกพิจารณาภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของพันธมิตรทางชนชั้นใหม่ๆ ความแตกต่างภายใต้การเปลี่ยนสภาพสิ่งแวดล้อม การกลายเป็นเมืองมากขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของแบบแผนเชิงจารีตประเพณี

3. ชนชั้น (Class) กับความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) ในสังคมที่มีความเป็นพหุสังคม เช่นในสังคมไทย สถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศถูกสร้างขึ้นในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนต่างชนชั้นและชาติพันธุ์ การจะทำความเข้าใจประเด็นนี้จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีอยู่อย่างซับซ้อนในสังคมด้วย

4. การเปลี่ยนแปลงกลไกการควบคุมทางเพศ (Changing Modes of the Regulation of Sexuality) ทั้งในระบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลไกการควบคุมทางเพศในระบบที่เป็นทางการมักจะเกี่ยวข้องกับการสร้างอุดมการณ์ทางศาสนาที่ทำหน้าที่กำกับและควบคุมพฤติกรรมทางเพศ เช่น อุดมการณ์ผีปอบา

5. ความสัมพันธ์ทางเพศกับการทำให้เพศกลายเป็นเรื่องทางการค้า (Gender Relations and Commercialization of Sexuality) ในการทำความเข้าใจกับเรื่องสถานะทางเพศกับความสัมพันธ์ทางเพศในสังคมไทย จำเป็นต้องทำความเข้าใจในเรื่องผลกระทบของการขยายตัวของระบบทุนนิยมในชุมชน กับการทำให้เพศกลายเป็นเรื่องการค้า ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

6. ความสัมพันธ์ทางเพศกับการเพิ่มขึ้นของอัตลักษณ์ทางเพศแบบใหม่ (Gender Relations and the Emergence of New Forms of Sexual Identities) การแสดงตัวตนของกลุ่มทางสังคมที่มีอัตลักษณ์ทางเพศแบบใหม่ เช่น การเพิ่มขึ้นของเกย์ เลสเบียน กระเทย ทอมบอย ในสังคมไทย กับการเชื่อในเรื่องสถานะทางเพศที่เปลี่ยนแปลงไป นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญ แต่กลับถูกละเลยไปในการศึกษาความสัมพันธ์ทางเพศและความเป็นเพศในสังคมไทย (อ้างถึงใน เนตรดาว แพทย์กุล, 2544, หน้า 18 – 20)

จากข้อมูลดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า แนวโน้มครอบครัวและชุมชนไทยเกิดการสร้างสถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศที่แปลกใหม่ออกไปมากขึ้นนับตั้งแต่สังคมไทยก้าวสู่เศรษฐกิจเสรีนิยม มีการขยายวิถีชีวิตออกไปเป็นเมืองมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องการ

สืบทอดมรดก กฎเกณฑ์เรื่องที่อยู่อาศัยภายหลังการแต่งงาน การไม่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องผีบรรพบุรุษและการลดความเข้มแข็งลงในเรื่องระบบเครือญาติ การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมชนบทและความแตกต่างระหว่างครอบครัวมีมากขึ้น แบบแผนความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป มีการย้ายถิ่นเพื่อหางานทำนอกชุมชนมากขึ้น ระเบียบแบบแผนประเพณีเปลี่ยนแปลงไป เกิดความหลากหลายของชาติพันธุ์และความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ซับซ้อน

เหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับสถานะทางเพศและความสัมพันธ์ทางเพศโดยตรงและยังนำเรื่องเพศไปเกี่ยวโยงกับเรื่องทางการเมืองมากขึ้นในท่ามกลางสังคมทุนนิยม เกิดอัตลักษณ์ทางเพศแปลกๆใหม่ๆ ซึ่งในแวดวงวิชาการเองก็ยังขาดการศึกษาอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันบทบาทของเพศหญิงในสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ก็ยังอยู่ภายใต้อำนาจชายเป็นใหญ่ ดังที่ เนตรดาว แพทย์กุล (2544, หน้า 115- 117) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของผู้หญิงชาวบ้าน ในการพัฒนาโดยได้ข้อค้นพบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการดึงผู้หญิงเข้าสู่การพัฒนา กับนโยบายทางการเมือง ในเรื่องการผลิตซ้ำอุดมการณ์แบบชายเป็นใหญ่โดยในที่นี้สามารถ จำแนกได้ 3 ประเด็น คือ

1. แม้ว่ารัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนจะประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมาใช้ซึ่งช่วยให้สามารถระดมศักยภาพของชาวชุมชนแออัดให้มีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหของชุมชนได้มากขึ้น และทำให้คนในชุมชนแออัดบางส่วนเปลี่ยนแปลงสถานภาพจากการเป็นเพียงผู้ถูกพัฒนา และเป็นผู้รอคอยรับผลประโยชน์จากการพัฒนา กลายมาเป็นผู้พัฒนา ซึ่งเท่ากับเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่ศูนย์กลางกับชายขอบของการพัฒนา

แต่อย่างไรก็ตาม การที่หน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนไม่ได้ตระหนักถึงความแตกต่างที่มีอยู่ภายในชุมชนแออัด ไม่ว่าจะเป็นความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจสังคมระหว่างคนกลุ่มต่างๆ หรือความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ถูกอุปถัมภ์ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างชายหญิง กลับทำให้กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม กลายเป็นเพียงการเปิดพื้นที่ทางสังคมการเมืองให้แก่กลุ่มอำนาจและผู้ชายเท่านั้นซึ่งทำให้กลุ่มคนที่ได้เปรียบในระบบโครงสร้างเดิมอยู่แล้ว ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากขึ้น ในขณะที่กลุ่มคนด้อยอำนาจและผู้หญิง ถูกเบียดขับให้กลายเป็นคนชายขอบสังคม และถูกทำให้กลายเป็นผู้พึ่งพิงระบบอุปถัมภ์มากขึ้น

2. การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาโดยภาครัฐเป็นการส่งเสริมให้ผู้หญิงแสดงบทบาทในทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้นเท่านั้น แต่กลับมิใช่การส่งเสริมให้ผู้หญิงแสดงบทบาทในทางการเมืองเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาจึงเป็นการ

กระตุ้นให้เกิดการใช้แรงงานหญิงมากขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก

ส่วนการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาโดยองค์กรพัฒนาเอกชนแม้ว่าจะเป็น การส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในทางสังคมการเมืองมากขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นการสนับสนุนให้ ผู้หญิงมีบทบาทเพียงบางด้าน ซึ่งตอบสนองต่อค่านิยมในการแบ่งงานกันทำ โดยยึดถือเพศเป็น ตัวกำหนดเป็นหลัก การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาในลักษณะนี้จึงเป็นการผลิตซ้ำ อุดมการณ์แบบชายเป็นใหญ่ และมีได้นำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้หญิงแต่อย่างใด

ในทางตรงกันข้าม การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาภายใต้ระบบวิถีแบบ ชายเป็นใหญ่ กลับเป็นกระบวนการลดทอนมิติทางการเมือง (Depoliticization) ของขบวนการสตรี นิยมอีกด้วย เนื่องจากการอ้างถึงแนวคิด “การมีส่วนร่วม” “ความเท่าเทียมทางเพศ” และ “การ เสริมสร้างความเข้มแข็ง” ในการพัฒนา ทำให้เกิดความเข้าใจที่มายาคติว่า การพัฒนาเป็น กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนทุกกลุ่ม เพศและวัยไปสู่สิ่งที่ดีกว่าอย่างเสมอภาคกัน ดังนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้หญิง ทั้งๆ ที่ผู้หญิงมีสถานะเป็นรองชายใน หลายเรื่อง

3. การที่กระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการพัฒนา มองข้ามความไม่ เท่าเทียมทางเพศที่มีอยู่ในสังคม ทำให้ผู้หญิงนักพัฒนาไม่ตระหนักถึงความเป็นผู้หญิง และ กลายเป็นตัวแทนของกลุ่มอำนาจในระบบชายเป็นใหญ่ ผู้หญิงนักพัฒนาจึงไม่สามารถเป็นปากเป็น เสียงของผู้หญิงทั่วไปได้ นอกจากนี้ยังกลายเป็นเครื่องมือทางอำนาจ ในการแสวงหาประโยชน์ ให้แก่ระบบชายเป็นใหญ่และเป็นแนวทางในการปกป้องระบบชายเป็นใหญ่เสียเองอีกด้วย ดังนั้น ภายใต้อิทธิพลของการพัฒนาดังกล่าว ผู้หญิงนักพัฒนาจึงไม่สามารถผลักดันยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้หญิง รวมถึงไม่สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ชายหญิงไปสู่ความเสมอภาค ทั้งในระดับองค์กรและโครงสร้างสังคม

จะเห็นได้ว่าสถานภาพและบทบาททางเพศในสังคมไทยยังคงรูปแบบและลักษณะ โครงสร้างทางสังคมที่เน้นเพศชายเป็นใหญ่ แม้ว่านโยบายของรัฐจะมุ่งพัฒนาที่ส่งเสริมการมี ส่วนร่วมก็ตาม แต่อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ก็ยังคงเป็นของชนชั้นอุปถัมภ์เก่า อำนาจ ชายเป็นใหญ่ ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพียงแค่เปลือกนอกคือ การแบ่งงานให้ทำกลับยิ่งเพิ่ม การใช้แรงงานหญิงที่ชัดเจนมากขึ้น จึงดูเหมือนเป็นการผลิตซ้ำของอุดมการณ์แบบชายเป็นใหญ่ ฉะนั้นกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ และผู้หญิง จึงเปรียบเสมือนคนชายขอบ (Man marginal) หรือหญิงชาย ขอบ ที่เป็นกระบวนการวิถีแบบชายเป็นใหญ่ในอันที่จะลดทอนบทบาทของสตรีในการพัฒนา

เหล่านี้เป็นปัญหาที่แฝงเร้นในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของครอบครัวและชุมชนไทย ทำให้บทบาทของสตรีและเด็กเยาวชนที่น่าจะเป็นกำลังสำคัญในการสร้างครอบครัว ชุมชนที่เข้มแข็งต้องถูกทำลายโดยไม่รู้ตัวอันจะมีผลต่อการจัดระบบความสัมพันธ์ภายในโครงสร้างทางสังคมที่ก่อให้เกิดภาวะความตึงเครียด เก็บกดในสังคมส่งผลต่อการแปรปรวนของอารมณ์จิตใจที่สร้างความขัดแย้งได้ในภายหลัง ฉะนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการจัดระเบียบครอบครัว ชุมชน สังคมดังมีสาระสำคัญต่อไปนี้

การจัดระเบียบทางสังคมในระดับครอบครัวและชุมชนไทย

ในชีวิตประจำวันพบว่าแต่ละคนจำเป็นต้องปะทะสังสรรค์ระหว่างกันในทุกรูปแบบทั้งในรูปการร่วมมือกัน การขัดแย้ง การวางเฉยต่อกัน เป็นต้น ฉะนั้นเพื่อให้การกระทำระหว่างกัน (Interaction.) เป็นไปอย่างมีระบบระเบียบและเพื่อวางรากฐานที่เข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชนไทยในอนาคต สังคมจึงจำเป็นต้องร่วมกันกำหนด ระเบียบข้อบังคับ กฎเกณฑ์การให้รางวัล และการลงโทษแก่นักคิดที่กระทำตามหรือฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ การจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) จึงทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวควบคุมทางสังคม (Social Control) อย่างหนึ่งเพื่อให้สังคมมีความเรียบร้อย เพื่อให้ส่วนรวมอยู่ได้

ตัวอย่างแนวคิดเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมให้กับชุมชน(ทางปฏิบัติ)

การวางหลักการเบื้องต้นในการสร้างชุมชนเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะทำให้ชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นไม่ดำเนินไปอย่างไร้ทิศทาง แต่จะมีแบบแผนและทิศทางที่คมชัดมีลักษณะที่ถูกต้องอย่างสมควรจะเป็น โดยหลักการเบื้องต้นในการสร้างชุมชนมี 8 ประการสำคัญอาทิเช่น

1. หลักการให้คนเป็นศูนย์กลาง
2. หลักการดูแลตนเองมากที่สุด
3. หลักความสมดุล
4. หลักเสรีภาพในชุมชน
5. หลักการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม
6. หลักความยั่งยืนของชุมชน
7. หลักการพึงพิงภูมิปัญญาของตนและผสมผสานทางความคิด
8. หลักการมองแบบองค์รวม

1) หลักการให้คนเป็นศูนย์กลาง

เป็นปรัชญาหลักของชุมชนนิยม วางมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง จุดมุ่งหมายสำคัญที่จะสร้างชุมชนขึ้นมารองรับ ชุมชนนิยมต้องการให้มนุษย์ ใกล้เคียงกับความบริบูรณ์มากที่สุด คือ บริบูรณ์ทั้งกายภาพและจิตใจ เพื่อป้องกันปัญหาที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดต่อมนุษย์ อันจะนำผลเสียหายอย่างร้ายแรงมาสู่ชีวิตมนุษย์ได้ เช่น ความผิดปกติทางจิต การหลงใหลในค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง การหันไปพึ่งยาเสพติด เป็นต้น

2) หลักการดูแลตนเองมากที่สุด

ชุมชนต้องพยายามช่วยตนเองอย่างสุดความสามารถในกิจกรรมต่างๆ ด้าน ริเริ่ม กระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง และเรียนรู้ถึงวิธีการจัดการบริหารภายในชุมชนอย่างดีเพื่อให้ชุมชนสามารถยืนอยู่รอดได้ด้วยกำลังขาของตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาทายนอกสถาบัน โดยเฉพาะรัฐ หรือถ้าพึ่งควรเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนจริงๆ จึงพึ่งพาท้องถิ่นนอกชุมชน

3) หลักการความสมดุล

การสร้างชุมชนนิยมต้องรักษาความสมดุลในเรื่องต่างๆ ไม่ให้เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง เพื่อให้ชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นเป็นชุมชนที่รองรับความต้องการ ในด้านต่างๆ ของสมาชิกอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะสร้างความสมดุล ระหว่างการพัฒนาด้านวัตถุ กับการพัฒนาทางจิตใจ สมดุลระหว่างการประยุกต์ใช้เข้ากับบริบทท้องถิ่นในขณะที่สอดคล้องกับความเป็นสากล สมดุลระหว่างการให้แรงงานและการใช้ความคิด เป็นต้น

4) หลักเสรีภาพในชุมชน

บรรยากาศในชุมชนนิยมจะต้องให้เสรีภาพแก่สมาชิกอย่างเต็มที่ ในการคิด การพูด การแสดงความคิดเห็น การกระทำสิ่งต่างๆ トラบเท่าที่ไม่กระทบต่อปทัสถานหรือบรรทัดฐาน (Norms) ที่ค้ำจุนของชุมชนและสังคมส่วนร่วม และไม่นำผลเสียในทางลบมาสู่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ปลดปล่อยให้สมาชิกค้นพบตัวเอง กระทำสิ่งต่างๆ ที่สร้างสรรค์อันเป็นทางหนึ่งในการสร้างชุมชนและสังคมให้พัฒนา

5) หลักการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม

ชุมชนนิยมจะแข็งแกร่งและมีชีวิตก็ต่อเมื่อสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน พบปะสังสรรค์ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์เป็นประจำสม่ำเสมอ ไม่ปล่อยให้สมาชิกแม้แต่สักคนเดียวไม่มีส่วนร่วมในชุมชน หรือไม่มีบทบาทหน้าที่ใดๆ ในชุมชน แต่ต้องออกแบบ

ชุมชนให้สมาชิกทุกคนมีพันธะหน้าที่ต่อชุมชนในทางใดทางหนึ่งอย่างน้อยคนละหนึ่งบทบาท เพื่อสร้างจุดเชื่อมระหว่างสมาชิกกับชุมชนอันจะส่งผลให้สมาชิกเกิดความรัก ความผูกพัน และความใส่ใจห่วงใยในชุมชนของตน รู้สึกว่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ไม่สามารถขาดหายไปได้

6) หลักความยั่งยืนของชุมชน

ความสำเร็จที่แท้จริงในการสร้างชุมชนนิยม มิได้วัดจากจำนวนสมาชิกของชุมชน หรือกิจกรรมที่ชุมชนทำ หรือการดำรงอยู่ในช่วงชีวิตเดียว แต่วัดจากการส่งผ่านชุมชนต่อกันเป็นทอดๆ สู่คนรุ่นต่อไปในขณะที่ยังรักษาหลักการที่ค้ำจุนของชุมชนเอาไว้ได้ สิ่งนี้เรียกว่าชุมชนยั่งยืน การรักษาชุมชนให้ยั่งยืนเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในการสร้างคนรุ่นต่อไปให้มีคุณภาพ เพราะเป็นโรงเรียนถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมอันดีงามไปยังเยาวชน ให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป

7) หลักการพึ่งพิงภูมิปัญญาของตนและผสมผสานทางความคิด

การสร้างชุมชนนิยมจะต้องทำให้ชุมชนสามารถนำภูมิปัญญาที่ดีและมีประโยชน์ของตนเองมาใช้สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์และมีความเหมาะสมกับชุมชนของตนมากที่สุด เป็นการพึ่งตนเองทางปัญญาไม่ไ้รับมาจากข้างนอกเสมอไป เริ่มต้นที่ภูมิปัญญาของตนเองก่อน ขณะเดียวกันต้องตระหนักว่าชุมชนไม่สามารถพึ่งภูมิปัญญาของตนเองในลักษณะสมบูรณ์เบ็ดเสร็จได้ เพราะเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับโลกแห่งความจริง เนื่องจากภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนมีจำกัด ดังนั้นชุมชนจึงต้องรู้จักผสมผสานความรู้ของตนเข้ากับความรู้จากภายนอกอย่างเหมาะสม โดยหยิบยืมภูมิปัญญาที่ดีและมีอยู่จำนวนมากจากข้างนอกมาใช้ และใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาต่อยอดให้ดีขึ้นกว่าเดิม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนของตนมากที่สุด

8) หลักการมองแบบองค์รวม

ในข้อนี้เป็นเรื่องของการออกแบบชุมชน เนื่องจากชุมชนควรมีทุกอย่างครบถ้วนในตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นแง่มุมทางเศรษฐกิจ การบริหาร การปกครอง การสาธารณสุข ฯลฯ ในสัดส่วนที่เหมาะสมและสมดุลกับลักษณะของชุมชนนั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องใช้วิธีการมองอย่างองค์รวม โดยคำนึงถึงทุกมิติ ให้แนวคิดในหลากหลายศาสตร์มาประกอบในการสร้างชุมชน เพื่อปิดจุดอ่อนของชุมชน นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันปัญหาล่วงหน้าที่จะมีขึ้น เพราะโดยธรรมชาติของปัญหามักจะเชื่อมโยงและทับซ้อนกันหลากหลายปัญหาเสมอ จะทำให้เห็นรายละเอียดของการเชื่อมโยงของกลุ่มปัญหาดังกล่าว อันจะทำให้เกิดความเข้าใจและสามารถหาทางป้องกันได้ ดังนั้นการมองแบบองค์รวมจึงเป็นวิธีคิดที่รอบคอบและรัดกุม สามารถป้องกันความผิดพลาด และช่วยให้ชุมชนนิยมที่ถูกสร้างขึ้นมีความครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

หลักการทั้ง 8 ประการนี้นับเป็นหลักการพื้นฐานที่ต้องอยู่ในใจของผู้ปรารถนาสร้างชุมชนนิยมที่ประสบความสำเร็จ เพราะจะช่วยให้เราสร้างชุมชนที่มีชีวิต มีการเคลื่อนไหวและมีการพัฒนา หากปราศจากหลักการเหล่านี้ การสร้างชุมชนจะไม่ต่างกับการปั้นหุ่นที่อาจดูงดงามภายนอกแต่ภายในปราศจากสมองและหัวใจ ซึ่งทำให้ไม่สามารถทำอะไรได้ หลักการที่ชัดเจนจะช่วยป้องกันมิให้เราสร้างชุมชนที่เหมือนกันเพียงเปลือกนอกแต่ภายในกลับว่างเปล่าปราศจากสาระที่แท้จริง (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544, หน้า 110-115)

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า การจัดระเบียบทางสังคมให้กับครอบครัวและชุมชนไม่ใช่เรื่องสลบซับซ้อนอันใด เพียงแต่ต้องอาศัยความรู้จริงประสบการณ์ในการทำงาน ทักษะในการทำความเข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม ฯลฯ มาประกอบการจัดระเบียบทางสังคมนั่นเองและการไม่จัดระเบียบครอบครัวและชุมชนนั้นหมายถึง การที่ครอบครัว ชุมชนอยู่ในภาวะวิกฤต อันนำไปสู่การล่มสลายได้ดังมีข้อควรศึกษาดังนี้

ความบกพร่องในกระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชนไทย

วิถีชีวิตของสังคมไทยแต่เดิมนั้นมีหลายเหตุการณ์ที่บ่งบอกว่าเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และการจัดการทางสังคมร่วมกัน เช่น ทางด้านศาสนา หรือการปกครองเรารับมาจากอินเดีย ได้แก่ ถิ่นพุทธพราหมณ์และการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ระบบการค้าขายจากจีน ภาษาไทยมีรากฐานมาจากขอมโบราณ อาหารการกินจากทั้งอินเดียในรูปเครื่องเทศ รวมถึงจากจีน และ ลาว เป็นต้น นับว่าเป็นการเรียนรู้และปฏิบัติที่ผ่านการประยุกต์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับอุปนิสัยคนไทย กับสภาพแวดล้อมของคนไทยได้เป็นอย่างดี เกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และ ภูมิปัญญาชนชาติไทยที่แข็งแกร่ง

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อกาลเวลาผ่านไป เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ในหลายๆเรื่องทำให้ขาดความรู้ที่แท้จริงไป ขาดการตีความหรือกำหนดความหมาย คุณค่า ฉะนั้นความรู้ในหลายๆ ด้านอาจขาดตกบกพร่องไป บางปัญหาอาจมีสาเหตุมาจากกลไกบางอย่างของสังคม ที่ทำให้ระบบการเรียนรู้ของคนไทยบกพร่อง หรือมีเหตุปัจจัยหลายประการประกอบกัน สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องสนใจในระบบคิดและปัญหาในการเรียนรู้ของคนไทย ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การคิดการแก้ปัญหาาร่วมกัน

สุพัตรา ชาดิบุญชาชัย (ม.ป.ป., หน้า 7, 14) ได้กล่าวไว้ว่า การกระตุ้นเตือนให้ตระหนักถึงกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยดูเหมือนยังอยู่ในแวดวงที่จำกัด และมักถูกมองข้าม เนื่องจากเป็นเรื่องที่คนส่วนใหญ่คิดว่าการเรียนรู้สำคัญน้อยกว่าการทำมาหากิน และต้องใช้เวลายาวนาน การละเลยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ นับเป็นปัญหาหลักที่ทำให้สังคมไทยเผชิญกับปัญหาอยู่ตลอดเวลา บางปัญหาเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า และไม่ได้รับการแก้ไข เกิดคำถามว่าทำไมเรามี

เทคโนโลยีสมัยใหม่มาหมาย มีนักคิด นักวิเคราะห์ ผู้ชำนาญการได้รับการศึกษาดี ๆ ในหลายสาขา รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาใช้ได้หลากหลายแต่กลับไม่ได้ใช้อย่างเต็มที่ ทำให้ต้องจัดการแก้ไขปัญหาดูแลยากลำบาก ต้องใช้เวลาและงบประมาณมากมาย

จะเห็นได้ว่าผลจากการขาดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่เป็นระบบ ดังกล่าวทำให้ครอบครัวและชุมชนไทยต้องเผชิญกับปัญหาซ้ำซาก สูญเสียเวลา งบประมาณกำลัง ภาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาที่จะแก้ไขมากกว่าการป้องกันปัญหาโดยใช้เหตุ และผลการสำรวจ และรายงานล่าสุด ของ ดร. วัชร วรรณเชษฐ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข เกี่ยวกับเรื่อง ตัวเลขความฉลาดของเด็กไทยพบว่า โดยค่ามาตรฐานสากล IQ (Intelligence Quotient) กำหนดไว้ว่าความฉลาดระดับปานกลางต้องอยู่ในช่วง 100 - 110 จุด แต่เด็กไทย อายุ 6 - 12 ปี มีแค่ 88 จุด อายุ 13 - 18 ปี มี 87 จุด และเด็ก อายุกว่า 6 ปี มี 80 จุด เด็กกลุ่มเหล่านี้มีจำนวนถึง 8 แสนกว่าคน (เกือบล้านคน)

ปัญหาที่พบในปีพ.ศ. 2544 พบว่า เด็กอายุ 6 - 13 ปี (วัยกำลังเรียน)มีคะแนนความ อุดทน วินัย สมาธิ การพึ่งตนเองในระดับต่ำมาก อายุ 13 - 18 ปีมีการจัดอันดับต่ำสุด 5 อันดับแรก คือ

อันดับที่ 1	พบว่า	ความคิดสร้างสรรค์ต่ำสุด
อันดับที่ 2	พบว่า	ความคิดวิเคราะห์ต่ำสุด
อันดับที่ 3	พบว่า	การมีสติปัญญต่ำสุด
อันดับที่ 4	พบว่า	การแก้ไขปัญหต่ำสุด
อันดับที่ 5	พบว่า	การควบคุมอารมณ์ต่ำสุด

จะเห็นได้ว่า นับเป็นปัญหาวิกฤตทางปัญญาอย่างรุนแรงต่ออนาคตของชาติไทย เนื่องจากเด็กยังมีอายุมากขึ้นกลับมีความฉลาดน้อยลง เป็นภาวะที่ตรงข้ามกับความเป็นจริงที่ควร เป็นอย่างมาก กล่าวคือเด็กอายุ 6 - 12 ปี มีค่าความฉลาด 88 จุด อายุ 13 - 18 ปี มีค่าความฉลาดเหลือ 87 จุด ทั้งๆ ที่มาตรฐานความฉลาดระดับปานกลางกำหนดเป็นสากลไว้ 100 - 110 จุด โดยทั้ง 2 ช่วง วัยกลับต่ำกว่าเกณฑ์และยังมีสัดส่วนที่ผกผันภายใน 2 ช่วงวัย ที่ตรงกันข้ามอีก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เด็กอายุ 6 - 18 ปี ต่างจัดอยู่ในระดับปัญญาที่ต่ำเป็นห่วงอย่างยิ่ง ขณะเดียวกัน ทางอธิบดีกรม สุขภาพจิต ม.ล. สมชาย จักรพันธ์ ได้ออกมารายงานว่าโดยทั่วไปมีการกำหนดค่ามาตรฐาน IQ ไว้ ดังนี้

90 – 110	จุดคือ ระดับสติปัญญาปกติ
80 – 90	จุดคือ ระดับปัญญาทึบ
70 – 80	จุดคือ ระดับคาบเส้นปัญญาอ่อน
ต่ำกว่า 70	จุดคือ ระดับปัญญาอ่อน

ในขณะที่เดียวกันจากการจัดอันดับใน 5 อันดับต่ำสุดพบว่า เด็กไทยมีค่าต่ำมากอันดับที่ 1 คือในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ รองลงมาความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การมีสติปัญญา ความสามารถแก้ไขปัญหาและการควบคุมอารมณ์ ซึ่ง 5 อันดับนี้ควรเป็นสิ่งที่เด็กต้องมีกลับขาดหายไป อย่างไรก็ตามทางกรมสุขภาพจิตได้มีการตั้งเป้าไว้ว่า ปี 2551 เด็กไทยจะต้องมีสติปัญญาไม่ต่ำกว่า 100 จุด คือเด็กไทยต้องมีสติปัญญาอยู่ในระดับปกติตามมาตรฐานต่อไป

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าระบบโครงสร้างของครอบครัวและชุมชนไทยโดยหลักใหญ่พบว่า ระบบความสัมพันธ์ภายในโครงสร้างทางสังคมยังขาดการเกาะเกี่ยวที่สัมพันธ์เกื้อกูลกัน ด้วยภาวะที่เร่งรีบต่างคนต่างอยู่ แข่งขันกันทำมาหากินขาดการรวมกลุ่มสร้างพลังทางสังคมที่ชัดเจนอย่างจริงจังทำให้ระบบโครงสร้างทางสังคมอยู่ในสภาพที่เปราะบาง เกิดปัญหากระทบกระทั่งกันได้ง่าย ภาวะผู้นำในระดับบุคคลที่จะพึ่งตนเองมีน้อยมาก ผู้นำระดับองค์กร หน่วยงาน ต่างก็ทำงานที่ขาดการประสานเกื้อกูลกัน มักทำงานตามวาระสำคัญเร่งด่วนเท่านั้น อันถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีเหตุมาจากความตึงเครียดและความขัดแย้งภายในโครงสร้างทางสังคม หรือผลประโยชน์ที่ถกเถียงกันไม่ได้ นอกจากนี้ ระบบความสัมพันธ์และโครงสร้างทางสังคมไทยอันกระทบต่อโครงสร้างครอบครัว ชุมชน นั้น ยังเป็นทิศทางเดิมๆ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในแง่โครงสร้างเชิงอำนาจ แม้ว่าในรายละเอียดอาจเปลี่ยนแปลงไปก็ตามที่

เหล่านี้เป็นเหตุจากระบบนิเวศทางวัฒนธรรมแบบใหม่เข้ามาขัดเขี่ยเบียดบังระบบนิเวศทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น ในรูปเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม การเมืองแบบอาศัยตัวแทนของรัฐเข้ามากำกับมากขึ้น ระบบราชการที่เน้นการทำงานทางเดียว วัฒนธรรมระบบโครงสร้างหลักๆ ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปในขณะที่เทคโนโลยีใหม่ๆเองก็ถูกนำมาเป็นเครื่องมือทำให้โครงสร้างพื้นฐานเดิมได้ทำงานที่เข้มงวดขึ้นเท่านั้น

แต่ในความล้มเหลวภายในระบบโครงสร้างทางสังคมดังกล่าว หากมองอย่างเป็นกลางเป็นระบบและนำแนวคิดเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมมาใช้กับชุมชน (ทางปฏิบัติ) โดยอาศัยหลักการเบื้องต้นในการสร้างชุมชน 8 ประการ ของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ดังได้กล่าวไปแล้วนั้น มาประยุกต์ใช้เชื่อได้ว่ารูปร่างหน้าตาของครอบครัวและชุมชนที่ได้ร่วมกันสร้างด้วยใจจะไม่ใช้หุ่นปั้นที่เสมือนไร้สมอง ไร้หัวใจ ไร้ความหมาย แต่จะบังเกิดคุณค่าทั้งต่อตัวบุคคล ครอบครัวและชุมชน

หลักการสร้างชุมชนทั้ง 8 ประการ นับได้ว่าเป็นการออกแบบสร้างระบบสังคมใหม่ โดยละทิ้งระบบเก่าๆที่เกิดซ้ำซากจำเจไว้เบื้องหลังและเป็นการปิดข้ออ่อนด้อยหรือความบกพร่อง ในกระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชนไทยอย่างได้ผล โดยอาจนำความรู้ที่ได้มาปรับปรุงประยุกต์ใช้ได้ดังต่อไปนี้

1. จะมุ่งพัฒนาอะไรต้องมุ่งพัฒนาที่คนก่อน ความเป็นชุมชนนิยมต้องอยู่บนฐานหรือหลักการปรารถนาให้คนใกล้ชิดเคียงกับความบริบูรณ์มากที่สุดก่อน คือให้คนมีปัญหาที่พอเพียงก่อน โดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งด้านการศึกษาที่เป็นทางการไม่เป็นทางการ ทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน สร้างโอกาสและบรรยากาศของการเรียนรู้ตลอดชีวิตร่วมกันได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกัน ปัญหาที่จะบั่นทอนตัวบุคคลได้ในภายหลัง เมื่อบุคคลมีปัญหาจะเป็นตัวจัดปรับให้บุคคล ครอบครัวและชุมชนเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สมดุลเคลื่อนที่ไม่แยกส่วน หน่วยย่อยคือบุคคลและ หน่วยใหญ่ที่เรียกว่า ครอบครัวและชุมชน เกิดการดำรงชีพและดำรงชาติในที่สุด

2. หลักการดูแลตนเองต้องมาก่อน กล่าวคือ เป็นวิธีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับ ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน จัดเป็นวิธีการจัดการบริหารทรัพยากรของชุมชนที่มุ่งเน้น พลังและศักยภาพของบุคคล ครอบครัวและชุมชนที่สร้างความสามารถที่ท้าทายร่วมกันได้ กล่าวคือ พ่อแม่และระบบเครือญาติต้องมีส่วนส่งเสริม กระตุ้นเร้าให้เด็กๆกระตือรือร้นในการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและภาคชีวิตให้ได้

ปัจจุบันมีสื่อการเรียนรู้ที่ตีพิมพ์มากมายทั้งสื่อบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อมวลชนและหรือสื่อ อิเล็กทรอนิกส์ ที่เป็นเครื่องมือช่วยสอนให้แก่ เด็กและเยาวชน สื่อเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ทั้งแก่พ่อแม่ หรือผู้ใหญ่และเด็ก เด็กเรียนได้ผู้ใหญ่เรียนดี ถ้ารู้จักการวางแผนที่รอบคอบและการจัดการที่ดีที่เหมาะสม โดยเฉพาะสอนโดยมุ่งเน้นให้เด็กมีวินัยในการทำงาน มีความรับผิดชอบ สอนให้เด็กรู้จัก นับถือตนเองสู่การนับถือเคารพสิทธิของผู้อื่น สอดแทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เช่น การทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วอย่างน้อยบังเกิดผลที่ตัวเองก่อนคือ ทำดีแล้วตนเองมีความสุขอิ่มเอิบใจ ไม่ต้องเบียดเบียนใคร เป็นต้น

3. หลักความสมดุล กล่าวคือ ถ้าเกิดขึ้นในระดับบุคคลๆนั้นก็น่าคบน่าเป็นมิตรด้วย ถ้า เกิดระดับครอบครัวหรือกลุ่มคน ก็มีแต่บรรยากาศที่รื่นรมย์ บุคคลและกลุ่มมีจิตใจสงบเยือกเย็น รู้จักการให้อภัยต่อกัน เมื่อเกิดปัญหาอุปสรรคก็ยอมคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ในระดับชุมชนเกิด ความคิดที่หลอมรวมเป็นปึกแผ่น ความสมดุลที่ว้าคือ สมดุลทางความคิด จิตใจและการกระทำ มีความคิดไม่เอนเอียงหนักไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น สอนให้เด็กมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ไป พร้อมๆกับการให้ความสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม ทำงานเป็นทีม ในรูปของการจัดโอกาสและ กิจกรรมที่ทำงานในบ้านมีพ่อแม่ลูกและเครือญาติ งานนอกบ้าน เช่นการออกไปพบปะและปรับตัว

เข้าได้กับสังคมในรูปการเล่นกีฬา การเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน การประกวดต่างๆ การให้ความสำคัญกับกิจกรรมของชุมชน

เกิดการพัฒนาด้านนามธรรม(ค่านิยมความคิดจิตใจ อุดมการณ์ในชีวิต เป็นต้น)ด้าน
รูปธรรม(การเป็นส่วนหนึ่งของงานที่สร้างสรรค์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การสร้างภาวะผู้นำ เป็นต้น)

4. หลักของเสรีภาพภราดรภาพ เป็นหลักชุมชนนิยมที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ การมุ่งให้บุคคลมีเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งทางความคิด การพูดและการกระทำ โดยที่ไม่กระทบต่อบรรทัดฐานของส่วนรวม ความดีงามร่วมกัน เปิดโอกาสให้ บุคคลได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ให้บุคคลค้นพบความต้องการและ ความเป็นตัวตนของตัวเองที่ดึงดูดใจให้เจอ เหล่านี้เป็นหลักการ แนวคิดที่ควรบรรจุไว้ในระดับ สถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง นันทนาการ การแพทย์และสาธารณสุข อย่างน้อยบุคคลควรได้รับเสรีภาพในการเรียนรู้ เก็บเกี่ยวความรู้และประสบการณ์ในการทำงานที่ประสานประโยชน์เกี่ยวข้องกับสถาบันเหล่านี้ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมในรูปการศึกษาที่บูรณาการทั้งในเชิงนามธรรม(ความรู้ที่ไม่แยกส่วน) และเชิงรูปธรรม (เช่น การจัดไปศึกษาดูงานตามความสนใจ ของเด็กและเยาวชน การฝึกอบรมหรือเชิญวิทยากรในสาขาอาชีพต่างๆมาเพิ่มพูนทักษะและประสบการณ์ให้แก่เด็ก

และเยาวชน เป็นต้น

5. หลักการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม ตามหลักการดังกล่าวนี้สอดคล้องตามหลักการพัฒนาชุมชนตรงที่ว่า กิจกรรมงานจะประสบผลสำเร็จได้ก็เนื่องมาจาก บุคคลรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม กล่าวคือ ต้องทำให้บุคคลหรือสมาชิก อาจเป็นในระดับ ครอบครัวหรือสถาบันต่างๆหรือชุมชนให้เขารู้สึกเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของเรื่องหรือกิจกรรมนั้นๆให้ได้ จะด้วยเทคนิควิธีการสร้างแรงจูงใจ การขยี้แรงเร้าให้ตระหนักถึงปัญหาหรือผลร้ายของการขาดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาให้ได้เสียก่อนว่าจะบังเกิดผลเลวร้ายเช่นไร เช่น บุคคลทำผิดตนเองยังไม่พอตนเองได้ก็ต้องมีส่วนให้ส่วนรวมได้ดีด้วย มิเช่นนั้น คนนี้อาจถูกพิพากษ์สังคมรังเกียจหรือบุคคลได้รับผลกระทบจากปัญหาสังคมได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การสร้างจิตสำนึกที่ดีในระดับบุคคลดังกล่าวนี้จะช่วยให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม ดังกรณีตัวอย่างที่เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นแล้วที่น่าประทับใจโดยเมื่อวันศุกร์ที่ 6 กรกฎาคมที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดพิธีมอบรางวัลนักทรัพยากรดีเด่นแห่งประเทศไทยประจำปี 2550 จำนวน 45 ท่านนับเป็นแหล่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แห่งแรกของไทย จุดประสงค์ของโครงการคือ เพื่อยกย่องบุคคลต้นแบบด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสาขาต่างๆ เพื่อให้ นักพัฒนาทรัพยากรดีเด่นเหล่านี้ ได้มีส่วนชี้นำประเทศ เช่น จักรระบบด้านการทำงานที่มีประสิทธิภาพให้กับสถาบันต่างๆ อุทิศตนเป็นบุคคลสาธารณะร่วม

วิเคราะห์ วิจัยและแสดงความคิดเห็นให้แก่สังคมในวงกว้างได้ เพื่อการขยายความยั่งยืนและมีส่วนร่วมคัดสรรนักทรัพยากรมนุษย์ในรุ่นถัดๆไปได้ เป็นต้น

6. หลักความยั่งยืนทั้งระบบ(ชุมชน) จำนวนสมาชิกหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา ยังไม่สำคัญเท่าการสร้างความสามารถในการส่งผ่านงานพัฒนาไปเป็นทอดๆจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งในลักษณะที่รักษาหลักการที่ดีของส่วนรวมไว้ได้ นับเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งของการสร้างคนรุ่นต่อไปที่มีคุณภาพ เป็นการถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีงามให้เยาวชน อันเป็นกำลังหลักในงานพัฒนาที่ไม่ขาดสายและการคงระดับของการส่งทอดความดีงามจากรุ่นสู่รุ่น เหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยหลักการนับเนื่องจากข้อ 1 – 8 นั้นเองโดยยึดหลักการที่สัมพันธ์กันในเชิงบวกหรือสร้างสรรค์ต่อไป

7. หลักการพึงพิงภูมิปัญญาและการผสมผสานทางความคิด อาจกล่าวได้ว่า คือ หลักของการดำเนินผลประโยชน์สูงสุดร่วมกันของชุมชนหนึ่งๆที่แฝงมิตของการดำรงชีพและดำรงชาติ (หน่วยเล็กไปจนถึงหน่วยใหญ่ของสังคม) โดยเริ่มจากการตระหนัก หวงแหนเห็นคุณค่าความหมายของภูมิปัญญาที่ตนเองมีอยู่ให้ได้ก่อนและเข้าใจได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อมีจุดเด่นเฉพาะในตัวของมันย่อมมีจุดอ่อนด้อยได้เสมอ กล่าวคือ ธรรมชาติของภูมิปัญญาหนึ่งๆมีสภาพที่ไม่อาจสมบูรณ์ครบถ้วนได้ทั้งหมด เมื่อกาลเวลาผ่านไปสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยน ค่านิยมบางอย่างอาจถูกลดความนิยมลงไปและถ้าไม่พลิกฟื้นปิดฝุ่นนากลับมาใช้ ภูมิปัญญาหนึ่งๆย่อมจางหายไปจากรุ่นใดรุ่นหนึ่ง

ฉะนั้นการตระหนักในคุณลักษณะเช่นว่านี้ คือการต้องคงระดับคุณค่าความหมายเดิมในภูมิปัญญาตนเองก่อน เพื่อเป็นการวางรากฐานของระบบที่เข้มแข็ง และก้าวอย่างอย่างมั่นคงสู่การหาจุดแข็ง(ข้อดี)ของภูมิปัญญาจากภายนอกในลักษณะที่คัดสรรผสมผสานองค์ความรู้เก่ากับองค์ความรู้ใหม่ให้กลมกลืนไปด้วยกันได้ เช่น การจะหวนไปพัฒนาสติปัญญาเด็กและเยาวชนโดยอาศัยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแบบโบราณมีชุมชนเครือญาติดูแลเป็นหลัก เป็นไปได้ยากมากหรือเป็นไปได้แทบไม่ได้เลย ฉะนั้นเทคโนโลยีโดยเฉพาะ ด้านการศึกษาแบบตะวันตกและวัฒนธรรมท้องถิ่นจำเป็นต้องไปด้วยกันได้ในรูปแบบสื่อการเรียนการสอน วิทยุทัศน์ อินเทอร์เน็ต โทรทัศน์เพื่อการศึกษา ฯลฯ

เหล่านี้ผลิตเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นได้กว้างไกลในรูปกิจกรรมที่หลากหลาย เด็กและเยาวชน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกชนชั้น ทุกเชื้อชาติศาสนาเกิดความเข้าใจกันเกิดการสมานฉันท์ต่อกันได้ เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่ไม่ขัดแย้งในยุคโลกาภิวัตน์ อีกต่อไป แต่ภายใต้คำเหล่านี้มีข้อสังเกตที่สำคัญคือ ยุคพาณิชย์เพื่อการแข่งขัน ผู้ประกอบการด้านสื่อมักมีค่านิยมหลักที่ทวนกระแสธรรมชาติสังคม ตรงที่มุ่งต้องการผลิตสื่อเพื่อความบันเทิงเป็นหลักเพื่อตอบสนองคนกลุ่มน้อย นักธุรกิจด้วยตนเอง เป็นสภาวะที่คับขันหรือเป็นปัญหาอุปสรรคในงานพัฒนาอย่างมาก จะทำ

เช่นไรให้กลุ่มคนดังกล่าวมีจิตสำนึกสาธารณะมากกว่านี้ นับเป็นการบ้านที่ทุกฝ่ายต้องตระหนัก และร่วมกันคิดพัฒนาต่อไป

8. หลักการมองแบบองค์รวม โดยเฉพาะการมุ่งพัฒนาคนไม่ให้งานพัฒนาแบบแยกส่วน ท่ามกลางสังคมวัตถุนั้นค่อนข้างพัฒนาได้ยากต้องให้เวลากับการพัฒนาแบบเป็นองค์รวม นับตั้งแต่ระดับนโยบายของฝ่ายบริหารประเทศ ระดับกระทรวง ทบวงกรม ภาคเอกชน ภาคประชาชน ยังเคยชินกับการพัฒนาตนเอง พัฒนาคอร์ปครัว พัฒนาการอาชีพ พัฒนาถ่ายทอดให้ผู้อื่น ที่ล้วนแยกส่วนมาโดยต่อเนื่องคือ ผลักปัญหาให้เป็นภาระของผู้อื่น ของสถาบันต่างๆ โดยไม่คิดว่าการพัฒนาถ้าเปลี่ยนแปลงที่ตนเอง สังคมโดยรวมก็จะเปลี่ยนได้ในที่สุด หรือการจะพัฒนาปรับปรุงใดๆก็ตามไม่ใช่หน้าที่ของคนอื่น สถาบันอื่นโดยตรงเพราะถ้าบุคคล ไม่มีส่วนร่วมมีอุปสรรคหรืองานพัฒนาจะเปลี่ยนแปลงในทางที่ก้าวหน้าได้ยาก

ฉะนั้นหากผู้ใหญ่ปกครองทางความคิดเสียเองจะหวังให้เด็กและเยาวชนพัฒนาดน และสังคมในลักษณะทำงานแบบคำนึงถึงองค์รวมรอบด้านย่อมเป็นไปได้ยากเพราะบริบททาง สังคมและวัฒนธรรม ระเบียบบรรทัดฐานในสังคมยังไม่เปลี่ยน เด็กๆก็เปรียบเสมือนอยู่ท่ามกลาง วังวนเก่าๆไม่รู้จะทำดีไปทำไม ประกอบกับกฎเกณฑ์สังคมใช้ไม่ได้ผลขาดความเอาใจจริงเอาใจใน การสร้างกฎเกณฑ์ พฤติกรรมแหวกแนวจึงมีอยู่ทุกวัน

สติปัญญาของเด็กพร้อมที่จะเกิดและอยากที่จะเรียนรู้โดยตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ขาด แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เข้าบ้าน พ่อไปทางแม่ไปทางพี่น้องไปคนละทาง สังคมภายนอกก็ไร้กฎเกณฑ์ แน่นนอนสติปัญญาไม่เกิด ผลจึงเป็นดังที่กระทรวงสาธารณสุขรายงานเด็กและเยาวชน จัดอยู่ในชั้น วิกฤตสติปัญญาที่บ่ ความคิดสร้างสรรค์ต่ำสุด การคิดวิเคราะห์ต่ำสุด การแก้ไขปัญหาต่ำสุด การ ควบคุมอารมณ์ต่ำสุด

“เกิดคำถามที่น่าคิดขึ้นว่า.....ผลจากการรายงานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเด็กและ เยาวชนได้รับมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมจากผู้ใหญ่ในสังคมมาไม่ผิดเพี้ยนใช่หรือไม่” เพราะดู จากข้อมูลข่าวสารพฤติกรรมของผู้ใหญ่ก็มีปัญหาไม่ต่างจากเด็กและเยาวชนที่กำลังเป็นปัญหา เช่นกัน ช้าอาจมีปัญหามากกว่าเด็กและเยาวชน และเชื่อว่าสภาพการณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผลมา จากอิทธิพลของลัทธิทุนนิยมที่มุ่งความเป็นปัจเจกชนนิยม (ลัทธิส่วนบุคคล) ในระดับครอบครัว และชุมชน อันจะทำให้ขาดแคลนทุนทางปัญญาทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้และเพื่อให้เกิดความเข้าใจมาก ขึ้นผู้ศึกษาสามารถศึกษาเรื่องราวได้ดังต่อไปนี้

ลัทธิปัจเจกนิยมและชุมชนนิยม ในครอบครัวชุมชนไทย

ความเป็นครอบครัวและชุมชนไทยในสมัยก่อนจะเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มและสร้างรากฐานอยู่บนการพึ่งพาวัฒนธรรมของท้องถิ่นโดยตรงมีความเป็นกลุ่มนิยมหรือชุมชนนิยมมากกว่าลัทธิปัจเจกนิยมอย่างปัจจุบัน เพราะครอบครัวและชุมชนเป็นสิ่งเดียวกัน กลุ่มคนวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นมีความละม้ายคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น ชีวิตที่อยู่กับฐานเกษตร ประเพณีพิธีกรรม ความเชื่ออุดมการณ์ในการใช้ชีวิตคล้ายๆ กัน จึงมีลักษณะของการรวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่น

แต่เมื่อสังคมเปิดกว้างได้รับแนวคิดแบบตะวันตกเข้ามาในรูปแบบเศรษฐกิจการค้า การเงิน ระบบตลาด การบริหารการเมือง นันทนาการ การท่องเที่ยว ฯลฯ บนฐานวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมมากขึ้นทำให้ความผูกพันเกื้อกูลทางกายและจิตใจที่เคยเป็นเรื่องเดียวกันในวิถีชีวิตเดิมของครอบครัวชุมชนไทยได้ลดต่ำลง การพึ่งพากันมีเรื่องราวได้ตัวเงินแทนการแลกเปลี่ยนแรงงาน และผลประโยชน์ทำให้ความเป็นกลุ่มนิยมหรือชุมชนนิยมแบบเดิมๆ เปลี่ยนไปสู่ปัจเจกนิยม คือ ลัทธิส่วนบุคคลเน้นความเป็นตัวใครตัวมันมากขึ้นเรื่อยๆ ขาดการตระหนักถึงประโยชน์ของส่วนรวมหรือการไม่เห็นค่าในพลังของกลุ่มอย่างในอดีตที่จัดการชีวิตบนภูมิปัญญาร่วมกันได้ บุคคลเชื่อมั่นตัวเองสูงขึ้น เพราะพึ่งพาเทคโนโลยีว่าสำคัญกว่ากลุ่มคนและชุมชนโดยตรง

จนกระทั่งภายหลังเกิดวิกฤตทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง (การคอร์รัปชันสูง) วิกฤตด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทำให้ความเป็นปัจเจกชน (บุคคล) อ่อนแอไม่สามารถพึ่งพากลไกของรัฐ หรือเทคโนโลยีได้ทั้งหมด เกิดปัญหาการใช้ยาเสพติดเพื่อมีภาระหนี้สิน ความสับสนในการใช้ชีวิต ฯลฯ ในที่สุดแนวคิดแบบชุมชนนิยมหรือกลุ่มนิยมก็ได้รับความสนใจอีกครั้ง เน้นการรวมกลุ่มสร้างพลังกลุ่มเพื่อการสร้างความสมดุลในหลายๆ ด้านจะเห็นได้ว่า ความแตกต่างระหว่างลัทธิปัจเจกนิยมกับกลุ่มนิยมอาจศึกษาได้ดังแสดงไว้ในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ข้อแตกต่างระหว่างความเป็นปัจเจกนิยม (Individualism) และกลุ่มนิยม (Collectivism)

กลุ่มนิยม (Collectivism)	ปัจเจกนิยม (Individualism)
● ความเห็นพ้องของกลุ่มก่อนตัดสินใจ	● ตัดสินใจด้วยตนเอง
● การควบคุมกำกับของกลุ่มโดยทำให้เกิดความรู้สึกอาย (shame) การเสียหน้า (loss of face)	● ความรู้สึกผิด (guilt) และสำนึก (conscience) เป็นการควบคุมพฤติกรรมตนเอง

กลุ่มนิยม (Collectivism)	ปัจเจกนิยม (Individualism)
● ความรับผิดชอบร่วมกัน(shared responsibility, share resources) ทรัพยากรใช้ร่วมกัน	● รับผิดชอบโดยบุคคล (personal responsibility)
● ยึดถือความร่วมมือ ความสามัคคี และหลีกเลี่ยงการโต้เถียงและการเผชิญหน้าเข้าหากัน (confrontation)	● มีลักษณะของการแข่งขัน นิยมการทำทลายและสร้างสิ่งใหม่แสดงออกถึงความสามารถส่วนบุคคล
● สังคมเครือญาติ ครอบครัวขยาย (extended family)	● ครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ความสัมพันธ์ในครอบครัวหลวม
● ระบบอาวุโส ยึดถือธรรมเนียมประเพณี	● โอกาสของคนรุ่นใหม่ และความคิดสร้างสรรค์
● จิตนิยม	● วัตถุนิยม
● บทบาทของเพศชายเด่นทางสังคม และหน้าที่การงานบทบาทเพศหญิงเด่นในครัวเรือนและการเลี้ยงดูลูก	● เพศหญิงมีบทบาทในหน้าที่การงานมากขึ้น และมีส่วนในการหาเลี้ยงครอบครัวมากขึ้น
● ต้องการพัฒนามกลุ่ม/สังคม	● ต้องการพัฒนาและยกฐานะของตน/ครอบครัว
● ความสำเร็จของชีวิต คือ การมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขพร้อมหน้าพร้อมตา	● ฐานะ ความเด่น และเป็นที่ยกย่องของสังคม มีหน้ามีตา คือความสำเร็จของชีวิต

ที่มา (สุพัตรา ชาติบัญชาชัย, ม.ป.ป., หน้า 81- 82)

สังคมที่มีความเป็นปัจเจกนิยม (Individualism) พบได้ในสังคมตะวันตกเป้าหมายของสมาชิกในสังคมจะมุ่งอยู่กับความต้องการของบุคคล แม้ว่าอยู่เป็นครอบครัวแต่ก็มีความเป็นตัวเองสูง มีลักษณะการแข่งขัน และให้ความสำคัญกับความสามารถส่วนบุคคล ไม่ค่อยรู้สึกผูกพันกับใคร แต่ถ้ามกลุ่มนิยมหรือนิยมความร่วมมือกัน (Collectivism) จะมีความผูกพันกับครอบครัวและ

ญาติมิตรสูงให้ความสำคัญกับผู้อื่น (Triandis, 1989, อ้างถึงใน สุพัตรา ชาติบัญญัติ, ม.ป.ป., หน้า 81)

โดยภาพรวมในสังคมไทย พบว่า ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนไทยมีทิศทางที่ลอกเลียนแบบตะวันตกมากขึ้น เน้นความเป็นปัจเจกนิยมมากกว่ากลุ่มนิยมแม้ในภาคเมืองและภาคชนบทจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตาม แต่ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจรวมไปถึงด้านเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารและด้านการคมนาคมขนส่งที่เปิดกว้างมาพร้อมกับการเผยแพร่ค่านิยม วิถีชีวิตแบบเมือง โดยอาศัยช่องทางด้านการตลาดและการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่เข้าถึงตัวบุคคลอย่างรวดเร็ว กลุ่มข้าราชการ นักธุรกิจและผู้มีฐานะดี จัดเป็นกลุ่มแรกๆของการรับเอาค่านิยม วิถีชีวิตแบบเมืองและยกย่องลัทธิปัจเจกนิยมเข้ามาใช้ในสังคม ภายหลังจึงแผ่ขยายออกไปเป็นวงกว้างถึงกลุ่มวัยรุ่นและวัยทำงานระยะต้น

จึงอาจกล่าวได้ว่ากระแสลัทธิปัจเจกนิยม ได้เข้ามาบดบังความเป็นลัทธิกลุ่มนิยมที่ครอบครัวและชุมชนไทยยึดปฏิบัติมานาน อันสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางทางสังคมและวัฒนธรรมไทยตามมา สังคมไทยจึงเปลี่ยนจากความสัมพันธ์แบบกลุ่มนิยมมาสู่ความสัมพันธ์แบบปัจเจกนิยม (เน้นตัวใครตัวมัน) เปลี่ยนจากพึ่งพาและเกื้อกูลกันทางจิตใจไปสู่พึ่งพาลุ่มหลงตัววัตถุจากเคยสร้างความอยู่รอดร่วมกันของคนในชาติไปสู่การเอาตัวรอดโดยลำพัง ฯลฯ ในที่สุดเกิดวิกฤตด้านทุนทางปัญญา วิกฤตสิ่งแวดล้อม(ทางธรรมชาติ) วิกฤตทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ฯลฯ ต่างก็ปรากฏขยายวงกว้างสร้างความเดือดร้อนกับทุกคนทุกฝ่ายจนยากจะแก้ไขได้ในระดับบุคคล

แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่า แนวคิดหรือลัทธิชุมชนนิยม (กลุ่มนิยม) เริ่มกลับมาได้รับความสนใจมากขึ้นอีกครั้งเนื่องจากต้องการรื้อฟื้นและสร้างชุมชนขึ้นใหม่ โดยไม่จำเป็นต้องทำให้มีรูปแบบเหมือนชุมชนไทยในอดีตทั้งหมด เนื่องจากบริบทสภาพแวดล้อม ในยุคปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนมาก จากที่เคยเสมือนหยุดนิ่งอยู่กับที่ (static) มาสู่การเคลื่อนไหวตลอดเวลา (dynamic) ตามสภาพของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านการอพยพย้ายถิ่นของประชากรหรือความทันสมัยทางเทคโนโลยีการสื่อสารและระบบคมนาคมที่กว้างไกลไม่หยุดยั้ง เหล่านี้ไม่สามารถทำให้ชุมชนคงสภาพเดิมต่อไปได้ รูปแบบชุมชนจึงต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพใหม่ที่ต้องเผชิญ คือ การรักษาบางด้านไว้และปรับเปลี่ยนบางด้านเพื่อรักษาชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ในโลกยุคต่อไป

ดังนั้นการเลียนแบบชุมชนในอดีตโดยรู้พื้นให้เหมือนเดิมทั้งหมดจึงไม่ใช่หนทางที่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้แนวคิด “ชุมชนนิยม” จึงได้ถูกนำเสนอขึ้นมาเพื่อเป็นทางออกหนึ่งให้กับสังคมไทย ชุมชนในประเทศไทยจึงควรอยู่ในรูปลักษณะของชุมชนนิยมมิใช่ชุมชนในมโนทัศน์เดิม

หากวิเคราะห์เปรียบเทียบด้านแนวคิดระหว่างแนวคิดชุมชนนิยมกับแนวคิดสำนักพัฒนาชุมชน พบว่า แนวคิดชุมชนนิยมมีข้อแตกต่างจาก แนวคิดการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย ดังที่ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544, หน้า 92-107) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดสำนักพัฒนาชุมชนมีความต้องการหวนกลับไปสู่การพึ่งตนเองในระดับชุมชน ไม่พึ่งเศรษฐกิจมหภาค คือพยายามให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมพัฒนาตนเองให้สามารถเลี้ยงตนเองได้ เป็นเศรษฐกิจแบบชุมชนเพื่อชุมชนขณะเดียวกันก็กล่อมเกลาคคนในชุมชนให้ดำเนินชีวิตอย่างสมถะไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย มีความรักและมีส่วนร่วมในธรรมชาติ ดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น แม้ว่าความคิดหลายประการข้างต้นจะตรงกับแนวคิดชุมชนนิยม แต่ในทางเศรษฐศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าการยึดเศรษฐกิจพึ่งตนเองอย่างสุดโต่งจะสร้างความยากจนแก่สภาพเฉลี่ยของประชาชนในชาติ

การอยู่อย่างสมถะในบางช่วงบางขณะคงพอเป็นไปได้ในระยะเวลาหนึ่ง แต่การคาดหวังให้คนทั้งประเทศละทิ้งสังคมภายนอกตลอดไป อาจสร้างความระหองระแหง ความอึดอัด และความไม่พึงพอใจแก่คนจำนวนมากในสังคม เพราะโดยเนื้อแท้ของพฤติกรรมมนุษย์มีความทะเยอทะยานในด้านต่างๆ รวมถึงทางวัตถุและมีความต้องการมุ่งไปข้างหน้าเสมอหากเปิดโอกาสให้มีได้

ฉะนั้นการหวนกลับสู่ความสมถะแห่งการพึ่งตนเองอย่างสูงในระดับชุมชนเช่นเดียวกับสังคมไทยในอดีต มีผลดีคือ การทำให้ประชาชนในชนบทโดยเฉพาะเกษตรกรที่เคยขาดทุน จากการปลูกพืช กระแสหลักหรือการเกษตรที่อพยพไปขายแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม จะได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาที่ดินของตนในลักษณะวนเกษตร เลี้ยงตนเองได้ แต่ผลดีดังกล่าวเกิดขึ้นกับคนเพียงกลุ่มเล็กๆ ที่มีผืนดินทำกินเป็นของตนเองเท่านั้น ไม่ครอบคลุมและเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนนอกภาคเกษตรที่อยู่ในเมืองและพื้นที่อื่นๆ และไม่สอดคล้องกับการดำเนินแผนพัฒนาอย่างครบวงจรในระดับประเทศ

ชุมชนไม่สามารถจำกัดขอบเขต “ชุมชนเพื่อชุมชน” อย่างแยกส่วนและปฏิบัติการเข้ามาของกระแสโลกอย่างไม่สมจริงสมจังได้ เพราะหากปฏิเสธอย่างสุดโต่งจะทำให้ชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ด้วยตนเองในที่สุด

แนวคิดชุมชนนิยมจึงเกิดขึ้นเพื่อปิดข้ออ่อนด้อยดังกล่าว โดยให้น้ำหนักกับ “การเชื่อมโยงแบบ 3 ประสาน” นั่นคือ ระดับชุมชนประสานเชื่อมโยงระดับชาติและระดับชาติประสานเชื่อมโยงระดับนานาชาติอย่างมียุทธศาสตร์ เพื่อให้ประเทศไทยยังสามารถรองความ

ได้เปรียบ เจริญเปรียบเทียบเอาไว้ได้ และยังส่งผลให้ชุมชนชนบทมีความคิดกว้างไกล กว่าที่
เพียงแต่มุ่งที่ภายในชุมชนเท่านั้น หากแต่ขยายขอบเขตโลกทัศน์ไปถึงคนในเมืองและคนทั้งสังคม
ด้วย

แนวคิดชุมชนนิยมมีสาระสำคัญที่น่าสนใจคือ

1. ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาด้วยตนเองก่อน แต่มิใช่พึ่งตนเองได้ทุกเรื่อง โดย
การพึ่งพาภายนอกชุมชนเฉพาะเรื่องใหญ่ๆ เกินตัวชุมชนจะทำได้หรือไม่สามารถควบคุมปัญหาได้
เท่านั้น ในรูปของอาศัยความร่วมมือจากองค์การสถาบันต่างๆ แต่โดยพื้นฐานยังอาศัยหลักการ
พึ่งพาแก้ปัญหาของชุมชนเองได้เสียก่อน แต่มิใช่พึ่งตนเองอย่างสุดโต่ง เป็นการพึ่งตนเองอย่างมี
เหตุมีผล

2. ชุมชนนิยมยึด “ความสนใจร่วม” เป็นหลักมิได้เพียงยึด “พื้นที่” เป็นหลัก โดย
พื้นฐานแนวคิดของสำนักพัฒนาชุมชน มักแบ่งชุมชนตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ดังระบุในแผนที่ทำ
ให้ชุมชนมีเส้นแบ่งทางกายภาพที่ชัดเจน โดยแบ่งเป็นหมู่บ้าน ตำบล เทศบาล การรวมตัวของคน
เป็นชุมชนจะอยู่ภายใต้กรอบการแบ่งพื้นที่ ที่มีข้อดี คือ ทำให้ภาพของชุมชนมีความชัดเจน เป็น
สัดเป็นส่วนรู้ขอบเขต แน่ชัดในการปฏิบัติงานชุมชน แต่ ข้อด้อยคือทำให้ไม่เกิดความยืดหยุ่นใน
การรวมตัวเป็นชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย

การรวมตัวเป็นชุมชนโดยยึดพื้นที่เป็นหลัก ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของแนวคิด
ชุมชนนิยม แต่ที่ดียิ่งไปกว่านั้น ชุมชนนิยมให้ความสำคัญที่สำคัญในการรวมตัวเป็นชุมชนบน
พื้นฐานของ “ความสนใจร่วม” เป็นหลัก โดยชุมชนต้องมีความสนใจ และปรารถนาจะกระทำใน
สิ่งเดียวกัน ไม่ขึ้นกับว่าสมาชิกชุมชนต้องอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันหรือไม่ การรวมตัวใน
ลักษณะนี้ จะเป็นชุมชนที่มีความหลากหลาย ยืดหยุ่น ตรงกับวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน
โดยเฉพาะชีวิตในเมืองมีกิจกรรมต่างๆ อยู่นอกพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และโอกาสที่คนจะใช้ชีวิต ใน
ถิ่นที่อยู่ของตนมีน้อย การรวมตัวจึงต้องอาศัยการรวมตัวบนพื้นฐานของความสนใจร่วมเป็นสำคัญ

3. ชุมชนนิยมเป็นแบบ พลวัต มิใช่ชุมชนอนุรักษ์ ความพยายามในการคัดลอกรูปแบบ
ของชุมชนในอดีตนำมาใช้ใหม่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน และอนาคต นับเป็นวิธีที่ไม่เหมาะสม
กับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ชุมชนในอดีตมักอิงฐานเกษตรกรรมและผูกติดกับธรรมชาติเป็น
หลัก การเปลี่ยนแปลงด้านบริบทสภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมมีไม่มากนักและในยุคที่
อิทธิพลของความทันสมัยได้เข้าสังคมอย่างรุนแรง ย่อมส่งผลกระทบทุกโครงสร้างย่อยในสังคม
อย่างรุนแรงเช่นกัน ความทันสมัยที่เกิดขึ้นอาจไม่ใช่สิ่งดีทั้งหมด ชุมชนจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยน
รูปแบบชุมชนให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย

ชุมชนพลวัตไม่ได้หมายถึงต้องเปลี่ยนแปลงทั้งหมด จนไม่เหลือความเป็นชุมชนที่มีสภาพดั้งเดิมอยู่เลย แต่เป็นการปรับเปลี่ยนในขนาดที่เหมาะสม เพื่อคงรักษาสังคัมมิในชุมชน ขณะเดียวกันก็คงดำรงอยู่ในสังคัมมิใหม่ได้อย่างกลมกลืน “หลักการพื้นฐานของการเป็นชุมชนพลวัตอยู่ที่การปรับเปลี่ยนทุกครั้งต้องรักษาหลักการของชุมชนไว้ แต่ยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนรูปแบบ” ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้น ต้องไม่ละเลยหลักการใดๆ ที่ดีงามของความเป็นชุมชนต้องนำทุกหลักการมาร่วมกันคิดในขณะพลวัตชุมชนด้วย

4. เน้นความผูกพันทางใจมากกว่าการถือฤทธาทายภาพ แนวคิดชุมชนนิยมให้ความสำคัญเรื่องการตอบสนองทางใจเป็นพิเศษมากกว่าการอยู่รอดทางกายภาพเพียงด้านเดียว กล่าวคือ แนวคิดการพัฒนาชุมชนมักมุ่งเน้นให้ชุมชนอยู่รอดด้วยการเลี้ยงตนเอง ทำให้แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้น้ำหนักกับการนำชุมชนผูกติดกับแนวคิดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การกินคืออยู่ดีจะทำให้ปัญหาชุมชนคลี่คลายไปได้

แนวคิดชุมชนนิยมเองมีความเห็นด้วยกับแนวคิดพัฒนาชุมชน แต่ยังมีความคิดต่อไปว่าการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ยังไม่สามารถรับประกันได้ว่าชุมชนได้ตอบสนองความต้องการสมาชิกได้เพียงพอ แม้พื้นฐานเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญแต่ต้องตระหนักว่าเศรษฐกิจไม่ใช่คำตอบของทุกสิ่ง เนื่องจากมนุษย์ยังต้องการสิ่งอื่นๆ มากไปกว่าเพียงการกินคืออยู่ดี สิ่งที่เหมาะสมกว่าความอยู่รอดของชีวิต คือ “ความต้องการทางใจ” หรือ “ความต้องการทางสังคม” ความปรารถนาที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ การได้รับการยอมรับ ความรักของคนในชุมชนร่วมกัน การที่สมาชิกในชุมชนไม่ถูกทอดทิ้งให้อยู่เดียวดายปรารถนาที่จะรวมกลุ่ม เข้าสังกัดภายใต้สิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าความเป็นตัวของตัวเองเพราะทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ “ความต้องการทางสังคมจึงช่วยเติมเต็มจิตใจมนุษย์ให้บริบูรณ์” เป็นองค์ประกอบสำคัญเหนือกว่าความต้องการพื้นฐานทางกายภาพของชีวิตมนุษย์

หากพิจารณาสภาพความเป็นจริงของคนเมืองพบว่าส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาด้านความอยู่รอด หลายครั้งมีมากเกินไปความต้องการเสียอีก แต่ปรากฏว่าภาวะจิตใจชาวเมืองก็ไม่ปกติเต็มไปด้วยความเครียด การแข่งขัน วัฏเหว่เปลวเปลี่ยนวู๊ตถูกทอดทิ้ง ปราศจากความสงบทางใจ สู่ผลลพหลายทาง เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ความผิดปกติทางจิต ฯลฯ แสดงให้เห็นว่าการตอบสนองพื้นฐานทางกายภาพไม่ใช่คำตอบที่แท้จริงของความต้องการสูงสุดในชีวิตมนุษย์ แต่เป็นเพียงการตอบสนองเบื้องต้นเท่านั้น แท้ที่จริงชีวิตมนุษย์ต้องการการตอบสนองทางจิตใจเป็นสำคัญ

จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดชุมชนนิยมเป็นแนวคิดที่ช่วยให้เกิดความเข้มแข็งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดี และเข้ากันได้ดีกับสังคัมมิใหม่เพราะอาศัยหลักชุมชนต้องพึ่งตนเองได้เสียก่อน เว้นแต่บางเรื่องที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเองจึงขอความช่วยเหลือ

จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ภาคเอกชนหรือชุมชนภายนอก ชีตความสนใจร่วมเป็นหลักโดยไม่ตีกรอบการพัฒนาแค่แบ่งพื้นที่เหมือนแนวคิดพัฒนาชุมชนโดยตรง เพราะปัจจุบันผู้คนได้ออกไปทำงานต่างถิ่นสูงกว่าแต่ก่อน การอยู่ติดที่หาได้น้อยมาก ฉะนั้นการจะรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาครอบครัวและชุมชนทำแทบไม่ได้เลย จึงต้องอาศัยแนวคิด จิตสำนึก อุทิศการเป็นแนวร่วม ชำมีประโยชน์ให้เกิดความหลากหลายทางแนวคิดเป็นประโยชน์เชิงบูรณาการองค์ความรู้สู่การวางแผนการจัดการตามความต้องการของคนในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

และการมุ่งพึ่งพากันทางใจ ทางสังคมมากกว่ามุ่งเศรษฐกิจโดดๆและผู้คนในชุมชน นอกจากต้องการการทำกินพึ่งพาทางเศรษฐกิจร่วมกัน ยังต้องการการรวมกลุ่มเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ นับเป็นการสร้างความผูกพันทางกายและจิตใจไปพร้อมๆกัน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจทำกินดีแต่อาจไม่มีความสุข เกิดการแข่งขัน สร้างนิสัยเห็นแก่ตัวกันเอาเปรียบกัน เกิดรายได้กระจุกตัวอย่างไม่เท่าเทียมกันในสังคมได้ กลายเป็นปัญหาสังคมทั้งระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชนในที่สุด

บทสรุป

จะเห็นได้ว่าครอบครัวและชุมชนไทยมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น จากเดิมเป็นชุมชนที่พึ่งพากันรอบด้านเมื่อวัฒนธรรมตะวันตกความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการมีมากขึ้นทำให้ชุมชนมีลักษณะที่พึ่งพากันในท้องถิ่นน้อยลงเกิดวิถีชีวิตใหม่ที่เน้นการพึ่งพาเทคโนโลยีตะวันตก ระบบความสัมพันธ์แบบกลุ่มนิยมหรือชุมชนนิยมเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์แบบปัจเจกนิยมตัวใครตัวมันมากขึ้น การพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจเป็นหลักทำให้ครอบครัวชุมชนอ่อนแอ บทบาทของรัฐเองก็มุ่งสนับสนุนให้เกิดแรงงานเพื่อการแข่งขันเป็นผลให้การพัฒนาเสียสมดุลเกิดปัญหาสังคมวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง จนในที่สุดเกิดกลุ่มองค์กรนักวิชาการร่วมกันหาทางเลือกใหม่ในการพัฒนาเกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเกิดแนวคิดเช่น การจัดระเบียบทางสังคมให้กับชุมชน(ทางปฏิบัติ) และชุมชนนิยมแบบใหม่ที่รักษาประเพณีดั้งเดิมของครอบครัวชุมชน แต่ก็ไม่ปฏิเสธความก้าวหน้าเทคโนโลยีที่สร้างสรรค์มาปรับประยุกต์ใช้ เหล่านี้เป็นกระบวนการเสริมสร้างทางปัญญาให้กับครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดี

บทที่ 3

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย

ในบรรดาแนวคิดปรัชญาทั้งหลายทั้งปวง ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งไทยและต่างประเทศต่างมีสาระสำคัญที่มุ่งหมายให้มนุษย์ทุกผู้ทุกนามรู้จักตนเองมากขึ้น กล่อมเกล่าจิตใจไปพร้อมๆ กับการสร้างสรรค์ผลงาน โดยเฉพาะปรัชญาหลักธรรมของชนชาวไทย นับเป็นปรัชญาแห่งการครองตน ครองคน และครองชาติมานับเป็นพันๆ ปีแล้วมาแล้วโดยเฉพาะเรามีบุรพกษัตริย์ผู้ทรงครองธรรมอันยิ่งใหญ่ ดังพระราชดำรัสของสมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงพระกรุณาเมตตาเล่าให้คณะจัดทำเผยแพร่ฟัง ขณะทรงประทับอยู่ ณ กรุงโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2521 ว่า

ฉันอบรมบุตรให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์มีทั้งการศึกษา และสุขภาพดีมีจิตใจดีด้วย นี่คือหลักในการเลี้ยงดูบุตรของฉัน ตอนเขายังเป็นเด็กๆ ฉันก็ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ของลูกต้องคอยดูแลสุขภาพดูแลทุกคนให้ ตรวจดูการบ้านให้เขา ให้เขาท่องหนังสือเพื่อให้สอบได้ดีตั้งแต่เขาอายุยังน้อยทีเดียว (อัครวัฒน์ โอศถานุเคราะห์, 2549, หน้า 1)

จากกระแสพระราชดำรัสข้างต้นนับเป็นหนทางหรือกรอบแนวคิดที่ทรงอบรมพระราชโอรส พระราชธิดาที่เรียบง่ายและเข้าใจง่ายเป็นที่สุดสมควรที่ชนชาวไทยทุกครัวเรือนทุกชุมชนจะได้น้อมนำไปปฏิบัติต่อไปเป็นอย่างยิ่ง และนอกจากนี้สมเด็จพระองค์ท่านยังได้ทรงพระราชทานให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงอบรมเลี้ยงพระราชโอรส พระราชธิดาให้ทรงเจริญพระเยาว์ ทำให้ชนชาวไทยได้มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมและทรงปฏิบัติพระราชจริยวัตรที่เพียบพร้อมทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองอย่างหาที่สุดมิได้ และต่อไปนี้เป็นลายพระหัตถ์พระราชทานตอบคำสัมภาษณ์ เรื่อง พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระอัยยิกาในหลวง

กลวิธีปลูกฝังให้พระโอรส และพระธิดาทรงครองชีวิตอย่างไทยของสมเด็จพระเจ้า
ครั้งประทับอยู่ต่างประเทศ

พระราชโอรส พระราชธิดา ทั้งสามพระองค์ต่างก็ทรงเจริญพระเยาว์ในต่างประเทศ
ซึ่งนับว่าห่างไกลจากสิ่งแวดล้อมแบบสังคมไทย ศาสนาพุทธ ฯลฯ ได้ฝ่าละอองพระบาททรงมี
หลักการอะไรที่ปลูกฝังให้พระราชโอรสและพระราชธิดา เลื่อมใสหรือปฏิบัติตามวัฒนธรรมหรือ
แบบแผนการครองชีวิตลักษณะไทยๆ

ฉันได้พาไปเห็นตามวัดต่างๆ ในนิวยอร์ก
และได้ทบทวนวิธีที่ฉันสอน และสอนไปในหมู่เด็ก

ม.จ. หญิงฉัตรสุตา ประทานเล่าว่า คิดว่าพระองค์ทรงใช้หลักธรรมะที่พระองค์มีอยู่
เป็นหลัก 2 ประการในการอบรมพระโอรส พระธิดา ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งทรงเจริญ
พระพรรษา อันได้แก่

วิเศษศักดิ์ ในวิเศษศักดิ์

คุณหญิงสุภาเล่าว่า พระองค์เคยรับสั่งเล่าว่าเมื่อพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์พระองค์
ทรงทำอะไรทุกอย่าง ทำอาหาร และส่งไปโรงเรียนด้วยพระองค์เอง เสวยอาหารเย็นก็ทรงดูและ
สอนให้ทำการบ้าน ทรงเป็นแม่ที่ใกล้ชิดจริงๆ ไม่ทรงต้องการให้คนอื่นมาแทรกแซง

ขอทูลถามว่าการที่แม่เลี้ยงลูกเอง จ้างคนเลี้ยงสิ่งที่เด็กได้รับในทุกๆ ด้านมีผลเสีย
ต่างกันเพียงไร

ลูกฉันก็ยังไม่เข้าใจ ในเรื่องนั้น แม่ฉันก็
ต้องคอยดูแลเรื่องต่างๆ ที่ลูกทำมา
ฉันก็ หรือ ฉันเห็นลูกทำ

ไม่ทรงปรารถนาในยศและลาภ...ทรงมีสถาบัน ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นหลัก
ประจำพระราชหฤทัยปรากฏชัดในพระราชกระแสรับสั่งต่อบุคคลสำคัญของรัฐบาล สมัยปี
พุทธศักราช 2478 ที่ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ เมืองโลซานน์ กราบบังคมทูลเชิญให้เสด็จพระราช
ดำเนินกลับมาประทับในสยามประเทศ เพื่อให้เป็นที่เชื่อถือว่ามิพระมหากษัตริย์จริง

ทรงตอบว่า “ทั้งลูกและแม่ ไม่มีความต้องการยศและลาภ แต่ทรงรับเป็นพระเจ้า
แผ่นดิน เพราะเห็นว่าเป็นหน้าที่ต่อบ้านเมือง เพราะฉะนั้นจะทำอะไรต่อไป ขอให้พูดกันดีๆ อย่า
บังคับและดัดอัสภาพ...”

ในลายพระหัตถ์กราบทูลสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ก็ได้ทรงไว้ตอนหนึ่งว่า...

“หม่อมฉันไม่เคยอยากได้ยศศักดิ์แต่ไหนแต่ไรแล้วที่หม่อมฉันต้องการก็คือมีโอกาสอบรมลูก
ให้เป็นคนดีได้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้” ซึ่งปรากฏชัดแล้วว่าทรงทำสำเร็จอย่างงดงามที่สุด
(อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์, 2549, หน้า 37,45-49) ภาพประกอบความเข้าใจดังแสดงในภาพที่
3.1, 3.2, 3.3 และภาพที่ 3.4

ภาพที่ 3.1 พระมหากษัตริย์และพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ
ที่มา (อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์, 2549, หน้า 111)

ภาพที่ 3.2 พระโอรสและพระธิดาเมื่อทรงพระเยาว์
ที่มา (อัครวัฒน์ โอศถานุเคราะห์, 2549, หน้า 46)

ภาพที่ 3.3 พระโอรสและพระธิดาเมื่อทรงพระเจริญวัย
ที่มา (อัครวัฒน์ โอศถานุเคราะห์, 2549, หน้า 48)

ภาพที่ 3.4 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

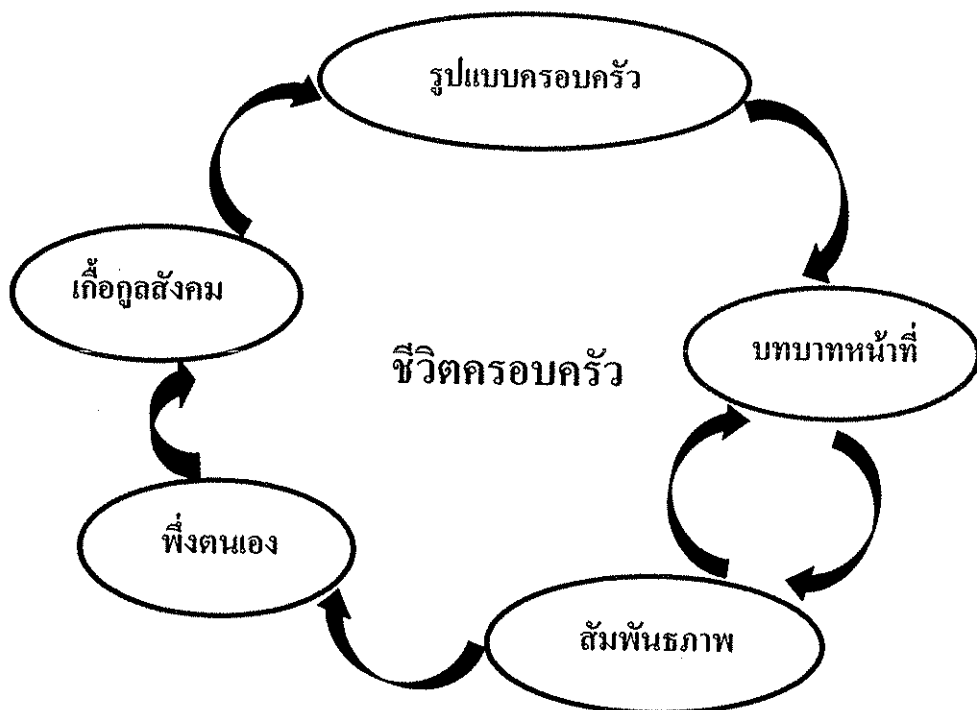
ที่มา (อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์, 2549, หน้า 52)

ดังแนวกระแสพระราชดำรัสที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้โปรดเกล้าพระราชทานให้สัมภาษณ์ แก่ อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์ เมื่อวันที่ 19-21 มิถุนายน 2521 นั้น พระองค์ทรงมีพระเมตตาตอบคำถามทั้งทางโลกและทางธรรม จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ทรงมีพระขันติธรรมนำชีวิตมาโดยตลอด จากที่พระองค์ได้พระกรุณาพระราชทานให้สัมภาษณ์พระองค์ทรงดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย และทรงทุ่มเทพระกำลังกาย พระกำลังใจและพระสติปัญญาทั้งในฐานะที่ต้องมีบทบาททั้งเป็นพระบิดาและพระมารดาของพระมหากษัตริย์ไทยถึง 2 พระองค์ได้อย่างเปรียบพร้อมบริบูรณ์โดยแท้ ทรงไม่ยึดมั่นในพระราชอำนาจแต่ตระหนักถึงพระราชภาระกิจเพื่อบ้านเมือง ประโยชน์คุณูปการที่ทรงเป็นหลักชัยแก่บ้านเมืองไทย และต่อพสกนิกรชาวไทยของพระองค์เหนือกว่าสิ่งอื่นใดทั้งปวงทรงแสดงถึงหลักธรรมและการครองพระองค์ในทางสายกลาง เข้าใจโลกเข้าใจสรรพชีวิต ทรงมีพระเมตตาธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ มาตลอดพระชนมชีพของพระองค์

กรอบแนวคิด : ความมั่นคงของครอบครัว

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันแห่งชาติ เพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวได้ร่วมกันพัฒนาเครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ซึ่งเป็น องค์ประกอบหลักของครอบครัวที่มั่นคง โดยมีแนวคิดว่าจะมีชีวิตที่มั่นคงอยู่ดีมีสุขได้ ส่วน หนึ่งต้องอยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น สมาชิกของครอบครัวมีการรวมตัวและดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมี จุดมุ่งหมายสามารถทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันพึ่งพาตนเอง ได้ อย่างต่อเนื่อง สามารถปรับตัวได้อย่างสร้างสรรค์ ทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งเป็น ส่วนหนึ่งที่เกื้อกูลสังคมอย่างมีคุณธรรม

ในที่นี้องค์ประกอบหลักของการมีชีวิตครอบครัวที่สะท้อนความอยู่ดีมีสุขของคนนั้น ประกอบด้วย 5 ประการดังนี้ (ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.1)

แผนภาพที่ 3.1 องค์ประกอบหลักของชีวิตครอบครัวที่มีความสุข
ที่มา (ประธาน สุรกิจบวร, 2547, หน้า 2)

1. รูปแบบของครอบครัว เป็นองค์ประกอบที่ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านวงจรชีวิตครอบครัว ซึ่งจะมีผลต่อทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยรวม รูปแบบครอบครัวจึงมี

ลักษณะโครงสร้างที่หลากหลายแต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การสร้างและพัฒนาครอบครัวร่วมกัน

2. บทบาทหน้าที่ของครอบครัว เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่สมาชิกของครอบครัวและสังคมโดยรวม เพราะครอบครัวมีหน้าที่ดูแลความต้องการและพัฒนาคุณภาพของสมาชิกอย่างเป็นองค์รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของร่างกายและจิตใจ การปลูกฝังความเป็นมนุษย์ที่ดี และเป็นแหล่งที่เอื้อต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม และจะส่งผลให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวตามมา

3. สัมพันธภาพในครอบครัว นับเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงไว้ซึ่งความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกทุกคนในครอบครัว เพราะหากครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกันโดยขาดความสัมพันธ์ที่ดี ไม่มีความผูกพัน เคารพรักและเอื้ออาทรต่อกัน ครอบครัวนั้นคงจะอยู่ดีมีสุขไปไม่ได้

4. การพึ่งตนเองของครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ครอบครัวอยู่รอด คงโครงสร้างทำหน้าที่และรักษาสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวไว้โดยสมาชิกในครอบครัวจะต้องร่วมกันพัฒนาเศรษฐกิจของครอบครัวให้อยู่รอดและเข้มแข็ง การดูแลด้านสุขภาพของสมาชิกและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการทางสังคม

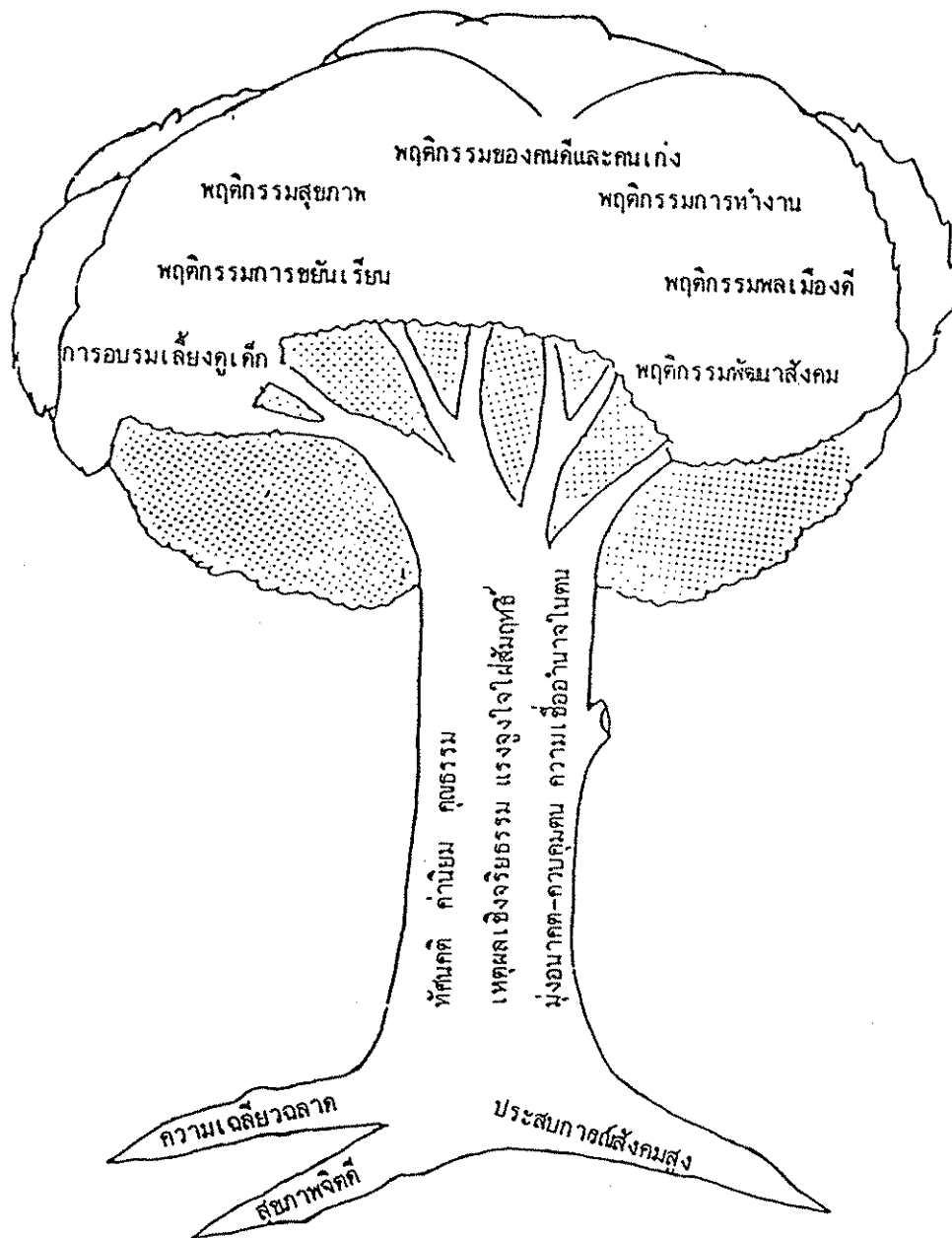
5. การเกื้อกูลสังคมของครอบครัว หากสมาชิกทุกคนของครอบครัวอยู่ดีมีสุขแล้วย่อมสามารถที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นในสังคมได้ทั้งการมีส่วนร่วมของครอบครัวในกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และหรือช่วยเหลือสังคม ในขณะเดียวกันก็เสี่ยงต่อการเป็นผู้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือสร้างปัญหาให้แก่สังคมพร้อมกันไปด้วย

จะเห็นได้ว่านอกจากครอบครัวจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก 5 ประการดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้ว สมาชิกในครอบครัวควรได้รับการขัดเกลาจิตใจ มีคุณธรรมจริยธรรมและการเรียนรู้กฎเกณฑ์ของสังคมไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือให้ความสำคัญกับนามธรรมอันจะนำไปสู่ชุมชน สังคมที่เหมาะสมในเชิงรูปธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ทฤษฎีด้านไม่จริยธรรม

ทฤษฎีด้านไม่จริยธรรมเป็นทฤษฎีหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับลักษณะทางด้านจิตใจหรือที่เรียกว่า จิตลักษณะพื้นฐาน โดยมองว่าการที่บุคคลหรือครอบครัวจะมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ระหว่างกันได้ ต้องเกิดจากการวางรากฐานที่ดีทางด้านจิตใจเสียก่อนโดยให้ความสำคัญกับคุณค่าเชิงนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานด้านจิตใจ แล้วพื้นฐานที่ดีทางจิตจะนำไปสู่รูปธรรมคือการเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ทั้งต่อตนเองและสังคมที่นิยมยกย่องให้การยอมรับกับบุคคล

ทฤษฎีดั้งไม้จรรยาธรรม โดยดวงเดือน พันธุมนาวิน, (2539), หน้า 124 กล่าวว่า การเกิดพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นเรื่องของลักษณะทางจิตใจหรือจิตลักษณะโดยเปรียบเทียบว่าเหมือนกับ ทฤษฎีดั้งไม้จรรยาธรรม อันมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนรากของต้นไม้ - ส่วนลำต้น และส่วนใบและดอก ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.2

แผนภาพที่ 3.2 ทฤษฎีดั้งไม้จรรยาธรรม แสดงจิตลักษณะพื้นฐานและองค์ประกอบทางจิตของพฤติกรรมทางจริยธรรม

ที่มา (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2539, อ้างถึงใน ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2545, หน้า 136)

จากแผนภาพเกี่ยวกับทฤษฎีดั้งไม้จริยธรรมข้างต้น ดวงเดือน พันธมนาวิน กล่าวว่า จิตลักษณะพื้นฐาน ในส่วนที่เป็นรากต้นไม้ เป็นลักษณะทางจิตที่เป็นพื้นฐานของลักษณะทางจิตใจด้านอื่นๆ เป็นพื้นฐานของการเกิดพฤติกรรมมนุษย์

ส่วนรากของต้นไม้ ประกอบด้วย 3 ด้านคือ ด้านความเฉลียวฉลาด สติปัญญา เป็นพื้นฐานที่ทำให้คนสามารถเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความดีงาม คุณธรรมอันสูงส่ง เป็นต้น ด้านสุขภาพจิต คือ มีสุขภาพจิตที่ดี มีความวิตกกังวลน้อยหรือมีในปริมาณที่สมเหตุสมผลเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ด้านประสบการณ์ที่สั่งสมสูงคือการรู้และเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และสังคมอย่างถูกต้อง กว้างไกล รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา

ส่วนลำต้นของต้นไม้ ประกอบด้วยจิตลักษณะ 5 ด้าน คือ

1. ด้านทัศนคติ คุณธรรม ค่านิยม ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและสถานการณ์ที่มาเกี่ยวข้องในระดับดี หรือระดับสูง มีความพอใจและเห็นความสำคัญของความดีงาม เห็นโทษของความชั่วร้าย

2. ด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นผู้มีเหตุผลในการกระทำด้านต่างๆ โดยไม่มุ่งแต่ตัวเองเป็นใหญ่ แต่เป็นคนเห็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

3. ด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ มีความวิริยะอุตสาหะ มานะพยายามกระทำการใดๆ ที่ถูกต้องเหมาะสมอยู่เนืองๆ เอาชนะต่ออุปสรรคปัญหาต่างๆ จนเกิดความสำเร็จตามเป้าหมาย

4. ด้านมุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง มีวิสัยทัศน์เห็นการณ์ไกลคาดการณ์อนาคตข้างหน้าได้ รู้จักบังคับตนเอง ควบคุมตนเองได้อันที่จะอดทนได้รอได้ต่อผลสัมฤทธิ์ในวันข้างหน้า

5. ด้านความเชื่ออำนาจในตน เชื้อมั่นในการทำดียอมอดได้ดี ทำไม่ดีย่อมเกิดโทษแก่ตน ทั้งด้านสภาพจิตใจที่ขุ่นมัว วิตกกังวล ฟุ้งซ่านได้ ฯลฯ แต่หากทำดี ก็ยอมดีต่อจิตลักษณะที่รู้สึกปลอดภัยไปรุ่งแจ่มใส เกิดหนทางสร้างปัญญาที่ไม่เกิดปัญหา เป็นต้น

ส่วนใบและดอกของต้นไม้ คือการเปรียบเทียบใบและดอกของต้นไม้เหมือนผลิตผลที่มองเห็นได้ หรือสังเกตเห็นได้เป็นรูปธรรม มองว่าหากต้นไม้ที่มีรากฐานที่มั่นคง ก็เหมือนคนที่ได้รับการขัดเกลาปรุงแต่งเสริมเติมคุณค่าเรื่องของการพัฒนาจิตลักษณะทางจิตใจมาดี ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่ดีที่สร้างสรรค์ทั้งต่อตนเอง ต่อคนรอบข้างทั้งในหมู่เครือญาติ สมาชิกในครอบครัวไปตลอดถึงการได้คนที่มีคุณภาพในชุมชน สังคมต่อไป ไม่ขาดสาย พฤติกรรมดังกล่าวได้แก่ พฤติกรรมที่เหมาะสมในการถ่ายทอดอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ดีที่สร้างสรรค์พฤติกรรมการขยันหมั่นเพียร พฤติกรรมที่สะท้อนถึงการมีสุขภาพทั้งทางกายและจิตที่ดี พฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง

พฤติกรรมการทำงาน พฤติกรรมของการเป็นพลเมืองดี และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการสร้างรากฐานที่มั่นคงทางจิตใจที่เกื้อกูลทางกายนั้นจะส่งผลดีที่มุ่งคุณภาพตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่มคน ครอบครัว ชุมชนไปด้วยกัน พ่อแม่ที่มีพื้นฐานด้านอารมณ์ จิตใจที่มั่นคง รักธรรมชาติ รักความสุขสงบสันติย่อมถ่ายทอดคุณลักษณะเช่นว่าไปยังบุตรและคนรอบข้างเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ครอบครัวอื่นๆ และการมีสติปัญญาก็ย่อมเป็นผลมาจากรูปการณ์ดังกล่าวด้วย เหล่านี้เป็นการทำความเข้าใจครอบครัวและชุมชนในเชิงความเป็นเหตุเป็นผลและต่อไปนี่คือ คู่มือชีวิตคู่ที่สะท้อนให้เห็นถึงเหตุและผลของการเกิดครอบครัวที่ประสบความสำเร็จและความล้มเหลวได้เป็นอย่างดี

คู่มือการครองชีวิตคู่

การจะเกิดคุณภาพชีวิตสมรสที่ยั่งยืนนานนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันทั้งเหตุปัจจัยก่อนการสมรส ปัจจัยต่างๆ หลังการสมรสมากมาย และพบว่าสิ่งที่ประสบความสำเร็จในชีวิตคู่ได้นั้นสิ่งสำคัญ ประการหนึ่งเกิดจากพื้นฐานบุคคลสภาพแวดล้อมที่ทั้งชายและหญิงได้ไปเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอิทธิพลของตัวต้นแบบครอบครัวเดิมของคู่สมรสหากบิดา-มารดาเป็นต้นแบบชีวิตคู่ที่ดี แนวโน้มชายหญิงก็มักมีชีวิตคู่ที่ปรับตัวเข้าหากันได้ง่ายขึ้น มีชีวิตที่ราบรื่น หรือปรับตัวกับสภาพปัญหาต่างๆ ได้ถูกต้องเหมาะสมกว่าคู่ชายหญิงที่มาจากครอบครัวที่เป็นต้นแบบชีวิตคู่ล้มเหลว

กรมสุขภาพจิต (ม.ป.ป., 7-8) ได้จัดทำคู่มือการครองเรือนออกเผยแพร่ ไว้ดังนี้

เหตุผลที่ต้องแต่งงาน อาจแบ่งได้ 2 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 คู่สมรสมีเหตุผลที่ต้องแต่งงาน ได้แก่

1. แต่งงานเพราะมองว่าบุคคลที่ตนเลือกจะเป็นเพื่อนชีวิตที่ดีที่สุดสำหรับตน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขให้กันได้

2. มีความต้องการที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางกายภาพโดยตรง

3. มีความพร้อมที่จะสร้างครอบครัวของตนเองมากพอ

4. มีความพึงพอใจและมีความพร้อมที่จะเป็นพ่อแม่ที่ดีให้แก่ลูกได้ในอนาคต

5. มีความพึงพอใจและตั้งใจที่อยากจะมีลูกและประสงค์มีลูกไว้สืบสกุล

เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 คู่สมรสมีเหตุผลที่ต้องแต่งงาน ได้แก่

1. แต่งงานเพราะให้ความสำคัญแต่เรื่องความรักเพียงด้านเดียว
2. แต่งงานเพราะหนีภาวะที่ถูกกัก
3. แต่งงานเพราะกลัวความเหงา กลัวความเป็นโสด
4. แต่งงานเพราะต้องการปลดหนี้สิน หลีกหนีความยากจน
5. แต่งงานเพราะต้องการหนีปัญหาบางประการ
6. แต่งงานเพราะเพียงแค่นี้ได้พูดคุยกันถูกคอเท่านั้น
7. แต่งงานเพราะเป็นโอกาสระยะสุดท้ายของชีวิต “รถไฟขบวนสุดท้าย”

การหาเหตุผลเพื่อหวังแต่งงานในประเภทกลุ่มที่ 2 จัดเป็นการใช้เหตุผลที่ไม่เหมาะสมอย่างมากเพราะจะทำให้มีระยะเวลาในการครองคู่ที่จบในระยะสั้นมากกว่ากลุ่มที่ 1 ความมั่นคงในชีวิตมีน้อยกว่าเพราะเป็นการหาข้ออ้างเพื่อต้องการแต่งงานโดยปราศจากการไตร่ตรองถึงสภาพการณ์ที่จะเกิดขึ้นจริงภายหลังการแต่งงานไปแล้วที่ต้องเผชิญกับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ จำนวนมาก

การแต่งงานหากทำหน้าที่เพียงเพื่อตอบสนองเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น แต่งงานเพราะเป็นคนขี้เหงา เมื่อแต่งงานไปแล้วความเหงาลดลงแต่เมื่อไม่ได้เตรียมใจที่จะเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์หรือไม่เคยคิดวางแผนชีวิตมากไปกว่านี้ เน้นอนความเป็นชีวิตคู่อาจลดความหมายและคุณค่าลง และจบด้วยการหย่าร้าง ทั้งข้างไม่รับผิดชอบต่อกันมีสูง

ความพร้อมก่อนการมีชีวิตคู่

นอกจากเลือกคู่ครองตามอุดมการณ์ได้แล้ว จำเป็นที่ชายหญิงต้องมีความพร้อมด้านอื่นๆ ก่อนการแต่งงาน ได้แก่

1. ความพร้อมด้านเศรษฐกิจ เช่น มีรายได้ที่สม่ำเสมอ หรือมีหลักประกันได้ว่าเมื่อมี ชีวิตคู่จะสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่อดๆ อยากๆ เพราะถ้ามีสุขภาพกายที่ดี สุขภาพจิตจะดีไปด้วย
2. ความพร้อมที่จะเตรียมตัว เตรียมใจรับภาระต่างๆ ที่จะตามมาในอนาคตได้ พร้อมที่จะรับผิดชอบต่อตัวเองและผู้อื่นได้

3. คู่สมรส ต้องมีความพร้อมทั้งด้านสุขภาพกาย จิตใจและอารมณ์ที่บริบูรณ์ กล่าวคือ ไม่ใช่ 3 วันดี 4 วันไข้ สุขภาพจิตก็พลอยอ้าแอ่พลาบให้อารมณ์หงุดหงิดง่าย อารมณ์แปรปรวนไม่มั่นคง ส่งผลต่อคู่สมรส และบุตรที่จะตามมาสร้างปัญหาได้หลายประการ เหล่านี้เป็นต้น

กรมสุขภาพจิต (2544, 27-28) ได้กล่าวว่า คู่สมรสจะต้องพบกับสภาพการณ์ หลังการแต่งงานที่จะต้องเตรียมใจไว้ก่อนด้วยกันหลายประการได้แก่

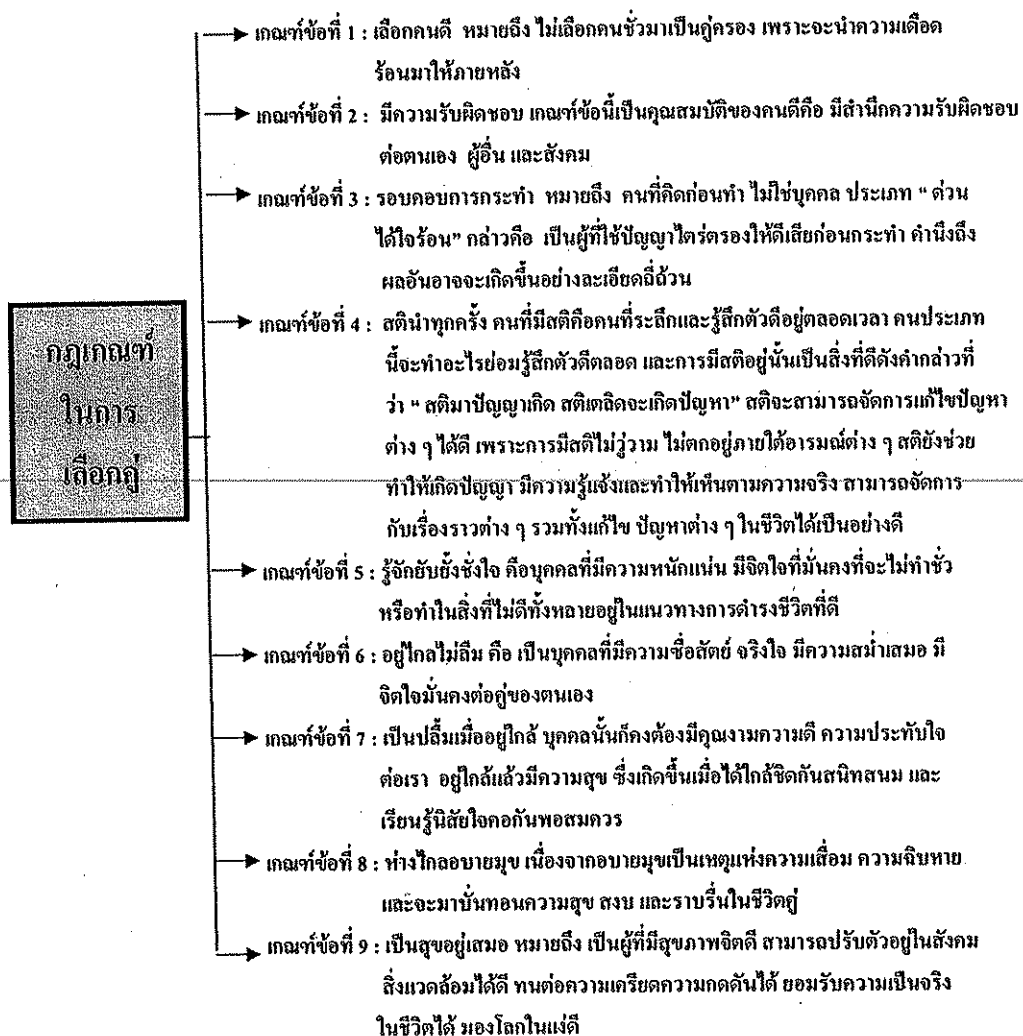
1. ต้องปรับเปลี่ยนกิจวัตรประจำวัน จากที่เคยใช้ชีวิตอิสระต้องดูแลรับผิดชอบอีกหนึ่งชีวิต (คู่สมรสของตน) ได้เป็นอย่างดี

2. ต้องลดเวลาที่เคยเป็นอิสระส่วนตัวของตัวเองลง โดยแบ่งเวลาเพื่อการมีชีวิตคู่ร่วมกันได้อย่างเหมาะสม (จัดสมดุลระหว่างเวลาส่วนตัวของตัวเองกับเวลาในชีวิตคู่ได้พอเหมาะพอดี)

3. ต้องเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังชีวิตการแต่งงาน เช่น การดูแลรับผิดชอบในกิจการงานบ้านร่วมกัน การได้เห็นข้อเสียของแต่ละฝ่ายมากขึ้น การแสดงอารมณ์ในรูปแบบต่างๆ การดูแลเอาใจกันอาจน้อยกว่าช่วงก่อนแต่งงาน ความต้องการแสดงตนเป็นเจ้าเข้าเจ้าของอีกฝ่ายอาจมีมากขึ้น การให้ความสำคัญกับพ่อแม่ตัวเองมากกว่าพ่อแม่ของอีกฝ่าย เหล่านี้เป็นต้น

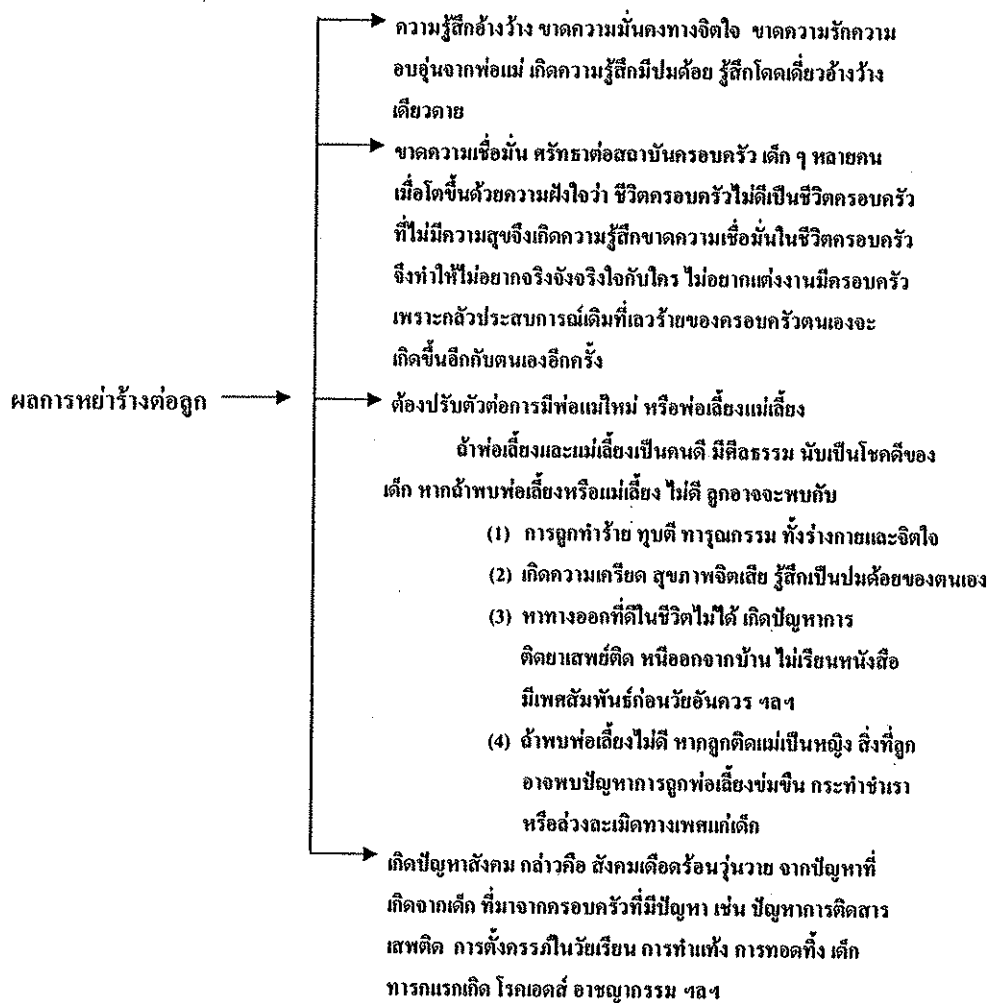
นอกจากนี้เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544, หน้า 14) ยังได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตการครองคู่จะประสบความสำเร็จอยู่กันอย่างยืนนานนั้น ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายต้องให้ความสำคัญกับการตั้งคำถาม และหาคำตอบอยู่บ่อยๆ จนแน่ใจมั่นใจว่าได้คำตอบเหมือนเดิม จึงจะเชื่อมั่นได้ว่า ชีวิตหลังการแต่งงานมีโอกาสอยู่กันอย่างยั่งยืน เช่น ชายหญิงควรตั้งคำถามกับตัวเองเพื่อความแน่ใจว่า “เหตุใดจึงต้องแต่งงานกับคนนี้ เหตุใดไม่เป็นคนอื่น” หากคำตอบที่ได้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าพบคำตอบเดิม คือ มีเป้าหมายชีวิตอนาคตในทิศทางเดียวกัน มีลักษณะนิสัยหลายอย่างที่เสริมกันสนับสนุนเกื้อกูลกันได้ดี พุดคุยแล้วเข้าใจกันคุยปรึกษากันได้ทุกเรื่องมีทิศทางที่คล้ายๆ กัน มีคุณวุฒิวิวุฒิที่เห็นว่าเหมาะสมกัน เชื่อแน่ว่าจะได้คู่ครองที่พัฒนาไปในทางที่มั่นคงยั่งยืนต่อไป

และต่อไปนี้เป็น กฎเกณฑ์ในการเลือกคู่และผลการหย่าร้างต่อลูกที่ควรศึกษาทำความเข้าใจดังแสดงในแผนภาพที่ 3.3 และแผนภาพที่ 3.4

แผนภาพที่ 3.3 กฎเกณฑ์ในการเลือกคู่

ที่มา (วรารักษ์ ตระกูลสฤษดิ์, 2545, หน้า 95)

แผนภาพที่ 3.4 ผลการหย่าร้างต่อลูก
ที่มา (วรารักษ์ ตระกูลสฤษดิ์, 2545, หน้า 80)

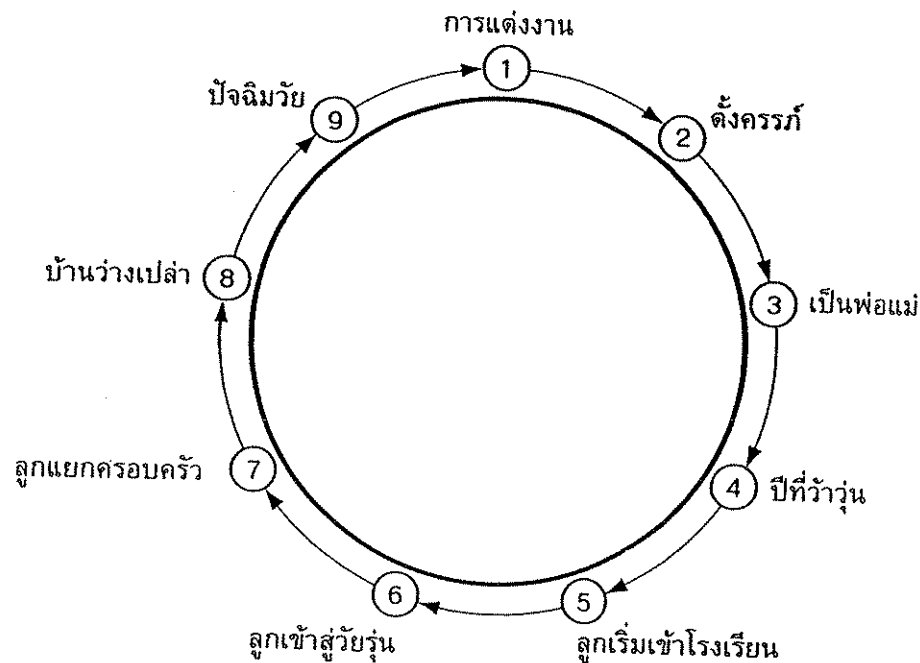
จะเห็นได้ว่าการได้ทำการศึกษาและทำความเข้าใจในเรื่องการมีชีวิตร่วมระหว่างชายหญิงในโลกแห่งความเป็นจริงเป็นเรื่องของการมุ่งหาเหตุผลก่อนการตัดสินใจมีครอบครัว การทำความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับตัวเราและว่าที่คู่ชีวิตเราตลอดจนการเตรียมความพร้อมก่อนการใช้ชีวิตคู่ที่ดีที่เหมาะสม นับได้ว่าเป็นการวางรากฐานก้าวแรกของชีวิตคู่และก้าวแรกของชีวิตใหม่ที่จะกำเนิดสืบคาบโลกได้อย่างสง่างามเป็นชุมพลแห่งมนุษยชาติ ชุมพลแห่งปัญญาญาณ ชุมพลแห่งครอบครัว ชุมชน ชาติและพลโลกที่น่าเคารพศรัทธาร่วมกันอย่างแท้จริง หากทุกคนทำความเข้าใจและตระหนักคุณค่าภายใต้เงื่อนไข การวางแผนชีวิตคู่ที่ดี รู้เท่าทันสภาวการณ์ต่างๆ แห่งอนาคตข้างหน้า ปัญหาครอบครัวจะมีน้อยมาก และเพื่อให้เกิดความเข้าใจตลอดจนการวางแผนชีวิตคู่ได้อย่างเป็นระบบง่ายและชัดเจนเห็นภาพรวมหรือวัฏจักรของครอบครัวจึงอาจศึกษาได้ดังนี้

วัฏจักรของครอบครัว (Family Cycle)

วัฏจักรของครอบครัว เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่ทุกคนต้องเผชิญเป็นการทำความเข้าใจ เกี่ยวกับพัฒนาการของครอบครัว และพฤติกรรมของสมาชิกภายในครอบครัวหนึ่งๆ โดยสามารถคาดการณ์ถึงขั้นตอนต่างๆ ระยะของการเปลี่ยนผ่านจากขั้นตอนหนึ่ง ไปอีกขั้นตอนหนึ่งแบบเป็นวัฏจักรหรือวงจรหมุนเวียน เปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลาโดยการเปลี่ยนแปลงจะไม่หลุดไปจากวงจรที่มีอยู่เพราะยังคงลักษณะเดิมๆ ตามขั้นตอน โดย Phyllis J. Meiklejohn ได้พยายามอธิบายถึงวัฏจักรของครอบครัวว่าสามารถแบ่งได้ 9 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะเริ่มการสมรส
2. ระยะแรกตั้งครรภ์
3. ระยะเริ่มเป็นพ่อแม่
4. ปีที่วัยรุ่น (เลี้ยงลูกก่อนวัยเรียน)
5. ระยะลูกเริ่มเข้าโรงเรียน
6. ระยะลูกเข้าสู่วัยรุ่น
7. ระยะลูกแยกครอบครัว
8. ระยะบ้านว่างเปล่า
9. ระยะปัจฉิมวัย

เพื่อประกอบความเข้าใจ ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.5

แผนภาพที่ 3.5 วัฏจักรครอบครัว โดย Phyllis J.Meiklejohn.

ที่มา (ฝ่ายวิชาการ บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, 2547, หน้า 11)

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฏจักรของครอบครัวจะเห็นได้ว่ามีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงอย่างมีกระบวนการ นับตั้งแต่หนุ่มสาวหรือชายหญิงคู่หนึ่งๆคิดตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ เริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนสถานภาพจากคนโสดเป็นไม่โสด(สมรส) จากอยู่ลำพัง 2 คนเป็นมีสมาชิกใหม่เปลี่ยนบทบาทจากอิสระ รักสนุกต้องเป็นผู้ใหญ่มากขึ้นในฐานะเป็นพ่อและแม่ และระหว่างนั้นพ่อแม่ต้องทำความเข้าใจกับกฎเกณฑ์ใหม่ๆมากขึ้น ระหว่างตนเองกับลูกๆรวมถึงการปรับตัวกับชีวิตคู่ที่ต้องแบ่งปันรักให้ลูก ยอมเสียสละชีวิตส่วนตัวเพื่อคนในครอบครัวเหล่านี้เป็นต้น และต่อไปนี้เป็นแนวทางที่มุ่งสร้างความแข็งแกร่งให้กับชีวิตครอบครัวที่เชื่อมโยงกับชีวิตชุมชนได้เป็นอย่างดี

ประชาคมรากหญ้าขบวนการคนกล้าสานฝันวันใหม่

คำว่า “ประชาคม” (Civil Society) เป็นกระแสการพัฒนาในรูปแบบใหม่นับได้ว่าเป็นการฝ่าทางตันในยุคโลกาภิวัตน์ (กระแสทุนนิยม บริโภคนิยม ฯลฯ) หรือท่ามกลางวิกฤตการณ์ของโลก (Global Crisis) ได้เป็นอย่างดียิ่ง โดยส่วนใหญ่ประชาคมเกิดขึ้นมักมาจากครอบครัวและชุมชนที่ต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤตด้านสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเสียเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเกิดสภาพการณ์ที่คนในครอบครัวชุมชนไม่อาจอยู่นิ่งเฉยได้ จึงเกิดการปรึกษาหารือกัน การปรับทุกข์เพื่อหาทางพ้นทุกข์เหล่านั้น

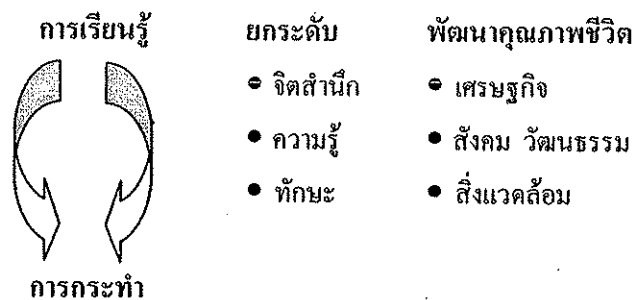
จึงอาจกล่าวได้ว่า เมื่อปัญหามาปัญญาจึงจะเกิดเพราะถ้าปัญญาไม่เกิดครอบครัวชุมชนอยู่ไม่ได้ ปัญหาทำให้เกิดปัญญาในแง่ของการเสวนากันการตั้งคำถามต่อปัญหาต่างๆ แล้วมุ่งหาคำตอบว่าปัญหาเหล่านั้นมาได้อย่างไร เกิดการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ปัจจุบันเกิดประชาคมในหลายหมู่บ้าน หลายตำบลไปถึงระดับอำเภอ จังหวัด ภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลก แม้แต่ประชาคมวิชาชีพก็เกิดอย่างเป็นทางการมากขึ้น และต่อไปนี่จัดเป็นแผนที่ทางความคิดเกี่ยวกับการสร้างวิสัยทัศน์ในด้านประชาคมได้เป็นอย่างดี ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.6

นพ.ประเวศ วะสี

องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาคม
คือหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้ง
เศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
พร้อมกันไป

(ประเวศ วะสี. 2536)

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แผนภาพที่ 3.6 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
ที่มา (ประเวศ วะสี, 2536, อ้างถึงใน เบ็ญจมาศ ศิริภัทร, 2544, หน้า 45)

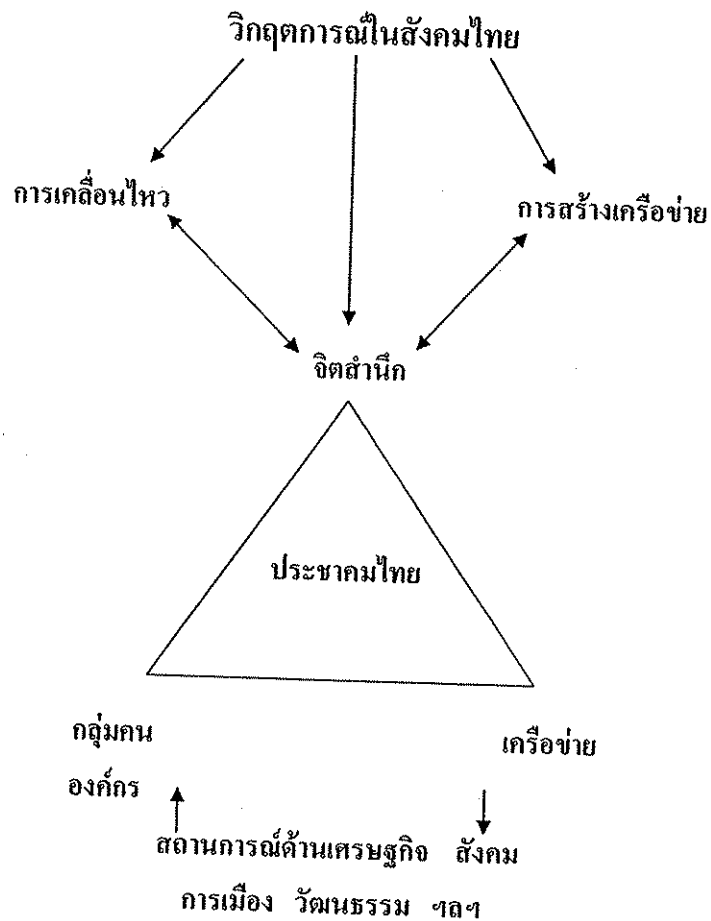
จากแผนภาพที่ 3.6 จะเห็นได้ว่า การเกิดเวทีประชาคม คือหัวใจของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เพราะเป็นกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ในภาคชีวิตของสมาชิกในชุมชนอย่างแท้จริง มีหลายๆ เรื่อง ที่ต้องพัฒนาโดยอาศัยการรวมพลังของชุมชน เป็นกลุ่มองค์กรที่ไม่เป็นทางการเสียส่วนใหญ่ เป็นการรวมตัวของชุมชนโดยสมัครใจ เกิดจิตสำนึกที่จะทำงานและพัฒนาาร่วมกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา การเมือง สิ่งแวดล้อมของชุมชนและที่ต้องเกี่ยวข้องกับภายนอกชุมชน โดยคำนึงถึงการบริหารจัดการที่เข้มแข็งมีวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจน

ประชาคมของชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้มุ่งสู่การปฏิบัติได้จริง เป็นการยกระดับทั้งในด้านจิตสำนึก ความรู้ และทักษะในการคิดการทำงานระหว่างกัน เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายๆ ด้านไปพร้อมๆ กัน คือ พัฒนาทั้งคน การทำกิน คุณธรรมจริยธรรม ฯลฯ เกิดเกียรติศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ร่วมกันโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์และการกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Relationship and Social Interaction) ที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ในระนาบเดียวกันและสื่อสารกัน 2 ทาง (Two ways) ไม่ใช่สื่อสารทางเดียวหรือชนิการบังคับการสั่งการจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น เพราะจะทำให้การทำงานมีข้อบกพร่องเกิดปัญหาที่ยุ่งยากตามมา

การสร้างกระบวนการเรียนรู้หากปราศจากการให้โอกาสทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทางความคิด งานนั้นๆ ย่อมมีปัญหาเพราะผู้ร่วมงานจะไม่รู้สึกเป็นเจ้าของงานร่วมกันงานไม่เดิน เกิดความอคติต่อคนต่องาน ฉะนั้น ความสำคัญของชุมชนประการหนึ่งที่ผู้นำท้องถิ่นและทุกคนในชุมชนต้องเข้าใจเป็นเบื้องต้นร่วมกันก็คือ คำว่าชุมชน (Community) คือที่รวมของคนที่หลากหลายหลายความเป็นชุมชนทำให้ชุมชนนั้นเป็นหน่วยพื้นฐานหน่วยแรกเริ่มที่ทำให้คนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของร่วมกัน ฉะนั้นความรู้สึกพื้นฐานตรงนี้จะเป็นอย่างหนึ่งที่ ทุกคนในชุมชนมีจิตสำนึกหรือสามัญสำนึกที่อยากอุทิศตนเพื่องานในชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัยอยู่แล้ว เพียงแต่ชุมชนต้องอาศัยการจัดการองค์กร มีกิจกรรมชุมชนที่มีพลวัตสมดุลอยู่ตลอดเวลา การสร้างกิจกรรมที่ปะทะสังสรรค์ในสังคมที่เกื้อกูลตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของชีวิตร่วมกันอย่างเป็นธรรม ทัวถึงและมีประสิทธิผล

เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในแนวคิดประชาคมและการก่อตัวขึ้นในชุมชนสังคมไทย สามารถทำความเข้าใจได้ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.7

แสดงการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของประชาคมไทย

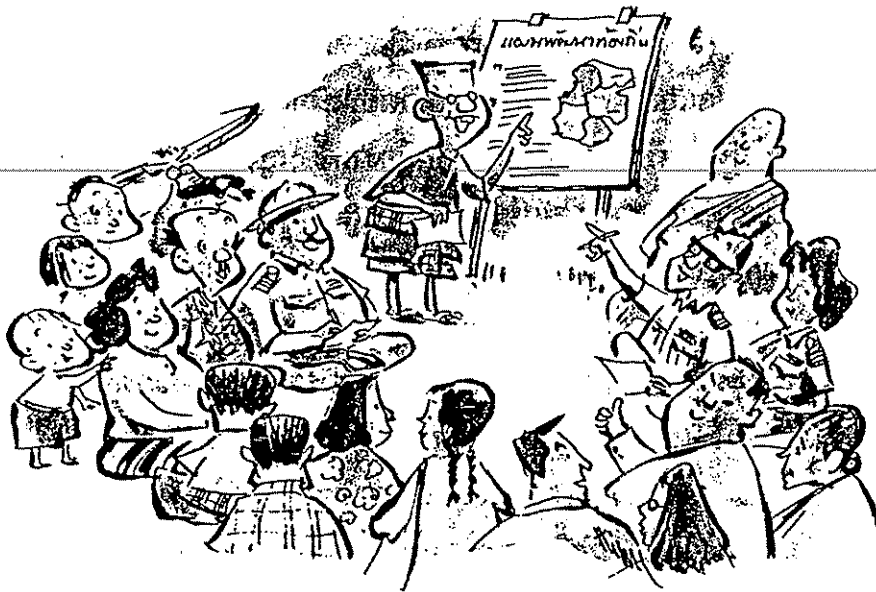
แผนภาพที่ 3.7 แสดงการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของประชาคมไทย

ที่มา (เบญจมาศ ศิริภัทร, 2544, หน้า 12)

ในการก่อตัวของแนวคิดประชาสังคมดังกล่าวไปแล้วว่าเป็นการพัฒนาทางเลือกใหม่ที่เกิดจากวิกฤตการณ์ด้านต่างๆ โดยเฉพาะเป็นวิกฤตการณ์ที่รับอิทธิพลโดยตรงมาจากวิกฤตการณ์ของโลก คือ ทุกประเทศตกอยู่ในสภาพวิกฤตร่วมกัน คล้ายคลึงกัน เช่น ปัญหาขยะล้นประเทศ โดยเฉพาะขยะอันเกิดจากกระบวนการอุตสาหกรรม สารเคมี เกิดปัญหามลพิษทางน้ำ

ดิน อากาศ ฝุ่นควันดำ เหล่านี้อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

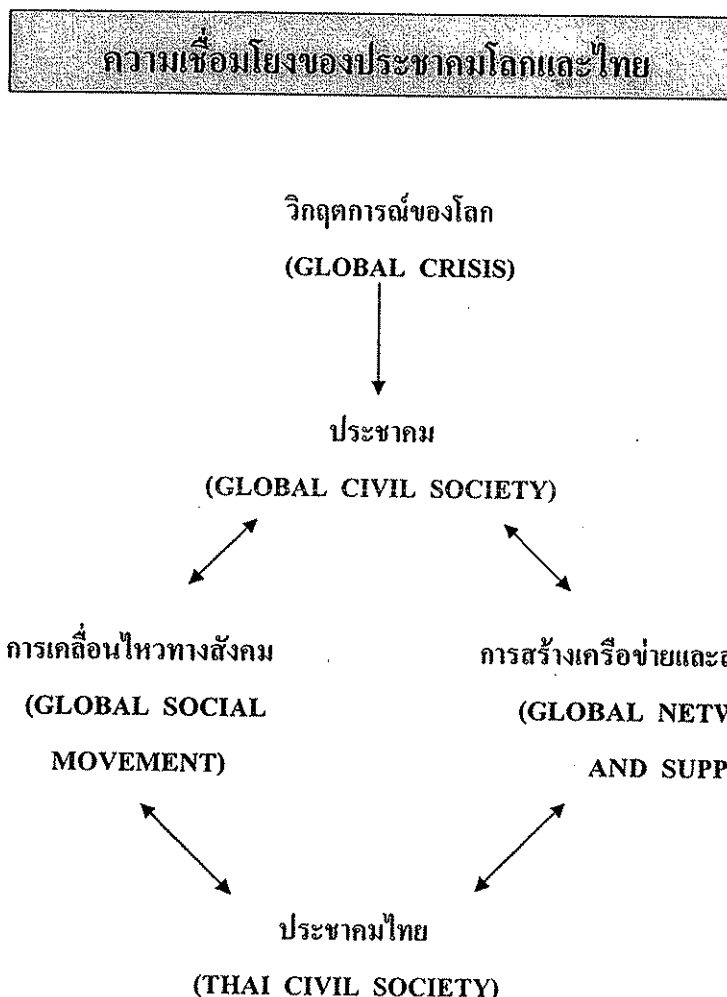
ฉะนั้น เมื่อสังคมไทยไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากภาวะวิกฤตการณ์ของโลกได้ ประกอบกับการทำงานของหน่วยงานราชการไม่สามารถตอบสนองปัญหาที่แท้จริงของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จึงเกิดขบวนการคนกล้า ในชุมชนต่างๆ ของไทยร่วมกันคิดและหาทางพึ่งพาตนเองในระดับครอบครัว ชุมชนมากขึ้น เกิดเป็นเครือข่ายการทำงานบนจิตสำนึกที่หวังพึ่งตนเอง กอบกู้เกียรติศักดิ์ และรากเหง้าวัฒนธรรมเดิมของตนที่เข้มแข็งมาแต่อดีตให้นำกลับมาประยุกต์ใช้ได้ อย่างเหมาะสม ทั้งด้านการเกษตรผสมผสาน เกษตรแปรรูป การสร้างทุนของชุมชนในหลายๆ ด้าน เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์ เป็นต้น ดังแสดงในภาพที่ 3.5

ภาพที่ 3.5 เวทีประชาคม

ที่มา (เบญจมาศ ศิริภัทร, 2544, หน้า 35)

จากสภาพปัญหาวิกฤตการณ์โลกดังกล่าวข้างต้นปัญหาจำนวนมากจึงกลายเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อน และเชื่อมโยงถึงกันหมด ถ้าพึงประเทศใดประเทศหนึ่งจะเปลี่ยนแปลง แก้ไขยอมทำไม่ได้ทั้งหมด ฉะนั้น แนวทางการสร้างประชาคม จำเป็นอย่างยิ่งต้องสร้างเป็นเครือข่ายในระดับที่กว้างขึ้นด้วย นั่นคือ การเกิดประชาคมโลก เพราะถือว่าโลกเป็นหนึ่งเดียว (Single Unit) ร่วมกัน ปัจจุบันประชาคมโลกมักเกิดขึ้นเพื่อความร่วมมือด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ หรือเพื่อการแก้ไขปัญหของโลกมากกว่าการกำหนดมาตรการป้องกันก่อนเกิดปัญหา โดยเฉพาะการทำงานของกลุ่มสมาชิกประเทศต่างๆยังมีเงื่อนไขหรือข้อจำกัดด้านผลประโยชน์ระหว่างกันอยู่มาก แม้แต่ผลการศึกษาวิจัยที่จะเอื้อเพื่อการทำงานด้านประชาคมยังมีน้อยมาก เพื่อให้เกิดความเข้าใจสามารถศึกษาได้ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.8

แผนภาพที่ 3.8 ความเชื่อมโยงของประชาคมโลกและไทย

ที่มา (เบญจมาศ ศิริภัทร, 2544, หน้า 11)

วิสาหกิจชุมชน : ความพอเพียงในระดับครอบครัวและชุมชนไทย

แนวคิดเรื่องการลดรายจ่ายเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ นั่นที่ผ่านมามีคนไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดนี้มากนัก ดูจากบุคคลมักอยู่ในฐานะผู้บริโภคเพียงด้านเดียว แต่ถ้าพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ คือ เกษตรในภาคชนบทหรือในต่างจังหวัดจัดเป็นกลุ่มคนขนาดใหญ่ ที่สามารถสร้างพลังการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน บนพื้นฐานความจำเป็นที่หลากหลายรอบด้านได้เป็นอย่างดีและในขณะนี้ การเกิด “วิสาหกิจชุมชน” นับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างการพัฒนาแบบบูรณาการ (Integration) ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน

ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) (2546, หน้า 126) ได้กำหนดความหมายของคำว่า “วิสาหกิจชุมชน” ว่าวิสาหกิจชุมชนหมายถึง การร่วมกันทำโดยเน้นการใช้ฐานทรัพยากรในชุมชน ใช้องค์ความรู้ในชุมชน ผลิตรายเพื่อตอบสนองตลาดในชุมชนเป็นการเชื่อมโยงภายในชุมชน

สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ม.ป.ป., หน้า 1) ได้กำหนด ความหมายของคำว่า “วิสาหกิจชุมชน” ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการขนาดย่อมและขนาดจิ๋วของชุมชนเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง (SMCE Small and Micro Community Enterprise) วิสาหกิจชุมชนขนาดย่อมมีสมาชิกมากกว่า 15 คน วิสาหกิจชุมชนขนาดจิ๋ว มีสมาชิกตั้งแต่ 5 – 15 คน

วิสาหกิจชุมชนสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน อันได้แก่ การดำเนินการต่างๆ เพื่อกินเพื่อใช้ในชุมชน เพื่อให้ครอบครัวพึ่งตนเองได้ ให้ชุมชนเกิดความพอเพียงอย่างน้อยให้พออยู่พอกิน หรือพอกินพอใช้ เมื่อลดรายจ่าย รายได้ก็เพิ่มขึ้น แปลว่า แม้ทำเพื่อกินเองใช้เองก็ทำให้เกิดรายได้เหมือนกัน และน่าจะดีกว่าอีกเพราะถ้ามุ่งแต่เพิ่มรายได้โดยไม่เน้นการทำทดแทนการซื้อ เราก็จะมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ ซึ่งก็คือ ที่มาของปัญหาหนี้สินหรือสถานการณ์ที่เรียกว่า “ชักหน้าไม่ถึงหลัง” ของผู้คนในขณะนี้
2. วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า อันได้แก่ การนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเข้าสู่ตลาดบริโภค และรวมไปถึงผลผลิตทั่วไปเหลือกินเหลือใช้ในท้องถิ่นที่นำออกสู่ตลาดบริโภค โดยการปรับปรุงคุณภาพผลผลิต หีบห่อการตลาด และการจัดการต่างๆ เพื่อให้สามารถ “แข่งขัน” ได้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนต้องไม่กระโดดข้ามขั้น ต้องพัฒนาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นก้าวหน้าทีละขั้น

องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ และผู้ดำเนินการ
2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน
3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน
4. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล
5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ
6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ
7. มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย

ความแตกต่างระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับธุรกิจชุมชน ได้แก่

1. วิสาหกิจชุมชน เน้นความร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ขณะที่ธุรกิจชุมชนเน้นที่การบริหารจัดการมุ่งสู่ตลาดและมุ่งกำไร
2. วิสาหกิจชุมชนมีเป้าหมายให้ “รอด” ขณะที่ธุรกิจชุมชนมีเป้าหมายให้ “รวย”
3. วิสาหกิจชุมชนเป็นระบบที่มีการดำเนินงานหลากหลายกิจกรรมเพื่อเชื่อมโยงกัน เสริมกันแบบบูรณาการ ขณะที่ธุรกิจชุมชนมักจะดำเนินกิจกรรมเป็นเรื่องๆ อย่างๆ
4. วิสาหกิจชุมชนเน้นที่ความคิดสร้างสรรค์ ขณะที่ธุรกิจชุมชนดำเนินการตามรูปแบบและมักเลียนแบบ ถ้าเปรียบธุรกิจชุมชนกับการทำการเกษตรก็คล้ายกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ขณะที่วิสาหกิจชุมชนคล้ายกับการทำเกษตรผสมผสานหรือวนเกษตร คือ แทนที่จะ 2-3 อย่างก็ทำ 20-30 อย่าง

วิสาหกิจชุมชนเน้นเรื่องใดมากที่สุด

เน้นวิถีคิดและกระบวนการเรียนรู้มากที่สุด เพราะปัญหาที่ผ่านมาไม่ใช่เรื่องการผลิต ซึ่งในความเป็นจริงชุมชนผลิตอะไรได้มากมาย จนไม่รู้จะขายที่ไหน ประเด็นวันนี้จึงไม่ได้อยู่ที่ “วิธีทำ” แต่อยู่ที่ “วิธีคิด” ต้องปรับวิธีคิดใหม่ ถ้าทำแบบ “ปลูกพืชเดี่ยว” ก็จะพบปัญหาแบบ “พืชเดี่ยว” แต่ถ้าทำแบบเกษตรผสมผสานและวนเกษตรก็จะเน้นการทำวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้พอ กินพอใช้ก่อนแล้วค่อยพัฒนาไปสู่การจัดการเชิงธุรกิจ เมื่อพอเพียงและพึ่งตนเองได้ก็สามารถผลิตให้เหลือเพื่อตลาดได้ ถ้าเกิดขายไม่ได้ก็ไม่เสียหาย ถ้าขายได้ก็เป็นกำไร

วิสาหกิจชุมชนไม่ได้เอาตลาดเป็นตัวตั้งแต่เอาชีวิตเป็นตัวตั้งไม่ได้ปฏิเสธตลาด แต่ไม่เอาตลาดเป็นเป้าหมาย อย่างไรก็ตามถ้าหากคิดจะนำผลผลิตออกสู่ตลาดตั้งแต่ต้นก็อาจทำได้แต่ต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาจเรียกได้เป็น “สูตรเด็ดเคล็ดลับ”

ลับ” มาจากการรู้จักใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพหรือทรัพยากรในท้องถิ่น บวก
กับความคิดสร้างสรรค์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม

อย่างไรก็ดี ควรเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ สร้างรากฐานเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งก่อน
ทำกินทำใช้ก่อน ทำทดแทนสิ่งที่ซื้อจากตลาดให้มากที่สุดและหากจะนำผลิตภัณฑ์ตัวเก่งออกสู่
ตลาดก็ควรเรียนรู้จากการจัดการและกลไกของตลาดให้ดีและไม่หวังพึ่งพาตลาดเป็นหลัก แต่
พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองมากกว่า

สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เป็นองค์กรร่วมหรือโครงการร่วม (Joint Programme)
ระหว่างมูลนิธิหมู่บ้าน ธ.ก.ส. ปตท. และ สวทช. (สถาบันพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
แห่งชาติ) เป็นการประสานพลังทำงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนโดยอาศัยศักยภาพทั้ง 4 องค์กรนี้
เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และการจัดการต่างๆ อย่างครบวงจร

มูลนิธิหมู่บ้านทำงานกับชุมชนและเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ มีข้อมูลและองค์ความรู้
เกี่ยวกับชุมชน และวิสาหกิจชุมชน

ธ.ก.ส. มีสาขาและเครือข่ายชุมชนและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องทั่วประเทศมีบุคลากรมี
ประสบการณ์ และมีทุนในการส่งเสริมอุตสาหกรรมและธุรกิจชุมชน โดยเฉพาะในด้านการเกษตร

ปตท. มีความรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการ มีทุน และมีสถานบริการ
น้ำมันอยู่กว่า 1,500 แห่งทั่วประเทศ เป็นที่ประชาสัมพันธ์ และเป็นที่ยำหน่ายผลิตภัณฑ์บางอย่าง
ของวิสาหกิจชุมชนได้

สวทช. มีความรู้ประสบการณ์ และสามารถเชื่อมประสานบุคลากรที่เป็นอาจารย์ใน
สถาบันการศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศเพื่อร่วมกันตอบสนองวิสาหกิจชุมชนในส่วนที่ต้องการข้อมูล
ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

นอกจากนี้ สถาบันยังร่วมมือกับหลายหน่วยงานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การทำแผน
แม่บทชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเช่น กระทรวงกลาโหม โดยร่วมมือกันทำแผน
แม่บทในตำบลชายแดนทั้งหมดสามร้อยกว่าตำบลและร่วมมือกับสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ทำแผน
แม่บทชุมชนในทำนองเดียวกัน นอกนั้นยังร่วมมือกับสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติทำให้
เกิดศูนย์โอท็อปตำบล โดยการร่วมทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในโรงเรียน
และการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน (สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป., หน้า 1 – 8)

กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

การทำแผนแม่บทชุมชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถพบฐานทรัพยากรแล้วนำมาพัฒนามูลค่าใช้ความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งสิ่งที่จะทำให้สามารถนำทรัพยากรในชุมชน องค์ความรู้มาพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่า เราเรียกว่า “วิสาหกิจชุมชน”

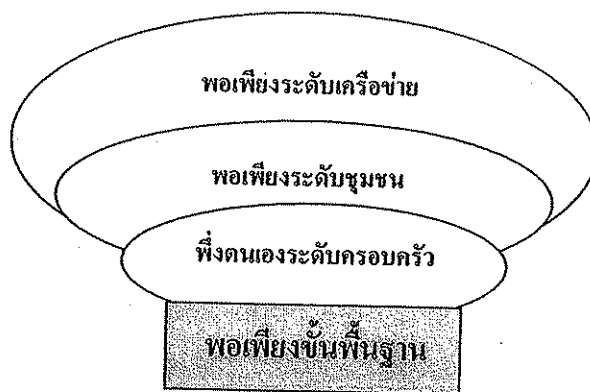
ในกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต้องอาศัยหลักความพอเพียงเป็นพื้นฐานซึ่งมี

3 ระดับ

ระดับแรก คือ พึ่งตนเองระดับครอบครัว

ระดับที่สอง คือ พอเพียงระดับชุมชน

ระดับที่สาม คือ พอเพียงระดับเครือข่าย (ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.9)

กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

แผนภาพที่ 3.9 กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ที่มา (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2546, หน้า 126)

เริ่มต้นจากระดับครอบครัว ตั้งแต่การใช้ยาสมุนไพรของครอบครัว เมื่อมาสู่ระดับชุมชน ชุมชนเองก็มีทรัพยากรที่จะเอามาผลิตยาสมุนไพร ได้แก่ มะกรูด มะนาว เมื่อครอบครัว รู้ และสามารถนำมาผลิตไว้ใช้ในครัวเรือน นั่นคือวิสาหกิจระดับครัวเรือน ผลิตใช้ในชุมชน การผลิตระดับครอบครัว และชุมชนต้องเชื่อมโยงกันถ้าหากพึ่งตนเองได้ในระดับครอบครัว ก็จะส่งผลกระทบต่อชุมชน และถ้าชุมชนพึ่งตนเองได้ก็ส่งผลกระทบต่อเครือข่าย

ยกตัวอย่างวิสาหกิจระดับเครือข่าย (เครือข่ายขมนา จังหวัดนครศรีธรรมราช) ใน จังหวัดนครศรีธรรมราชมีเกลือเขา เกลอนา เกลอเมือง พื้น้องบนเขาต้องกินปลาจากพื้น้องชาวเล ต้องพึ่งพาอาศัยกันจึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ทุกวันนี้จังหวัดนครศรีธรรมราชมีการ เชื่อมโยงทำวิสาหกิจชุมชนแบบเครือข่ายระดับจังหวัดมีการนำข้าวเปลือกจากพื้นที่ปากพนัง ผ่าน โรงสีชุมชนขนาดใหญ่ 60 ตัน/วัน จำนวน 3 โรง เอาข้าวสารมาขายให้กับชาวสวนผลไม้ สวน ยางพารา ชาวประมง ชุมชนเมืองและนำข้าวสารบางส่วนมาผลิตเป็นแป้งขมจีน

จะพบว่าในกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนระดับเครือข่ายจะต้องมีการบริหารจัดการใน 3 องค์ประกอบหลักด้วยได้แก่ การบริหารจัดการด้านความรู้ ภูมิปัญญา การบริหารจัดการด้านวัตถุดิบ ทรัพยากรและการบริหารจัดการด้านการตลาด ผู้บริโภค ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งหมด

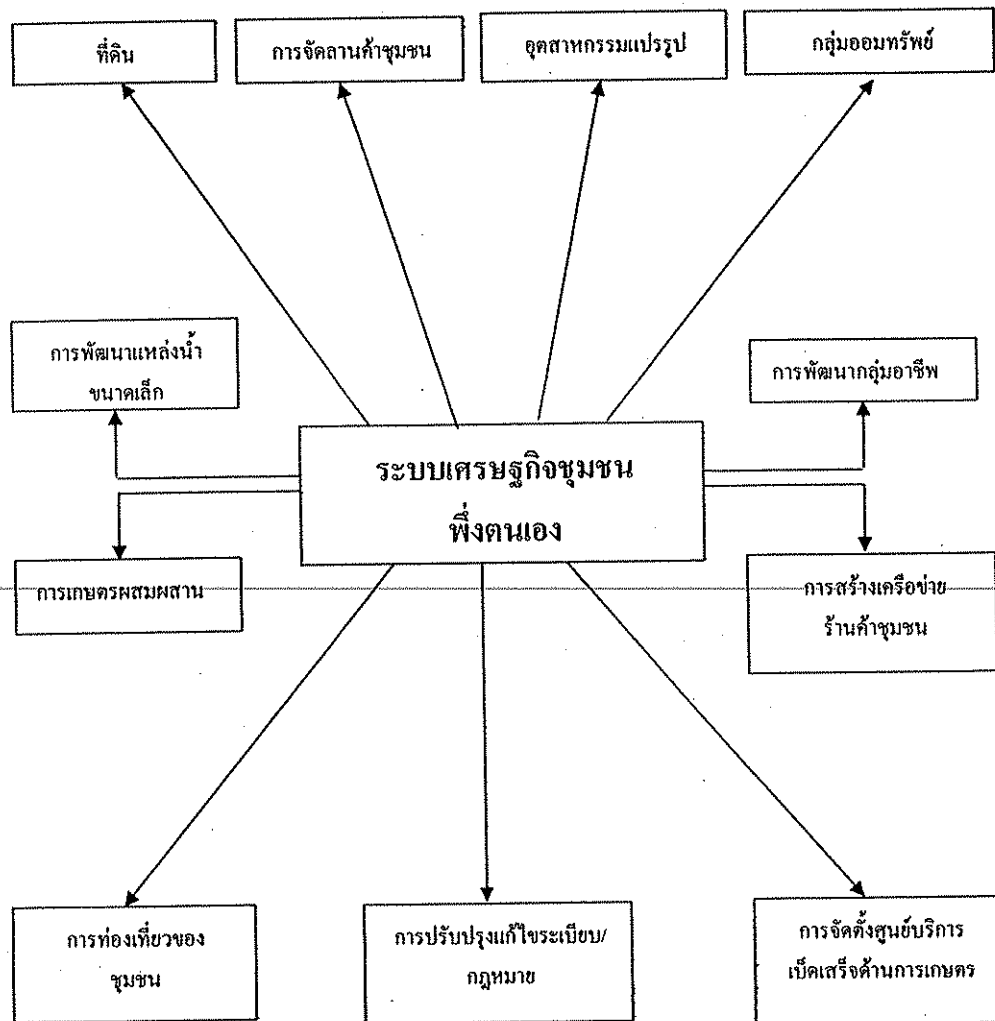
คนนครพลิกพื้นความเป็นไท ปักขี้ได้ไม่ไ้ร่ร่าย ปักขี้ได้กำลังสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง
แผนแม่บทชุมชน ทำให้ชุมชนรู้จักอดีต รู้ปัจจุบัน รู้ศักยภาพ รู้จักฐานทรัพยากรของ
ตัวเอง รู้จักโลกภายนอก ทำให้ชุมชนสามารถกำหนดทิศทาง อนาคตของตนเองได้
(สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2546, หน้า 118, 125-126)

จากที่ได้ศึกษาจะเห็นได้ว่าการเสริมสร้างครอบครัวชุมชนที่แข็งแกร่งได้ต้องมุ่งการทำงานแบบกลุ่มดังเช่นการทำประชาคมตั้งแต่ระดับจุลภาค(ครอบครัวชุมชน)ไปถึงประชาคมโลก ให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน โยงใยถึงกันไม่บั่นทอนในลักษณะทำงานสวนทางกันรวมถึงการ สร้างวิสาหกิจชุมชนจัดเป็นรูปแบบการพัฒนาที่มีโครงข่ายสร้างความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันรอบด้าน อยู่บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ เกิดปัญหาที่พอเพียง การมีธรรมชาติที่พอเพียง มีความผูกสมัครรักใคร่ที่พอเพียงจากการ “มัดเกลือ” ในภาคใต้ “ผูกเสี่ยว” ในภาค อีสาน คือการนับถือเป็นเพื่อนร่วมสาบานกันในอนาคตจะร่วมมือกันทำกินบนรากฐานของการปรับตัว เข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น การค้นหาศักยภาพของทุนต่างๆ ในชุมชนและมีการจัดการที่พอเหมาะพอดีถูกต้องเป็นธรรมระหว่างกันและต่อไปนี้เป็นหลักการที่สำคัญบางประการเกี่ยวกับ เศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองฉบับมหาดไทย : ประเทศยากจนประชาชนมั่งคั่ง

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เป็นรูปแบบวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านานเน้นการทำกินที่ผูกพันกันในเชิง คนกับคน คนกับพื้นที่ คนกับคุณธรรมอันสูงส่ง ฯลฯ และ สังคิต พิริยะรังสรรค์ ได้นำเสนองานเขียนเรื่อง เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองฉบับมหาดไทย ประเทศยากจน ประชาชนมั่งคั่งไว้ได้น่าสนใจ ดังนี้

ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของมหาไศย เป็นผลผลิตที่ได้รับอิทธิพลจาก ทฤษฎีและการปฏิบัติที่เป็นจริงจากนักปราชญ์ไทยหลายสาขาอาชีพ องค์ประกอบที่สำคัญของ ยุทธศาสตร์นี้มาจาก “ทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากนักคิดทฤษฎีชุมชน ท้องถิ่นต่างๆ เช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ใหญ่ผวย สร้อยสระกลาง ลุงเคียง คงแก้ว คุณอัมพร ค้างปาน ครูชูป ยอดแก้ว คุณตรีวุฒิ พาระพัฒน์ และคุณประยงค์ รณณรงค์ ฯลฯ จากแนวคิด ทฤษฎีของปัญญาชนไทย เช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล คุณไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม และคุณโสภณ สุภาพงษ์ และจากประสบการณ์ของบุคคลอีกนับแสนๆ คน ที่อยู่ใน ขบวนการสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองตลอดระยะเวลา 30 - 40 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งจากที่ มหาไศยไปเก็บเกี่ยวประสบการณ์ด้วยการจัดการประชุมเรื่องนี้ กับสถาบันระดับอุดมศึกษาทั่ว ทุกภาคของประเทศไทยกว่า 10 ครั้งเกิดคำถามอยู่เสมอว่า ทำไมมหาไศยจึงมาผลักดัน “เศรษฐกิจ ชุมชนพึ่งตนเอง” แทนที่จะเป็นงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ? คำตอบก็คือ การที่ระบบ เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองจะเกิดขึ้น เติบโตและมีความยั่งยืน ไม่ได้เกี่ยวข้องกับนโยบายส่งเสริม การเกษตรแบบผสมผสานและงานสหกรณ์เพียงอย่างเดียว (แม้ว่าเรื่องนี้จะป็นเรื่องที่สำคัญมาก ที่สุดเรื่องหนึ่ง ในระยะเวลาเริ่มต้นก็ตาม) หากแต่ยังจำเป็นต้องมีนโยบายอื่นๆ ประกอบกันเข้าทั้ง ในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวอีกด้วย คือ นโยบายที่ว่าด้วยการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ที่ดิน การจัดลานค้าชุมชนเมือง อุตสาหกรรมแปรรูปกลุ่มออมทรัพย์ การพัฒนากลุ่มอาชีพ การ สร้างเครือข่ายร้านค้าชุมชน การจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร การปรับปรุงแก้ไข ระเบียบกฎหมาย และการท่องเที่ยวของชุมชน ฯลฯ ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.10

แผนภาพที่ 3.10 โครงสร้างพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
ที่มา (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2540, หน้า 75)

ในอดีตที่ผ่านมาพบว่ารูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ทำให้ภาคการเกษตร และภาคนอกการเกษตร ทั้งอ่อนแอและพึ่งพิงตนเองไม่ได้ ผลกระทบฉับพลันต่อประเทศไทย ในภาคนอกการเกษตรเติบโตอย่างรวดเร็วไม่สัมพันธ์กับภาคการเกษตรในขณะเดียวกัน อัตราการพึ่งพิงเทคโนโลยี วัตถุดิบและตลาดต่างประเทศมาจากภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรซึ่งมีเพียงส่วนน้อยที่ใช้แรงงานกับอาหารราคาถูกจากภาคการเกษตรเพื่อลดต้นทุนการผลิต ความแตกต่างในการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างภาคนอกการเกษตรและภาคเกษตรดังกล่าว ส่งผลให้ภาคเกษตรตกอยู่ในภาวะวิกฤตอย่างเรื้อรัง เกษตรกรมีหนี้สินล้มละลายและครอบครัวแตกสลาย จนอาจสรุปเป็นวลีสั้นๆ ได้ว่า “ประเทศมั่งคั่ง ประชาชนยากจน”

สิ่งที่ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองกำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ จะสวนกระแสกับเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ และง่ายที่จะถูกมองว่าเป็น “การถอยหลังเข้าคลอง” แต่ทุกก้าวของการถอยหลังนี้เราระลึกอยู่ตลอดเวลาว่า นี่เป็นการถอยหลังกลับเพื่อวางรากฐานทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหมู่บ้านทั่วประเทศขึ้นใหม่ รากฐานทางเศรษฐกิจของยุทธศาสตร์นี้ เน้นการเกษตรเน้นการพึ่งพิงตนเอง เน้นการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้าน ในท้องถิ่น และเน้นการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ยุทธศาสตร์นี้จะให้การสนับสนุนรากฐานการผลิตทางการเกษตรของชุมชน ให้เป็นอุตสาหกรรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตรขนาดย่อมที่ละก้าว โดยให้ชุมชนเป็นทั้งผู้ประกอบการและเจ้าของทุนในเวลาเดียวกันในระยะเวลาเฉพาะหน้านี้ ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองถือเอาการสร้างคามเข้มแข็งให้แก่การผลิตด้านการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นงานใจกลางของภารกิจทั้งปวง ส่วนการพัฒนาอุตสาหกรรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตรเป็นภารกิจต่อเนื่อง และที่สำคัญที่สุดก็คือการพัฒนาอุตสาหกรรมจะต้องไม่แยกออกจากการเกษตร รากฐานของการผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรมการแปรรูปในชุมชนหมู่บ้าน และตำบลนับหมื่นๆ แห่งในอนาคตจะเป็นเหมือนเสานับหมื่นๆ ต้นที่ค้ำจุนระบบเศรษฐกิจไทยเอาไว้อย่างมั่นคง โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบนี้จะสามารถยืนด้านทานกับความผันผวนทางเศรษฐกิจ (Economic fluctuation) อันเกิดจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่รุนแรงมากขึ้นในระดับโลก และการเก็งกำไรจากกลุ่มทุนทั้งในระดับสากล ระดับภูมิภาค และในประเทศ และจากวัฏจักรทางเศรษฐกิจ (Business cycle) อันเป็นกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจตลาดที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจโลกให้บทเรียนแก่เราว่า มีแต่ประเทศที่มีการพัฒนาการเกษตรที่พึ่งพิงตนเองได้ และเข้มแข็งอย่างเพียงพอ และมีการพัฒนาการเกษตรให้เชื่อมโยงไปกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเท่านั้น จึงจะเข้มแข็งและสามารถพึ่งพิงตนเองได้ในระยะยาว

มีคำถามว่าถ้าหากเกษตรกรจำนวนมากหันเข้าไปสู่ขบวนการเกษตรกรรมชุมชนพึ่งตนเอง อะไรจะเกิดขึ้นกับเศรษฐกิจสังคมไทย?

ในระยะสั้นอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภาพรวมอาจลดลงไปบ้าง เนื่องจากเป็นช่วงที่เกษตรกรกำลังปรับตัวในเรื่องของการผลิต เทคนิคการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่ใคร่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจตลาด แต่ในระยะยาวคาดว่าผลผลิตส่วนเกินของชาวบ้านและชุมชนจะออกมาสู่ตลาดมากยิ่งขึ้น เส้นอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคการเกษตรมีความเป็นไปได้มากกว่าที่จะโค้งกลับขึ้นเป็นรูปตัว J (J - CURVE) การขยายตัวของภาคการเกษตรในทิศทางใหม่จะช่วยให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมระหว่างภาคเมืองกับชนบทติดตามมาสำหรับชาวบ้านและชุมชน จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นมีความสุขมากขึ้น ชีวิตของครอบครัวในชนบทจะกลับคืนมา วัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมจะได้รับการรื้อฟื้นให้กลับมามีชีวิตใหม่ ปัญหาอาชญากรรมและความรุนแรงในชนบทจะลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น สิ่งที่ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองกำลังดำเนินการเพื่อบูมไปสู่อยู่ในขณะนี้ ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศชาติกำลังยากจน เป็นหนี้สินต่างประเทศราวสี่ล้านล้านบาท และภายในเวลา 10 ปีนี้ คงยากที่จะใช้หนี้ได้หมด แต่อาจสรุปเป็นวลีสั้นๆ ได้ว่าเราจะเปลี่ยนจากประเทศมั่งคั่ง ประชาชนยากจนไปสู่ “ประเทศยากจน ประชาชนมั่งคั่ง” (สังคิต พิริยะรังสรรค์, 2540, หน้า 67-72)

จากแนวคิดเกี่ยวกับรากฐานทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองดังกล่าวนี้ได้ว่า เป็นทางเลือกใหม่ของการยกระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนไปอีกขั้นหนึ่ง ที่มุ่งสร้างรากฐานการพัฒนาภาคเกษตรให้พึ่งพาตนเองได้ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ที่จำเป็นต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นแนวทางการพัฒนาที่ต้องการให้คนในชุมชนเป็นเจ้าของทั้งภาคผลิต ภาคบริการและ การจำหน่าย ด้วยตัวของตัวเองโดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในภาคอุตสาหกรรม แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นเรื่องท้าทายและเป็นการบ้านที่ทุกภาคส่วนต้องกำหนดท่าที วางแผนตัดสินใจบนความต้องการของคนในชุมชนก่อนร่วมกัน แนวคิดหลักการหรือแผนจะดีเลิศเพียงใดก็ตามหากไม่ได้ลงมือปฏิบัติร่วมกันทุกภาคส่วน ปัญหาต่างๆ ก็ยังคงอยู่

ฉะนั้นหากกำหนดเป็นนโยบายแห่งชาติให้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองจัดเป็นยุทธศาสตร์พัฒนาคน พัฒนาครอบครัวและชุมชนไทยไปพร้อมๆ กันจึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจและเกิดมรรควิธีที่จะดึงพลังศักยภาพของคน ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้นในรูปของกิจกรรม โครงการที่สอดคล้องต่อเนื่องกันได้อย่างดี

แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม ระเบียบบรรทัดฐานและสถาบันสังคม ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย (ในทรรศนะนักวิชาการตะวันตก)

ซัลลิแวนด์และทอมสันท์ (Sullivan & Thompson, 1988:2, 4 - 5) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับปัญหาสังคมไว้ว่า เมื่อพูดถึงวิชาสังคมวิทยาจัดเป็นวิชาที่มุ่งศึกษาพฤติกรรมของสังคมมนุษย์และระบบสังคมในที่ต่างๆ จัดเป็นสาขาวิชาที่นับได้ว่า มีประโยชน์คุณค่ามากขึ้นทุกที ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสังคมและนับเป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงในอันที่จะค้นหาทางออกให้กับสังคม

ในสภาวะที่มองว่าเป็นปัญหาสังคมคือ การที่คนกลุ่มหนึ่งขัดแย้งในค่านิยมของคนอีกกลุ่มหนึ่ง อันเป็นค่านิยมในความมุ่งหมายของประชาชนเกี่ยวกับความคิดที่ว่าอะไรดี หรือไม่ดี ถูกหรือผิด เราจึงสามารถใช้ประโยชน์จากค่านิยมเหล่านี้เป็นเครื่องนำทางเพื่อเลือกจุดหมายหรือตัดสินใจในพฤติกรรมด้านต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม

ค่านิยมจึงมีความจำเป็นอย่างมากในการกำหนดความเป็นเหตุเป็นผลของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งสังคมใดสังคมหนึ่ง นั่นหมายถึงความแตกต่างที่อยู่นอกเหนือสภาวะต่างๆ ที่มองเห็นว่าเป็นปัญหาสังคม

ปัญหาสังคมจึงเป็นสภาวะการณ์ที่ไม่ปกติธรรมดาจนมีผลกระทบกับประชาชนจำนวนหนึ่งที่มากพอและอาจมีคน 2 - 3 คนที่ได้รับผลร้ายข้างเคียงเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ภายในครอบครัวหรือระหว่างหมู่ญาติมิตรและนั่นหมายถึงชุมชนเล็กๆ ที่อาจทำการต่อต้านต่อปัญหาหนึ่งๆ ได้ เหนือสิ่งอื่นใดจึงเป็นสิ่งที่ต้องร่วมกันสอดส่องดูแลและร่วมกันหาทางออกและหากปัญหานั้นมีส่วนทำให้ประชาชนจำนวนมากได้รับผลกระทบประชาชนเหล่านั้นย่อมมีมติที่จะต่อต้านอย่างเปิดเผยภายในชุมชน เหล่านี้คือคำอธิบายในความหมายเกี่ยวกับปัญหาสังคมที่ควรต้องมีการเตรียมการ ส่วนเรื่องบรรทัดฐานนับว่ามีลักษณะเฉพาะอย่างมากและมองเห็นได้ชัดกว่าค่านิยม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นเครื่องนำทางในการประพฤติปฏิบัติของประชาชนและเป็นสิ่งที่คนในสังคมได้มีส่วนร่วมกันกำหนดความหมายว่าอะไรเป็นพฤติกรรมที่ควรจะต้องปฏิบัติ

นอกจากค่านิยมและบรรทัดฐานยังมีสิ่งอื่นๆ ที่เป็นมูลฐานที่สำคัญของสังคมคือสถาบันสังคม อันถือเป็นกลุ่มที่มีเสถียรภาพที่มั่นคงถาวรของการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอันนำไปสู่การแบ่งงานกันทำและทำงานร่วมกันบนความต้องการขั้นพื้นฐานของสังคม

ตามแนวคิดของซัลลิแวนด์และทอมสันท์ สามารถสรุปได้ว่า ค่านิยมและบรรทัดฐานถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการใช้ร่วมกันในสังคมเป็นเรื่องที่สังคมหนึ่งร่วมกันกำหนดว่า อะไรถูก อะไรผิด อะไรดี อะไรไม่ดี และอะไรเป็นข้อปฏิบัติอะไรเป็นข้อห้าม ปัญหาสังคมจึงเกิดจากกลุ่มหนึ่งๆ ขัดแย้งในค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ บ่อยครั้งที่ปัญหาภายใน

ครอบครัวหรือในหมู่เครือญาติ อันเป็นความขัดแย้งด้านค่านิยมถือเป็นชุมชนเล็กๆ ได้อย่างหนึ่ง ส่วนสถาบันสังคมนั้นมีความสำคัญมากเพราะเป็นการรวมกลุ่มที่มีความมั่นคงเป็นหน่วยของการเกิดปฏิสัมพันธ์ที่ชัดเจนบนผลประโยชน์ที่มีร่วมกันและตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานรอบด้าน ฉะนั้นครอบครัวและชุมชนจึงเป็นเรื่องของการกำหนดความหมายคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ค่านิยมบรรทัดฐานและสถาบันต่างๆ ในสังคมจำนวนมาก

แนวคิดเกี่ยวกับตัวอย่างของการส่งเสริมครอบครัว

ในราว ค.ศ. ที่ 1960 ดูเหมือนว่าครอบครัวนับว่าเป็นจุดศูนย์กลางสำคัญในการสร้างความมุ่งหมายที่อานวยประโยชน์ด้านอาหารและที่อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี และในระหว่าง ค.ศ. ที่ 1980 - 1982 พบว่าสังคมโดยส่วนใหญ่ในหมู่เครือญาติที่มีความมั่นคงในที่ดินทำกินและเป็นเจ้าของที่ดิน อยู่อาศัยได้สูญเสีย บ้านและที่ทำกินและต้องใช้เวลาไปกับการว่าจ้างทำงานและการต้องอยู่อาศัยแบบโดดเดี่ยวในท่ามกลางเศรษฐกิจที่ตกต่ำ และการแตกแยกกันทางความคิดของบรรดาญาติมิตร

การทำงานจึงกลายเป็นหัวใจสำคัญที่มีอำนาจสูงสุดอันเกี่ยวโยงกับการเกิดระบบการศึกษาของเด็กก่อนวัยเรียน โดยมีข้อกำหนดสำหรับวัยทารกและการกำหนดโครงสร้างเกี่ยวกับการเล่นสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นประชากรที่จะแผ่ขยายและส่งผ่านไปสู่วัยเรียนของเด็กๆ ที่พวกเขาจำเป็นต้องพัฒนาความสามารถด้านทักษะและการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อไป

การได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบโครงสร้าง จะช่วยให้เกิดการตีความและกำหนดแนวความคิดในทางวิชาการที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้สู่การปฏิบัติ กำหนดกฎเกณฑ์ขั้นตอนด้านการพัฒนาและอุปสรรคของงานพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาควรให้ความสำคัญกับการตีความหมายและคุณค่าของผู้เป็นพ่อแม่และการแสดงออกของเด็กๆ ทั้งนี้เพื่อสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันในการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ และหากพ่อแม่ถูกฝึกมาให้วางตัวแบบไม่คิดปรับเปลี่ยน เช่น การใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสม นั้นถือเป็นเรื่องของความเคยชินตามธรรมชาติ มันกลับกลายเป็นโทษที่เกิดขึ้นได้โดยที่ตนเองไม่ต้องการให้เกิด

อนึ่งผู้เป็นพ่อแม่จำเป็นต้องหมั่นเรียนรู้แสวงหาความรู้และความสามารถทักษะ ความชำนาญด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูเด็กๆ เพื่อประโยชน์กับเด็กที่ต้องเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต และดูเหมือนว่าบรรดาโครงการหรืองานต่างๆ มักอยู่ในขอบข่ายของงานทำนุบำรุงและการให้บริการ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งในชุมชน ฉะนั้นชุมชนจึงเป็นศูนย์กลางสำคัญของการนัดพบหรือ

พบปะระหว่างกันและกิจกรรมที่สร้างสรรค์ในวันหยุดที่อาจมีขึ้นได้ในสถานศึกษาทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัย

ครอบครัวขนาดใหญ่ จึงมีประโยชน์สำหรับเด็กในการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันเป็นบ่อเกิดของการฝึกทักษะความสามารถของกลุ่มร่วมกัน โดยทั่วไปปัญหาครอบครัว อาจมีหลายด้านซึ่งอาจแตกต่างกันในแต่ละครอบครัวได้ สิ่งหนึ่งคือควรได้รับคำแนะนำเสนอแนะแนวทางและช่วยเหลือสนับสนุนโดยตัวแทนองค์กรต่างๆ รวมไปถึงการศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับตัวอย่างของการช่วยเหลือปกป้องเด็ก

การส่งเสริมครอบครัวเพื่อการปกป้องเด็กในชุมชนนั้นจำเป็นต้องอาศัยบทบาทของทุกภาคส่วนในการทำงานด้วยความสมัครใจและรวมตัวกัน โดยผลักดันให้เป็นระเบียบวาระของชาติ อันอาจประกอบไปด้วย

1. การให้การศึกษาผู้ใหญ่และการพัฒนามุคคัลสำหรับกลุ่มพ่อแม่
2. การฝึกอบรมด้านทักษะความรู้ความสามารถต่างๆของผู้เป็นพ่อแม่
3. การฝึกทักษะความรู้ความสามารถและการปฏิบัติเกี่ยวกับเทคนิคการเล่นการหยอกล้อเพื่อบำบัดรักษาเด็ก
4. การสามารถเข้าถึงการบริการ เช่น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน
5. การเข้าถึงการให้บริการโดยผู้ชำนาญการพิเศษ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงของคนในบ้าน การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ใจต่างๆ เป็นต้น
6. การมีผู้ให้การสนับสนุนและสร้างทักษะด้านการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตรา หรือการทำความตกลงเกี่ยวกับวิชาชีพ
7. มูลเหตุที่อาจนำไปสู่ทบทวนชีวิตต่างๆ เช่น งานด้านอาสาสมัคร
8. การทำงานที่เกี่ยวข้องกับผู้เป็นพ่อและความเป็นครอบครัวขยาย
9. การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการแผ่ขยายของชุมชนและการพัฒนา

นอกจากนี้การคำนึงถึงโครงสร้างและการจัดให้บริการที่ถูกต้อง ควรจะประกอบไปด้วย

1. มีทีมงานที่มีความรู้และทักษะที่หลากหลาย
2. ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งที่มาของเงินกู้ในรูปแบบต่างๆ
3. นโยบายด้านการพัฒนาและการสร้างความปลอดภัยให้กับเด็กในชุมชน
4. การประชุมและประสานงานของตัวแทนองค์กรที่หลากหลาย เพื่อการสนับสนุนครอบครัวและปกป้องคุ้มครองเด็ก
5. การสร้างโอกาสที่เพิ่มมากขึ้นและการเข้าถึงงานบริการต่างๆภายในชุมชน

6. การให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตีความและประเมินคุณค่าในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาต่างๆ (Gardner, 2005, P. 116-117)

แนวคิดเรื่องเครือข่ายสนับสนุนในชุมชน

คนส่วนใหญ่มักให้การสนับสนุนช่วยเหลือกันในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ อันมีลักษณะเป็นหุ้นส่วนต่อกัน อันเทียบเคียงได้กับความเป็นเครือญาติมิตรต่อกันอันจะช่วยส่งเสริมให้เกิดทรัพยากรกลางหรือแหล่งทรัพยากรสาธารณะที่มั่นคงยั่งยืนมากขึ้นในชุมชน แต่ดูเหมือนมูลเหตุที่จะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันของคนในชุมชนคือ เรื่องของการส่งเสริมบุคคลให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมากขึ้น ให้ช่วยกันดูแลระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เหล่านี้เป็นเรื่องของระยะเวลาอันสำคัญหรืออาจเกี่ยวข้องกับเรื่องการหาผู้คิดหรือ การเป็นหุ้นส่วนร่วมกันภายในครอบครัวที่ควรจะมีโอกาสได้สร้างความสัมพันธ์อันดีกันมาก่อนๆที่จะมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันในชุมชนได้

ฉะนั้นระดับของการมีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์ที่พึงพากัน จึงเป็นเกณฑ์หรือตัวชี้วัดและเป็นประโยชน์ในทางการศึกษาได้เป็นอย่างดี นั่นก็คือเป็นเครื่องวัดเกี่ยวกับภาวะความกดดันหรือความตึงเครียดที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวและชุมชน การแสดงออกของเด็กๆที่ถูกมองว่าเป็นปัญหารวมถึงสภาพแวดล้อมภายในชุมชน

จากการศึกษาของ การ์ดเนอร์ (Gardner) พบว่า 10 % ของกลุ่มสตรีที่กระทำผิดเรื่องผู้สาว มักจะมาจากภูมิหลังที่ไม่ได้รับการสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงในชีวิตมากนัก การได้วิเคราะห์เกี่ยวกับกลุ่มสตรีที่กระทำผิดด้านผู้สาวของชุมชนท้องถิ่นจึงเท่ากับได้เห็นระดับต่างๆของการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอันจะสามารถกำหนดเป็นแผนชุมชนในแต่ละพื้นที่มากขึ้น ปัจจัยด้านอื่นๆที่ดูว่าเหมือนกันคือ การศึกษาเกี่ยวกับระดับความเสี่ยงที่สูงของเด็กๆ สังคมที่ขาดความสมบูรณ์และระบบของการให้ความช่วยเหลือที่ไม่เพียงพอ ที่สำคัญการปรากฏขึ้นของกลุ่มสตรีที่มีการกระทำผิดฐานมีผู้ทำให้เห็นภาพของชุมชนในพื้นที่ที่ต่างกันออกไปอันแสดงถึงระดับของการจัดสวัสดิภาพและการดูแลบุคคลที่มีระดับลดหลั่นไม่เท่ากัน อันอาจกล่าวอ้างถึงเรื่องเด็ก นโยบายด้านอาชญากรรม สงเคราะห์ การเข้าถึงความเป็นตัวแทนในระดับองค์กร รายละเอียดเกี่ยวกับการให้บริการด้านสุขภาพทางด้านร่างกายและจิตใจ รวมถึงการให้บริการทางสังคมด้านอื่นๆ

เกี่ยวกับการเตรียมการเบื้องต้นเพื่อการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ นั้น จำเป็นต้องหาความหมายหรือนัยสำคัญของการมีความสัมพันธ์อันเกี่ยวข้องกับระหว่างมูลเหตุหลายประการที่อาจเกี่ยวข้องกับแบบไม่เป็นทางการรวมไปถึงความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องเด็กหรือการปฏิบัติเกี่ยวกับการเลี้ยงดูซึ่งยังมีผู้สนใจและเข้ามาเกี่ยวข้องน้อย (Gardner, 2005, P.71 - 72)

จะเห็นได้ว่าจากแนวคิดเรื่องการส่งเสริมครอบครัวและแนวคิดเรื่องเครือข่ายสนับสนุนในชุมชนของ การ์ดเนอร์ แสดงให้เห็นว่าท่ามกลางวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจที่ทันสมัย นั้นส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ในครอบครัวอย่างมากอันมีผลกระทบต่อรูปแบบการเลี้ยงดูเด็กและพฤติกรรมของเด็กตามมา อดีตความเป็นครอบครัวขยายมีข้อดีที่ทำให้เด็กๆ เรียนรู้เรื่องการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ก้าวหน้า การได้ฝึกทักษะความสามารถในการเข้าร่วมกับกลุ่มได้เป็นอย่างดี แต่ปัจจุบันเศรษฐกิจแบบเมือง ทำให้คนในครอบครัวจำเป็นต้องหารายได้ต้องอพยพถิ่นฐานการทำงานที่ห่างไกลจากครอบครัวเครือญาติ เกิดปัญหาตามมามากมาย

ฉะนั้นองค์กรต่างๆ ในชุมชนนับเป็นหน่วยของการช่วยเหลือเยียวยา ให้บริการอบรมเกี่ยวกับการพัฒนาบทบาทของพ่อแม่ การให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก การจัดแหล่งทุนหรือการจัดอบรมวิชาชีพต่างๆ ให้แก่คนในครอบครัวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การมีชีวิตคู่ที่ดีนับเป็นจุดเริ่มต้นของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคลและเป็นการสร้างรากฐานการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของคนในชุมชน การมีปัญหาในชีวิตคู่เท่ากับเป็นการสะท้อนถึงสังคมและองค์กรในชุมชนนั้นขาดความสมบูรณ์เช่นกัน ระบบให้การช่วยเหลือไม่มีหรือไม่ดีพอขาดการจัดสวัสดิภาพและการดูแลอย่างทั่วถึงการขาดการเข้าถึงในเรื่องนโยบาย เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์การดูแลด้านสุขภาพกายและจิตใจของคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้้องค์กรจำเป็นต้องปรับปรุงพัฒนาเพื่อสร้างคุณภาพให้กับคนในครอบครัวและในชุมชนเพิ่มมากขึ้น อันหมายถึงการสร้างทุนทางสังคมที่เข้มแข็งตามมาซึ่งสอดคล้องกันแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมที่จะนำเสนอถัดไปดังนี้

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม (Social Capital.)

นักสังคมวิทยาได้ให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม (Social Capital.) ของ โรเบิร์ต พูทนาม (Robert Putnam.) นักทฤษฎีรุ่นใหม่เป็นนักรัฐศาสตร์ โดยงานเขียนที่มีชื่อเสียงเล่มแรกชื่อว่า “Making Democracy work.” หรือการทำงานในยุคระบอบประชาธิปไตย

โรเบิร์ต พูทนาม นิยามคำว่า “ทุนทางสังคม” หมายถึง การจัดระเบียบทางสังคมอันเกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ความรับผิดชอบระหว่างกันในสังคม ระเบียบบรรทัดฐานและการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ต่อกัน สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้สังคมดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ทุกฝ่ายดำเนินกิจการงานที่ประสานพร้อมเพรียงกัน เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานด้านต่างๆ ตามมา เหล่านี้รวมเรียกว่า “ทุนทางสังคม” (Putnam, 1993, P.167)

บทสรุป

จากแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย อาจกล่าวได้ว่ามีแนวคิดหลักการที่อยู่บนพื้นฐานเหมือนกันคือ หลักของความใส่ใจและเต็มใจที่จะแก้ไขปัญหาระบบโครงสร้างและความสัมพันธ์ต่อกันในระดับครอบครัวและชุมชนอย่างจริงจัง การให้ความสำคัญกับพลังกลุ่มและเชื่อมั่นในความสามารถของกลุ่มว่าจะจัดการหรือฝ่าฟันวิกฤตกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกได้ รวมถึงการเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างพลวัตใหม่ให้กับครอบครัวและชุมชนที่ทรงคุณภาพมากขึ้น โดยยึดมั่นและสืบทอดฐานวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่สั่งสมมาแต่เดิม เช่น ความคุ้นเคยกันแบบเครือญาติ การให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ศักยภาพของคนในท้องถิ่น ฯลฯ

ขณะเดียวกันก็ไม่แข่งขันต่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตกโดยรู้จักจัดปรับและคัดสรรเทคโนโลยีวัฒนธรรมที่ทันสมัยอย่างรู้เท่าทัน สิ่งสำคัญที่ละเลยไม่ได้ก็คือในบรรดาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนไทยดังได้นำเสนอไปแล้วนั้น เกิดขึ้นได้ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าผู้รู้และนักวิชาการทั้งหลายต่างได้อาศัยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและชุมชน ตลอดจนเข้าใจในเรื่องพัฒนาการของครอบครัวและชุมชนมาก่อนเป็นอย่างดี

ฉะนั้นผู้ที่ทำการศึกษา ก็จำเป็นต้องได้ทำความเข้าใจใน 2 เรื่องดังกล่าว (ดังปรากฏในบทที่ 1 และ 2) มาก่อนเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อมองเห็นทิศทางของแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ได้คมชัดและเหตุที่ต้องเกิดแนวคิด ทฤษฎีเหล่านั้นมากขึ้น

บทที่ 4

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชน ล่มสลายหรือเข้มแข็งในสังคมไทย

การได้ทำความเข้าใจและตระหนักในความหมายคุณค่าเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นของครอบครัวและชุมชนไทย ตลอดจนพัฒนาการของครอบครัวและชุมชนไทยนับเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานของการเสริมสร้างครอบครัวและชุมชนที่เข้มแข็ง รวมถึงการให้ความสำคัญกับแนวคิดหลักการเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนไทยที่เกี่ยวข้อง แม้ว่าวัฒนธรรมกระแสหลัก(วัฒนธรรมตะวันตก) จะคุกคามและบั่นทอนเสถียรภาพของครอบครัวและชุมชนไทยอยู่ก็ตาม และเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ต่อไปนี้จึงเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนไทยเข้มแข็งหรือล่มสลายได้เป็นอย่างมาก

ถ้าท่านเล่าให้ฉันฟัง

Tell me

ถ้าท่านทำให้ฉันดู

Show me

ถ้าท่านช่วยแนะนำให้ฉันทำเอง

I do

(ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2544, บทนำ)

เดี๋ยวฉันก็จะลืม

I forget

ฉันก็พอจะจำได้

I remember

ฉันก็เข้าใจและทำได้เอง

I learn and understand

คำสุภาษิตที่กล่าวไว้ข้างต้น แสดงถึงนัยสำคัญที่ว่า จะพัฒนาอะไร จะพัฒนาใคร ระดับบุคคลหรือระดับครอบครัวชุมชน จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลักคือ การศรัทธาในกลุ่มเป้าหมายเสียก่อน เชื่อกันว่าเขาทำได้ เพียงแค่แนะนำให้คำปรึกษาเป็นหลักก็น่าจะพัฒนาและเกิดการจดจำ เข้าใจได้ลึกซึ้ง เนื่องจากเขาสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง รับประสบการณ์โดยตรงจากการที่ได้ลงมือปฏิบัติเอง โดยเขาย่อมรู้จุดอ่อนจุดแข็งข้อดีข้อด้อยของตนเอง ฉะนั้นสิ่งที่จะทำให้บุคคล ครอบครัวและชุมชนอยู่ได้ คือการทำให้เขาพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด มิใช่การครอบงำว่าเป็นผู้รู้ ผู้วิเศษและบงการให้คนอื่น ๆ ต้องกระทำตามที่เราวางแนวไว้โดยเคร่งครัดอันจะถือว่าการฝึกหัด วัตถุประสงค์และผลที่จะได้รับตามหลักเกณฑ์การพัฒนาที่ยั่งยืน

ในมุมมองเรื่องวัฒนธรรมของชาติได้มีกลุ่มนักมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วย รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม รศ.ดร.ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ ศ.ดร.สุภาวงศ์ จันทวานิช และ รศ.สุริชัย หวันแก้ว ได้นำเสนอต่อผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2548 เนื้อหาของการหารือเป็นการให้แนวความคิดในการทำความเข้าใจ วัฒนธรรม โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินงานทางวัฒนธรรมของหน่วยงานต่างๆ ของ ทางการ ที่มีมา ในอดีตพร้อมทั้งเสนอข้อพิจารณาสำหรับการดำเนินงานต่อไปในอนาคต (ปริตตา เถลิ้มเผ่า กอนันตกุล และนฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2548, หน้า 1-5) ที่น่าสนใจและ สามารถวิเคราะห์ทำความเข้าใจได้ว่า มีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอล่มสลาย หรือเข้มแข็ง ดังต่อไปนี้

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายในสังคมไทย ได้แก่

1. มุ่งพัฒนาเอกลักษณ์โดยมองข้ามพหุลักษณะทางวัฒนธรรม

กล่าวคือ การดำเนินงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติในหน่วยงานต่างๆ ของทางราชการที่ผ่านมา มักมองวัฒนธรรมของชาติที่คับแคบและจำกัดเกินไป และไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความเป็นไปของ สังคมไทยในปัจจุบัน เน้นเฉพาะเนื้อหาบางด้าน เช่น หยิบยกเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทำให้อีกหลายส่วนถูกมองข้ามมาเป็นเวลานานได้แก่ วัฒนธรรมของกลุ่มใน ท้องถิ่นต่างๆ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กลุ่มวัยรุ่น คนรุ่นใหม่ หรือกลุ่มคนที่ถือว่าเป็นคนต่างชาติ เป็นต้น

โดยมองว่าวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ต่างไปจากที่กำหนดไว้ กลายเป็นสิ่งแปลกปลอมจนถึง ขนาดกลายเป็นตัวสร้างความแปลกแยกทางวัฒนธรรมชาติ หากบุคคล ครอบครัว ชุมชนใด ไม่ ปฏิบัติเหมือนๆ กัน ตามนโยบายทางการที่เรียกว่า “สร้างเอกลักษณ์วัฒนธรรม” ถือเป็นกลุ่มคนที่ ไม่รักชาติ เหล่านี้เป็นการเน้นที่ความเหมือนความกลมกลืนมากเกินไปจนมองข้าม “พหุลักษณะ” หรือความแตกต่าง หลากหลายที่ไม่สามารถทำให้เหมือนกันได้ แม้จะต้องใช้เวลาเพื่อพัฒนาความ เป็นพหุลักษณะของครอบครัว ชุมชนในระยะเวลาอันแคบไหนก็สมควรต้องทำ ทั้งนี้เพื่อความ มั่นคง เสถียรภาพของครอบครัว ชุมชน และเสถียรภาพทางการเมืองโดยตรง

2. การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่ตัววัตถุเพียงด้านเดียว

กล่าวคือ หน่วยงานต่างๆ ของทางการที่ผ่านมาในอดีต มักมุ่งดำเนินการทางวัฒนธรรมของชาติ ในลักษณะเป็นรูปธรรมเพียงด้านเดียว โดยมุ่งส่งเสริมวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมเพื่อนำไปเป็น สินค้าโดยไม่ยั้งคิด อันเป็นการคิดอย่างตัดตอน การมองเฉพาะผลผลิตที่ขาดลอยจากผู้สร้าง ขาด ลอยด้านภูมิปัญญา แนวคิดปรัชญาที่ผูกโยงเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง นับสำคัญที่แสดงออกถึงการ

ดำรงชีพและการดำรงชาติของครอบครัวและชุมชนที่ผ่านกาลเวลามาช้านานได้อย่างไรนั้น
ขาดความสำคัญลงไปอย่างมาก

จากการมองวัฒนธรรมของชาติในลักษณะดังกล่าวนำไปสู่ปัญหาหลายประการ ดังนี้

2.1 คือการไม่สามารถเห็นคุณค่า เห็นความสำคัญ หรือเกิดความเคารพในวิถีชีวิตของ
คนกลุ่มอื่นที่ไม่รู้จักหรือคุ้นเคยทั้งนี้ ได้มีการยกตัวอย่างที่น่าสนใจศึกษา ได้แก่

- อมรา พงศาพิชญ์ กล่าวว่า เมื่อคิดว่าวัฒนธรรมไทย หรือการเป็นคนไทยคือการ
นับถือศาสนาพุทธ ทำให้เกิดภาพหรือเกิดความเข้าใจและความรู้สึกว่า คนที่นับถือศาสนาอื่นๆ
ก็จะกลายเป็นคนนอก หรือถูกมองว่ามีได้อยู่ในวัฒนธรรมไทย การอธิบายแบบนี้จะยังทำให้เกิด
ความคิดแบบแบ่งแยกพวกเขาจากพวกเรา แบ่งชาวพุทธออกจากชาวมุสลิม เป็นต้น

- สุริชัย หวันแก้ว กล่าวว่า วัฒนธรรมบนแผ่นดินไทยมิใช่สมบัติของกลุ่มคนใดกลุ่ม
หนึ่ง แต่เป็นวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกันของคนหลายกลุ่ม การพยายามทำให้ทุกคนมีลักษณะ
เหมือนกัน มีมาตรฐานทางวัฒนธรรมเดียวกันอย่างสุดโต่งก่อให้เกิดปัญหา เพราะคนในท้องถิ่น
แต่ละแห่งจะมีประวัติศาสตร์ที่มาแตกต่างกัน มีวิถีชีวิต การมองโลกและความต้องการในชีวิตที่ไม่
เหมือนกัน

- ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า การทำความเข้าใจท้องถิ่นต้องเข้าใจเรื่องนิเวศวัฒนธรรม
ด้วย เพราะสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น จะส่งผลต่อรูปแบบการทำมาหากิน การยังชีพ การใช้
ทรัพยากร และการตั้งถิ่นอาศัยที่ไม่เหมือนกัน ปัจจุบัน โครงการของรัฐหลายโครงการเข้าไป
ทำลายนิเวศวัฒนธรรม เช่น การสร้างเขื่อน หรือเหมืองแร่ ขนาดใหญ่ นิเวศวัฒนธรรมจึงถูก
ทำลายด้วยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ

2.2 การสร้างและดำเนินงานด้านการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาติที่ผ่านมา ทำโดย
กลไกของราชการเป็นหลัก ซึ่งมักจะมีลักษณะการทำงานแบบสั่งการ จากเบื้องบนสู่เบื้องล่างใน
ทิศทางเดียว และก่อให้เกิดปัญหาของการที่ส่วนกลางเข้าไปครอบงำหรือกลืนท้องถิ่น ทำลาย
โครงสร้างความสัมพันธ์แบบเสมอภาคให้หายไป อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม เสนอว่าราชการ
พยายามสั่งการให้คนในท้องถิ่นเชื่อฟังคำสั่งของผู้ปกครองเพียงอย่างเดียว และการสร้างตำแหน่ง
ผู้นำทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีใช้คนในท้องถิ่น การปกครองแบบนี้ทำลาย
ความสัมพันธ์แบบเดิมในชุมชนซึ่งเคยให้ความเท่าเทียมกันระหว่างพระสงฆ์ ครู และชาวบ้าน
ชุมชนในอดีตเคยมีองค์กรของตัวเองที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกัน มีการแบ่งปันและ
ช่วยเหลือกัน เช่น ดูแลป่าชุมชน ตำราของหมู่บ้าน แหล่งหาปลา หรือแม่น้ำที่ใช้ร่วมกันหลาย
หมู่บ้าน วัฒนธรรมไทยที่เกิดจากระบบการปกครองของรัฐจึงเป็นวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการ
แบ่งแยกคนออกจากกัน

2.3 มักจะไม่เห็นว่าการพัฒนาของชาตินั้นแท้จริงถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นสิ่งที่ถูกสร้างและให้ความสำคัญอย่างสูงสุดในยุคจอมพล ป. บุลสงคราม ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยต้องการตอบโต้การคุกคามจากต่างชาติและต้องการแสวงหาบางสิ่งบางอย่างมาเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอารยะ แนวคิดเรื่อง “ชาตินิยม” ทำให้รัฐบาลไทยพยายามมองหาสิ่งที่เป็น “เอกลักษณ์” หรือวัฒนธรรมประจำชาติ เช่น คนตรีไทย รำไทย การแต่งกายแบบไทย มารยาทไทยสิ่งเหล่านี้รัฐเป็นผู้กำหนดเพียงฝ่ายเดียวแล้วนำไปครอบงำให้คนในท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติตาม หรือเข้าไปเปลี่ยนความเชื่อของคน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งลุลกลามในภายหลัง เช่น เหตุการณ์ภาคใต้ อาจารย์ศรีศักร กล่าวว่ารัฐมองวัฒนธรรมแบบลอยๆ แล้วเอาไปสวมให้ท้องถิ่น การมองหาเอกลักษณ์จะยิ่งทำให้เกิดอันตรายเพราะรัฐต้องการทำให้คนในประเทศเหมือนกัน

2.4 การมองวัฒนธรรมอย่างหยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหว หรือไม่รู้เท่าทันความเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมทำให้สังคมไทยไม่มีกำลังเพียงพอในการตั้งรับกระแสโลกที่โถมเข้ามาอย่างรุนแรงผ่านเข้ามาทางเทคโนโลยีข่าวสาร และกระบวนการโลกาภิวัตน์ต่างๆทำให้สถานการณ์โลกาภิวัตน์ถูกขับเคลื่อนด้วยระบบตลาดและการค้า คำว่าวัฒนธรรมของชาติจึงถูกนิยามด้วยการค้ามากขึ้นเรื่อยๆ วัฒนธรรมของชาติกลายเป็นสิ่งที่มีไว้เพื่อขาย ซึ่งสวนทางกับการมองเรื่องคุณค่าและการกำหนดความหมาย เมื่อวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า ดังนั้นจึงกลายเป็นว่าวัฒนธรรมของชาติถูกนิยามด้วยกระแสจากภายนอก สังคมไทยไม่มีส่วนร่วมในการนิยาม ตัวอย่างของปัญหาเหล่านี้มีมากมาย อาทิเช่น

- การท่องเที่ยวเข้าไปทำลายความหมายดั้งเดิมของวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากวัฒนธรรมถูกนำมาเป็นสินค้าเพื่อขายชาวต่างชาติ เน้นผลกำไรมากกว่าคุณค่าทางจิตใจวัฒนธรรมบางอย่างจะถูกตัดทอนและนำมาขายเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยว เช่น งานบุญบั้งไฟในอีสาน หรือเทศกาลสงกรานต์ ทำให้สูญเสียความหมายที่เคยมีต่อคนท้องถิ่น

- อาจารย์อติพร รพีพัฒน์ กล่าวว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีในท้องถิ่นมีความหมายในตัวเอง มิใช่เป็นการแสดงให้นักท่องเที่ยวชม อาจารย์ศรีศักร กล่าวว่าประเพณีในท้องถิ่นผูกพันกับประวัติศาสตร์ตำนานและความเชื่อ ซึ่งรัฐต้องทำความเข้าใจ มิใช่เข้าไปรื้อ ทำลาย หรือปฏิเสธ

จากการนำเสนอองค์ความรู้ของนักวิชาการ นักวิจัย ผู้ชำนาญการข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า เหตุที่ครอบครัวยุคใหม่จะเข้มแข็งหรือล่มสลายนั้น ได้แก่ การมุ่งพัฒนาวัฒนธรรมของชาติไปที่

สร้างความเข้าใจและมุ่งดำเนินงานแบบหยิบยักวัฒนธรรม 2 - 3 อย่างมาเป็นวัฒนธรรมหรือตัวแทนของคนในชาติทั้งหมด นอกจากสร้างความเข้าใจผิดสับสนในหมู่ชนที่หลากหลายวัฒนธรรม แล้วหลายหน่วยงานโดยเฉพาะภาครัฐยังมีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้งด้านค่านิยมของกลุ่มชน ที่อาจมีวัฒนธรรมหลายหลากได้ อันผิดหลักทางวิชาการด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเป็นอย่างมาก รวมถึงการมุ่งส่งเสริมวัฒนธรรมทางวัตถุให้ขายได้เท่านั้น เหล่านี้เท่ากับว่าหน่วยงานรัฐและภาครัฐกิจ ให้ความสำคัญกับความหมายคุณค่าในวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่สามารถหลากหลายได้นั้นน้อยเกินไป เป็นการตอกย้ำให้ชนเผ่าพันธุ์ต่างๆ เห็นดีเห็นงาม มีค่านิยมหลงทางดูถูกวัฒนธรรมย่อยของตนเองว่าไม่เข้าท่า วัฒนธรรมเมืองดีกว่าทำให้ขาดอัตลักษณ์และคุณค่าในวัฒนธรรมไป

นอกจากนี้ พงศ์พร สดบรรทัด (อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544, บทนำ) ยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายว่าเป็นเพราะ การพัฒนาและการแก้ไข ปัญหาในทุกสถาบัน ในทุกระดับขาดคุณภาพโดยปัจจุบัน พบว่า สังคมไทยโดยเฉพาะขวัญ กำลังใจของผู้คนในสถาบันครอบครัว กำลังล่มสลาย สภาพการพัฒนาที่ขาดคุณภาพดังกล่าวเป็นเสมือนมะเร็งร้ายทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ที่กำลังกัดกร่อน ทำลายโครงสร้างสถาบันต่างๆ อย่างน่าสะพรึงกลัวเป็นปัญหาที่เราต้องเร่งแก้ไข

ฉะนั้นในอดีตการรวมชาติไทยมาจากความวิกฤต-การหนีภัย-การสู้รบและ ปีกหลักยังสุวรรณภูมิสร้างสยามประเทศ ร่วมกันสร้างชุมชน สร้างประเทศ ชุมชนไทยมีวัฒนธรรมที่ยึดแน่นเข้มแข็งใส เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อ้าแขนรับคนหลายเชื้อชาติ หลายศาสนา แต่ปัจจุบันด้วยเบ้าหลอมและค่านิยมที่ขาดความสมดุลเน้นใช้ชีวิตแบบตัวใครตัวมัน ไม่เกื้อกูลกัน เข้าทำนอง “แยกกันเราอยู่ รวมกันเราตาย” จึงยากที่คนไทยจะรวมกันด้วยใจ ไม่มีหมู่บ้านไทยทาว์นในประเทศต่างๆ ที่ชัดเจนทั้งนี้เพราะเรารวมตัวกันแบบหลวมๆ เท่านั้น

จึงอาจกล่าวได้ว่า การกำหนดค่านิยมเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติไทยที่แม้แต่รัฐบาลและหน่วยราชการที่ผ่านมาในอดีตมีที่ไปที่มาผิดพลาดอย่างมากตลอดจนการดำเนินงานพัฒนาวัฒนธรรมของชาติ อันมีผลต่อการบ่มเพาะความขัดแย้ง ความรู้สึกได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างชาวบ้าน ระหว่างชุมชนด้วยกันเอง “เป็นวัฒนธรรมของการปกครองรัฐบาลที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกผู้คนออกจากกันอย่างน่าใจหาย” จึงดูเหมือนว่าวิกฤตวัฒนธรรมของชาติ เป็นวิกฤตที่ทับซ้อนอยู่บนวิกฤตหลายประการ อันทำให้ครอบครัวและชุมชนของชาวไทยอ่อนแอ และล้มป้วยเรื้อรังมาเนิ่นนาน คิดไม่เป็นแก้ปัญหามาไม่ได้ ฉะนั้นวิกฤตที่ซับซ้อนอยู่บนวิกฤตมีด้วยกันหลายประการดังต่อไปนี้

3. วิกฤตที่ทับซ้อนบนวิกฤตหลายประการ อันได้แก่

3.1 วิกฤตทางปัญญาและภาวะผู้นำในตัวบุคคล (คนไทย)

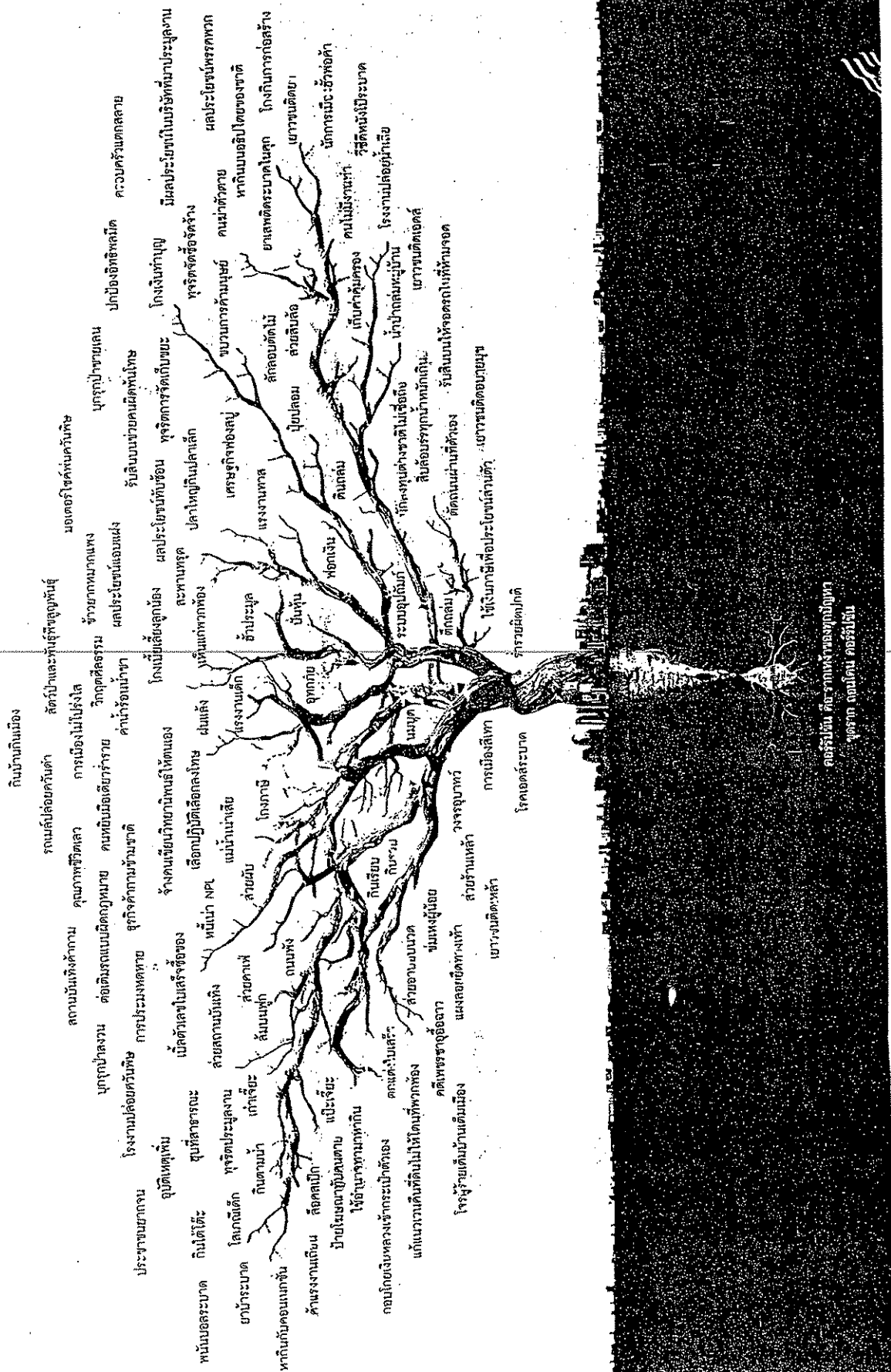
จะเห็นว่าระบบการเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนของคนไทยมักเน้นว่ากล่าวสั่งสอนบังคับให้ทำ ให้เห็นถูกเป็นถูก ผิดเป็นผิด โดยไม่ได้บอกชี้แจงต่อไปว่าที่เด็กต้องไปโรงเรียนดีหรือถูกต้องเหมาะสมอย่างไร การเชื่อฟังคำสั่งสอนผู้ใหญ่มันดีอย่างไร การรักการอ่านหนังสือคืออะไร หรือถ้าไม่ทำตามจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดีอย่างไร เป็นต้น การเรียนการสอนทั้งที่เป็นทางการไม่เป็นทางการ คนไทยส่วนใหญ่จึงมักสอนให้ทำตามๆกันมา ทำให้บุคคลขาดอิสระทางความคิด ขาดความกระตือรือร้น โดยเฉพาะคนไทยไม่มีนิสัยรักการอ่านทำให้ขาดภูมิปัญญาที่จะจัดการชีวิตตนเอง ชีวิตครอบครัวและชุมชนที่นำอยู่

โดยเฉพาะบุคคลที่ต้องเติบโตและมีโอกาสบริหารปกครองบ้านเมืองอาจบริหารจัดการบ้านเมือง และชีวิตประชาชนแบบขาดตกบกพร่อง เกิดสภาพสังคมพิการไม่พัฒนาทำให้สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติพลอยเสื่อมโทรมเร็วขึ้น

3.2 วิกฤตด้านคุณธรรมจริยธรรม

สืบเนื่องจากประการแรก คือ สติปัญญา เป็นผลจากการรับรู้ ตำนึกตระหนัก ขาบซึ่งภาคภูมิใจ จากการได้ อ่านมาก ฟังมากทำให้เกิด ปัญญาใส่กระจ่าง แต่เมื่อสิ่งเหล่านี้กลายเป็นความขาดแคลนในระดับบุคคล เมื่อปัญญาไม่เกิด คุณธรรมจริยธรรมก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เนื่องจาก ปัญญา คือตัวปรับจัดการกับปัญหารอบด้านโดยเฉพาะปัญญาจากการแสวงหา ความชอบธรรม

การรักษาความสุขสงบ จึงหาได้น้อยมากในสังคมไทย ดังสังเกตได้ว่าชาวที่เผยแพร่ มักเป็นชาวร้ายมากกว่าชาวดี ที่สำคัญกว่านั้นคือเป็นชาวที่เกิดจากผู้คนอยู่ในสภาพวิกฤตทางปัญญา และวิกฤตด้านคุณธรรมจริยธรรมโดยตรงและต่อไปนี้เป็นภาพประกอบความเข้าใจ ดังแสดงในแผนภาพที่ 4.1

แผนภาพที่ 4.1 คอร์รัปชัน คือ รากเหง้าของทุกปัญหา ชุตราก ถอนโค่น คอร์รัปชัน
ที่มา: (คอร์รัปชัน คือ รากเหง้าของทุกปัญหา , 2547, หน้า 30)

ผังแผนภาพที่ปรากฏข้างต้นทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสังคมได้อย่างกระจ่างชัดว่า รากเหง้าของปัญหาที่แท้จริง คือ ปัญหาการคอร์รัปชัน เป็นตัวการใหญ่ที่เข้าไปชอกช้อนในทุกกระบวนของสังคมทำให้โครงสร้างของสังคมอ่อนแอไร้ระเบียบกฎเกณฑ์ ระบบคอร์รัปชันเป็นตัวการหลักที่ทำให้ สถาบันครอบครัวและชุมชนไทยต้องล่มสลาย ระบบคอร์รัปชันได้ทวีความรุนแรงมาพร้อมๆ กับนโยบายเปิดประเทศ การผันประเทศ มาสู่ระบบอุตสาหกรรม

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยได้เปลี่ยนจากฐานเกษตรการพึ่งพากันรอบด้านในชุมชน เปลี่ยนมาสู่ฐานแห่งวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่มุ่งใช้เป็นเครื่องมือในระบบการผลิตและการให้บริการของภาคอุตสาหกรรม กลไกของรัฐ และกลไกการตลาด (การเมืองและเศรษฐกิจ) ได้นำพาค่านิยมวัตถุ บรรทัดฐาน ความทันสมัยเปลี่ยนจากค่านิยมพอเพียงที่เพียงพอสู่ค่านิยมที่แข่งขัน ฯลฯ เหล่านี้ ต้องมุ่งปรับเปลี่ยนค่านิยม การมุ่งพัฒนาจิตใจไปพร้อมๆ กับการพัฒนาความจำเป็นรอบด้านอย่างเที่ยงธรรมทั่วถึงให้ทุกหมู่เหล่าได้ตระหนักถึงมหันตภัยพิษร้ายของการสร้างค่านิยมการคอร์รัปชันว่าก่อให้เกิดโทษต่อตนและเครือข่ายตามมาอย่างไรมีผลร้ายมากกว่าผลดีที่ต้องตระหนักร่วมกัน

3.3 วิกฤตศรัทธาในวัฒนธรรมของชาติที่ส่วนใหญ่รัฐเป็นผู้มอบให้

การเกิดวิกฤตศรัทธาในวัฒนธรรมของชาติมีสาเหตุมาจากรัฐสร้างวัฒนธรรมการปกครองที่มุ่งกระทำต่อวัฒนธรรมของชาติเพียงเห็นค่าของวัตถุเพียงอย่างเดียว เน้นอำนาจรัฐที่สั่งการจากบนลงล่าง ปัญหาส่วนกลางครอบงำท้องถิ่น พยายามสั่งให้คนในท้องถิ่นเชื่อฟังคำสั่งผู้ปกครอง ทำลายโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเสมอภาค เช่น กำหนดวัฒนธรรมของชาติมีเพียง 1-2 อย่างที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติเหมือนกันวัฒนธรรมของชาติต้องเป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนเป็นเงินได้ เหล่านี้กลายเป็นการครอบงำท้องถิ่น การใช้วัฒนธรรมต่างชาติมากำหนดคุณค่าวัฒนธรรมของชาติไทยดูเป็นเรื่องคับแคบไป การเข้าไปเปลี่ยนแปลงความคิดแบบพึ่งพากัน อยู่กันแบบพอเพียงให้มีลักษณะที่ไม่พอเพียงโดยเฉพาะขาดปัญญาที่พอเพียง ทำให้คนในชุมชนเกิดความยุ่งยากสับสนอยู่ไม่ใช่น้อย และเกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายระหว่างเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการดำเนินงานพัฒนาวัฒนธรรมของชาติ กลายเป็นการต่อสู้ขัดแย้งรุนแรงตามมาโดยเฉพาะวิกฤตอันมีเหตุมาจากการขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างต่อเนื่องจริงจัง

จากแนวทางการพัฒนาของรัฐที่ล้มเหลวในการฟื้นฟูพลังชุมชนดังกล่าวเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับ สมพงษ์ จิตระดับ (2540, หน้า 19) ที่เสนอไว้ว่า

การทำงานแก้ไขปัญหาคอรัปชันมักทำงานตามระบบราชการด้วยวิธีการ 2 รูปแบบเท่านั้น คือ 1). การแสดงความคิดเห็นในวงสัมมนาได้ข้อสรุปเป็นอันจบสิ้น 2). สร้างผลงานผ่าน

สื่อมวลชนประเภทต่างๆ ระบบครอบครัวในยุคนี้ได้ถึงขั้นวิกฤต คุณภาพของเด็กในยุคอนาคตจะเป็นเช่นไร

เหตุปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายอยู่ในภาวะพึ่งตนเองไม่ได้มาจาก

1. การทำงานในระบบราชการเป็นดัวนาเพียงฝ่ายเดียว
2. ระบบเศรษฐกิจแบบฟองสบู่และเศรษฐกิจแบบกระจุกตัว (ขาดการกระจายความเป็นธรรมในการทำกิน)
3. การขาดที่ดินทำกิน
4. ภัยพิบัติน้ำท่วมหรือฝนแล้งจัด (ระบบนิเวศทางธรรมชาติเสียสมดุล)
5. นโยบายและระบบทางการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองที่เน้นให้คนทิ้งถิ่นฐานชนบทเข้าสู่เมือง เพื่อขยายแรงงานอันเป็นเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดการโยกย้ายถิ่นฐาน
6. สภาพบ้านเมืองและรูปแบบการพัฒนาประเทศมีทิศทางที่ทำให้ได้มากมายนับล้านคนอยู่ในสภาพที่ถูกกดขี่ถูกเอารัดเอาเปรียบ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นอันตราย ความวุ่นวาย การแสวงหาผู้ครองเพื่อนต่างเพศก่อนวัยอันควร การตัดสินใจที่รวดเร็ว ขาดการยั้งคิด
7. สืบเนื่องจากเรื่องต่างๆ ที่กล่าวมาเกิดการแสวงหาผู้ครองฉาบฉวยหรือหาความรู้สึกกันเพียงระยะสั้นๆ เป็นความต้องการทางเพศมากกว่าความรักและความพร้อม เกิดครอบครัวแบบสุกเอาเผากินแบบง่าย ๆ ระยะสั้นรวดเร็ว และไม่มั่นคงจี๊ดจ๊าด เกิดการด่าทอ การใช้กำลัง ความรุนแรง การหย่าร้าง และปัญหาเด็ก คนชราถูกทอดทิ้ง
8. ระบบโครงสร้างครอบครัวไทยมีรากฐานที่ไม่มั่นคง (Grassroot) สั่นคลอนไร้คุณภาพเกิดมากขึ้น เหตุจากการเร่งขยายวัตถุนิยมอย่างกว้างขวาง

ฉะนั้นในการเกิดปัญหาครอบครัว ชุมชนล่มสลายจึงมีที่มาหรือเหตุปัจจัยประกอบกันหลายประการจนกระทั่งเป็นที่มาของการแสวงหาแนวทางการแก้ไขในอนาคตโดยจำเป็นต้องทำความเข้าใจในสาเหตุปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนไทยเข้มแข็งดังต่อไปนี้

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย ได้แก่

1. การสร้างภาวะผู้นำในตัวบุคคลให้แข็งแรง

คือการสร้างวิสัยทัศน์ให้เกิดขึ้นในระดับบุคคล ให้แต่ละคนในสังคมไทยมองเห็นว่าการที่ตนพึ่งพาตนเองได้ทางความคิดจะมีผลดีต่อการพึ่งพาตนเองในทางปฏิบัติอย่างแน่นอน และให้มองว่าเป็นสิ่งท้าทายความสามารถของบุคคล ในอันที่จะเกิดแรงขับ พลังแห่งการใฝ่ดี กระทำดีอย่างจริงจังต่อเนื่องตลอดจนหมั่นสร้างขวัญกำลังใจแก่ตนเองอยู่เสมอ จนเกิดหลักการที่ว่า “กล้าคิด - กล้าตัดสินใจ - กล้ากระทำ - กล้าเปลี่ยนแปลง (ในทางที่ถูกต้องเหมาะสม) มากขึ้น”

2. การบูรณาการทางวัฒนธรรมและสร้างสิ่งที่ดีร่วมกัน

พงศ์พร สุกบรรทัด (อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544, บทนำ) กล่าวว่าคนไทยรุ่นใหม่ต้องสร้างชุมชนกันใหม่ สังคมแบบใหม่ ที่ยังยึดหลักวัฒนธรรมความเป็นไทย โดยประยุกต์ให้เข้ากับความเป็นเปลี่ยนแปลง ทางเทคโนโลยีและการแข่งขันของโลก ชุมชนนิยมใหม่ต้องมองและทำจากล่างขึ้นบนพร้อมกับบนลงล่างและจากตรงกลางเป็นรัศมีสู่ภายนอก มองชุมชนโดยให้ประชาชนเป็นจุดศูนย์กลางเป็นหัวใจของการพัฒนา

การเริ่มต้นชุมชนต้องรู้จักกันจากความเป็นเพื่อน เป็นแบบจริงใจไม่หวังผลตอบแทน แต่ต้องปรับตัว ต้องรวบรวมความเหมือน บริหารความแตกต่าง จัดการความขัดแย้ง ส่งเสริมการเรียนรู้ สร้างผู้นำสร้างแบบอย่าง สร้างความรักความห่วงใยเสมือนคนในครอบครัว สร้างความเข้มแข็ง ความปลอดภัย ช่วยกันระงับระไวดูจกกองทัพของชุมชน สร้างค่านิยมขึ้นชมคนดี หลีกหนีความชั่ว และสิ่งเสพยาเสพติด ไม่มัวเมาในวัตถุ สร้างชุมชนนิยมให้มีการร่วมกิจกรรม ร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ปัญหา เริ่มจากนำเอาของเดิมมาต่อยอด เริ่มรื้อฟื้น คิดทำ สร้างใหม่ โดยประชาชนเพื่อประชาคมของชุมชน จากแนวคิดของพงศ์พร สุกบรรทัด มีหลักการที่สอดคล้องตรงกับท่านอาจารย์คณิน รพีพัฒน์ ในฐานะนักวิชาการด้านมานุษยวิทยา โดยได้เสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรมไว้ว่า นโยบายวัฒนธรรมเมื่อก่อนนั้นต้องการทำให้คนเหมือนกัน เช่น พูดภาษาไทยสำเนียงกรุงเทพฯ เพียงภาษาเดียว แต่ปัจจุบันมีความหลากหลายมาก ควรจะคิดถึงวิธีที่จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ต้องเหมือนกัน ยกตัวอย่างเช่น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ มีภาษาพูดหลักสองภาษาแต่ก็เป็นประเทศเดียวกันได้อย่างมั่นคง

แนวคิดในสมัยโบราณคือการกลืน (Assimilate = ต้องเหมือนกันจึงจะอยู่ด้วยกันได้) ควรจะเปลี่ยนไปเป็นการบูรณาการ (Integrate = ต่างกันแต่หาวิธีให้อยู่ด้วยกันได้) หรือตัวอย่างชุมชนสลัมจัดได้ว่าเป็นต้นแบบของชุมชนไทยในอดีตของสังคมไทย ในจังหวัดสงขลาคนพุทธและมุสลิมอยู่ร่วมกันได้ เวลาที่สร้างพระอุโบสถคนมุสลิมก็มาสร้างด้วย ส่วนคนพุทธก็พร้อมใจกันไม่เลียงสุนัข เป็นการตกลงหาทางปรับให้อยู่ร่วมกันได้

นอกจากนี้ในบรรดานักมานุษยวิทยา ต่างแสดงทัศนะเพิ่มเติมถึงแนวทางพัฒนาวัฒนธรรมของชาติอันมีผลต่อความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนไทยไว้เพิ่มเติม อาทิเช่น อาจารย์สุภาวศ์ จันทวานิช กล่าวว่า

3. หน่วยงานราชการต่างๆที่เกี่ยวข้อง ควรทบทวนยุทธศาสตร์งานวัฒนธรรม ว่าแต่ละเรื่องมีอะไรที่ทำหายเป็นเรื่องใหญ่ในปัจจุบัน เช่น

3.1) การธำรงรักษาวัฒนธรรมจะเผชิญกับการคุกคามของทุนนิยมโลกอย่างไร ทำอย่างไรจะปรับตัวโดยไม่มองวัฒนธรรมแต่ในเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจด้านเดียว

3.2) การจะผสมชาติและท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ทำอย่างไรจะเอื้อให้ท้องถิ่นที่อ่อนกำลัง ด้อยทรัพยากรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มภาคภูมิ

3.3) จะทำอย่างไรกับวัฒนธรรมใหม่วัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์โดยต้องปรับกระบวนการทัศน์ให้สนองตอบการเลือกสรรของกลุ่มคนต่างๆที่แตกต่างกันได้

3.4) การเพิ่มขีดความสามารถของบุคลากร การขยายความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ผลักดันให้เกิดเครือข่ายต่างๆ ทำงานวัฒนธรรมเป็นกำลังแก่กระทรวง

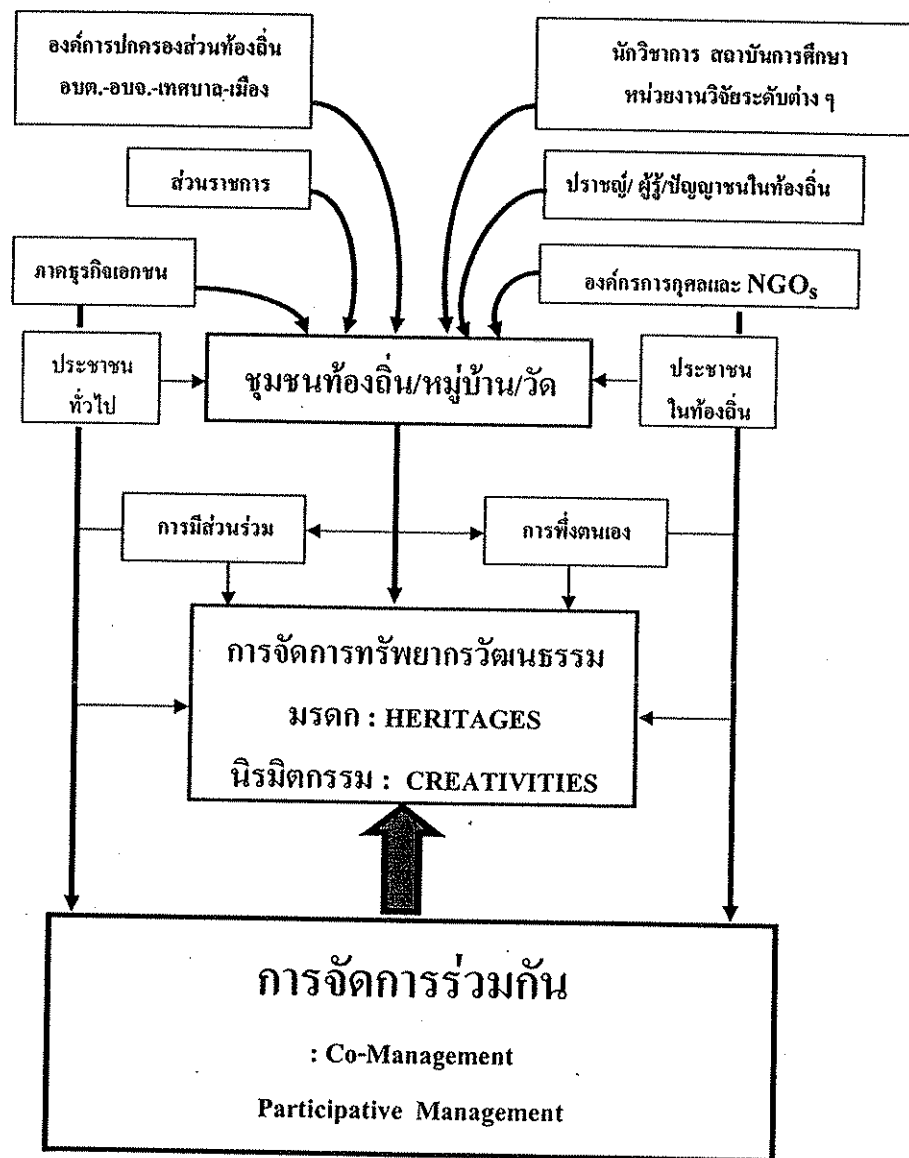
4. เปลี่ยนท่าทีจากการสั่งการ หรือครอบงำ เป็นการรับรู้ – เรียนรู้แลกเปลี่ยนสร้างบูรณาการท่ามกลางความหลากหลาย ต้องให้คนกลุ่มต่างๆ ที่มีประสบการณ์และความต้องการในชีวิตที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจินตนาการวัฒนธรรมร่วมกัน บทบาทของกระทรวงวัฒนธรรมไม่ควรจะเป็น “ตำรวจวัฒนธรรม” ไล่จับหรือพิพากษาความผิดถูก แต่ควรจะเป็นผู้สนับสนุนให้เกิด “ธรรมาภิบาลทางวัฒนธรรม” ให้เกิดการแลกเปลี่ยน หรือระหว่างกลุ่มที่มีวิถีชีวิต ทัศนคติ พฤติกรรม ความต้องการที่ขัดแย้งกัน คนที่ใกล้ชิดกับปัญหา หรือเป็นเจ้าของเรื่อง (ไม่ว่าจะเป็น “ภาคใต้” หรือ “สายเขียว”) ควรจะได้เวทีสำหรับแสดงทัศนะของตนเองอย่างเต็มที่

นอกจากนี้จำเป็นต้องสร้างทัศนคติการมองวัฒนธรรมในลักษณะที่ไม่เป็นขาวไม่เป็นดำ แต่เป็นสีเทาๆ (ทุกอย่างมีทั้งด้านที่ผิดและถูก งามและไม่งาม) เรียนรู้ที่จะอยู่กับสีเทาๆ (เช่น ความเป็นไทย เป็นการผสมผสานพันทาง) สิ่งที่ต้องเฝ้าระวังคือ การนำอุดมคติของคนกลุ่มหนึ่งไปยึดเยียดหรือตัดสินคนกลุ่มอื่นๆ หรือคิดไว้ก่อนว่า ถ้าแตกต่างออกไปจะเป็นเนื้อร้ายที่ต้องกำจัดตัดทิ้ง

ได้มีการเสนอให้ดูตัวอย่างของสังคมอื่นๆ ว่าจัดการกับความหลากหลายของวัฒนธรรมในปัจจุบันอย่างไร เช่น การรวมตัวของสหภาพยุโรป สวิตเซอร์แลนด์ หรือญี่ปุ่น (ควรเน้นให้รู้จักตัวเอง รู้จักเพื่อนบ้านและรู้จักโลก)

5. ควรทำความเข้าใจเรื่อง “ทุนวัฒนธรรม” ให้กว้างออกไป กล่าวคือ ไม่ใช่เพียงทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ควรหมายถึงการปลูกฝัง ลักษณะอุปนิสัย และรสนิยม อันละเอียดละไมให้แก่ทายาทของกลุ่มสังคมบางกลุ่ม เพื่อแยกตัวเองออกจากกลุ่มอื่น และสามารถรักษาสถานภาพ ทรัพย์สินสมบัติที่กลุ่มของตนครอบครองอยู่ ยุทธศาสตร์ของกระทรวงควรจะพลิกประเด็นของทุนวัฒนธรรมให้เป็นเรื่องของการปลูกฝังรสนิยมสุนทรีย์คุณค่าทางจริยธรรม คุณยพินิจในการแยกแยะและเลือก บริโภค หรือมองทุนทางวัฒนธรรมในมิติอื่น ที่ลุ่มลึกกว่าการทำให้กลายเป็นเพียงสินค้าเพื่อขาย (ปริตดา เกลิมเผ่า กอนันตกุล และ นฤพนธ์ ค้วงวิเศษ, 2548, หน้า 4-5)

6. นอกจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ปัจจัยสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือ การกำหนดโครงการในรูปการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานชุมชน โดยคำนึงถึงแบบแผนการวิจัยเพื่อฟื้นฟูพลังชาวบ้าน ดังแสดงในแผนภาพที่ 4.2

แผนภาพที่ 4.2 การจัดการที่พึ่งตนเองได้ด้านทรัพยากรวัฒนธรรมของท้องถิ่น
ที่มา (สายันต์ ไพเราะญจิตร, 2547, หน้า 50)

การจัดการที่พึ่งตนเองได้ของชาวบ้านในรูปของการทำงานจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานในแนวโบราณคดีชุมชน เป็นการเน้นกระบวนการทำงานที่มุ่งการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ของผู้คนจากภาคต่างๆ ในสังคมทั้งภาครัฐ นักวิชาการ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น และผู้คนที่อยู่นอกวงวิชาการโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ โดยจุดศูนย์รวมของการเกิดกระบวนการฟื้นฟูพลังชุมชนอยู่ในชุมชนท้องถิ่น หมู่บ้านและวัด กิจกรรมหลักคือ การมุ่งจิตสำนึกร่วมกัน ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หรือการจัดการของเก่าของโบราณ(โบราณคดีชุมชน) ตามแบบแผนการศึกษาวิจัย เกิดองค์ความรู้และประโยชน์ใช้สอยจากอดีตและวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ไปพร้อมๆด้วยกันได้ เหล่านี้เป็นการเพิ่มเติมคุณค่า ความหมายในมิติที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องโบราณคดี หรืออดีตของสังคมในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับโลก (สาธิต ไพเราะญัตติ, 2547, หน้า 51 – 52)

7. การต้องสร้าง “กระแสชุมชนนิยม” ให้เกิดขึ้นทั้งสังคม เราพบว่า การที่เราจะนำพาชุมชนให้ดำเนินตามแบบอย่างชุมชนในอดีตทั้งหมด เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากเนื่องจากบริบทสภาพแวดล้อมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป สังคมวัฒนธรรมภายนอกชุมชน กระแสวัฒนธรรมใหม่ เคลื่อนที่เข้าหาชุมชนตลอดเวลาทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ความทันสมัยของเทคโนโลยีการสื่อสาร ชุมชนจึงต้องมีท่าทีที่เชื่อมโยงแบบ 3 ประสาน ตามหลักการของชุมชนนิยม คือ กำหนดยุทธศาสตร์ที่ระดับชุมชน ประสานเชื่อมโยงระดับชาติ และระดับชาติ ประสานเชื่อมโยงระดับนานาชาติ เพื่อให้ประเทศไทยยังสามารถครองความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ได้ และยังส่งผลให้ชุมชนชนบทมีกรอบความคิดกว้างไกลกว่าการเพียงแต่มุ่งที่ภายในชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังขยายขอบเขตโลกทัศน์ไปถึงคนในเมืองและคนทั้งสังคม

ในความหมายของการพึ่งตนเองตามแนวคิดชุมชนนิยมนั้นมิใช่การตัดขาดการพึ่งพาจากโลกภายนอก โดยคิดว่าจะต้องสร้างสรรค์ทุกอย่างให้พึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์แบบในชุมชน เพราะสภาพเช่นนี้มีอาจเกิดขึ้นจริงได้ เพราะชุมชนไม่สามารถผลิตทุกอย่างให้เลี้ยงชุมชนได้โดยไม่ต้องพึ่งสินค้า หรือบริการจากภายนอก ทรัพยากรในแต่ละชุมชนมีจำกัด และมีความแตกต่างหลากหลายตามแต่ละท้องที่ วัตถุดิบหลายชนิดจำเป็นต้องซื้อหามาจากภายนอก เช่น ไฟฟ้า น้ำมัน เครื่องจักร เป็นต้น การพึ่งพาตนเองตามแนวคิดชุมชนนิยมคือการที่ชุมชนสามารถแก้ปัญหาของตนเองได้ในเบื้องต้น ลดการพึ่งพา หรือรอคอยความช่วยเหลือจากบุคคลหรือหน่วยงานข้างนอก และการพึ่งพาภายนอกต่อเมื่อเป็นเรื่องใหญ่เกินตัวของชุมชน หรืออาจหมายถึงการพึ่งพาภายนอกชุมชนในยามที่ไม่ใช่สถานการณ์โดยปกติทั่วไป เช่น การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ การแพร่ระบาดของโรคภัยต่างๆ เป็นต้น อาจจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนมากขึ้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544, หน้า 95 – 97)

8. การเกิดประชาคมหมู่บ้าน....ขบวนการของคนกล้า

ในอดีตครอบครัวและชุมชนไทยมีพื้นฐานของการเข้าใจตัวเอง เข้าใจผู้อื่นเรียนรู้ที่จะเป็นผู้ให้และผู้รับที่ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อกัน ประเพณี งานบุญ การว่าววนช่วยเหลือกันพบได้ทุกหนแห่ง สิ่งเหล่านี้ คือ สมาคมหรือประชาคมของหมู่บ้านที่ดูเป็นชุมชนที่มีชีวิตมากกว่าปัจจุบัน และจากการศึกษาเอกสารของ เบญจมาศ ศิริภัทร (2544, หน้า 20 – 23) อาจพอสรุปได้ดังนี้

เดิมเรามีประชาคมอยู่แล้ว เพียงแต่กระแสนสังคมแบบอื่นได้ไหลบ่าเข้ามาในรูปแบบต่างๆ ผ่านสื่อ ผ่านผู้คน เราเองอยากลืมลองของแปลกๆ ใหม่ๆ จนลืมความเป็นประชาคมของเรารุ่นไทยในอดีตแม้เรามีความเร้นแค้น ขาดแคลนความสะดวกสบาย เวลาสร้างบ้านเรือน ทำไร่นาผู้คนก็จะไปช่วยกันที่เรียกว่า “ลงแขก” ไม่ต้องจ้างกันให้เปลืองเงิน มีอะไรก็แบ่งกันกิน ปีไหน หัวบ้านท้ายบ้านนำลุ่มพวกที่ทำข้าวปลาได้ก็เอาไปแบ่งปัน สังคมไม่ขาดแคลน และไม่เล้งน้ำใจ ประชาคมจึงหมายถึง การที่ผู้คนมีความรู้สึกร่วมกัน จะเห็นได้ว่าประชาคมนั้นมีอยู่ทุกแห่ง ทั้งที่เข้มแข็งและอ่อนแอ ประชาคมบางแห่งพัฒนามาจากปัญหาของชุมชนและกลุ่มคนที่คิดจะมาช่วยกันทำบ้านเมืองของตนให้น่าอยู่เพื่อลูกหลาน

ปัจจุบันแนวคิดประชาคมได้ขยายวงกว้างไปหลายระดับ ตั้งแต่ประชาคมหมู่บ้าน ประชาคมตำบล ไปจนถึงระดับจังหวัด ระดับชาติ และระดับโลก ประชาคมจึงเป็นการรวมกลุ่มมีการจัดการกลุ่มให้เข้มแข็งสามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เช่น เกิดชมรมคนรักช้าง จส.100 ร่วมด้วยช่วยกัน กลุ่มผักกางมุ้ง กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

และต่อไปนี้เป็นตัวอย่างประชาคมหมู่บ้านที่สร้างความเข้มแข็งพึ่งพาภูมิปัญญาตนเองได้อย่างแท้จริงสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพปัญหาสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ชุมชนบ้านสวนมอญ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ผู้ใหญ่บ้านพร้อมลูกบ้านได้รวมตัวกันป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในชุมชนมีอยู่ 130 ครอบครัว รู้จักกันหมดทุกคนหากวันไหนมีคนแปลกหน้าเข้ามาจะมีการรายงานผู้ใหญ่บ้านมีคนคอยสอดแนมว่ามาทำอะไร มาพร้อมกับยาบ้าหรือยาเสพติดที่จะมาเผยแพร่ในหมู่บ้านหรือเปล่า หากลูกหลานใครคิดอยากกลับมาอยู่ในหมู่บ้านนี้ผู้ใหญ่บ้านกับกรรมการจะขอร้องให้เลิก หากไม่เลิกก็อยู่หมู่บ้านนี้ไม่ได้ ผู้ใหญ่บ้านบอกว่า “ตอนแรกพวกเราทำกันอยู่ 10 กว่าหลังคาเรือนในหมู่เครือญาติ แต่ต่อมากันในหมู่บ้านทนพวกขี้ยาที่มั่วลักขโมยของไม่ไหวจึงขอเข้าร่วมด้วยจนที่สุดทั้งหมู่บ้านก็ร่วมมือกัน” ประชาคมบ้านสวนมอญจึงเป็นตัวอย่างชุมชนเข้มแข็งที่สามารถป้องกันปัญหาเสพติดและปัญหาสังคมได้ เพราะทุกคนในชุมชนรวมตัวกัน พลังชุมชนจึงทำทุกอย่างได้

ข้อสังเกตที่ได้จากเรื่องประชามก็คือ ชุมชนจัดได้ว่าเป็นเวทีเล็กๆ ที่สามารถเกิดประชามได้แทบทุกวัน เช่น การเสวนากันแลกเปลี่ยนปัญหาความคิดเห็นต่อกันเมื่อเวลาไปกินก๋วยเตี๋ยวหน้าปากซอย หรือ สภาคาเฟ่ยามเช้าของบรรดาผู้ใหญ่ วัยชรา การทำบุญที่วัด อย่างน้อยก็รู้เขารู้เราว่าใครเป็นลูกเต้าเหล่าใครตามสาระทุกข์สุขดิบต่อกันและจากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวมั่นคงอาจศึกษาได้ดังนี้

ประธาน สุรกิจบวร (2547, หน้า 3) ได้เสนอปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ที่ทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงและมีความอยู่ดีมีสุขในการดำเนินชีวิต ได้แก่

1. การพัฒนาจิตวิญญาณ

สังคมไทยจะต้องหันกลับมาให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาอย่างจริงจัง และเป็นองค์รวม เด็กๆจะต้องได้รับการปลูกฝังและอบรมขัดเกลาจากสถาบันต่างๆ ในสังคมทุกระดับให้มีวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักธรรมของศาสนา สามารถนำไปปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ทั้งนี้มุ่งหวังให้เกิดจิตสำนึกที่ “ศรัทธา” ในความดีสามารถเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ด้วย “สติสัมปชัญญะ” และแก้ปัญหาด้วย “ปัญญา” และ “ความไม่ประมาท”

2. การปรับปรุงปรชญาการมองโลก และเสริมสร้างลักษณะนิสัยใหม่

คนไทยถูกหล่อหลอมให้มีค่านิยมที่เน้นวัตถุนิยม และยึดความโลภ ความอยากเป็นตัวตั้ง นิยมชมชอบการกินคืออยู่ดี ชอบความสะดวกสุขสบาย โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงทำงาน ทำให้เมื่อเผชิญกับความทุกข์ยากอย่างฉับพลัน จะขาดความอดทนและพลังที่จะต่อสู้ จึงควรเร่งรัดให้มีการปรับเปลี่ยนปรชญาการมองโลกพร้อมกับฝึกฝน ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางด้าน เช่น มีความเสียสละและสามัคคีเพื่อส่วนรวม ประหยัดอดออม อดทนพากเพียร ขยันขันแข็งในการทำงาน จัดให้มีกระบวนการให้คนไทยเกิดการค้นพบด้วยตนเองว่า “ความสุข” ไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการเอาตัวรอด แต่ขึ้นอยู่กับปรชญาการมองโลกที่ถูกต้องและมีคุณลักษณะชีวิตที่ได้รับการพัฒนาจนสามารถมีความสุข ท่ามกลางความทุกข์ยากลำบากได้

3. การพัฒนาความเป็นชุมชนในครอบครัว

สมาชิกในครอบครัวจะต้องร่วมกันสร้างความเป็น “ชุมชน” ให้เกิดขึ้นในครอบครัว ลักษณะความเป็น “ชุมชน” ได้แก่ การมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีความเอื้ออาทรผูกพัน และให้กำลังใจกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการเชื่อมโยงติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ ความเป็นชุมชนหรือเป็นกลุ่มก้อนจะทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงและมีความพร้อมที่จะเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่างๆ ได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง

จากที่ได้ศึกษาดังกล่าวข้างต้นปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็งนั้นต้องอาศัยปัจจัยหลายประการอันเกี่ยวเนื่องถึงศาสตร์ในหลายสาขาวิชา อาทิเช่น ความรู้ด้านนิเวศวิทยาทาง

วัฒนธรรมของชุมชน ด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ปรัชญาและศาสนา จิตวิทยา การเมืองการปกครอง เป็นต้น และต่อไปนี้เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของครอบครัวที่เข้มแข็ง แสดงถึงพลังของกลุ่มที่มีความพร้อมที่จะเผชิญกับวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2540 -2541 ที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี นักทฤษฎีจิตสมควรเป็นแบบอย่างแก่ครอบครัวไทยในยุคศตวรรษที่ 21

ครอบครัวของก้อง มี 4 คน คือ พ่อ แม่ ก้อง และก้อย บ้านของก้องเป็นบ้านสวนอยู่ด้วยกัน 3 คน เพราะพ่อทำงานที่กรุงเทพฯ แม่มีอาชีพเพาะต้นไม้ขาย ทุกวันก้องและก้อยจะช่วยแบ่งเบาภาระของแม่โดยรดน้ำต้นไม้ทุกเช้าเย็น

ทุกวันเสาร์ - อาทิตย์ จะเป็นวันที่ครอบครัวของก้องมีความสุขมากเพราะได้อยู่พร้อมหน้า รับประทานอาหารร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

วันหนึ่ง แม่ได้รับโทรเลข เมื่อเปิดอ่าน สีน้าแม่ไม่ค่อยดีนัก แม่เล่าให้ก้องและก้อยฟังว่า “ที่ทำงานคุณพ่อปิดกิจการ คุณพ่อไม่ได้ทำงานแล้วและจะกลับมาอยู่บ้านวันศุกร์นี้ แม่อยากให้คุณให้กำลังใจคุณพ่อด้วยนะจ๊ะ”

ก้องกล่าวว่า “เราต้องประหยัคกว่าเดิมครับแม่ ผมกับก้อยจะลดค่าขนมลง วันหยุดเราก็จะไปช่วยแม่ขายต้นไม้...สนุกดีด้วย”

ก้อยก็กล่าวเช่นกันว่า “จริงค่ะแม่...ก้อยก็จะได้ช่วยพ่อแม่ไม่ไปเล่นสนุกเหมือนเดิมแล้ว”

เมื่อพ่อกลับมาถึงบ้าน สมาชิกทั้ง 3 คน ได้พูดให้กำลังใจพ่อและช่วยกันทำงานในสิ่งที่ตั้งใจไว้เป็นอย่างดี พ่อก็คิดทำอาชีพใหม่โดยเพาะกล้าไม้ไปขายที่ตลาดทุกวัน แม่ก็ไปขายอาหารที่โรงเรียนของก้องและก้อยโดยมีก้องและก้อยเป็นผู้ช่วยเหลือในการทำงานดังกล่าวอย่างเต็มใจ พ่อกล่าวกับสมาชิกในครอบครัวว่า

“พ่อดีใจที่เราเข้าใจกัน ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว ช่วงแรกๆ อาจจะเหนื่อยมากหน่อย แต่ต่อไปเราคงจะปรับตัวได้”

แม่กล่าวเสริมว่า “อีกเรื่องหนึ่ง...ที่เราต้องนึกถึงในช่วงนี้ ลูกรู้ไหมจ๊ะว่าเรื่องอะไร”

ก้องกล่าวตอบว่า “ต้องประหยัคครับแม่”

ก้อยกล่าวตอบเช่นกันว่า “ช่วยกันทำงานค่ะ”

ก้องกล่าว “ประหยัคน้ำ ประหยัคไฟ ประหยัคทุกอย่างครับ”

พ่อกล่าวในตอนท้ายว่า “ลูกต้อง พ่อขอใจที่ลูกๆ เข้าใจ และรู้ว่าต้องทำได้อย่างไร เมื่อครอบครัวเราต้องพบความเปลี่ยนแปลงกะทันหันเช่นนี้”

ครอบครัวของก็องสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขเพราะสมาชิกทุกคนในครอบครัวเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลง มีการวางแผน โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ให้กำลังใจกันและกัน มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักประหยัดและอดออม เห็นคุณค่าของการประกอบอาชีพสุจริตทุกคนภาคภูมิใจที่มีส่วนในการแก้ปัญหาของครอบครัว (กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, 2542, อ้างถึงใน ประธาน สุรกิจบวร, 2547, หน้า 3)

และจากการศึกษาของ สัณญา สัณญาวิวัฒน์ (2544, หน้า 101) เกี่ยวกับปัจจัยความมั่นคงของครอบครัว : บทสังเคราะห์ พบว่า

ครอบครัวที่มั่นคงและมีความสุขดีมีสุขในการดำเนินชีวิตมีปัจจัยหลายประการที่จะทำให้ครอบครัวมั่นคงและมีความสุขได้ยิ่งขึ้น ปัจจัยเหตุมากก็ยิ่งปฏิบัติยาก เพราะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ครบถ้วน และต่อเนื่องไปยาวนาน แต่อาจจัดหมวดหมู่ได้ 3 เหตุ คือ

1. ปัจจัยก่อนสมรส ต้องเลือกคู่ที่มีความเสมอกันและมีความรักกัน(ฉันท์)
2. เมื่อสมรสกันแล้ว ต้องมีการปรับตัวเข้าหากันทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่กัน อดทน

ซื่อสัตย์ต่อกัน

3. ปัจจัยแกน คือ ความเข้าใจชีวิตสมรสให้ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) และการยึดความสุขชนิดที่ไม่ต้องพึ่งพากันเป็นหลัก(นิรามิสสุข) เช่น ความสุขจากการทำดีทั้งหลาย ความสุขจากการใช้ปัญญา-ความสุขจากผลงานที่ทำ (สัณญา สัณญาวิวัฒน์, 2544, หน้า 101)

สังคมและชุมชนที่เข้มแข็ง

สังคมและชุมชนลักษณะอย่างไรที่จะเรียกว่ามีความเข้มแข็ง ยังไม่มีคำจำกัดความหรือขอบเขตที่แน่นอนตายตัวว่าน่าจะมีองค์ประกอบอะไรบ้าง อย่างไรก็ตาม สังคมและชุมชนที่เรียกว่าเข้มแข็งน่าจะเป็นสังคมและชุมชนที่น่าอยู่ ชาวชุมชนอยู่อาศัยอย่างมีความสุข คนส่วนใหญ่น่าจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากจะมีคนตกทุกข์ได้ยากอยู่บ้าง ชาวชุมชนเชื่อว่านี่จำเป็นต้องให้การช่วยเหลือเกื้อกูล ดูแลกันได้ ดังนั้นหากจะกล่าวถึงลักษณะดีๆ ทุกประการที่สังคมพึงมี ย่อมไม่มีข้อใดผิดไปอย่างแน่นอน องค์ประกอบที่จะทำให้ชุมชนและสังคมนั้นเข้มแข็ง เช่น

เป็นชุมชนและสังคมที่มีระเบียบวินัย ซึ่งชาวชุมชนแสดงออกโดยการรักษากฎจราจร รักษาระเบียบบนทางเท้า รักษาระเบียบในการรับบริการต่างๆ รวมไปถึง เคารพในสิทธิของผู้อื่นและกฎเกณฑ์ของสังคม ชุมชนและองค์กร ฯลฯ

เป็นชุมชนที่ไม่ปล่อยให้ผู้มีพฤติกรรมชอบหรือเอาเปรียบสังคม แสดงออกโดยการเป็นคนซื่อตรง ซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน หรือประโยชน์ของพวกเขา

เป็นชุมชนที่ไม่มีอาชญากรรมหรือการใช้ความรุนแรงปรากฏให้เห็น โดยชาวชุมชนรักสงบ ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่ก่อความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ผู้อื่น ฯลฯ

เป็นชุมชนที่รักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เห็นคุณค่าในธรรมชาติและทรัพยากรที่ธรรมชาติสร้างให้บางชนิดบางอย่าง แสดงออกโดยการประหยัดการใช้ยาสั่งของทุกอย่างที่เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ หรือลดเว้นการกระทำที่ทำลายสภาพแวดล้อม

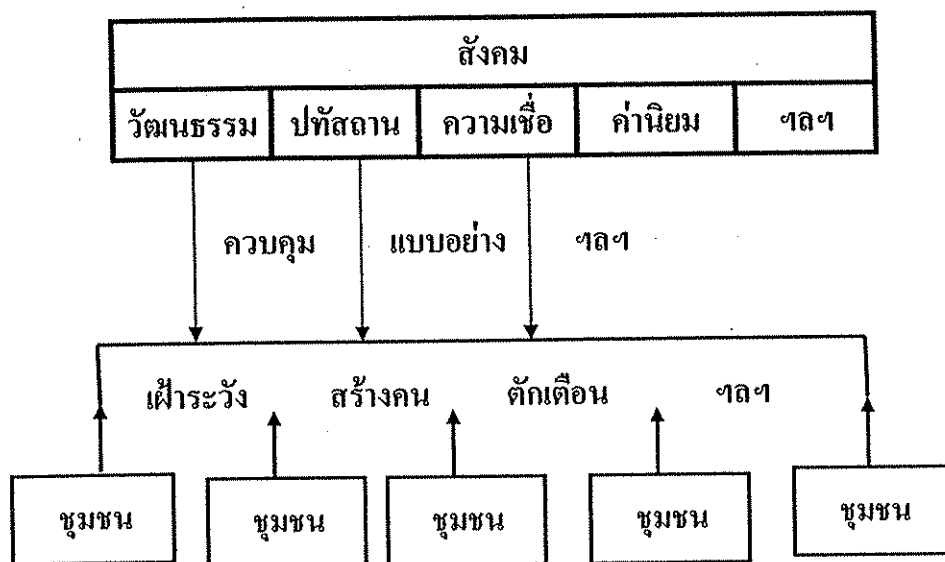
เป็นชุมชนที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ยึดมั่นในคุณธรรมความดีถ่ายทอดปลูกฝังสิ่งต่างๆ ดังกล่าวจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน การรับวัฒนธรรมจากสังคมอื่นๆ มีการคัดสรรเฉพาะสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมและชุมชนของตน

เป็นสังคมที่ไม่ยึดวัตถุเป็นสรณะ ไม่เห็นแก่วัตถุสิ่งของ รวมไปถึงเงินทองหรือลาภยศมีค่าเหนือชีวิตจิตใจ จนสามารถกระทำทุกอย่างเพื่อให้ได้สิ่งเหล่านั้นมา บุคคลสามารถแสดงออกโดยการใช้ชีวิตเรียบง่าย สมถะ พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ หรือพอใจในฐานะของตนเอง หรือไม่ตัดสินคนโดยดูจากฐานะ ชนชั้น หรือยศถาบรรดาศักดิ์

เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับจิตใจของคน ยกย่องคนที่จิตใจดี รวมไปถึงการพยายามพัฒนาจิตใจของคนให้มีจิตใจที่ดี มีคุณธรรม มีเมตตาธรรม

เป็นสังคมที่เห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ไม่ว่ายากจน พิกัด หรือแม้แต่ผู้ประพฤติดี แสดงออกโดยการให้โอกาสแก่เพื่อนมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน โดยการพยายามสนองความต้องการของกลุ่มคนดังกล่าว เช่นเดียวกับกลุ่มที่มีโอกาสกลุ่มอื่นๆ

ดังนั้น การจะมีสังคมที่ดี ชุมชนไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ จะต้องควบคุม ไม่ให้สังคมมีการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เหมาะสม เช่น ปฏิเสธหรือต่อต้านผู้นำที่เลว เผอเรววังการนำวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสมมาใช้ในสังคม ซึ่งเนบอกล่าวกลุ่มหรือชุมชนย่อยที่อาจทำให้เกิดปทัสถานทางสังคมใหม่ที่ไม่เหมาะสม ฯลฯ ชุมชนที่ร่วมกันดูแลสังคม จะเกิดสังคมที่ดี สังคมที่ดีส่งผลให้คนในสังคมปฏิบัติสิ่งที่ดีเช่นกัน ดังแสดงในแผนภาพที่ 4.3

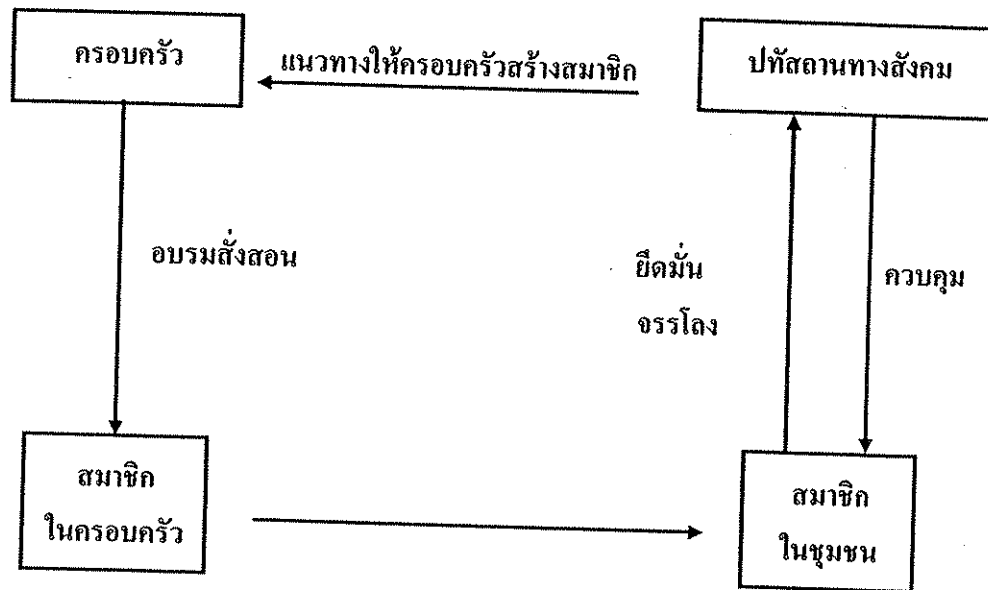
แผนภาพที่ 4.3 ความสัมพันธ์ของชุมชนและสังคม
ที่มา (ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2545, หน้า 85)

ครอบครัวกับชุมชน

ชุมชนแต่ละชุมชนประกอบด้วยส่วนย่อยๆคือครอบครัว ชุมชนใหญ่หมายถึงมีครอบครัวมากมาอยู่รวมกัน ชุมชนเล็กจำนวนครอบครัวจะลดลงมา ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีสมาชิกที่เป็นชาวชุมชนเดียวกันอาศัยอยู่ ครอบครัวที่มีความมั่นคง สมาชิกช่วงวัย ต่างๆทำหน้าที่ของตนเองอย่างดี ผู้ใหญ่ทำหน้าที่ดูแลให้ครอบครัวมีความปลอดภัย มีกินมีใช้ อบรมสั่งสอนลูกหลานให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี เป็นแบบอย่างให้สมาชิกรุ่นเยาว์ประพฤติตาม สมาชิกทุกคนยอมอยู่กันอย่างมีความสุข เป็นคนดีของชุมชน ชุมชนที่มีครอบครัวดีมากเท่าใด ชุมชนนั้นก็ยิ่งมีคุณภาพมากขึ้นเท่านั้น

ในทางกลับกัน วัฒนธรรมความเชื่อ ปทัสถานทางสังคม วิธีคิดที่ชาวชุมชนประพฤติปฏิบัติตกทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ หากเป็นสิ่งที่ดี เช่น มีศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติ เชื่อนั่นในความซื่อสัตย์ ต่อต้านการคดโกงและสิ่งแฉ้วลัทธิสิ่งเลวร้ายทั้งปวง สมาชิกในชุมชนย่อมมีแนวโน้มจะมีพฤติกรรมไปตามวัฒนธรรมที่ชุมชนสั่งสมมา หากมีผู้ใดประพฤติผิดนอกกรอบนอกทางย่อมถูกชุมชนตำหนิหรือต่อต้านขับไล่

ครอบครัวและชุมชนจึงมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อกันอย่างลึกซึ้งในการที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนมีคุณภาพแบบใดหรือมีพฤติกรรมเช่นไร ดังแสดงในแผนภาพที่ 4.4

แผนภาพที่ 4.4 ความสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชน

ที่มา (ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2545, หน้า 86)

ครอบครัวกับชุมชนและสังคม

จากความสัมพันธ์ของชุมชนและสังคม และครอบครัวกับชุมชน ชี้ให้เห็นว่า สังคมที่เข้มแข็งมาจากชุมชนที่เข้มแข็ง และชุมชนที่เข้มแข็งเกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนมีกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมที่เข้มแข็ง ได้รับการปลูกฝังให้มีความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ คุณธรรมที่ถูกต้องเหมาะสม มีลักษณะชุมชนนิยม มีบรรทัดฐานที่ใช้ร่วมกันในชุมชนที่เหมาะสมดีงาม ซึ่งแหล่งที่จะปลูกฝังกระบวนการดังกล่าวที่สำคัญที่สุดคือ ครอบครัว เมื่อมีสมาชิกที่ดีของครอบครัวที่พร้อมจะพัฒนาชุมชน ได้รับการ “สนับสนุนให้คนเข้าร่วมเป็นสมาชิกของชุมชน ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือหลายชุมชนที่เหมาะสมกับคน(องค์กร สมาคม สถาบัน กลุ่ม ชมรม หรือแม้แต่สถานประกอบการ บริษัทฯฯ) หากชุมชนเล็กๆ มากมายและมีความหลากหลายเหล่านั้น มีสมาชิกที่ดี มีคุณภาพ (ซึ่งถูกปลูกฝังมาจากครอบครัว) มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งและแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน ย่อมก่อประโยชน์ต่อสังคมเป็นอันมาก และย่อมเป็นผลดีต่อสมาชิกของชุมชนนั้นๆ ทั้ง

ทางด้านร่างกายและจิตใจ” (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544 : 25, อ้างถึงใน ัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2545, หน้า 85 – 86)

บทสรุป

ดูเหมือนว่าค่านิยมของคำว่าครอบครัวและชุมชนได้เกิดการผิดเพี้ยนไปอย่างมากในสังคมสมัยใหม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ผูกพันทางใจสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติยอมรับในกฎเกณฑ์ร่วมกันเหล่านี้เป็นต้น (ดังรายละเอียดในบทที่ 1.) ได้เถื่อนลงไป ซึ่งมีผลต่อบทบาทหน้าที่และลักษณะสำคัญๆที่ดำรงของครอบครัวและชุมชนที่ต้องค่อยไปเช่นกัน เหล่านี้เป็นผลจากการพลวัตและการพัฒนาการของครอบครัวและชุมชนไทยที่มุ่งพัฒนาแบบก้าวกระโดด ผ่านการสั่งสมแบบไร้ระเบียบและพยายามหาทางจัดระเบียบอยู่ตลอดเวลา (ดังรายละเอียดในบทที่ 2.)

ฉะนั้นการจะกำหนดถึงสาเหตุปัจจัยต่างๆที่มีส่วนส่งเสริมให้ครอบครัวไทยและชุมชนไทยล่มสลายหรือเข้มแข็งได้นั้น ผู้อ่านสามารถศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติมได้ทั้งในบทที่ 3 ว่าด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทยและในบทที่ 4 นี้ไปพร้อมๆกัน เนื่องจากแนวคิดทฤษฎีต่างๆล้วนแต่มุ่งสำรวจตรวจตราเกี่ยวกับภาวะการคงอยู่และภาวะการล่มสลายของระบบต่างๆในโครงสร้างของสถาบันครอบครัวและชุมชนของไทย ในทุกแง่มุมอยู่แล้ว ในขณะที่บทที่ 4 ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอถึงเหตุปัจจัยที่ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็งหรือล่มสลายที่ชัดเจนมากขึ้น หลากหลายมากขึ้นทั้งนี้เพื่อเป็นการนำทางๆความคิดให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักขบคิดเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวมากขึ้น เช่น ปัจจัยของความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนไทยอยู่ที่การต้องพัฒนาคน พัฒนาสิ่งรอบด้านอย่างมีองค์รวมทั้งในแง่องค์ความรู้ บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นต้น

บทที่ 5

ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย

ในบทนี้ได้นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย ด้วยเล็งเห็นความหมายและความสำคัญของภูมิปัญญาไทยว่ามีบทบาทสำคัญมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์ชาติไทยและการดำรงอยู่อย่างไทยทั้งในระดับชาวบ้านและชาวเมือง และด้วยความสำคัญของภูมิปัญญาดังกล่าวจึงได้แยกทำการศึกษาเป็นหัวข้อเฉพาะออกจากเรื่องแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย(ดังปรากฏในบทที่ 3) ทั้งนี้เพื่อทำการศึกษาได้ละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดภาวะการล่มสลายของครอบครัวและชุมชนไทย เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่พึ่งตนเองได้อย่างรอบด้านของชีวิต ซึ่งถือว่าสัมพันธ์กับบทก่อนหน้านี้อย่างมาก ทำให้ผู้ศึกษามีความคิดแตกฉานและกระฉับกระเฉงเกี่ยวกับมิติต่างๆทางวัฒนธรรม อันมีส่วนกำหนดทิศทางการครอบครัวและชุมชนไทย หลายสิบปีที่ผ่านมามีผลของการที่คนไทยมองข้ามความหมายคุณค่าในภูมิปัญญาของตัวเองและนิ่งดูดายปล่อยให้ภูมิปัญญาตะวันตกครอบงำภูมิปัญญาไทยอยู่ฝ่ายเดียวผลคือวิกฤตการณ์รอบด้านแต่ ณ วันนี้นับว่าทบทวนภูมิปัญญาไทยได้รับการเหลียวแลและยกระดับคุณค่าอีกครั้งเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาตินับเป็นภูมิคุ้มกันและเครื่องกำหนดชะตากรรมครั้งสำคัญสำหรับคนไทยทุกคน โดยในบทนี้ได้นำเสนอองค์ความรู้ทั้งในวิถีโลกและวิถีธรรมดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom)

คำว่าภูมิปัญญา (Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ล้วนเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่หล่อหลอมให้เกิดการดำรงอยู่ของชนชาตินั้นๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาชาติ (Nation Wisdom.) ในที่สุด และจากการที่ได้ศึกษาพบว่ามิใช่ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญนักวิชาการหลายฝ่ายได้นำเสนอ ความหมายของคำเหล่านี้ได้อย่างครอบคลุมชัดเจนดังนี้

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) มาจากคำว่า “ภูมิ” และคำว่า “ปัญญา” “ภูมิ” คือ แผ่นดินถิ่นที่อยู่ “ปัญญา” คือความรู้และปรีชาญาณ ฉะนั้นคำว่า “ภูมิปัญญา” คือ ความรู้และปรีชาญาณอันเป็นมรดกของแผ่นดิน

กฤษฎา วงษาสันต์ และคณะ (2542, หน้า 254, 258 -259) ให้ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษ ว่า Wisdom. ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหามนุษย์

ภูมิปัญญาเปรียบเสมือนแผนแม่บทในการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นระเบียบปฏิบัติของสังคมเป็นเรื่องที่สั่งสมมาแต่อดีต เป็นการจักระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี การทำมาหากิน พิธีกรรมต่างๆ เกิดเป็นความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ดังกล่าว เป้าหมายคือความสงบทั้งระดับบุคคลและชุมชนหมู่บ้าน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 11 – 17) ได้รวบรวมความหมายของคำว่าภูมิปัญญาไว้ อาทิ ภูมิปัญญา คือ ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอย ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระต๊ามมาแช่น้ำ ดมให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่า ภูมิปัญญาทั้งสิ้น

นอกจากนี้ยังมีท่านอดีตเลขาธิการคณะ กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ท่านได้ให้ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาไว้ที่น่าสนใจว่า มันคือพลังและศักยภาพของประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นพลังและศักยภาพที่ถูกพัฒนาฝังลึกในระดับสามัญชน และกำลังอยู่ในชุมข่าทางปัญญาทุกหนแห่งในพื้นที่ภูมิประเทศไทย....ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่างๆมีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างระหว่างท้องถิ่น การสร้างภูมิปัญญาของสังคมไทยจึงมีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคสามารถแบ่งเป็นส่วนย่อยระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้านส่วนของรายละเอียดต่างๆ อาจจะมีการแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่โดยภาพรวมของพื้นความรู้ ความสามารถในสังคมไทยนั้นหลายเรื่องที่สามารถพิจารณา รวมกันได้ในระดับประเทศ

จากความหมายต่างๆดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึงองค์ความรู้รอบด้านที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ในด้านการทำกิน ประสบการณ์ในการปรับตัวของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นความหมายคุณค่าทั้งในด้านนามธรรมและรูปธรรม ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นพลังศักยภาพของกลุ่มคนที่มีการจัดระเบียบร่วมกัน

พุทธปัญญา ภูมิปัญญาเพื่อสร้างรากฐานแห่งปัญญาให้กับคนไทย

“ปัญญาคือ บ่อเกิดแห่งทรัพย์” เป็นคำกล่าวที่กระชับชัดเจนมีนัยแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญารอบด้าน แสดงถึงว่า หากผู้ใดมีสติและปัญญา ผู้นั้นย่อมห่างไกลจากปัญหาหรือความทุกข์ทั้งปวง โดยเฉพาะสังคมสมัยใหม่ การแผ่ขยายวัฒนธรรมที่หลากหลายและไร้ทิศทาง ปัญญาย่อมเป็นสิ่งล้ำค่าเพราะมองว่าปัญญาเป็นช่องทางแห่งความมั่งคั่งและได้ครอบครองวัตถุ แต่ดูเหมือนวัฒนธรรมทางวัตถุเป็นเพียงสิ่งหลอกล่อให้เราจมมุดตกอยู่ในความคิดที่หวาดระแวงกัน จึงดิ้นรน การเลื่อนล้ำในโอกาสที่จะได้มีวัตถุไม่เท่ากันเหล่านี้เป็นต้น

หากพิจารณาให้ดี พบว่า ในอดีตกับปัจจุบันมีความเหมือนกันตรงเห็นคุณค่าแห่งปัญญาในตัวบุคคล อันเป็นหนทางแห่งการอยู่รอด แต่ที่ต่างกันตรงในอดีต สังคมไทยโบราณกลับสร้างรากฐานแห่งปัญญาที่อิงศาสนาโดยเฉพาะ หลักคำสอนพระพุทธเจ้า ชาวไทยต้องได้รับการบวชเรียนเปลี่ยนจากคนดิบ (ยังไม่ได้รับการขัดเกลาทางธรรม) ให้เป็นคนสุก(ภายหลังได้รับการขัดเกลาทางหลักธรรมคำสอนแล้ว) และค่านิยมที่เห็นชัดเจนคือ ชาวไทยคิดจะออกเรือนมีศรีภรรยา จำเป็นต้องผ่านการบวชเรียน จึงจะมีคุณสมบัติของการเป็นพ่อเรือนหรือผู้นำครอบครัวที่ดี แม้แต่หญิงไทย เด็กเล็ก คนชรา ไปจนถึงชนชั้นสูงต่างยกย่องเชิดชู หลักคำสอนทางศาสนามีห้องพระประจำบ้าน มีหอไตร (ที่เก็บพระไตรปิฎกหลักคำสอนพระพุทธเจ้า) ไว้เป็นของสูงที่ทุกผู้ทุกนามหมั่นเพียรจดจำประเทืองปัญญา

ระดับสามัญชนยึดหลักศีล 5 ข้อ ระดับพระภิกษุยึดศีล 227 ข้อ ไปจนระดับพระมหากษัตริย์(เจ้าแห่งจอมทัพไทย) พระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรยึดหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม อันถือเป็นหลักธรรมอันยิ่งใหญ่ เพื่อการปกครองอนาประชาราษฎร์อย่างเที่ยงธรรม สร้างความสงบสุขต่อส่วนรวมมาแต่อดีตกาล

แต่ปัจจุบันสังคมเห็นคุณค่าของปัญญาแต่เป็นเพียงการสร้างปัญญาที่ผิวเผินเป็นปัญญาที่อิงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี โดยไม่เกี่ยวข้องพุทธปรัชญา เป็นการมองว่า ผู้มีปัญญาคือผู้รู้จักใช้ปัญญาเป็นเครื่องทำมาหากินเพียงอย่างเดียว ความทุกข์จึงเกิดจากคิดจะมี จะได้ จะเอาชนะ

ธรรมชาติ พื้นฐานแห่งการเข้าใจกฎธรรมชาติ เข้าใจเพื่อนมนุษย์จึงมีน้อย กลายเป็นว่ามองโลกแห่งความจริงแคบไป เกิดวิถีชีวิตของบุคคล ครอบครัวและชุมชนที่อ่อนแอทางปัญญาติดกับแนววิถีพุทธที่มองหลักแห่งสัจจะหรือความเป็นจริง อิงธรรมชาติ อยู่อย่างพอดีพอเพียง กินอยู่เท่าที่จำเป็น ปัญญาจึงเกิดจากสร้างสุขชนิตนามธรรมขึ้นก่อน แล้วหนทางแห่งรูปธรรมหรือพฤติกรรมประจำวันจะพอเหมาะพอดี เบียดเบียนต่อตัวเองและครอบครัว ชุมชนน้อยลง เมื่อเบียดเบียนกันน้อยความทุกข์ก็น้อยปัญหาก็น้อย

อย่างไรก็ดี ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าว พบว่าบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาที่มีบทบาทชี้แนะแนวทางสร้างรากฐานปัญญาให้กับคน ครอบครัว และชุมชน ยังมีอยู่ ไม่น้อย อาทิเช่น พระราชสีมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ท่านได้กล่าวในงานสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านและศักยภาพชุมชน เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2533 ” ว่า บุคลิกลักษณะของคนที่จะทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้มีความเจริญ ความมั่งคั่งขึ้น มี 4 ตัว คือ เตรียมตัวให้พร้อม ฝึกซ้อมการปฏิบัติธรรม นำปวงชนพัฒนา เป็นที่ปรึกษาาก่อนที่จะมีขบวนการโคราชพัฒนา อาตมาได้ร่วมกับหมู่สงฆ์ร่วมกับองค์กรเอกชนไปในพื้นที่ในรูปแบบของการเตรียมประชาชน เพราะยึดอยู่ในใจว่า การปลูกพืชต้องเตรียมดิน กินต้องเตรียมอาหาร พัฒนาการต้องเตรียมคน เพราะฉะนั้นก็ลงไปสู่พื้นที่ เพื่อจะไปเตรียมประชาชนให้รู้ที่บ้านเมืองเรานั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีการปรับปรุงหรือปรับตนอะไรบ้าง

การเตรียมตัวให้พร้อม ฝึกซ้อมการปฏิบัติธรรม ฝึกซ้อมตัวเองไว้เพื่อที่จะต้องเผชิญกับปัญหา เผชิญกับคำถามทั้งที่ไม่สามารถจะตอบได้และทั้งที่สามารถจะตอบได้ ต้องเตรียมให้พร้อมเอาไว้ ฝึกซ้อมการปฏิบัติธรรมนำปวงชนพัฒนา อาตมาถือว่า คนนั้นต้องนำ สัตว์นั้นต้องสอน ฉะนั้นคนไม่ใช่สัตว์ ไปดื้อนเข้า ออกจากคอกไปสู่ท่าเลท่ามาหากินไม่ได้ ถ้าจะพัฒนาประเทศก็ต้องพัฒนาหมู่บ้าน ถ้าจะพัฒนาหมู่บ้านต้องพัฒนาคน ถ้าจะพัฒนาคนก็ต้องพัฒนาการศึกษา พัฒนานั้นไม่มีใครที่จะไปทำให้ใครได้ ต้องให้ชาวบ้านเค้าทำของตัวเอง

อุดมมนุษย์สัมพันธ์ 4 ได้แก่ สนใจกัน ขอมรับกัน ยกย่องกัน และชื่นชมกัน คำว่าสนใจนั้นไม่ใช่สนใจแต่เรา สนใจคนอื่นด้วย หรือไม่ใช่สนใจแต่คนอื่นสนใจเราด้วย สนใจความผิดของเราด้วย ไม่ใช่สนใจแต่ความผิดของเขาแล้วไม่มองความผิดของเรา ไม่ใช่สนใจแต่ความดีของเราแล้วไม่มองความดีของเขา เป็นต้น

ส่วนพระราชวรานูนี้ : ประยูร ธัมมจิตโต (2540, หน้า 19) กล่าวว่า ในการสร้างความสุขกับการคิด พระพุทธเจ้าเรียกความสุขนี้ว่า “สมาธิ” ความสุขที่ดังกล่าวนี้อาจจิตพิสัย ที่จะต้องมี ต้องพัฒนาสมาธิ ทั้งกับผู้เรียน ผู้สอน ผู้ทำงานทั้งหลาย สมาธิทำให้มีความสุขทำให้เกิดปัญญา โดยการสร้างสมาธิอันนำไปสู่ความสุขและปัญญาควรเกิดจากสิ่งทำท่าย เช่น การได้ทำงานที่ตน

สนใจ มีความถนัด ฉะนั้นสมาธิ คือ คิดเรื่องเดียว สมาธิต้องอยู่กับปัจจุบัน คือ มีสติ ตาเห็น ฟังได้ ยืน ยกตัวอย่าง เด็กที่เรียนในห้องเรียนมีปัญหาอยู่สองเรื่อง หนึ่งคือ เป็นคนที่เรียนเก่งแต่ใจลอย เราสอนแต่ไม่ได้ยิน พวกนี้ขาดสติ แต่มีสมาธิมาก ถ้าฝึกสติให้เขาจะเรียนเก่ง

นอกเหนือจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาไทยในอันสร้างคนและสร้างชาติแล้ว ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หลายสาขาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อวางรากฐานแห่งปัญญาให้กับคนไทย เช่น ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการกิน ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคภัยต่างๆ ภูมิปัญญาด้านนันทนาการ ภูมิปัญญาด้านการเลี้ยงดูและการขัดเกลา ภูมิปัญญาด้านการปกครอง เป็นต้น

โดยภูมิปัญญาเหล่านี้มีที่มาจากที่เดียวกัน คือ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับสิ่งเหนือธรรมชาติก่อน โดยระยะแรกมนุษย์ เคารพนับถือภูตผี จิตวิญญาณ ต่อมาหันมาเคารพเทพเจ้าหลายองค์ สู่การเคารพเทพเจ้าองค์เดียว

จากพัฒนาการเกี่ยวกับความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะในสังคมไทยมีผลต่อการเกิดแนวคิดหลัก คือการเกิดระบบความสัมพันธ์ 3 ด้าน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้ในอดีต บุคลิกภาพของคนไทยมีอุปนิสัยรักความสงบเรียบง่าย ฟังพาวินิจฉัยและแรงงานร่วมกันมีปัญหาในครอบครัว ชุมชน ก็ปรึกษาหารือกันให้ช่วยช่วยเหลือกัน การช่วยกันคิดช่วยกันแก้ไขจัดเป็น “ระบบปัญญาอุปถัมภ์” ได้อย่างหนึ่งหรือแม้แต่การแก้ไขปัญหามูลฐานด้านการทำกิน ก็พยายามเข้าใจระบบกลไกของธรรมชาติ แวดล้อม และอยู่กินอย่างพอเพียงไม่ละโมภโลภมาก เช่น บรรดาทุ่งหอยปูปลาในแม่น้ำในอดีต ครอบครัวชุมชนจัดเป็นหน่วยเดียวกัน มีจิตสำนึกร่วมกัน ทำให้มีกินมีใช้ตลอด ทั้งปีไม่ขาดแคลน เพราะเขามีทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อการยังชีพ ไม่คิดเพื่อแข่งขันหารายได้อย่างเอาเป็นเอาตาย ปลาตัวเล็กจับได้มาก็ปล่อยให้โตเต็มที่เสียก่อน เป็นการให้โอกาสธรรมชาติได้ทำหน้าที่ของมันอย่างเต็มที่ แต่ปัจจุบัน ใช้ไฟฟ้าช็อตปลา ระเบิดปลา ใช้เครื่องจักรในการเอาประโยชน์ธรรมชาติคราวละมากๆ ธรรมชาติไม่สามารถฟื้นตัวได้ทัน เกิดปัญหาขาดแคลนทรัพยากร ปัญหาคนกับคน ปัญหาคนกับธรรมชาติ และปัญหาคนกับความศรัทธาในสิ่งเหนือธรรมชาติ

เหล่านี้จะเห็นได้ว่า ทั้งพุทธศาสนาหรือแม้แต่ทุกศาสนา รวมถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ล้วนมุ่งจัดสมดุลให้กับมนุษย์ ทั้งในด้านนามธรรมกับรูปธรรม หล่อหลอมให้มองสภาพการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ และไม่ขัดแย้งกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ หลักคำสอนทางศาสนา และภูมิปัญญาชาวบ้านอาจรวมเรียกว่า ภูมิปัญญาวิถีพุทธ นั้นมุ่งให้คนสร้างปัญญา และใช้ปัญญาให้เป็นให้มี ประสิทธิภาพประสิทธิผลทั้งในโลกนี้และโลกหน้าได้เป็นอย่างดี

ภูมิปัญญาที่มีต่อเสถียรภาพของครอบครัวและชุมชนไทย

จากที่ได้ทราบกันไปบ้างแล้วว่าภูมิปัญญามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคนอย่างยิ่ง โดยเฉพาะมุ่งปูพื้นฐานด้านสมาธิ สติ และปัญญาให้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน เกิดลักษณะที่เรียกว่า “งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข” โดยไม่แยกคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เคารพในผีบรรพชน ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ย่า ผีตาผียาย ผีป่า ผีเขา พระแม่คงคา พระแม่โกลศพ พระแม่ธรณี เป็นต้น เหล่านี้เป็นรากเหง้าพื้นเพที่แสดงถึงความเชื่อความศรัทธาของกลุ่มร่วมกันบุคคลและส่วนรวมอยู่ได้อย่างยั่งยืน แสดงถึงการอยู่อย่างเคารพและให้เกียรติต่อธรรมชาติ เพราะมองว่าถ้าธรรมชาติอยู่ได้คนก็อยู่ได้ แต่ถ้าธรรมชาติเสียสมดุลไปคนก็อยู่ไม่ได้เหมือนกัน เป็นเหตุและผลที่ดีและมีนัยสำคัญอย่างมากต่อการดำรงชีพ และการดำรงชาติ ซึ่งมีหลักการที่สอดคล้อง และสนับสนุน แนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงตรัสอยู่บ่อยครั้งว่า “การทำให้บุคคลอยู่ได้ ไม่สามารถรับประกันได้ว่าส่วนรวมจะอยู่ได้ แต่หากทำให้ส่วนรวมหรือกลุ่มต่างๆ อยู่ได้ดีย่อมทำให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้ดีเช่นกัน เหตุเพราะบุคคลคือผู้ที่ต้องอยู่อาศัยกับส่วนรวมกับกลุ่ม”

นอกจากนี้ภูมิปัญยายังเป็นที่มาของคำว่าพอเพียงอันนำไปสู่ความหมายที่ยิ่งใหญ่

4 ประการ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ในงานสัมมนาทางวิชาการว่าด้วยเรื่อง “มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ไว้ดังนี้ ภูมิปัญญาอันนำไปสู่ความพอเพียง “เศรษฐกิจพอเพียง” คือการจัดการตั้งแต่ระดับครอบครัว เป็นเรื่องของวิถีชีวิต ไม่ใช่เทคนิค แต่มีความหมายกว้างไม่ใช่แค่เรื่องไร่นาเท่านั้น มีความหมายกว้างขวาง 4 ประการอันได้แก่

1. ความพอเพียง หรือเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิด “อุดมการณ์”
2. ความพอเพียง หรือเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิด “โลกทัศน์”
3. ความพอเพียง หรือเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิด “ความสัมพันธ์ทางสังคม”
4. ความพอเพียง หรือเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิด “ค่านิยม”

ทั้ง 4 ประการข้างต้น คือ การเกิดอุดมการณ์ – โลกทัศน์ – ความสัมพันธ์ทางสังคม – และค่านิยมทั้งหมดนี้ อาจเกิดเป็นผลิตรกรรมาทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ได้ ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ถือเป็นเศรษฐกิจพอเพียง คำว่าเศรษฐกิจพอเพียง ตัวมันเองคือ วัฒนธรรม ไม่ใช่เรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้นและต่อไปนี้ คือ ตัวอย่างของการสร้างครอบครัวและชุมชนที่มีความพอเพียง อันก่อให้เกิด 4 ประการที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

กรณีศึกษา : กลุ่มสัจจะ บ้านน้ำขาว ต.น้ำขาว อ.จะนะ จ.สงขลา แนวความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นเนื่องจาก ชาวบ้านทุกคนรู้สึกว่าการนำเงินไปฝากกับธนาคารเป็นการเอาเปรียบประชาชน เพราะเป็นการเอาเงินคนจนไปให้คนรวยกู้ยืมเงินไปลงทุนกิจการใหญ่โต ที่เอาเปรียบประชาชนอีกทอดหนึ่ง จึงเกิดแนวคิดที่จะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์สัจจะภายในหมู่บ้าน กำหนดให้หุ้นละ 10 บาท จะยากดีมีจนก็ลงทุนได้ แต่คนหนึ่งต้องมีหุ้นไม่เกิน 100 หุ้น คือไม่เกิน 1,000 บาท เพราะการให้เป็นเจ้าของหุ้นเกินกว่านี้ อาจเป็นการใช้สิทธิที่เอาเปรียบคนอื่นได้

กลุ่มสัจจะนิยมนี้นี้เป็นความมั่นคงของชีวิตร่วมกัน เกิดการขยายจำนวนคนเข้าไปร่วมหุ้นมากขึ้น ต่างจากกลุ่มทุนนิยมคิดแต่กำไรขาดทุน คนไม่ได้เข้าไปร่วมและมักเน้นเงิน พอเงินบาทลอยตัว เข้ามาเงินหายไปได้ครึ่งกระเป๋ “กลุ่มทุนนิยมมองกำไร – ขาดทุน ว่าเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์”

ขณะที่เงินออมทรัพย์ของกลุ่มสัจจะจะสามารถนำเงินไปช่วยงานศพชาวบ้านปีละไม่เกิน 4 ครั้ง แสดงถึงการคิดที่เป็นระบบคำนึงถึงหน้าตาระหว่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างกัน เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกัน เอื้อเพื่อแผ่แผ่ธรรมชาติ ชาวบ้านมีเงื่อนไขต่อกันว่าจะไม่รับบุคคลอื่นหรือบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นสมาชิก ยกเว้นเป็นสมาชิกอันเกิดจากการแต่งงาน เหตุผลเพื่อเป็นหลักประกันการกู้ยืมว่าจะได้รับชดใช้ อุ่นใจต่อกัน นายจ้างมีหลักประกันว่าได้แรงงานใช้ ลูกจ้างได้งานทำเป็นเชิงอุปถัมภ์ที่ไม่เอาเปรียบกันเกินไป เห็นได้ชัด เช่น กรณีคนรับจ้างส่งถ่านนำถ่านเป็นมัดๆมากองไว้ นายจ้างไม่ต้องตรวจเพราะเชื่อใจกัน ข้อคิดที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ได้ร่วมกันคือ

ที่ใดถ้าทำงานเกิดความเหลื่อมล้ำ มักไปไม่รอด กิจกรรมเน้นผู้นำสูง งานมักไม่เจริญก้าวหน้า เพราะจะมีบางกลุ่มเท่านั้นที่ร่วมกิจกรรม เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เรื่องการนำไม่ว่าจะทั้งหน่วยงานราชการ หรือ NGO แต่ต้องร่วมมืออย่างเท่าเทียมกันสัมพันธ์กันในระนาบเดียวกัน คือช่วยกันจึงจะเกิด อุดมการณ์ โลกทัศน์ ความสัมพันธ์ทางสังคม และค่านิยมที่ถูกต้องเหมาะสม

จะเห็นได้ว่ากรณีตัวอย่างดังกล่าว เกิดจากชาวบ้านเผชิญกับความรู้สึกว่าถูกเอาเปรียบทำให้เกิดการรวมกลุ่มสร้างภูมิปัญญา เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันจากกระแสวัฒนธรรมเมืองที่กระทบต่อสวัสดิภาพของคนในชุมชน เกิดหนทางจัดการในรูปกลุ่มออมทรัพย์สัจจะ มีกติกาที่ต้องทำความเข้าใจและยอมรับร่วมกัน ทำให้คนจนอยู่ได้คนรวยก็อยู่ได้ ไม่รู้สึกว่าตนต่ำต้อย เกิดศักดิ์ศรีความมี

หน้ามีตา ภาคภูมิใจในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการเกิด “เศรษฐกิจพื้นฐาน” หมายถึงการสร้างพื้นฐานด้านเศรษฐกิจทำกินที่คำนึงถึงความสมดุลรอบด้าน เป็นชุมชนที่คนรวยอยู่ได้ คนจนก็อยู่ได้ไม่ใช่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่ทำให้คนรวยเหยียบย่ำคนจน แต่ให้คนรวยแบ่งปันน้ำใจหรือมีระบบการพึ่งพา หันมาเหลียวมองให้ความช่วยเหลือคนจนไปพร้อมๆ กัน คือการมุ่งสร้างรากฐานแห่งปัญญา รากฐานแห่งความมั่นคงทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน โดยต้องทำให้ส่วนรวมอยู่ได้ก่อน และระดับบุคคลจะอยู่ได้เองโดยอัตโนมัติ

ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นรากฐานการเกิดเสถียรภาพทางสังคมและวัฒนธรรมการดำรงอยู่ได้ของครอบครัวชุมชนจนถึงทุกวันนี้

ภูมิปัญญามุ่งทำความเข้าใจในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะพิเศษของภูมิปัญญาโดยทั่วไปคือการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ เราได้จากประวัติศาสตร์อันยาวนานของครอบครัวและชุมชนไทยที่แสดงถึงพลังทางความคิด และพลังแห่งการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ การศึกษาลักษณะพิเศษเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หมู่บ้าน จึงเท่ากับเป็นการศึกษาลักษณะพิเศษของภูมิปัญญาหมู่บ้านนั่นเอง

การคงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านไทยในเวลาที่ยาวนาน จึงไม่ได้หมายถึงการศึกษาหมู่บ้านเฉพาะในช่วงการพัฒนาเท่านั้น ถ้าเราไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ เราอาจจะไม่เห็นความสำคัญของการคงอยู่ และการพยายามคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน และวัฒนธรรมชุมชน ในช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน ชุมชนไทยมีลักษณะ Communal คือเป็นชุมชนที่มีลักษณะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีแรงเกาะเกี่ยวภายในมีมาก่อนเริ่มแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1. ใน พ.ศ. 2504 การคงอยู่ของการทอผ้าก็ดี การใช้แรงงานในครอบครัวก็ดี การพยายามทำอะไรด้วยตนเอง คำข้าว ทอผ้า ไม่ได้เลิกไปหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง แม้ว่าฝรั่งจะรู้สึกละอายใจที่สิ่งเหล่านี้จะเลิกไปหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงก็ตาม การพัฒนาภายหลังอาจดูเหมือนรูปลักษณะภายนอก แต่ในความเป็นจริงสิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านทั้งการเชื่อผีบรรพบุรุษ หรือความเชื่อในระบบครอบครัวและเครือญาติ

สังคมไทยผ่านยุคสังคมศักดินา โดยคงลักษณะความเป็นชุมชนนุพกาลหมู่บ้านเอาไว้ และมีระบบที่ต่อเนื่องกันมา โดยดูจากผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เรามีการช่วยเหลือระดับหมู่บ้านที่ชัดเจนด้านการทำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ยกคันนา ฝัดข้าว ตำข้าว จับปลา ถางป่า ตีเหล็ก ถั่วสั้ว ค้าขาย การทำหัตถกรรม และเกษตรกรรม การปลูกเรือน แต่งงาน งานศพ การไหว้ผี ทำบุญ บวชนาค การป้องกันอันตรายต่างๆ เป็นต้น

(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540, หน้า 23- 25, 57,)

จากภาพรวมที่จัดทัพย์ นาถสุภาได้กล่าวถึงการคงอยู่ของชุมชนภายใต้ภูมิปัญญาด้าน การทำกิน จะเห็นได้ว่า ล้วนแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ครอบครัวและชุมชนไทย จัดเป็นพลังทาง สังคมที่แข็งแกร่ง มีองค์ความรู้ที่กระจุกกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย จึงอาจกล่าวได้ว่าภูมิ ปัญญามีรากฐานของการเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยดูจากมนุษย์มีการเสาะแสวงหา คุณสมบัติพิเศษจากธรรมชาติ แล้วอาศัยการเฝ้าสังเกต ทดลองทำซ้ำๆ บ่อยๆ จนกลายเป็นองค์ ความรู้ ที่นอกจากได้ประโยชน์จากธรรมชาติทั้งโดยตรงและทางอ้อมยังก่อให้เกิด สภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน ดังปรากฏในภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละสาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาสาขาการเกษตรกรรม เกิดการทำกินโดยอาศัยวิถีธรรมชาติ เช่น ผลิตยา ฆ่าแมลงจากใบสะเดา (กลิ่นฉุนของใบสะเดาทำให้แมลงเม่าถึงตายได้) การปลูกไม้ดอกหรือพืชที่ มีกลิ่นฉุนกลิ่นแรงแซมในสวนผัก (เช่น ดอกดาวเรือง ต้นกระเพรา ต้นชะอม เป็นต้น) การผลิต ปุ๋ยอินทรีย์ เหล่านี้ งานก็ได้ผลคนก็แข็งแรงสภาพแวดล้อมไม่เสื่อมโทรม ไม่มีสารเคมีตกค้างใน ดิน น้ำ พืชผักผลไม้ เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาสาขาแพทย์พื้นบ้าน เกิดการคิดค้น ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการแพทย์ แผนโบราณ ตำรายาพื้นบ้าน ในระดับครอบครัว ชุมชนอย่างกว้างขวางลดปัญหาเศรษฐกิจ ครอบครัว ชุมชนได้เป็นอย่างดี ด้วยอุปนิสัยคนไทยที่เป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต เช่น นำส่วน เปลือก ใบ ดอก ผล รากของพืชชนิดต่างๆ มาปรุงแต่งให้เป็นยาอายุวัฒนะ ยาบำรุงสายตา บำรุง ผิว บำรุงหัวใจ บำรุงสมอง ยาแก้แพ้ ยาบรรเทาอาการไข้ เคล็ดขัดยอก วิงเวียนศีรษะ เป็นทั้งยา บำรุงภายในบำรุงภายนอกร่างกาย เป็นยาเสริมความงามประพินโฉม ยารักษาโรคทั้งโดยตรงและ โดยอ้อมได้เป็นอย่างดี

3. ภูมิปัญญาสาขาศิลปหัตถกรรม เกิดการนำวัสดุตามธรรมชาติที่มีอยู่ตามพื้นบ้านมา แปรรูปโดยวิถีธรรมชาติ โดยผ่านกรรมวิธีหรืออาศัยเทคโนโลยีเรียบง่าย หรือเทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น การจักสาน ถักทอ ย้อมผ้า กระบุง กระจ้า หมวกรูปแบบต่างๆ ฯลฯ โดยมีลักษณะเด่น แตกต่างหลากหลายตามสภาพภูมิประเทศว่าพืชพันธุ์ไม้ แบบโคชนิดใดมีขึ้นในชุมชน เช่น ทำ เป็นเสื่อกระจูด และกระเป๋าย่านลิเภาในภาคใต้ เครื่องใช้แกะสลักไม้ในภาคเหนือ ตุ๊กตาชาววัง ในภาคกลาง ทอผ้ามัดหมี่ในภาคอีสาน เป็นต้น นอกจากสร้างความแปลกตาดีต้นลวดลายและการ ใช้วัสดุที่มีหลากหลายต่างกันในแต่ละภาคยังก่อให้เกิดเศรษฐกิจพื้นฐานที่คำนึงถึงความสมดุลรอบ ด้าน ระหว่างกายและจิตใจ สติปัญญา การสร้างรายได้พอยังชีพ เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาสาขาสาสนาและประเพณี ครอบครัวและชุมชนนับว่าเป็นรากฐานหรือพื้นฐานสำคัญยิ่งของการเกิดภูมิปัญญา ฉะนั้นจึงเป็นที่มาของการปรุงแต่ง คุณค่าและสร้างความหมายในชีวิตร่วมกัน ในรูปของการสร้างความเชื่อ ความศรัทธา ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คนไทยจึงให้ความสำคัญกับเรื่องจิตวิญญาณหรือชีวิตหลังความตายตามหลักคำสอนทางศาสนาที่กล่าวว่า เมื่อคนเราตายไปร่างกายดับสูญแต่ ความดีงามที่ทำไว้ก่อนตายไม่ดับสูญ เมื่อร่างกายดับไปแล้วจิตวิญญาณยังคงอยู่ ความเชื่อเหล่านี้จึงเกิดการคิดหาวิธีการในรูปการสั่งสมบุญบารมี การทำทานในรูปการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้มาใช้ในประเพณีพิธีการงานบุญในรูปแบบต่างๆ โดยเป็นวัสดุที่หาง่ายตามธรรมชาติ เช่น ทำกระทงใส่อาหารจากใบตอง, การทอและย้อมผ้าถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาสาขาโภชนาการ เกิดจากคนในชุมชนจำเป็นต้องกินอยู่ จึงเกิดการปรุงแต่งอาหารมีรูปร่างหน้าตา สีกลิ่น ที่ชวนเจริญตา เจริญใจ เจริญอาหารมากมาย อาศัยพื้นฐานจากการเข้าใจธรรมชาติโดยการบอกเล่าต่อกันมา ความเป็นครอบครัวเครือญาติและชุมชนที่คุ้นเคยกันของชาวบ้าน ทำให้รู้และเข้าใจว่าพืชพันธุ์ไม้ดอกไม้ผล ฯลฯ อะไรบ้างทานได้ อะไรทานไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีสรรพคุณทางยาเป็นอย่างดี ดังเช่นที่ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว (2543, หน้า 14 – 15) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่ากรณีที่เป็นอาหารแสดงห้ามกินสำหรับหญิงหลังคลอดบุตร ที่หมอตำแยโบราณกล่าวไว้ ได้แก่ ข้าวเหนียว เพราะกินแล้วชา แengหน่อไม้ แengขี้เหล็ก หัวตาล สัตว์สองเท้า ไข่ กุ้ง ของสดขาว ชื่นกินเข้าไปฝืดบะจิ้นที่ตับ ปวดเสปปวดร้อน ต้องใช้เปลือกฝักมะขามฝนกับน้ำปูนใส ทาเข้าเป็นเย็น ส่วนของที่กินได้ก็มีปลาสด ปลาช่อนเค็ม ผักกาดเค็ม กล้วยเผาเป็นหวีๆ ที่สำคัญคนอยู่ไฟเขาห้ามพูดเรื่องร้อน ถ้ามไม่ได้จะพองขึ้นทันที ใครไปเยี่ยมต้องชมว่าเหมอยู่ไฟดี เก่ง ตัวเหลืองเขียว เป็นต้น

ภูมิปัญญาสามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมเดิม

เนื่องจากธรรมชาติของภูมิปัญญาเกิดจากการสร้างความกลมกลืนกับธรรมชาติ ดังได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้แล้ว เมื่อเกิดวัฒนธรรมใหม่สังคมที่เปิดกว้างมากขึ้น เช่น เกิดการค้าในระบบตลาดเพื่อการแข่งขัน เกิดวัฒนธรรมที่มุ่งภาคอุตสาหกรรมเช่น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น ความเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local Wisdom or Popular Wisdom) ในระยะแรกๆ นับตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) เป็นต้นมา เกิดปัญหาการไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมแบบเมืองได้

การมุ่งพัฒนาแต่เศรษฐกิจเป็นหลักโดยไม่คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมและมีความพยายามสร้างกลไกด้านเศรษฐกิจ เป็นกระแสหลักที่จะขับเคลื่อนสังคมเพียงอย่างเดียว นับได้ว่าเป็นความผิดพลาดในการพัฒนามาโดยตลอด

ศรีศักร วัลลิโภดม, และคนอื่นๆ (2548, หน้า 2) ได้กล่าวไว้ว่า การมองว่าการพัฒนาวัฒนธรรมคือ สร้างเอกลักษณ์ทุกกลุ่มต้องเหมือนกันจนมองว่าวัฒนธรรมไทยคือ คนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ หรือวัฒนธรรมถูกมองเป็นวัตถุเพียงด้านเดียวคิดตัดตอนมองเฉพาะ “ผลผลิต” ที่ขาดออกจากผู้สร้างและถูกนำไปเป็นสินค้าโดยไม่ยั้งคิด

จึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ต้องเปลี่ยนวิธีคิดใหม่และสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ๆ เข้าใจมิติวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจริงเสียก่อน

ในช่วงวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน ประชาชนและผู้นำสังคมที่มีภูมิปัญญาในทุกสาขาอาชีพนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นักวิชาการ นักพัฒนาหลายท่าน อาทิ เช่น นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง คุณไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม นักธุรกิจ ข้าราชการ ตลอดจนผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชนบทต่างเสนอแนวคิดและแนวทางในการพัฒนาชุมชนและสังคมในสาระและรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย โดยเฉพาะบทเรียนของชาวบ้านหรือชุมชนที่อยู่รอดได้ด้วยเศรษฐกิจการผลิตแบบพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มเพื่อสร้างศักยภาพของชุมชน การสร้างกองทุนในรูปแบบต่างๆ การเชื่อมโยง ในรูปของเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เพื่อร่วมมือกันพัฒนาชุมชนหรือสังคม พร้อมทั้งการประสานความร่วมมือกับองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ที่หลากหลายในลักษณะของ “พหุภาคี”

เฉลิม บุรณิศ, และคณะ (2545, หน้า 87 - 88) ได้กล่าวว่า การจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิด การสรุปบทเรียนเกี่ยวกับงานพัฒนาในช่วงที่ผ่านมาซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างพยายามที่จะเสนอแนวทางในการพัฒนาที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยได้มีการสังเคราะห์และสรุปแนวความคิด บทเรียน องค์ความรู้ และกระบวนการพัฒนาชุมชนของบรรดานักวิชาการ นักพัฒนา และผู้นำชุมชน ทั้งหมด ซึ่งผลสรุปที่ปรากฏโดยส่วนใหญ่จะเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาวิกฤตของสังคมไทยเป็นปัญหาเรื่องของโครงสร้างซึ่งวิธีการแก้ปัญหาที่แท้จริงควรเน้นที่โครงสร้างชุมชนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะบทเรียนของชุมชนที่สามารถอยู่รอดและเข้มแข็งอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ พบว่าเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างเข้มแข็งและสามารถยืนหยัดอยู่ได้ เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่สำคัญ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้นในการพัฒนาแนวทางใหม่จึงจำเป็นต้องยึดหลักของชุมชนนิยมที่อาศัยการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนทุกชั้นตอน

นอกจากนี้จากการศึกษากระบวนการพัฒนาชนบทของ พิทยา ว่องกุล (2542, หน้า 135 – 140) พบว่า เกิดขบวนการภาคประชาชนที่มีการรวมกลุ่มองค์กรเพื่อสร้างรากฐานภูมิปัญญาในการพึ่งตนเองมีมากขึ้น โดยโครงสร้างของชุมชน มีลักษณะหลายประการที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงของชุมชน ดังมีองค์ประกอบต่อไปนี้

1. การสร้างทุนในภาคชีวิต พบว่า ชนบทสามารถรวมกลุ่มเพื่อการผลิตในภาคเกษตรแบบครบวงจร โดยมีฐานการผลิตที่สามารถนำผลผลิตกลับมาหมุนเวียนใช้ภายในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เกิดกองทุนหมุนเวียนพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

2. การสร้างทุนทางภูมิปัญญา ที่มีรากฐานมาจากความหลากหลาย ของทรัพยากรทางธรรมชาติ เกิดการผลิต การบริหารจัดการ การแปรรูปที่หลากหลายทั้งด้านการอุปโภคและบริโภค นำไปสู่การสร้างศักยภาพบนภูมิปัญญาที่แข็งแกร่ง

3. การเพิ่มทุนรายได้และลดรายจ่าย จากการที่ชุมชนชนบทมีฐานทรัพยากรทางธรรมชาติ มีฐานเกษตรเกิดภูมิปัญญาหรือหนทางจัดการชีวิตตนเองได้ ความจำเป็นในการใช้จ่ายแทบไม่มี โดยเฉพาะหากอยู่แบบพอเพียง การไม่มีรายจ่ายก็เสมือนเป็นการเพิ่มรายได้ เนื่องจากไม่สูญเสียทุนที่เป็นตัวเงิน เนื่องจากเงินอาจมีความหมายในชีวิตน้อยลง มีอยู่มีกินแล้วไม่ต้องพึ่งเงินมากนัก จำยังแปรรูปผลผลิตออกไปสร้างตัวเงิน

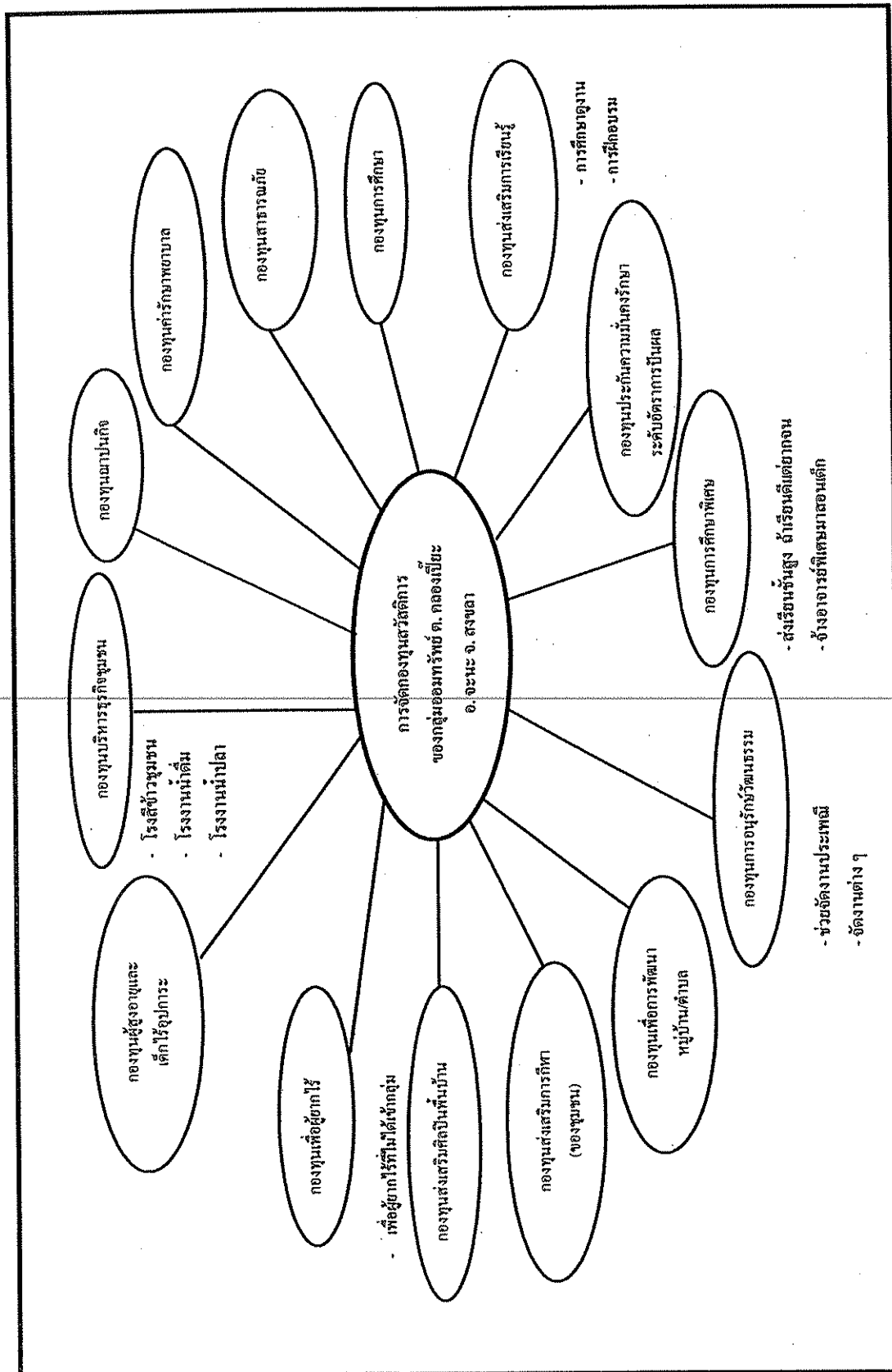
4. การสร้างเศรษฐกิจชุมชน หรือระบบตลาดกลางหมู่บ้าน เป็นเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งพากันแบบพอมีพอกิน ผลผลิตเหลือจึงออกไปขายนอกชุมชน เกิดฐานเศรษฐกิจที่พึ่งพาทางด้านแรงงานในชุมชน การพัฒนาทุนมนุษย์ร่วมกัน

5. เกิดกองทุนหมู่บ้าน ที่มีหลักประกันว่าคนในชุมชนจะได้รับสวัสดิการอย่างเป็นธรรม เป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน เช่นในรูป กลุ่มออมทรัพย์สัจจะ สหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน กองทุนสวัสดิการของชุมชน เป็นต้น

6. ระบบความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน คำนึงถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เกิดความไว้วางใจกัน ช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น

ต่อไปนี้เป็นภาพแสดงการจัดกองทุนสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์ ดังแสดงในแผนภาพ

ที่ 5.1

แผนภาพที่ 5.1 แสดงการจัดการกองทุนสวัสดิการของกลุ่มออมทรัพย์ ต. คลองเปื๋ยะ อ. จะนะ จ. สงขลา ที่มา (เฉลียว นุรักษ์ดี, และคนอื่น ๆ, 2545 หน้า 90)

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาของคนไทยจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้มิใช่ในความหมายของการอนุรักษ์ สืบทอด หรือกล่าวในเชิงนามธรรมเท่านั้น หากแต่เป็นการมุ่งระดมความคิดของทุกคนทุกฝ่ายอย่าง เอาจริงจัง โดยอาศัยแนวคิด หลักการองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตนและภูมิปัญญาสากลจาก ภายนอกมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม ตามหลักวิชาการมีกระบวนการเป็นขั้น เป็นตอน ดังเช่นในแผนภาพที่ปรากฏไปแล้วข้างต้นเป็นการนำหลักการกองทุนมาเป็นหลักในการ พัฒนาด้านต่างๆ เกิดเป็นกองทุนธุรกิจชุมชน กองทุนส่งเสริมการกีฬา (ของชุมชน) กองทุนค่า รักษาพยาบาล ฯลฯ หรือตัวอย่างของการพัฒนาหอพื้นบ้าน ให้มีใบประกอบวิชาชีพ หรือใบ ประกอบโรคศิลป์สามารถประกอบการได้อย่างมีมาตรฐาน เป็นการพัฒนานับศักยภาพ องค์ ความรู้พื้นเพเดิมที่ตนเองมีอยู่โดยวัฒนธรรมหลักของชุมชนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป ในการพึ่งพา ช่วยเหลือกันของทุกคนในชุมชนนั้นอาศัยหลักการวางแผน การบัญชี การตลาด การจัดการ ฯลฯ ที่ใช้ในระบบธุรกิจปัจจุบันมาประกอบการเสริมสร้างภูมิปัญญาที่ตนเองมีอยู่ยิ่งกลับทำให้ วัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้านมีความแข็งแกร่งทรงพลังยืนหยัดได้มั่นคงหลายเท่ามากกว่าที่จะยึดถือ วัฒนธรรมภูมิปัญญาตนเองแบบในอดีตตามลำพัง หรือยึดถือวัฒนธรรมสากลเพียงอย่างเดียว แล้ว ละทิ้งไม่คตินำภูมิปัญญารากเหง้าเดิมของตนเองมาใช้เป็นรากฐานที่แข็งแกร่ง

จึงเป็นโอกาสอันดียิ่งของบุคคล ครอบครัว และชุมชนของชาวไทยที่ได้มีส่วนร่วม พัฒนาวัฒนธรรมภูมิปัญญาของคนไทยให้ก้าวหน้ายกระดับขึ้นมาอีกก้าวหนึ่งโดยเป็นก้าวอย่าง ที่ นานาประเทศก็เคารพในเกียรติศักดิ์ศรีของคนไทยอย่างเป็นสากล ไม่ดูถูกว่า มีแต่วัฒนธรรม ภูมิปัญญาผุ่กร่อน จึงเป็นความท้าทายของครอบครัวไทยที่จะช่วยสร้างภูมิพลัง ภูมิแผ่นดินถาย ความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ อันเป็นที่รักการะของทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ “ภูมิปัญญาสามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมเดิม” ได้เป็นอย่างดี

ประโยชน์ของภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาในเชิงนามธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องของความรู้ ปรัชญาของทุกคนในชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ผ่านการเรียนรู้จากรุ่นบรรพบุรุษหรือคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ ภูมิปัญญาแท้จริงจึงให้ประโยชน์รอบ ด้านเป็นมิติทางวัฒนธรรมที่ลุ่มลึกแฝงด้วยปรัชญาแง่คิด คำคม สามารถพิสูจน์ได้จริง เนื่องจากมี ข้อมูลและอาศัยข้อมูลหรือหลักฐานเชิงประจักษ์ สามารถหักล้างข้อสงสัยได้ทะลุปรุโปร่ง โดย อาศัยการหักล้างตามหลักเหตุและผล เช่น ทำไมต้องใช้กระด้ายไม้ขูดมะพร้าวไม่คิดไปซื้อมะพร้าว ขูดที่เขาขาย ตอบได้ว่าประโยชน์ของการใช้กระด้ายไม้ที่ขูดมะพร้าวมีหลายประการ

ประโยชน์ของกระต่ายไม้ที่ขูดมะพร้าวในด้านนามธรรมได้แก่ 1) เป็นการฝึกสมาธิ ถ้าไม่มีสมาธิมืออาจไปโดนพื้นกระต่ายที่ขูดมะพร้าว เป็นแผลเหวอะหวะได้ 2) เป็นการฝึกความอดทนฝึกให้จิตใจจดจ่ออยู่กับงานฝึกการรู้จักการรอคอยว่าถ้าต้องการหรืออยากได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งต้องเพียรมานะเอาจริงเอาจึงเสียก่อน 3) เป็นการฝึกเรื่องมารยาทมีทำนองที่ดูดีพับเพียบเรียบร้อย โดยเฉพาะในอดีตผู้ชายจะเลือกสาวบ้านใดไปเป็นแม่ศรีเรือน อาจสังเกตดูการนั่งขูดมะพร้าวได้ ถ้าสาวคนนั้นถูกฝึกเรื่องกิริยามารยาทมาดี อบรมสอนสั่งมาดีควรนั่งท่าขาสองข้างไขว่ไปทางเดียวกันไม่ใช่ นั่งคล่อมขาสองข้างแยกกันเพราะดูไม่งามแสดงถึงว่าผู้หญิงคนนั้นอาจไม่ได้ผ่านการอบรมขัดเกลาเรื่องมารยาทผู้ดีมาก็เป็นได้ เป็นต้น

ต่อไปนี้เป็นอีกตัวอย่างที่แสดงถึงประโยชน์ของภูมิปัญญาในเชิงนามธรรมและรูปธรรมได้เป็นอย่างดี

วิธีการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคของ “หมอเมือง”

กระบวนการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคของหมอเมืองจะครอบคลุมทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ หรือดูแลสุขภาพทั้งขวัญและพยาธิ โดยยึดหลัก เสริมสร้างสิ่งขาด กำจัดสิ่งเกิน ล้างออกสิ่งพิษ แก้ไขพยาธิสภาพ บำรุงเลือดลม ปรับสมดุลร่างกายและจิตใจ แล้วแต่เหตุปัจจัย แต่มักจะใช้วิธีผสมผสานร่วมกันหลายๆ อย่าง ให้สอดคล้องกับเหตุปัจจัยและบริบทของปัญหา โดยอาจจำแนกวิธีการดูแลสุขภาพ/โรค เริ่มตั้งแต่ด้านจิตบำบัด/พิธีกรรมบำบัด/กายภาพบำบัด/เวชกรรมบำบัด/โภชนบำบัด รวม 16 รูปแบบ ได้แก่

- แก้วคุณไสยด้วยเวทย์มนต์	- เป้าคาถา (สืบทอดพระคุณ)
- สูขวัญ ส่งเคราะห์ น้ำมันต์ ตัดสะเอบ สืบชะตา	- เสกมิด จำผ่า
- เช็ดแหก (โป่ง ย่ำ)	- ผนยา (กิน/ทา)
- มวนยาสูบ	- ยาต้มสมุนไพร
- อบยาสมุนไพร	- จู๋ยา/ก๊อบยา (ประคบสมุนไพร)
- สักยา	- จับเส้น/เอาเอ็น/นวด
- ดึง เข้าฝือก นวดน้ำมันมนต์ (รักษากระดูกหัก)	- ย่ำขาง
- การงดกินอาหารแสลง	- การกินอาหารเฉพาะอย่าง

แต่ในทางปฏิบัติ มักจะใช้วิธีการหลายๆ รูปแบบ มาร่วมกันดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน โดยต่างทำหน้าที่แก้ไขตามเหตุปัจจัยของปัญหา เช่น

รักษา มะเร็ง คุดปืด ไฟไหม้น้ำร้อนลวก	โดย เป้าคาถา-น้ำมันต์
รักษา โป่ง ย่ำ ผีเข้า	โดย เป้าคาถา-น้ำมันต์-เช็ดแหก

รักษา กระดูกหัก

โดย เป้าคาถา-น้ำมันตัง-นวด-เข้าเฝือก

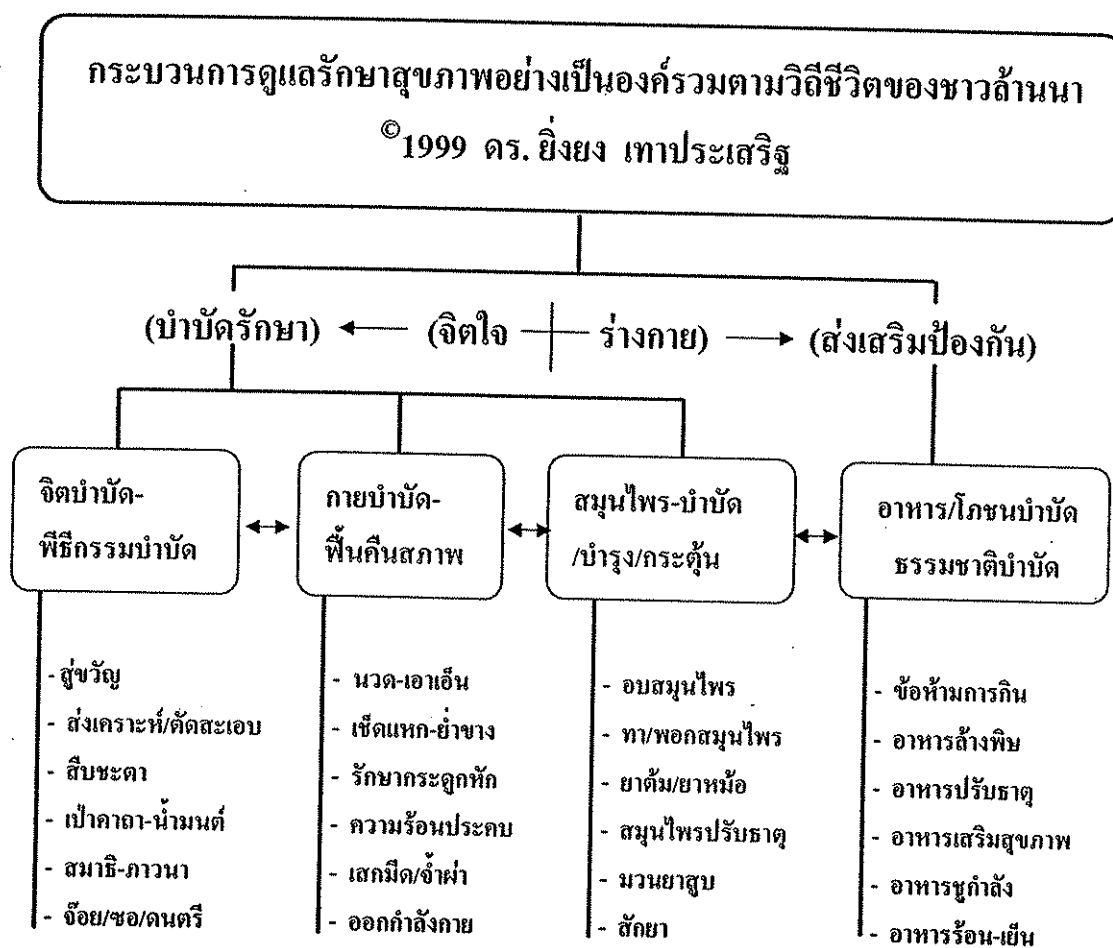
รักษา ลมคิดเดือน/มะโกล/นิ้ว

โดยเป้าคาถา-สมุนไพร (ฝน-ต้ม-อบประคบ)

รักษา บำบัดอาการปวดเมื่อย

โดย การนวด-จับเส้น-จี้ยา-ย่ำขาง

จากความเชื่อเรื่องขวัญ (จิต) และพยาธิ (กาย) รวมทั้งวิธีการดูแลรักษาสุขภาพ/โรคของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ที่มีทั้งส่งเสริมป้องกันและบำบัดรักษา สามารถจะจัดระบบและเชื่อมโยงกระบวนการดูแลรักษาสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม ดังแสดงในแผนภาพที่ 5.2

แผนภาพที่ 5.2 กระบวนการดูแลรักษาสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมตามวิถีชีวิตของชาวล้านนา
ที่มา (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2542, หน้า 39)

การพัฒนาฟื้นฟูการแพทย์พื้นบ้าน เป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของชาวบ้าน ให้พึ่งพาตนเองได้และมีทางเลือกในการดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมและพอเพียงตาม ฐานานุภาพ ไม่ใช่ยิ่งพัฒนาชาวบ้านยิ่งพึ่งตนเองไม่ได้ดังประสบการณ์การพัฒนาในอดีต ใน บริบทที่สถาบันราชภัฏถูกกำหนดบทบาทให้เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น จึงมี ความสำคัญอย่างยิ่งยวดที่สถาบันราชภัฏจะต้องยึดถือเป็น ปรัชญา-ทิศทาง-อุดมการณ์-ยุทธศาสตร์ ในการพัฒนาท้องถิ่นไม่ว่าด้านใด ต้องให้ชาวบ้าน พึ่งตนเองได้ด้วยสติปัญญาของตน มีทางเลือก มีความพอเพียง อันจะเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งในการกอบกู้ภาวะวิกฤตได้ (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2542, หน้า 38 – 39)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (ไทย) มีประโยชน์ในเชิง นามธรรม ดังนี้

1. เกิดการคงเอกลักษณ์ เอกราชของชนชาติไทยอย่างเหนียวแน่น โดยเป็นเอกลักษณ์ ชนิดที่เรียกว่า พหุลักษณะหรือคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม ในระดับกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group)

2. เกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในหลายมิติ เปรียบได้กับใยตาข่ายที่ยึดโยง องค์ความรู้ แก่นความรู้ สัจจะนิยมที่ชนยกย่อง โดยแสดงในรูปเกิดหลักการปรัชญา เข้าใจกฎ ธรรมชาติที่สมดุลรู้แจ้งทะลุปรุโปร่งในวัฏจักรแห่งชีวิต อันเกิดจากอุปนิสัยของคนไทยที่รักการ พึ่งพาช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติมาแต่เดิม

3. เกิดบรรทัดฐานแห่งคุณค่าจริยธรรมระหว่างกันในชุมชนดูได้จากการกำหนดความ เชื่อความศรัทธาในเรื่อง “บุคลาธิษฐาน” (การสมมุติว่ามีตัวตน) เช่น มองทรัพย์สินธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ภูเขา บ้านเรือน ว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่แสดหรือมีตัวตน เกิดเป็นพระแม่ธรณี พระแม่คงคา ผีป่าผีเขา ผีบ้านผีเรือน เป็นความคิดวิถีคิดที่มีระบบแบบแผนให้เหตุผลได้ ว่ามีได้อย่างไร และจะเคารพไปทำไม กล่าวคือ คนโบราณ มักมองตนเองเป็นเพียงสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่อยู่ตามกฎ ธรรมชาติ ฉะนั้นจึงเคารพและรู้คุณค่าต่อธรรมชาติสภาพแวดล้อมโดยมองว่าธรรมชาติล้วนมีจิต วิญญาณเหมือนคน ถ้าเราเคารพเขาดูแลเขาสภาพแวดล้อมก็จะตอบแทนประโยชน์แก่เรา มีป่าไว้ อยู่อาศัยมีกินมีใช้ไม่ขาดแคลน เป็นต้น จึงเป็นการสร้างบรรทัดฐาน คุณธรรมจริยธรรม เชื่อมโยง นามธรรมกับรูปธรรมได้อย่างน่ายกย่อง เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมอนุรักษ์ธรรมชาติไปพร้อมๆ กัน

4. เกิดความจรรโลงใจ หรือความอิ่มเอมใจ ภาคภูมิใจ ทั้งในด้านการใช้ภาษาที่มีทั้งสัมผัสนอกสัมผัสใน ในรูปแบบกลอน บทกวีนิพนธ์ต่างๆ กาพย์ยานี 11 เช่น กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน (ของเจ้าฟ้ากุ้ง) กลอน 8 หรือโคลงสี่สุภาพ สุภาษิตคำพังเพยสอนหญิงสอนเด็ก เป็นต้น หรือแม้แต่ด้านอื่นๆ อีกมากมายเช่น การละเล่นพื้นบ้าน การทำอาหารการกิน ศิลปหัตถกรรม ศิลปะป้องกันตัว (กระบี่ กระบอง มวยไทยโบราณ : มวยไชยา การฟันดาบ เป็นต้น) ลำตัด ลิเก มโนราห์ รำเซิ้ง ตลอดจนการละเล่นโดยอาศัยเครื่องดนตรีไทยทั้งเครื่องดีด สี ดี เป่า กรบทุกรสชาติ หลากหลายชาติพันธุ์ หลากหลายสีสันน่าจดจำมกย่องเป็นอย่างยิ่ง เพราะฝึกให้เคลื่อนไหวร่างกายอวัยวะทุกส่วนให้สัมพันธ์กัน เป็นการฝึกสมาธิการใช้ปฏิภาณไหวพริบ การใช้สายตา เป็นนันทนาการที่ได้ประโยชน์ทางนามธรรมอย่างประเมินค่าไม่ได้ในยุคนี้

5. เกิดการพึ่งพาตนเองได้ โดยเฉพาะการพึ่งพาตนเองของคนไทยด้านจิตวิญญาณ การอยู่อย่างเรียบง่าย “มีอะไรก็กินอย่างนั้น” เป็นคำติดปากชาวบ้านมานาน เกิดการหยั่งรู้จิตใจตนเอง เข้าใจตนเอง เข้าใจชีวิต เข้าใจโลกมากขึ้น อยู่อย่างมีวิสัยทัศน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การรักษาโรคภัย ความเชื่อ(ศาสนา) ความสนุกสนานเฮฮา เหล่านี้อาศัยภูมิปัญญาให้ดำเนินไปในทางที่พอเหมาะพอดี ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป็นต้น

6. เกิดการอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ กลายเป็นชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติเป็นแหล่งหาความสุข เป็นเครื่องนันทนาการทางใจได้อย่างดี เป็นแหล่งของการเรียนรู้โดยมองธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ เป็นครูเป็นแบบฝึกหัดเป็นโจทย์ให้ต้องคิด จัดการบริหารการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้เท่าทัน ดูได้จากการทำสิ่งประดิษฐ์ เครื่องจับ ดักสัตว์ เป็นผลของการเข้าใจธรรมชาติ โดยกินอยู่ไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับธรรมชาติจนเกินไป เป็นต้น

7. นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว กล่าวว่า ภูมิปัญญาในอดีตมีบทบาทและเสริมสร้างพลังเพศหญิง เพศชายที่ชัดเจนกว่าสังคมปัจจุบัน นอกจากภูมิปัญญาจะเป็นองค์ความรู้เพื่อการอยู่รอดแล้วยังแฝงด้วยสาระของการกำหนดบทบาทและพลังเพศหญิง เพศชายดูจากในอดีต เพศหญิงมีหน้าที่ที่เคารพในความเป็นเพศหญิงของตนมีหน้าที่ดูแลงานบ้านงานเรือน ข้าวปลาป้าง งานหัตถกรรมต่างๆ ฝึกความเป็นผู้รักสงบอ่อนโยนเหมาะจะเป็นแม่ศรีเรือน ส่วนเพศชายมีบทบาทที่เด่นด้านการฝึกศิลปะป้องกันตัว การได้ใช้พลังกำลังในงานหลวงงานราษฎร์ มีภาวะผู้นำสูงกว่าปัจจุบัน อดทนต่อการทำงานหนักได้ดีกว่าปัจจุบัน เพราะการต้องพึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนเองมีอยู่มากกว่าพึ่งภูมิปัญญาสมัยใหม่

แต่ปัจจุบันเพศหญิงมีบทบาทที่พึ่งตนเองได้มากขึ้น ทำให้สูญเสียบทบาทหรือคุณลักษณะพิเศษของเพศหญิงไป คือ ความอ่อนโยนละเมียดละไมไป เพศชายก็มักแสดงความเป็นชายเฉพาะด้านวัตถุ การมีฐานะดีเท่านั้น ขาดการฝึกปรือด้านความอดทนความสุ่มเอาจริงเอาจังในหน้าที่ของผู้นำในสังคมลงไปอย่างมาก (2543, หน้า 134 – 136)

ประโยชน์ของภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาในเชิงรูปธรรม

1. การสร้างบ้านเรือน นับเป็นการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมภูมิอากาศได้เป็นอย่างดี เช่น การยกเสาบ้านสูงเพื่อประโยชน์หลายด้าน เพื่อหนีพ่นน้ำในฤดูน้ำหลาก เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกตัวเรือนบ้านไม่ร้อนอบอ้าว ลานใต้ถุนที่ยกเสาสองชั้นใช้เป็นลานตากแห้ง การพบปะสังสรรค์ในครอบครัวในหมู่เพื่อนบ้าน ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ใช้เป็นที่ทำงานศิลปะ ถักทอ เก็บอุปกรณ์การเกษตร หรือบ้านที่ยกเสาสองชั้นเพื่อกันขโมยขึ้นบ้านได้ (บางชุมชน ทำบันไดชนิกยกลอดเก็บได้) และหนีภัยสัตว์ร้ายต่างๆ เป็นต้น

2. การผลิตอาหารและการถนอมอาหาร สังคมไทยเดิมเป็นสังคมเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และเพื่อให้อาหารสามารถเก็บไว้ทานได้ตลอดทั้งปีหรือในยามขาดแคลน เกิดความคิดที่จะถนอมอาหาร เช่น การตากแห้ง การดองเค็มดองหวาน การแช่อิ่ม เป็นต้น กลายเป็นสังคมพึ่งได้ด้วยตนเอง

3. รู้จักใช้สรรพธรรมชาติ เช่น ส่วนที่เป็นใบ ดอก เปลือก ลำต้น แก่น ราก มาเป็นสีผสมอาหารหรือย้อมผ้าสวมใส่แล้วสวยงาม เช่น สีเขียวจากใบเตย (ได้ทั้งความหอมหวานทนทาน และสีสวยงามอลา สีแดงจากกลีบดอกกุหลาบ สีเหลืองจากขมิ้น สีม่วงจากดอกอัญชัญ) เป็นต้น

4. การผลิตเสื้อผ้าใส่เอง จากใยธรรมชาติ เช่น จากใบชา ไผ่ไหม ไผ่ฝ้าย เป็นต้น ส่วนการย้อมผ้าก็เช่นกัน เช่น สีดำจากกามมะพร้าวเผา สีน้ำตาลจากเปลือกไม้ เป็นต้น เหล่านี้ไม่ก่อให้เกิดพิษภัยต่อร่างกายแต่ประการใด

5. การถักทอผ้าและกำหนดลวดลายต่างๆ เกิดการรื้อฟื้นนำลวดลายผ้าโบราณมาใช้ใหม่เป็นการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยมีเทคโนโลยีการทอผ้าที่ประดิษฐ์ใช้เองจากวัสดุธรรมชาติ

6. ศิลปหัตถกรรมต่างๆ เช่น งานปูนปั้น แกะสลัก งานลงยาถักปักปิดทอง เป็นต้น เกิดประโยชน์เพื่อการใช้สอย ความงามในวัตถุ สร้างคุณค่าทางจิตใจ ความภูมิใจเกิดสมาธิและปัญญาที่มุ่งมั่นจดจ่ออยู่กับงาน เกิดความสงบบนความเรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ อันเป็นหนทางจัดการกับปัญหาชีวิตทั้งปวง เป็นแบบแผนและแบบอย่างแก่ลูกหลานได้ต่อไป

7. การทำไร่นาสวนผสม เช่น การผลิตยาฆ่าแมลงจากใบสะเดา การปลูกไม้ดอกที่มีกลิ่นฉุนเพื่อเป็นตัวไล่แมลง เหล่านี้เป็นการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติเกิดแนวทางเกษตรที่ยั่งยืน

8. การรักษาโดยใช้ ยากกลางบ้าน เช่น แมงกะพรุนไฟในทะเลกัด ใช้ผักบุ้งทะเลบดขี้ทา โคนใบตำแยมีอาการคันเคเซอ ใช้ใบตำลึงขี้ทาแก้หยา โคนใบหญ้าคาบาด ใช้ใบสาบเสือขี้ทา เป็นต้น เหล่านี้คือภูมิปัญญาที่มองว่า โรคภัยต่างๆ หายได้โดยหาหาสมุนไพรตามบ้านเป็นของแก้กัน ไม่ยุ่งยากลำบากต้องไปหาไปซื้อ

บทสรุป

การศึกษาและทำความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาไทยจึงนับได้ว่าเป็นการทำความเข้าใจความเป็นตัวตนของเราเองอย่างหนึ่งและยังก่อให้เกิดความหมายคุณค่า ช่วยปูพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนไทยได้เป็นอย่างดี ตลอดจนทำความเข้าใจในพัฒนาการของครอบครัวและชุมชนไปพร้อมๆกันซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ในบทแรกๆ ได้เป็นอย่างดี

จากการที่ท่านได้ทำการศึกษาในบทนี้สามารถกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาไทย ก็คือเรื่องของครอบครัววัฒนธรรมและชุมชนไทยนั่นเอง เป็นเรื่องของการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับเรื่องการทำกินไปพร้อมๆกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ การสร้างความเป็นธรรมในสังคมร่วมกัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของศาสตร์และศิลป์ เทคนิควิธีในการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและชุมชนอย่างไทย อันเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในวันข้างหน้า

ฉะนั้นความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการพัฒนาครอบครัวและชุมชนไทย จึงถือเป็นแนวคิดหลักการที่สำคัญและสัมพันธ์กับองค์ความรู้ที่นำเสนอมาบ้างแล้วในบทที่ 3 นั่นเอง สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการทำให้สังคม ชุมชนและครอบครัวคงอยู่ได้อย่างยั่งยืนคือการต้องมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อเป็นฐานรองรับและจัดการการพัฒนารอบด้านได้ดีขึ้น ในที่นี้สามารถศึกษารายละเอียดได้ในบทถัดไป

บทที่ 6

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย

จากการที่ได้ศึกษาบทต่างๆมาก่อนหน้านี้ จะเห็นได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการวางรากฐานในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แทบทั้งสิ้น โดยมุ่งทำความเข้าใจในความหมายคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันทั้งนี้ก็เพื่อจุดมุ่งหมายที่ตรงกันคือทำให้ส่วนรวมหรือชาติดำรงอยู่ได้ตัวอย่างเช่นในบทก่อนหน้านี้ เรื่องภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาครอบครัวและชุมชนในสังคมไทย จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของการมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ต้องอาศัยการจัดการองค์ความรู้และการเฝ้าระวังตามพลังศักยภาพที่ตนมีอยู่ในระดับท้องถิ่นร่วมกันศรัทธาในพลังกลุ่มและอุดมการณ์ถึงเห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่ามีความสำคัญต่อการคงอยู่หรือเสถียรภาพของครอบครัวและชุมชนไทยอย่างมาก

ฉะนั้นเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทยมากขึ้นในบทนี้จึงกล่าวถึงเรื่อง ธรรมชาติที่ใช้ในครอบครัว วงจรแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทรัพยากรมนุษย์ เหล่านี้เป็นต้น

ธรรมชาติที่ใช้ในครอบครัว

ทุกครั้งที่มีมนุษย์ต้องการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อบุคคลเสมอในการดำเนินงานพัฒนาทั้งระดับกลุ่ม องค์กร หน่วยงานต่างปรารถนาที่จะต้องการคนที่ดีและมีคุณภาพเพื่อผลดีของหน่วยงานนั้นๆ แต่กระบวนการสร้างคนหรือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต้องมิใช่การยัดเยียดให้ความรู้ ความชำนาญการเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้เกิดจิตสำนึกตรึกตรองแสวงหาไปพร้อมๆ กับการเสริมสร้างแต่งเติมภูมิปัญญาให้กับตนเองในอันที่จะสร้างสรรค์ผลงาน และต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการสร้างรากฐานคุณภาพชีวิตของครอบครัวและชุมชนที่เข้มแข็งโดยเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นพื้นฐาน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544, หน้า 110 -111) ได้เสนอว่า ธรรมชาติที่ใช้ในครอบครัว คือธรรมชาติที่ผู้ครองเรือน หรือผู้อยู่ในครอบครัวพึงปฏิบัติจะทำให้มั่นคงและมีสุข ได้ต้องคำนึงถึง 5 หมวด คือ

1. มรณาสธรรม 4 ธรรมะสำหรับการครองเรือน

- 1.1 ตั้งใจ ความซื่อตรง (Truth and honesty)
- 1.2 ทมะ การข่มใจ (Taming and training)
- 1.3 ขันติ ความอดทน (Tolerance)
- 1.4 จาคะ ความสละ (Liberality)

2. กุลจริยวัตรธรรม 4 ธรรมะสำหรับดำรงความมั่นคงของตระกูล

- 2.1 ของหายขาดหมด รู้จักหามาไว้
- 2.2 ของเก่าชำรุด รู้จักซ่อมแซม
- 2.3 รู้จักประมาณในการกินการใช้
- 2.4 ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

3. อัคคี 3 ไฟที่ควรบำรุง

- 3.1 บิณฑบาตควรค้ำับบูชา
- 3.2 บุตรภรรยาในปกครองควรบำรุง
- 3.3 สมณพราหมณ์ควรบำรุง

4. โภควิภาค 4 หลักการแบ่งทรัพย์ใช้

- 4.1 1 ส่วน ใช้เลี้ยงตัว เลี้ยงคนที่ควรบำรุงและทำประโยชน์
- 4.2 2 ส่วน ใช้ลงทุนประกอบกิจการงาน
- 4.3 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

5. สุขของกฤหัสถ์ 4

- 5.1 สุขเกิดจากการมีทรัพย์ที่หามาโดยชอบ
- 5.2 สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ (อย่างเหมาะสม)
- 5.3 สุขเกิดจากการไม่มีหนี้ (ที่เกิดจากใช้จ่ายฟุ่มเฟือย)
- 5.4 สุขจากความประพฤติไม่มีโทษ

จะเห็นได้ว่ารากฐานของครอบครัวและชุมชนที่เข้มแข็งคือการหยั่งรู้ตนเอง หยั่งรู้ผู้อื่น โดยอาศัยรากฐานของพระธรรม คือ ความเป็นจริง หลักของเหตุและผล บ้านเรือนใด ได้คนดีมีศีลธรรมนำชีวิต บ้านนั้น ชุมชนนั้นย่อมน่าอยู่เป็นปกติสุข ฉะนั้นความเข้มแข็งของครอบครัวต้องเกิดจากชายและหญิงที่ดีมีศีลธรรม เป็นหลักชัยให้คนในครอบครัวเสียก่อน ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนจะดำรงเสถียรภาพได้ ก็ต้องเกิดจากหลายๆครัวเรือนที่มีความเข้มแข็ง นั้นแสดงให้เห็นว่า หน่วยที่เล็กที่สุดย่อมเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงในระดับหน่วยใหญ่กล่าวคือ หน่วยใหญ่จะเข้มแข็งได้ต้องเริ่มที่หน่วยเล็กเข้มแข็งก่อน ในที่นี้ หน่วยที่เล็กที่สุดก็คือคนแต่ละคน เมื่อ

แต่ละคนมีคุณภาพ นำไปสู่ผู้ครองมีคุณค่ามีคุณภาพ ผู้ครัวเรือนที่มั่นคงสู่ชุมชน สังคมและรัฐชาติ
ที่เข้มแข็งดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในที่สุด และต่อไปนี้เป็นแง่มุมต่างๆ ของการปฏิบัติระหว่างกันทั้ง
ในระดับผู้ครองเรือน ตลอดจนการเสริมสร้างบุคคลทุกเพศทุกวัย ให้ประกอบแต่กรรมดี
(กระทำความดี)ทั้งด้านความคิด-การพูด-การกระทำที่น่าสนใจอย่างมากอันจะมีผลต่อการ
พัฒนาครอบครัวและชุมชนที่ก้าวหน้าต่อไป

สามี – ภรรยาที่น่ารัก

* เป็นสามี ภรรยา ที่น่ารัก

พึงตระหนักรักแท้อย่าแปรผัน

เอื้ออาทร – เอื้ออารี มีต่อกัน

จงผูกพัน จับใจในหัวใจ

* กล่าววาทะ คำเมียบจะเสียดัง

เมียรักยกย่อง จึ่งผ่องศรี

อย่าคิดนอกกายใจมันไม่ดี

เป็นสามีพึงตระหนักรักเมียตน

* กล่าววาทะ คำพูดจะมัวหมอง

จงยกย่อง ความดีจะมีผล

จงรักนวลสงวนตัว เพื่อผัวตน

อย่าจู้จี้ จีบ้น ผัวเบื่อฟัง

วัยเด็ก – วัยรุ่น-วัยผู้ใหญ่-วัยชรา

วัยเด็ก.....เป็นวัยไร้เดียงสา

วัยเด็ก.....พัฒนาไม่หยุดยั้ง

วัยเด็ก.....ต้องอุ้มชูรู้ระวัง

วัยเด็ก.....ให้ตัวอย่างในทางดี

วัยรุ่น.....เป็นวัยใฝ่ศึกษา

วัยรุ่น.....รักก้าวหน้าสร้างศักดิ์ศรี

วัยรุ่น.....มีความรู้คู่ความดี

วัยรุ่น.....ใช้วิธีแห่งปัญญา

วัยผู้ใหญ่.....ผู้มีใจพรหมวิหาร
 วัยผู้ใหญ่.....รู้จักการแก้ปัญหา
 วัยผู้ใหญ่.....ถึงผูกพันคือจรรยา
 วัยผู้ใหญ่.....รู้รักษาคุณความดี

วัยชรา.....เป็นวัยใกล้สิ้นสุด
 วัยชรา.....ช่วยขจัดทุกข์ทรมาน
 วัยชรา.....มุ่งทำแต่กรรมดี
 วัยชรา.....หาวิธีสงบใจ

- คิดเป็น พุดเป็น ทำเป็น เป็นอย่างไร

ตอบ คิดเป็น 1) คิดริเริ่ม
 2) คิดเสริมคนดี
 3) คิดหนีสิ่งผิด
 4) คิดว่าชีวิตเป็นอนิจจัง
 5) คิดระวังไม่ประมาท

พุดเป็น 1) พุดความจริง
 2) พุดอิงสุภามิต
 3) พุดด้วยจิตเมตตา
 4) พุดด้วยภาษาที่ไพเราะ
 5) พุดได้เหมาะกับเวลาและบุคคล

ทำเป็น 1) ทำถูกหลักวิชา
 2) ทำตามจรรยาที่กำหนดไว้
 3) ทำใจให้เข้มแข็ง
 4) ทำให้สมกับตำแหน่งของตน
 5) ทำให้มหาชนได้ประโยชน์

● คีล

* คีล – ปกติ	ควบคุมตน	ให้ถูกหลัก
ให้ตระหนัก	กาย วาจา	อย่าผลีผลาม
รักษาไว้	ให้ผุดผ่อง	ให้ดงาม
ประพฤติดาม	จะประเสริฐ	เกิดมงคล

* คีล – ปกติ	ควบคุมตน	ให้น่ารัก
ให้รู้จัก	รักความดี	มีเหตุผล
มีวินัย	ยึดกติกา	นำพาตน
เกิดเป็นคน	อย่าหนี	สิ่งดีงาม
* คีล – ปกติ	ควบคุมตน	ให้พ้นผิด
มีความคิด	เกิดศักดิ์ศรี	หนีเหยียดหยาม
รักความดี	ความเป็นจริง	สิ่งดีงาม
รักษาศีล	ไม่เสื่อมทราม	พาสู่บุญ

● สมาธิ

* ขาวพุทธ	พึงเข้าใจ	สมาธิ
มีสติ	พิจารณา	หาเหตุผล
บริสุทธิ์	ที่จิต	ติดที่ตน
อย่าสับสน	ทำใจ	ให้ปล่อยวาง
* ขาวพุทธ	พึงเข้าใจ	สมาธิ
รู้ดำริ	ยึดธรรม	อย่าหนีห่าง
ใจมั่นคง	มุ่งดี	วิถีทาง
ทำให้ว่าง	ใจอย่าวุ่น	อย่ากววน
* ขาวพุทธ	พึงเข้าใจ	สมาธิ
ควรตรองไตร	ละกิเลส	หาเหตุผล
จิตว่องไว	รู้ทันที	เริ่มที่ตน
หลีกให้พ้น	สิ่งที่ชั่ว	กลัวบาปกรรม

• ปัญญา

* ปัญญา	เป็นสุขยอด	พุทธศาสน์
ชาณฉลาด	หนักเลิศ	ยึดเหตุผล
รอบรู้หลัก	รู้วิธี	ที่ครองตน
รู้ครองคน	ครองงาน	ด้วยปัญญา
* ปัญญา	พาดน	ให้พ้นทุกข์
มีความสุข	เพราะรู้ทัน	เรื่องค้นหา
ปฏิบัติดี	มีธรรมะ	ละอวดตา
รู้คุณค่า	เรื่องสติ	รู้เท่าทัน
* ปัญญา	เป็นสุขยอด	พุทธศาสน์
คนฉลาด	ควบคุมใจ	ไม่หุนหัน
ประพฤติดี	มีความสุข	ทุกคืนวัน
เพราะรู้ทัน	มีธรรม	กำกับใจ

(วีระ รักความสุข, 2547, หน้า 29-31, 41, 53, 109)

และต่อไปนี้เป็น การสะท้อนความคิดของบุคคลหนึ่งที่พยายามถ่ายทอดความเป็นตัวตนของมนุษย์ได้อย่างเห็นภาพที่คมชัดมากขึ้น นับตั้งแต่เด็กคนหนึ่ง ปฏิสนธิในครรภ์มารดาผู้เป็นที่รัก ยิ่งจนกระทั่งเติบโตเข้าโรงเรียนสะท้อน ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานและความจำเป็นขั้นพื้นฐานตามความคำนึงของผู้รู้ท่านหนึ่ง ที่มองว่ามนุษย์คนหนึ่งๆ ควรจะต้องได้รับสวัสดิภาพ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม การเมืองการปกครองที่ควรเป็น ด้านการทำกิน การรับรู้ข่าวสาร สุขภาพอนามัย การคำนึงถึงระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม การสร้างครอบครัวใหม่ที่ดี ตลอดจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ดูเสมือนเป็นพินัยกรรมแห่งมวลมนุษย์ที่จารึกอย่างได้บรรลพ ทั้งเชิงวรรณศิลป์ วาทศิลป์ และทัศนศิลป์ที่ลุ่มลึก เกิดมิติที่น่าขบถ ทำความเข้าใจได้ง่ายและน่าเป็นแรงบันดาลใจ อย่างดียิ่งให้ผู้มีส่วนบริหารบ้านเมือง (ประชาชนทุกคน) สมควรเร่งปฏิบัติ เพราะเป็นสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยและบุคคลที่ได้รับการสรรเสริญนี้ก็เป็นที่ยรักของนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ในประเทศไทยเป็นอันมากท่านผู้นี้ได้แก่ ท่านศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้แสดงทัศนะที่น่าประทับใจไว้ในบทความเรื่อง “คุณภาพแห่งชีวิต : ปฏิทินแห่งความหวังจากครรภ์ถึงเชิงตะกอน” ไว้ดังนี้

วาทะแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทรัพยากรมนุษย์

เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่ และบริการในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ผมมีอยู่ และแม่จะต้องไม่มีลูกต๊อด

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมาย หรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญแต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง 2-3 ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะเวลาที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมรับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวหรือน้องสาวผมก็ต้องการไปโรงเรียน จะได้มีความรู้ทำกินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูงๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโอกาสเรียนรู้ได้ ไม่ว่าพ่อแม่ผมจะรวยหรือจนจะอยู่ในเมืองหรือชนบทแค้นแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมายทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่ จะต้องมิใช่มีแป่ ไม่มีการข่มขู่กดขี่ หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผม ควรจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรม และเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาการมนุษย์ทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนร่วม

ผมต้องการให้ชาติของผมได้ขายผลิตผลแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชาวนาชาวไร่ ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควร สำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขายงาน มีโอกาสรู้วิธีทำกินแบบใหม่ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผมก็ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์ และหนังสืออื่นๆ ที่ไม่แพงนัก จะฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณาชวนเชื่อ

ผมต้องการสุขภาพอนามัยอันดี และรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันโรคแก่ผมอย่างฟรี กับบริการการแพทย์ รักษาพยาบาลอย่างถูกต้องดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่าง สำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะ วรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่างๆ เที่ยวงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร

ความต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม กับเพื่อนฝูงในรูป
สหกรณ์หรือสโมสรหรือสหภาพ จะช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร้องข้างต้นนี้ ผมไม่ได้เรียกร้องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวม
ตามอัตรา ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนในสังคมรอบตัวผม ต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัย
โชคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชาติ

เมื่อผมก็ต้องการโอกาสต่างๆ เช่นเดียวกับผม และเราสองคนควรจะได้รับความรู้และ
วิธีการวางแผนครอบครัว เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการประกันสังคม
ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ๆ อย่างบ้าๆ คือ ตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิด
ขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือ
ตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้ในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยัง
เล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้ นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมดจะได้ใช้ประโยชน์
ในการบำรุงชีวิตของคนอื่นๆ บ้าง

ตายแล้ว เผลอผมเถิด อย่าฟัง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกินและอย่าทำพิธีรีตองใน
งานศพให้วุ่นวายไป นี่แหละคือ ความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือ การพัฒนาที่ควรจะให้เกิดขึ้น
เพื่อประโยชน์ของทุกคน (บุญคง หันจางสิทธิ์, 2540, หน้า 16-18)

จากบทความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพัฒนาการและคุณภาพของมนุษย์มีความสำคัญ
นับตั้งแต่การปฏิสนธิอยู่ในครรภ์มารดา กล่าวคือ มารดามีส่วนสำคัญยิ่งต่อการกำหนด
สภาพแวดล้อมให้แก่ เด็ก มารดาควรได้รับอาหารและโภชนาการที่มีคุณค่าครบถ้วน ถูกหลัก
อนามัย มีสภาพจิตใจที่ดี เพราะสิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อทารกในครรภ์โดยตรง
มารดาได้รับอาหารดีมีคุณค่า ทารกก็ได้สารอาหารที่ครบถ้วน อันจะมีผลต่อการคลอด การ
เจริญเติบโตของสติปัญญา สุขภาพจิตของเด็กในอนาคตประกอบกับเมื่อเขาคลอดออกมามีพ่อและ
แม่ตลอดจนญาติมิตรที่เข้าใจเขา ดูแลให้ความใส่ใจเต็มที่เขาก็จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์
แข็งแรงทั้งทางร่างกายจิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา สามารถประกอบกิจการงาน การ
สมาคม การปรับตัวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ดี ฯลฯ สามารถสร้างครอบครัวใหม่ที่ดีต่อไปได้ แต่
ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บรรยากาศทางการเมือง ฯลฯ ไม่ได้เอื้อต่อการพัฒนา
คุณภาพชีวิตของบุคคลได้มากนัก

บุคคลจึงขาดการวางรากฐานที่มั่นคงในการดำเนินชีวิต การมีคู่ครองเกิดขึ้นได้ทุกช่วงวัย
ระบบเศรษฐกิจใหม่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรากฐานภูมิปัญญาเดิมของคนไทย ทั้งๆที่ภูมิปัญญาภาค

เกษตรของเรามีอยู่ดกตื้น หลากหลายสีสันทัน ฉะนั้นการหวังให้ทารกมีภูมิคุ้มกันที่ดีตั้งแต่ในครรภ์ มารดานั้นค่อนข้างเป็นไปได้ยากขึ้น เนื่องจากคุณภาพชีวิตถูกบั่นทอนด้วยมลภาวะทางสังคมและวัฒนธรรมบริโภคนิยมเป็นอย่างมาก

อากาศที่บริสุทธิ์มีน้อยลง ระบบเศรษฐกิจที่ผันผวนทำให้ราคาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคแพงขึ้น การใส่ใจดูแลกันภายในครอบครัวถูกแบ่งเวลาเพื่อสังคมนอกบ้านมากขึ้น เหล่านี้เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าปัญหายิ่งมากขึ้น การให้ความสำคัญต่อคุณค่าของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นสิ่งสำคัญมากยิ่งขึ้นไปด้วย ทั้งนี้เพื่อมิให้ครอบครัวและชุมชนต้องสูญเสียบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตร่วมกันไปมากกว่านี้

กระบวนการทางสังคมกับฐานการเรียนรู้ใน 3 มิติ สร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์

ท่ามกลางอิสระชนแห่งอำนาจประชาธิปไตยดูเหมือนว่า การมีเสรีภาพถูกตีความในลักษณะที่แยกขาดจากเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดวิถีชีวิตแบบ “ตัวใครตัวมัน ใครดีใครได้” มากขึ้น และภายหลังเกิดการพัฒนาในทางเลือกใหม่ การงานรับในแวดวงต่างๆ มากขึ้น คือ การยึดหลักการพึ่งตนเอง (Self – Reliance) เกิดการฟื้นฟูและเสริมสร้างฐานทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมบนพื้นฐานอัตลักษณ์อันหลากหลายโดยคำนึงถึงธรรมชาติของชุมชนชนบท

การพัฒนาทางเลือกใหม่อยู่บนหลักการจัดระเบียบเศรษฐกิจสังคมใหม่ที่ต้องมีการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เกิดการแลกเปลี่ยนพึ่งพาอาศัยกันในวงกว้างในรูปของขบวนการประชาสังคมระดับท้องถิ่น

ในกระบวนการพัฒนาบนทางเลือกของชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันชุมชนชาวบ้านได้เรียนรู้พื้นฐานศักยภาพของตนเองมากขึ้นทั้งด้านภูมิปัญญาความรู้ด้านฐานทรัพยากร อันเป็นรากฐานสำคัญและจำเป็นต่อกระบวนการพัฒนาตน (พัฒนาคน) และพึ่งตนเอง(ระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน) จนในที่สุดเกิดการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งอย่างแท้จริง

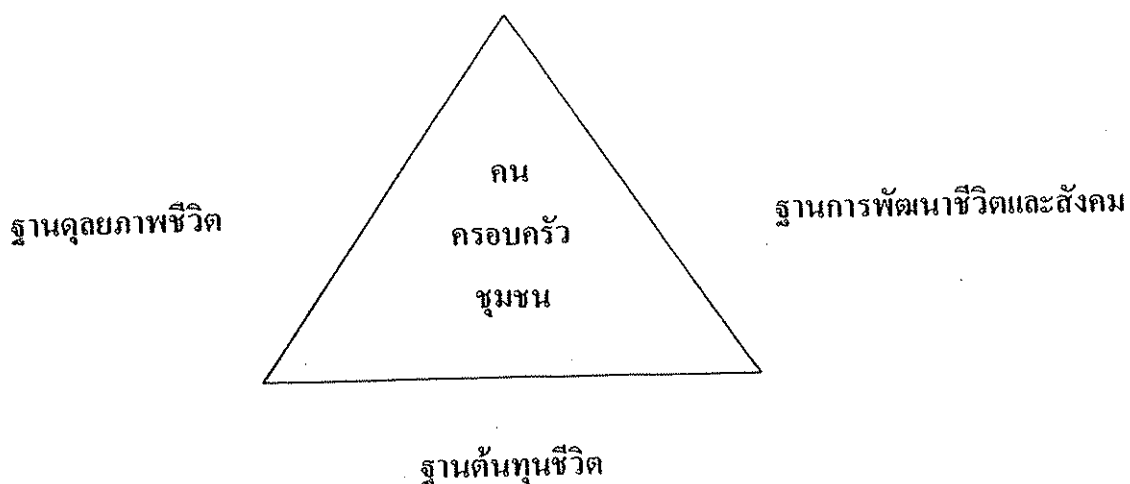
ในกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการทางปัญญา หากแปลความในภาคปฏิบัติ หมายถึง “กระบวนการทางสังคม” โดยเฉพาะต้องตีความให้ชัดด้วยว่า วิถีชีวิตเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นชนบทนั้นควรเป็นอย่างไร และได้แก่อะไรบ้าง

โดยเป้าหมายในการเสริมสร้างฐานทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมอันเป็นเงื่อนไขของชุมชนเข้มแข็งนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของการออกแบบพิมพ์เขียวหรือแบบแผนโครงการอะไรที่เป็นภาพนิ่งตายตัว หากหมายถึงเป็นการจุดประกายกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เคลื่อนไหว

ในวงจรชีวิตและสังคมของชุมชนโดยเริ่มจากฐานต้นทุนชีวิต ทั้งนามธรรมและรูปธรรมของตนเอง อันเป็นมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชนไทยที่สืบทอดมาช้านาน

แม้ว่าจะถูกชนชั้นนำยุคพัฒนาทำลายไปในวงกว้างแต่ก็พอฟื้นคืนมาเป็นฐานปัจจัยสี่ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และจิตสำนึกในคุณค่าความเป็นมนุษย์ดังที่ครูเกื้อ วงศ์บุญ แห่งจังหวัด สุรินทร์ พูดไว้ว่า “คนอีสานนั้น เมื่อท้องอืดย่อมมีศักดิ์ศรี” นอกเหนือจากกระบวนการเรียนรู้ บุรณะฟื้นฟูฐานต้นทุนชีวิตพึ่งตนเอง ชุมชนท้องถิ่นจำเป็นต้องพัฒนาการเรียนรู้ให้ก้าวหน้าขึ้นเพื่อ เกิดสมรรถนะขีดความสามารถในอันที่จะเผชิญกับพลังครอบงำและทำลายทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมจากกระแสโลกาภิวัตน์ กับชนชั้นนำนายหน้า

ในมุมกลับกันโลกของความเป็นจริง กระแสโลกาภิวัตน์เองก็ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ ควรค่าแก่การเรียนรู้เสริมสร้างคุณค่า คุณภาพชีวิตหากแต่ต้องมีการจัดการระงับยับยั้งค่านิยมและ วัฒนธรรมด้านทำลายลงไปด้วย กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในโลก ของการพัฒนาเปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องมีการกิจ ที่อยู่บนฐานการเรียนรู้ใน 3 มิติ คือ ฐานต้นทุน ชีวิต ฐานดุลยภาพชีวิต และฐานการพัฒนาชีวิตและสังคม โดยฐานการเรียนรู้ดังกล่าวจะ ประกอบเป็นเกณฑ์ คุณค่า และกระบวนการเชื่อมโยงและสร้างสรรค์ทางสังคมและพัฒนาให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีทั้ง คน สถาบันสังคมและชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนกลาง เหล่านี้เป็น ประสพการณ์ของคณะทำงานโครงการ “เครือข่ายชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน” ในพื้นที่อีสานใต้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและองค์กรอื่นๆ, 2543, หน้า 4-6) ดังมีรายละเอียดแสดงใน แผนภาพที่ 6.1

แผนภาพที่ 6.1 3 มิติฐานแห่งการเรียนรู้เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
ที่มา (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและองค์กรอื่นๆ, 2543, หน้า 6)

ฐานการเรียนรู้ใน 3 มิติ ดังกล่าว จึงเป็นกระบวนการสร้างสมรรถนะทางเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชน โดยฐานแรกคือ ฐานต้นทุนชีวิต อันได้แก่ เรื่องของที่ดิน แหล่ง น้ำ ป่าไม้ อากาศ ไร่นา และทรัพยากรที่หลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์ อันมิได้ หมายความว่าแค่เพียงวัตถุดิบหรือสินค้าที่ดีเป็นราคาซื้อขายเท่านั้น เพราะหากคิดแบบที่ว่าเป็นการ ปฏิบัติตามระบบอุตสาหกรรมตะวันตก ผลเสียมากมายคือการสูญเสียฐานทรัพยากร สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมนับว่าเป็นเงื่อนไขลำดับแรกของการเสริมสร้างขีดความสามารถของ ชุมชนในการจะจัดการบนการพึ่งพาตนเอง และพลังของชุมชน ก่อให้เกิดการปลูกฝังเรียนรู้ วินัย ในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างรู้คุณค่าแห่งชีวิต และมีจิตสำนึกเพื่อการอยู่ร่วมกันตลอดจนการ พัฒนาวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนที่เคยให้ความเคารพต่อธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ ตามความ ศรัทธาอันหลากหลายของชุมชนตามธรรมชาติของชุมชน

ฐานที่สอง คือ ฐานคุณภาพชีวิต อันได้แก่ การบริโภค โภชนาการ สุขภาพ พละการ นันทนาการ สันทนาการ สภาพแวดล้อม ฯลฯ ประกอบกับเป็นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต ทั้งนี้มิใช่เพียงเพื่อความมั่นคงหรือความสุขสะดวกเท่านั้นแต่เป็นคุณภาพชีวิตที่มีความหมายเป็น พลวัต เกิดพลังกาย พลังใจ และปัญญา ความคิด

ฐานที่สาม คือ ฐานการพัฒนาชีวิตและสังคม อันได้แก่ การออม กองทุนชุมชน การ แปรรูปผลิตภัณฑ์อุปโภคบริโภค ฯลฯ เป็นฐานการเรียนรู้กระตุ้นให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น ทั้งใน ด้านเศรษฐกิจและสังคม เทคโนโลยี เพื่อการประยุกต์ใช้อย่างสมดุล สอดคล้องกับการดำรงคงอยู่ ของฐานต้นทุนชีวิตและฐานคุณภาพชีวิต โดยมีคน ครอบครัวและชุมชน เป็นแกนกลางในการ จัดการฐานการเรียนรู้ใน 3 มิติ ดังกล่าวให้มีลักษณะพลวัตที่สมดุลกัน (สำนักงานกองทุนฯ และ องค์การอื่นๆ, 2543, หน้า 4-6)

จากที่ได้ศึกษาทำให้เกิดองค์ความรู้ประการสำคัญข้อหนึ่งว่า การที่มนุษย์จะพัฒนา ใดๆ ก็ตามสิ่งที่สำคัญที่มนุษย์ต้องให้ความสำคัญก่อนอื่นคือ การจัดระบบวิธีคิดแบบเชื่อมโยง เสียก่อน เป็นการบริหารจัดการตนเองที่ต้องไม่ขาดดุลระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม คนกับ ธรรมชาติแวดล้อม ภารกิจดังกล่าวนี้ คือการที่มนุษย์ต้องให้ความสำคัญกับนามธรรมก่อนจะ พัฒนาขึ้นเป็นรูปธรรมที่ กินอยู่ได้ อำนวยความสุขสะดวกสบายทางกายได้ กล่าวคือ มนุษย์ผู้ถือตน ว่าเป็นสัตว์ประเสริฐต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมเชิงนามธรรมก่อนอื่นใด ดังสุภาษิต “คนรักดี หามจั่วคนรักชั่วหามเสา” หมายถึง ถ้าอยากสุขสบายโดยไม่มีทุกข์มาบั่นทอนภายหลังควรหมั่น ตรีศรตรงแสวงหาวิธีการดีที่สร้างสรรค์ขยันหมั่นเพียร (ออกแบบชีวิตที่ดีให้กับตนเองเสียก่อน มิฉะนั้นแล้วก็จะต้องลำบากไปทั้งชาติ)

ความมั่นคงของครอบครัวกับรากฐานความมั่นคงของมนุษย์

คำถามที่น่าสนใจก็คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ช่วยสร้างความมั่นคงของครอบครัว หรือการสร้าง ความมั่นคงของครอบครัวช่วยให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กันแน่ กลายเป็นปัญหาโลกแตกเหมือนกับคำถามที่ว่า ไก่กับไข่อะไรเกิดขึ้นก่อนกัน หากจะพิจารณาตามข้อเท็จจริงแล้ว พบว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีสิ่งใดสมบูรณ์ได้เองโดยลำพัง ฉะนั้นทุกสิ่งย่อมมีที่มา มีเหตุปัจจัย ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักคำสอนพระพุทธองค์

ฉะนั้น ครอบครัวและชุมชนจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงไม่ใช่เป็นระดับกลุ่มที่กำหนดแต่ ลำพังหากแต่ต้องเกิดจากจิตใจที่แน่วแน่ศรัทธาของแต่ละคนเป็นประการใหญ่

ประการสำคัญถัดมาคือ จะสร้างความนับถือตนเองให้กับบุคคลได้อย่างไรเพราะหาก บุคคลไม่เห็นคุณค่าของตนเองก็ย่อมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคมได้ง่าย ความเป็นกลุ่ม เป็นองค์กรย่อมอ่อนแอ แต่ในเวลาเดียวกัน บุคคลจะมีชีวิตที่ดีที่มั่นคงได้ส่วนหนึ่งเพราะได้ ครอบครัวดีเช่นกัน ฉะนั้นทั้งปัจจัยรากฐานครอบครัวที่มั่นคงและความเป็นทรัพยากรมนุษย์ต่าง ต้องเป็นปัจจัยที่พึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ดังภาพประกอบภาพที่ 6.1

ภาพที่ 6.1 ความแตกต่างระหว่างบุคคล
ที่มา (วารสาร ธรรมศาสตร์, 2545, หน้า 25)

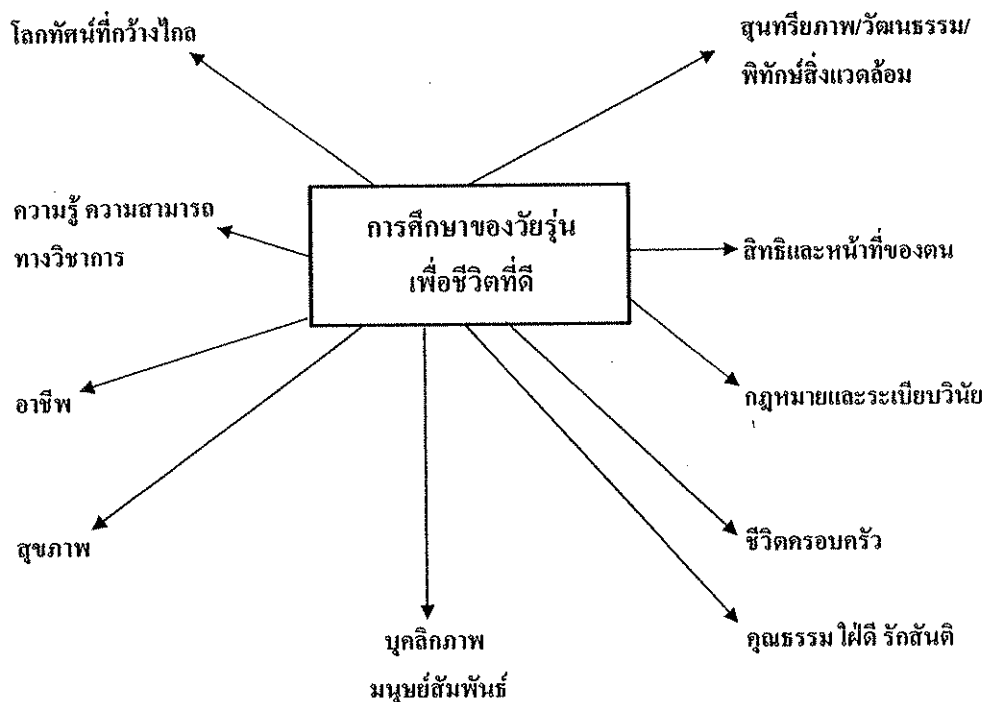
นอกจากนี้ยังพบว่าวัยรุ่นนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญแห่งชีวิตเนื่องจากเป็นวัยที่ต้องเผชิญกับสิ่งใหม่ วัยแห่งการค้นหาคำถามเป็นตัวของตัวเอง และสิ่งที่จะเป็นแรงหนุนให้วัยนี้ก้าวสู่สังคมโลกกว้างได้อย่างมั่นใจ ภาคภูมิใจในคุณค่าของตนเอง คือบทบาทของสมาชิกภายในครอบครัวของเขาหรือเธอเหล่านั้นในอันที่จะให้โอกาสแก่วัยรุ่น ได้มีโอกาสในการเรียนรู้การมี การศึกษาที่ดีมีระบบ และต่อไปนี้เป็นแนวทางการศึกษาเพื่อชีวิตของวัยรุ่นที่น่าสนใจ (ภาพประกอบความเข้าใจดังแสดงในภาพที่ 6.2)

ภาพที่ 6.2 การปรับตัวในวัยรุ่น
ทิมา (วารสารณ์ ตระกูลสฤษดิ์, 2545, หน้า 149)

การศึกษาของวัยรุ่นเพื่อชีวิตที่ดีนั้นวัยรุ่นควรมีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ หมายถึง การติดต่อสื่อสารกับคนอื่น การให้และรับความร่วมมือ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี การปรับปรุงบุคลิกภาพ การสร้างและรักษามิตรภาพ เพื่อวัยรุ่นจะได้นำมาใช้ในการคบเพื่อน ตลอดจนการทำงานและปฏิบัติตัวในครอบครัว สถานศึกษาและสังคมรอบด้าน การศึกษาเพื่อชีวิตของวัยรุ่น จึงควรปลูกฝังความใฝ่รู้ใฝ่ความก้าวหน้า ใฝ่ดี เห็นคุณค่าของชีวิตครอบครัว พร้อมกับการหาความรู้เพื่อเตรียมตัวประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

ในด้านแนวทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องสำหรับวัยรุ่น จะเห็นได้ว่าคุณภาพของบุตรหลานหรือเยาวชน ทุกคนทุกส่วนในสังคมมีส่วนช่วยปรับปรุง โดยเฉพาะ มารดา บิดา ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ นอกจากนี้หลังจากการสำเร็จการศึกษาภาคบังคับควรกำหนดแนวทางการปรับปรุงคุณภาพหรือให้การศึกษาต่อเยาวชนในหลายๆ ด้านไปพร้อมๆ กัน (บุญคง หันจางสิทธิ์, 2540, หน้า 106 – 107) ดังแสดงในแผนภาพที่ 6.2

แผนภาพที่ 6.2 การศึกษาของวัยรุ่นเพื่อชีวิตที่ดี

ที่มา (สำนักงานกฤษฎีกา, 2535, อ้างถึงใน บุญคง หันจางสิทธิ์, 2540, หน้า 107)

จะเห็นได้ว่าวัยรุ่นคือวัยที่ควรได้รับการเตรียมความพร้อมไปสู่ผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์รอบด้าน ไม่ใช่เพียงวัยที่ต้องเตรียมตัวไปประกอบอาชีพทำกินเพียงอย่างเดียว ทุกๆ ฝ่ายควรมีส่วนร่วมในการสร้างโอกาสให้กับบุคคลในอันที่จะพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิต ตลอดจนการให้การศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่องโดยวัยรุ่นควรมีโอกาสพัฒนาปรับปรุงและได้เรียนรู้อันได้แก่ การมีโลกทัศน์ วิสัยทัศน์ที่กว้างไกล(World Wide Visions) มีความรู้ความสามารถทางวิชาการ ความรู้ประสบการณ์และทักษะในการประกอบอาชีพ การมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง พัฒนาปรับปรุงบุคลิกภาพและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ถูกต้อง

เหมาะสม การมีคุณธรรมใฝ่ดี รักสันติ คุณภาพชีวิตครอบครัวที่ดี ความรู้ความเข้าใจเรื่องกฎหมาย และระเบียบวินัย ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตน มีสุนทรียภาพ วัฒนธรรมและการพิทักษ์ สิ่งแวดล้อม เหล่านี้เป็นต้น

การสร้างเสริมความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ให้กับครอบครัวและชุมชนไทย

สังคมไทยจัดเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง คือเน้นเรื่องการใช้อำนาจครอบงำกัน และกัน จึงมีการปลูกฝัง สอนให้คิดแข่งดีแข่งเด่น คิดเหนือผู้อื่นสอนให้อยากเป็นใหญ่ เป็นโตมาตั้งแต่โบราณ (คาดว่าไม่ต่ำกว่าห้าร้อยปี) คือตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ทำให้คนไทยเรา เวลาเห็นใครทำดีก็มักเกิดความริษยาโดยไม่รู้ตัว คือทนไม่ได้ที่จะเห็นคนอื่นดี กว่าตน สังคมที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง เช่นนี้ ผู้คนจึงมักจะชอบนิทว่าร้ายกันและ กันเป็นเรื่องธรรมดา ถ้าคิดวิเคราะห์ได้เช่นนี้แล้วก็สบายใจ ไม่ต้องไปเดือดเนื้อร้อนใจ อะไรมากให้ถือว่าการที่เราถูกนิทนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ทางสังคมก็ แล้วกันมันเป็นเช่นนั้นเอง ในอนาคตไม่แน่ว่าหากมีการศึกษาเรื่องพุทธธรรมกับสังคมไทย กันอย่างจริงจังบางทีเราอาจจะสามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมจากแนวดิ่ง ให้เป็น แนวราบ คือ คนไทยมีความเสมอภาคกัน ไม่ถืออำนาจเป็นใหญ่ แต่ถือความ

ถูกต้องดีงามเป็นใหญ่ เมื่อถึงเวลานั้นสังคมที่เต็มไปด้วยการนิทว่าร้ายก็จะลดน้อยลง ไปเองตามธรรมชาติ สุภาษิตที่ว่า สังคมเสื่อมถอยเพราะคนดีท้อแท้ หรือ ทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัยจะได้เลิกใช้กันเสียที (<http://www.budpage.com/gossip.html>, 2545

อ้างถึงใน วราภรณ์ ตระกูลสถิตย์, 2545, หน้า 239 – 240)

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การที่บุคคลหรือสังคมไทยจะมีสภาพเช่นไรนั้นขึ้นอยู่กับ การขัดเกลาลัทธิเป็นสำคัญ การอบรมสอนสั่ง การถ่ายทอดคุณค่าทัศนคติที่เน้นต่อย่ำเรื่องการ แสวงหาความเป็นใหญ่ความมีอำนาจ ทำให้เกิดบุคคลที่มีลักษณะบุคลิกภาพที่มีปัญหา กล่าวคือ ก่อให้เกิดความน่ารำคาญ สร้างความวุ่นวายในสังคมได้

สภาพการณ์ดังกล่าวเชื่อแน่ว่ามีได้ในทุกสังคมทุกระดับการพัฒนาทั้งไทยและ ต่างประเทศ เป็นที่มาของการสร้างความตึงเครียดได้ในสังคม เมื่อเอาหลักศาสนา มาจับมา วิเคราะห์เปรียบเทียบ ทำให้เกิดความรู้ว่า ฉะนั้นครอบครัวใด ชุมชนใด สังคมใดก็ตามหากเกิด โครงสร้างทางสังคมแห่งการชิงดีชิงเด่นกัน การหักล้างกลบปมเด่นคนอื่น ๆ ด้วยการใส่ร้ายป้ายสี นับว่าเป็นมหันตภัยต่อสังคมเมื่อวิถีชีวิตสังคมไทยดำเนินไปอย่างขาดสติใช้อารมณ์เป็นตัวนำชีวิต ปัญญาอ่อนไม่เกิด แต่เกิดปัญญาตีบตันเมื่อเกิดปัญหาใดๆก็มักตีโพยตีพายเอะอะโวยวายอย่างไร้ วิจารณ์ญาณ

ในกาลก่อนสภาพสังคมเช่นนี้อาจมีโครงสร้างทางสังคมในแนวตั้ง ที่อาจรุนแรงน้อยกว่าปัจจุบันมาก เนื่องจากในอดีตเราดำเนินชีวิตอยู่บนหลักกฎศีลธรรม (Mores) กันเป็นพื้นฐานโดยส่วนใหญ่ มีศีล - สมาน - ปัญญา เป็นเครื่องนำทางของชีวิต แต่ปัจจุบันคนไทยห่างเหินหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นอันมาก เพราะเราหันไปเชื่อและศรัทธาเงิน อำนาจ วัตถุ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดูได้จากระบบสถาบันต่างๆ ทำหน้าที่แยกส่วนจากชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ยึดฐานชีวิตที่เน้นเศรษฐกิจสร้างรายได้เป็นตัวเงินขาดการนำพาเรื่องศาสนา มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงเกิดสังคมที่ชิงดีชิงเด่น ใครดีใครได้ เกิดความคิดที่ว่าทำดีไม่ได้ดีหรือทำดีแล้วเห็นผลช้าก็อย่าทำดีกว่า เพราะคนทุกวันนี้ ทำไม่ดีแต่กลับได้ดีมีถมไปเชื่ออย่างนั้น

บุคคล ครอบครัว และชุมชนไทยจึงอยู่ในสภาพที่เรียกว่า วิกฤตศรัทธา ในศาสนาเป็นอันมาก เปรียบได้ดังพวงนาที่สอนใจเกี่ยวกับคนไว้ ดังนี้

	เรื่องของคน	
• เรื่องของคน	ทำให้วน	ทำให้ยุ่ง
เกิดเป็นคน	ต้องหมายมุ่ง	แก้ปัญหา
คนใจดี	เป็นคนมี	ความเมตตา
คนใจกล้า	คือกล้านำ	กล้าทำจริง
• คนใจสูง	เป็นมนุษย์	สุดประเสริฐ
ไม่ดีเลิศ	ไม่สนใจ	ไม่สูงส่ง
ยึดถือมั่น	สิ่งดีงาม	ยึดความจริง
ใจพิ่งพิง	ศาสนธรรม	นำพาตน
• คนใจต่ำ	นำพาตน	ไม่พ้นผิด
มีความคิด	ไม่รอบคอบ	ชอบฉ้อฉล
ขาดเมตตา	ไม่เอื้อเฟื้อ	ช่วยเหลือคน
ดำรงตน	เพิ่มตัณหา	พาผิดทาง

(วิระ รักความสุข, 2547, หน้า 107)

จากสภาพปัญหาด้านสุขภาพจิตของครอบครัวและชุมชนไทยที่มีที่มาและที่ไปดังกล่าว จึงนับได้ว่าเป็นปัญหาที่จำเป็นเร่งด่วนอย่างยิ่งที่ต้องเผยแพร่สร้างความรู้ความเข้าใจในทุกหมู่เหล่า ก่อนที่สังคมจะล่มสลายไปมากกว่านี้ เกิดสภาพที่เรียกว่า คนไทยฆ่าคนไทยกันเอง ที่มีเห็นอยู่แทบทุกวัน โดยเฉพาะปัญหาอันเกิดจากความรู้สึกต่ำต้อย รู้สึกขาดโอกาสในการพัฒนา สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ที่เป็นปัจจัยเร่งให้รู้สึกว่าการพัฒนาสังคมมีความเหลื่อมล้ำ เหล่านี้เกิดปัญหาทุกระดับใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ยังไม่ได้รวมถึง ปัญหาสังคมที่มีอยู่ทั่วไป ตกเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์รายวัน

ฉะนั้นวัฒนธรรมด้านนามธรรมจึงต้องร่วมกัน เร่งสร้างให้มากในรูปของการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยมของบุคคล ครอบครัวและชุมชน ทุกหนทุกแห่ง มีกิจกรรมที่หลากหลาย การให้ความรู้สอดแทรกในระบบการศึกษา กิจกรรม นันทนาการ ที่ได้ทั้งสาระและบันเทิง โดยเฉพาะ หลักการพัฒนาพลชน (คนจำนวนมาก) ต้องร่วมมือกับสื่อมวลชนปรับฐานคติ ผู้ใหญ่ทุกฝ่ายทุกสาขาอาชีพให้มีแกนความคิดที่มุ่งเชิดชูคุณธรรม วัฒนธรรมด้านนามธรรม จิตสำนึก (Mind consciousness) ร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม (Object) อย่างจริงจังต่อเนื่อง

หนทางหนึ่งที่ทุกคนเร่งกระทำได้อย่างได้ผลคือ การสร้างความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient) และการกำหนดแนวทางการปรับตัวอย่างมีความสุข กรมสุขภาพจิต (2543, อ้างถึงใน วราภรณ์ ตระกูลสถิตย์, 2544, หน้า 262 – 270) กำหนดไว้ว่า คำว่า ความฉลาดทางอารมณ์ คือ ความสามารถทางอารมณ์ในการดำเนินชีวิตอย่างสร้างสรรค์และมีความสุข การรู้จักความฉลาดทางอารมณ์ของตนเองเพื่อการพัฒนาและการใช้ศักยภาพตนเองในการดำเนินชีวิต ครอบครัว การทำงานและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และประสบความสำเร็จ

ส่วนความสุขและสุขภาพจิต คือ สภาพชีวิตที่เป็นสุขอันเป็นผลจากการมีความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิต มีศักยภาพเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยครอบคลุมถึงความดีงามภายในจิตใจ ภายได้สภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป และในการพัฒนาแนวคิดเรื่องความฉลาดทางอารมณ์ ประกอบด้วย ปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ความดี 2) ความเก่ง 3) ความสุข

ความดี หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเอง รู้จักเห็นใจผู้อื่นและมีความรับผิดชอบต่อส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเอง
 - รู้อารมณ์และความต้องการของตนเอง
 - ควบคุมอารมณ์และความต้องการได้
 - แสดงออกอย่างเหมาะสม

2. ความสามารถในการเห็นใจผู้อื่น

- ใส่ใจผู้อื่น
- เข้าใจและยอมรับผู้อื่น
- แสดงความเห็นใจอย่างเหมาะสม

3. ความสามารถในการรับผิดชอบ

- รู้จักการให้ รู้จักการรับ
- รู้จักรับผิด รู้จักให้อภัย
- เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม

ความเก่ง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักตนเอง มีแรงจูงใจสามารถตัดสินใจแก้ปัญหาและแสดงออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น ประกอบด้วย

1. ความสามารถในการรู้จักและสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง

- รู้ศักยภาพของตนเอง
- สร้างขวัญและกำลังใจให้ตนเองได้
- มีความมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงเป้าหมาย

2. ความสามารถในการตัดสินใจและแก้ปัญหา

- รับรู้และเข้าใจปัญหา
- มีขั้นตอนในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม
- มีความยืดหยุ่น

3. ความสามารถในการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น

- รู้จักสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น
- กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม
- แสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์

ความสุข หมายถึง ความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข มีความภาคภูมิใจในตนเอง พอใจในชีวิตและมีความสุขสงบทางใจ

1. ความภูมิใจในตนเอง

- เห็นคุณค่าในตนเอง
- เชื่อมั่นในตนเอง

2. ความพึงพอใจในชีวิต

- รู้จักมองโลกในแง่ดี
- มีอารมณ์ขัน
- พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

3. ความสงบทางใจ

- มีกิจกรรมที่เสริมสร้างความสุข
- รู้จักผ่อนคลาย
- มีความสงบทางจิตใจ

ความฉลาดทางอารมณ์ = เข้าใจตนเอง + เข้าใจผู้อื่น + แก้ไขความขัดแย้งได้

เข้าใจตนเอง	→ เข้าใจอารมณ์ ความรู้สึก และความต้องการในชีวิตของตนเอง
เข้าใจผู้อื่น	→ เข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น และสามารถแสดงออกมาได้อย่างเหมาะสม
แก้ไขความขัดแย้งได้	→ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขจัดการให้ผ่านพ้นไปได้อย่างเหมาะสม ทั้งปัญหาความเครียดในใจหรือปัญหาที่เกิดจากการขัดแย้งกับผู้อื่น

ประโยชน์ของความฉลาดทางอารมณ์หรือ EQ.(Emotional Quotient.) ได้แก่

1. รับรู้อารมณ์ของตนเองมากกว่าจะกล่าวโทษผู้อื่นหรือสถานการณ์ เช่น พูดว่า “ฉันรู้สึกทนไม่ได้” แทน “นี่เป็นเรื่องเหลวไหล” “ฉันรู้สึกเสียใจมาก” แทน “คุณนี่เป็นคนไม่ได้เรื่องจริงๆ” “ฉันรู้สึกกลัว” แทน “คุณขับรถเร็วอย่างกับคนโง่”
2. สามารถแยกแยะระหว่างความคิดและความรู้สึกได้ เช่น ความคิด “ฉันรู้สึกกลัวกับว่า...” “ฉันรู้สึกกลัวกับว่า...” “ฉันรู้สึกกลัว...”
3. มีความรับผิดชอบต่อความรู้สึกของตนเอง ไม่โทษโน่นโทษนี้ เช่น “ฉันรู้สึกอิจฉา” แทน “คุณทำให้ฉันรู้สึกอิจฉา”
4. รู้จักใช้ความรู้สึกเพื่อช่วยในการตัดสินใจ เช่น “ฉันรู้สึกอย่างไรถ้าทำสิ่งนี้” แทน “ฉันจะรู้สึกอย่างไรถ้าฉันไม่ทำ”
5. นับถือในความรู้สึกของผู้อื่น ตัวอย่างเช่น ใช้คำถามว่า “คุณรู้สึกอย่างไรถ้าฉันทำสิ่งนี้” แทน “คุณจะรู้สึกอย่างไรถ้าฉันไม่ทำสิ่งนี้”

6. เมื่อถูกกระตุ้นให้โกรธจะสามารถควบคุมจิตใจไม่ให้โกรธได้และสามารถแปรความโกรธให้เป็นพลังในทางสร้างสรรค์ได้

7. เข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และยอมรับในความรู้สึกของผู้อื่น

8. รู้จักฝึกหาคคุณค่าในทางบวกจากอารมณ์ในทางลบ รู้จักมองสิ่งดีๆ ในสถานการณ์ที่ไม่ดีได้ และรู้จักการจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ดีตามตนเองว่า “ฉันรู้สึกอย่างไร” หรือ “อะไรจะทำให้ฉันรู้สึก ดีขึ้น”

9. ไม่ชอบแนะนำ สั่ง ควบคุม วิพากษ์วิจารณ์ ตัดสิน หรือสั่งสอนผู้อื่น เพราะเข้าใจดีว่า ผู้ที่ได้รับการกระทำดังกล่าวจะทำให้ผู้อื่นรู้สึกไม่ดียังไร ธรรมชาติของมนุษย์ไม่มีใครชอบที่จะรู้สึกว่าตนเองด้อยคุณค่าเป็นคนไม่ดี ไม่เก่งและเป็นคนที่ไม่ได้เรื่อง

10. หลีกเลี่ยงการปะทะอารมณ์กับคนที่ไม่ยอมรับ หรือไม่เคารพความรู้สึกของผู้อื่น นั่นคือ มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกได้ดี และต่อไปนี้เป็นตารางแห่งความสุขและความทุกข์ที่พึงเลือกได้ ดังแสดงในตารางที่ 6.1 แสดงแนวทางการปรับตัวอย่างมีความสุข

ลักษณะคนที่มีความสุข	ลักษณะคนที่มีความทุกข์
1. พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมี	1. สงสารตนเอง
2. พึงพอใจในความสำเร็จของตนเอง	2. ต้องการความช่วยเหลือ
3. พึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่	3. มีข้อเรียกร้องเสมอ / ไม่พอใจในสภาพตนเอง
4. รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น	4. ต้องการความเห็นอกเห็นใจ
5. เคารพตนเอง ยอมรับนับถือตนเองอย่างเหมาะสม	5. ไม่เห็นคุณค่าในตนเอง
6. มีน้ำใจ เหตุผล / เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่	6. อาฆาต ต้องการแก้แค้น
7. ยกย่อง สรรเสริญผู้อื่น	7. ดำหนิติเตียนผู้อื่น
8. พึงพอใจ / ชื่นชมในความสำเร็จของผู้อื่น	8. โทษผู้อื่น / โยนความผิดให้ผู้อื่น/คอยจับผิดผู้อื่น
9. ยอมรับนับถือความคิดเห็นของผู้อื่น	9. มีความเห็นแก่ตัว / ใจแคบ/ไม่ฟังความเห็นของผู้อื่น

ที่มา (วราภรณ์ ตระกูลสฤษดิ์, 2545, หน้า 213 – 214)

และตารางที่ 6.2 แสดงแนวทางในการให้อาหารกายและใจ

อาหารกาย	อาหารใจ
1. กินอาหารเพียงพอกับความต้องการ และถูกหลักโภชนาการ	1. คิดดี คิดแง่บวก
2. ออกกำลังกายพอเหมาะและสม่ำเสมอ	2. ฝึกจิตให้นิ่ง สงบ ทำสมาธิ
3. อยู่ในที่อยู่อาศัยที่อากาศถ่ายเทสะดวก	3. รู้จักผ่อนคลายความตึงเครียด
4. นอนหลับพักผ่อนเพียงพอ	4. ใช้หลักธรรมมาเข้าช่วย เช่น ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
5. หลีกเลี่ยงสารเสพติด	

ที่มา (วรารักษ์ ตระกูลสฤณี, 2545, หน้า 216)

แนวทางการปรับปรุงตนเองให้มีความสุขในการทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น

1. ต้องเป็นผู้มีบุคลิกภาพดีทั้งการแต่งกาย กิริยามารยาท การพูด การเดิน การนั่ง

2. ต้องมีศิลปะในการเข้ากับคน โดยศึกษาผู้ที่เรารอคอยด้วยเช่น

2.1 ฐานะความเป็นอยู่

2.2 สุขภาพร่างกาย

2.3 อุปนิสัยใจคอ

2.4 ความรู้ความสามารถ ฯลฯ

การศึกษารายละเอียดของผู้ที่เราติดต่อนั้นจะช่วยให้เราเข้าใจ และสามารถตอบสนอง

ความต้องการ และติดต่อกับเขาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

3. เรียนรู้วิธีชนะใจคนซึ่งมีหลักใหญ่ๆดังนี้

3.1 มีความจริงใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

3.2 รู้จักการยกย่องชมเชย / พุดจาอ่อนหวานที่เรียกว่า “ปิยะวาจา”

3.3 ให้การยอมรับนับถือความคิดผู้อื่น ทั้งด้านความคิด ความรู้สึก ความ

ต้องการของผู้ที่เราติดต่อด้วย

3.4 ให้ความร่วมมือช่วยเหลือผู้อื่น มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

3.5 มีความสม่ำเสมอในการคบหากัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พุดคุยและ

สร้างความคุ้นเคยสนิทสนม หากมีเหตุเดือดร้อนจะได้ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4. ต้องมีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ถ้าทำงานก็ควรมีความรู้ความเข้าใจในงานที่ทำอย่างดี หรือถ้าในการดำเนินชีวิตก็ต้องรู้จักชีวิตเป็นอย่างดี และควรมีความเข้าใจหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและดีงาม

5. มีคุณสมบัติของผู้ดี ผู้ดีคือ ผู้มีความคิด ความประพฤติ การปฏิบัติดีต่อผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง

6. รู้จักควบคุมอารมณ์ คือสามารถควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกได้ดี ตอบสนองต่ออารมณ์ ความรู้สึกได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ ไม่โมโห จุนเจียว หลงตัวเอง ใช้อำนาจตัดสินใจ มือคดกับผู้อื่น

7. รู้จักศิลปะของการวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่น กล่าวคือ

7.1 อย่าวิจารณ์ใคร ต่อหน้าบุคคลอื่น เพราะจะทำให้เขาเสียหน้า

7.2 ควรพูดเรื่องดีหรือชมเชยก่อนกล่าวตำหนิ

7.3 หลีกเลี่ยงการตำหนิอันเกิดจากเหตุผลวิสัยของบุคคลอื่น

7.4 ให้โอกาสแสดงความคิดเห็น และเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น

7.5 มีความสุภาพทั้งกิริยา วาจา

8. มีศิลปะในการฟัง คือ

8.1 ฟังด้วยความสนใจและตั้งใจ มีการสบตาผู้พูด

8.2 ไม่ทำกิจกรรมอื่นในขณะที่ฟัง

8.3 ไม่ขัดจังหวะหรือโต้แย้งก่อนเขาพูดจบ ควรจะฟังจนจบแล้วจึงค่อยพูดแสดงความคิดเห็น

8.4 ควรจะฟังให้มากและพูดให้น้อยเพราะโดยธรรมชาติมนุษย์ทุกคนชอบพูดมากกว่าชอบฟัง

9. มีเจตคติที่ดีต่อตนเองและมีความพอใจในสิ่งที่ตนเองมี พอใจในสิ่งที่ตนเองได้รับสามารถสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นไม่ทำตนเหนือบุคคลอื่น ไม่ทำงานเกินอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

10. มองโลกในแง่ดี ทั้งสถานการณ์และบุคคล

11. คำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้อื่นบ้าง คือรักษาผลประโยชน์และเอาใจใส่ในผลประโยชน์ของผู้อื่น มิใช่คิดเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวแต่เพียงอย่างเดียว

12. รู้จักเป็นผู้ให้และผู้รับ รู้จักเสียสละ อดทนและรอคอย

(วราภรณ์ ตระกูลสถิตย์, 2545, หน้า 138 -141, 217 - 270)

บทสรุป

การที่ผู้ศึกษาได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนไทยมาแล้วในบทก่อนหน้า นี้ จะเห็นได้ว่าประเด็นสำคัญของการศึกษาที่ตรงกันประการหนึ่งคือ การมุ่งพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์ทั้งนี้เพื่อการดำรงอยู่ได้ของสถาบันครอบครัวและชุมชนนั่นเอง นั้นแสดงให้เห็นว่าบุคคลหนึ่งๆ นับแต่เกิดจนตายจำเป็นต้องได้รับการขัดเกลาพัฒนาให้สมบูรณ์ไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะหน้าที่แรกเริ่มในการอบรมขัดเกลามูลคณที่สำคัญและใกล้ชิดมากที่สุดคือ ครอบครัวและชุมชน และจำเป็นต้องอาศัยการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาบุคคลและชุมชนไปพร้อมๆ กัน เช่น กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมบนการพึ่งพาตนเองในระดับชุมชนการสร้างรากฐานการเรียนรู้ (ทุนของชุมชน) ร่วมกัน การจัดเวทีประชาคมของชุมชนตลอดจนการสร้างเสริมความฉลาดทางอารมณ์และกำหนดแนวทางการพัฒนาความสุขให้กับตนเอง ครอบครัวและชุมชนเป็นต้น และเพื่อเป็นการคุ้มครองความเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น สังคมจึงได้ร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์ในการพิทักษ์ ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้กับบุคคลตลอดจนครอบครัวและชุมชนในรูปแบบต่างๆ ดังปรากฏรายละเอียดในบทถัดไป

บทที่ 7

การพิทักษ์ ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ของบุคคล ครอบครัวและชุมชน

การที่ได้ทำความเข้าใจในความรู้เกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนไทยในบทต่าง ๆ มาก่อนหน้านี้ สะท้อนให้เห็นถึงสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคล ครอบครัวและชุมชนที่มีมาเนิ่นนานได้อย่างชัดเจน ก่อนจะมีระบบรัฐชาติเกิดขึ้นหรือแม้แต่ในบทก่อนหน้านี้ที่ว่าด้วยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทยก็ได้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาต้องยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนารอบด้าน แต่โดยข้อเท็จจริงเรากลับพบว่า การมุ่งกระทำระหว่างกันของมนุษย์หากยึดแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิทางธรรมชาติหรือกฎหมายธรรมชาติโดยมองว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องเคารพและปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม นั้นกลับไม่เป็นผลอย่างจริงจังจนในที่สุดจึงเกิดการเรียกร้องการคุ้มครองเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นทางการ โดยหยิบยกเอาเรื่องสิทธิตามธรรมชาติมาเป็นพื้นฐานของกฎหมายที่เป็นทางการและเป็นหนทางของการเกิดองค์การสิทธิมนุษยชนระดับนานาชาติ อันเป็นการคุ้มครอง ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องระหว่างรัฐต่อรัฐประเทศร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นจำเป็นต้องทำความเข้าใจในรายละเอียดดังต่อไปนี้

ที่มาของการพิทักษ์ ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

เป็นเวลานานนับพันปีมาแล้วที่มนุษย์ได้พยายามค้นหาคำตอบที่มา ที่ว่ามนุษย์ทุกคนควรมีสติธิประเภทหนึ่งอันเป็นสิทธิประจำตัวไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และไม่อาจถูกทำลายล้างโดยอำนาจใดๆ ขณะเดียวกันก็ได้มีการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเช่นว่านี้ตลอดมา ระหว่างผู้ที่อยู่ใต้การปกครองซึ่งเป็น “ผู้ควรได้รับสิทธิ” และผู้มีอำนาจปกครองซึ่งเป็น “ผู้มีอำนาจให้สิทธิอย่างแท้จริง” (กุลพล พลวัน, 2538, หน้า 21)

การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนนั้นได้มีมาช้านานแล้ว บรรดานักปราชญ์แต่ครั้งโบราณ เช่น สมัยกรีกหรือสมัยโรมันก็ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิทธิของบุคคลสืบเนื่องกันเรื่อยมา แต่เดิมความคิดได้นับเนื่องไปในทางจำกัดอำนาจของกษัตริย์หรือผู้มีอำนาจปกครอง ซึ่งเห็นกันว่ามีมากเกินไป ดังนั้นคำว่า “สิทธิของบุคคล” จึงได้กลายเป็นคำขวัญที่ใช้อ้างเพื่อต่อสู้กับความ

อยู่ดีธรรมจากกษัตริย์ หรือผู้มีอำนาจปกครองกระทำทำให้เกิดความพยายามที่จะกำหนดสิทธิต่างๆ ซึ่งบุคคลต้องการ ได้รับจากรัฐในฐานะที่พวกเขาเป็นมนุษย์ไว้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

และเพื่อแสดงถึงพื้นฐานของสิทธิดังกล่าวบรรดานักปราชญ์จึงอ้างกันเสมอว่าสิทธิเหล่านี้เป็น “สิทธิธรรมชาติ” (Natural rights) ซึ่งสืบเนื่องมาจาก “กฎหมายธรรมชาติ” (Natural law) ส่วนคำว่า “สิทธิมนุษยชน” นั้นเพิ่งใช้เรียกกันเมื่อศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมา โดยแนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติและสิทธิธรรมชาติ นั้นมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดที่จะคุ้มครองสิทธิของบุคคลและทำให้มีการร่างเอกสารรับรองสิทธิที่สำคัญหลายฉบับรวมทั้งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

กฎหมายธรรมชาติ หมายถึง กฎหมายซึ่งบุคคลอ้างว่ามีอยู่ตามธรรมชาติคือ เกิดมีมาเองโดยมนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น เป็นกฎหมายที่อยู่เหนือรัฐจะใช้ได้โดยไม่จำกัดกาลเทศะ ที่เกิดของกฎหมายธรรมชาตินี้ นักปราชญ์เห็นต่างกันบางท่านเห็นว่ากฎหมายเกิดจากธรรมชาติโดยตรง บ้างว่ากฎหมายธรรมชาติเกิดจากพระเจ้า บ้างเห็นว่ากฎหมายธรรมชาติเกิดจากความรู้สึกผิดชอบของมนุษย์

กฎหมายธรรมชาติ มีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. เป็นกฎหมายที่ใช้ได้โดยไม่จำกัดเวลา คือไม่มีเวลาล่วงพ้นสมัย
2. ใช้ได้ทุกแห่งไม่จำกัดว่าต้องใช้ในรัฐใดรัฐหนึ่ง
3. อยู่เหนือกฎหมายของรัฐ คือ รัฐจะออกกฎหมายให้ขัดแย้งกับกฎหมายธรรมชาติไม่ได้ มิฉะนั้นกฎหมายของรัฐก็จะใช้บังคับไม่ได้ (หยุด แสงอุทัย, 2512, หน้า 170 – 174, อ้างถึงใน กุลพล พลวัน, 2538, หน้า 25 – 26)

ผลที่ได้รับจากความคิดในทางปรัชญาได้วิวัฒนาการสู่หลักของกฎหมายโดยประเทศต่างๆ บัญญัติกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลไว้ให้เป็นที่ยืนยัน แต่วิธีการดังกล่าวไม่ได้ผลดี เพราะยังปรากฏว่ามนุษย์ในส่วนต่างๆ ของโลกมีสิทธิไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นจึงมีการหาวิธีคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ให้มีผลดียิ่งขึ้นไปอีกโดยนำหลักกฎหมายระหว่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศคือ องค์การสหประชาชาติเข้ามาร่วมในการคุ้มครองสิทธิ

ผลงานชิ้นแรกสุด คือ การประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1948 ซึ่งเป็นการนำแนวความคิดในทางปรัชญาเกี่ยวกับสิทธิของมนุษย์ อันมีผู้คิดนานนับพันปีมาบัญญัติในเอกสารฉบับเดียวกัน เพื่อรับรองสิทธิของมนุษย์เป็นมาตรฐานสากล นับแต่นั้นเป็นต้นมาสิทธิมนุษยชนได้ทวีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ จนกล่าวได้ว่าเป็นหน้าที่ของประเทศต่างๆ ที่จะต้องร่วมมือกันหาทางคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้ดีที่สุด

ผลของการร่วมมือกันคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเช่นว่านี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลักกฎหมายที่น่าสนใจหลายประการ ได้แก่

1. เดิมถือว่ากฎหมายระหว่างประเทศใช้สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเท่านั้นและไม่ยอมรับสิทธิของเอกชนแต่อย่างใด
2. ปัจจุบันกฎหมายระหว่างประเทศยอมรับสถานะของเอกชนแล้ว โดยยอมให้เอกชนที่ถูกละเมิดสิทธิยื่นคำร้องเรียนต่อองค์การระหว่างประเทศได้
3. สิทธิของเอกชน (Individual Rights) นั้นกลายเป็นสิทธิระหว่างประเทศ (International Rights) กล่าวคือ ต่อไปหากรัฐกระทำการใดที่รุกรานสิทธิของเอกชน การกระทำนั้นอาจถือว่ากระทบกระเทือนสิทธิของรัฐอื่นๆ และทำให้รัฐเหล่านั้น มีสิทธิดำเนินมาตรการที่เหมาะสมเพื่อยุติการกระทำนั้นๆ ได้
4. เดิมแนวความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตย (Sovereign) ของรัฐจะเคร่งครัดว่า รัฐย่อมมีอำนาจอธิปไตยเหนืออาณาเขตของตน ดังนั้นรัฐย่อมมีอำนาจที่จะปฏิบัติต่อพลเมืองของตนอย่างใดๆ ก็ได้ โดยรัฐอื่นๆ ไม่มีสิทธิเข้าแทรกแซง เพราะอาจถูกกล่าวหาว่าละเมิดอำนาจอธิปไตยของรัฐนั้น
5. ปัจจุบันถ้ารัฐละเมิดสิทธิของพลเมืองของตนแล้วรัฐอื่นๆ อาจมีสิทธิเข้าแทรกแซงได้โดยไม่สามารถกล่าวหาว่า ละเมิดอำนาจอธิปไตยของรัฐนั้นได้ ขณะเดียวกันรัฐก็ต้องจำกัดอำนาจอธิปไตยของตนลงบ้าง เพื่อร่วมมือกับรัฐอื่นๆ ในการให้ความคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

หลักศีลจารีกของพ่อขุนรามคำแหง

สำหรับประเทศไทย หลักศีลจารีกซึ่งพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงจารึกไว้ในปี พ.ศ. 1835 นับว่าเป็นการปฏิรูปกฎหมายและประกาศถึงสิทธิมนุษยชนอันเป็นมูลฐานสำคัญยิ่งประการหนึ่ง เช่น เสรีภาพทางการค้า ได้จารึกว่า “เจ้าเมือง บ เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้ำทอง ค้า”

ด้านการประสิทธิประสาทความยุติธรรม ได้จารึกว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนผิแลผิด แผกแสกว้างกันสวนคูแท้แล้งแล้งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ช่อน เห็นข้าวท่านบ่ใครพิน เห็นสินท่านบ่ใครเคียด”

สิทธิยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ ได้จารึกว่า “ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ในนั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มักจกกล่าวถึงเจ้าถึงขุน บ่ไว้ไปล้นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อ”

การปฏิบัติต่อเชลยศึก ได้จารึกว่า “ได้ฆ่าเสียฆ่าเสีย หัวฟุ้งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ดี” ซึ่งหลักการข้อนี้เห็นว่าทันสมัยอย่างยิ่ง และตรงกับข้อตกลงเจนีวาว่าด้วยการปฏิบัติต่อเชลยศึกในปัจจุบัน

ในช่วงศตวรรษที่ 19 – 20 พบว่าประเทศต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักการปกครองประเทศมากขึ้น

ปัญหาในการจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ปฏิญญาฯ ถือได้ว่าเป็นเอกสารรับรองสิทธิของประชาชนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดและได้มีการกล่าวอ้างถึงถึงหลักการปฏิญญาฯ ดังกล่าวนี้อยู่เสมอ จนอาจถือเป็นแม่บทสำหรับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน

ในการจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน คณะกรรมาธิการได้ประสบปัญหายุ่งยากหลายประการ อาจแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ และแนวความคิดเรื่องสิทธิของบรรดาประเทศสมาชิกสหประชาชาติ กล่าวคือ เป็นความแตกต่างกันในเรื่องผลประโยชน์ของบรรดาประเทศสมาชิกฯ ด้วยเพราะโลกนี้มันกว้างใหญ่ ประกอบด้วย พลเมืองหลายเชื้อชาติ หลายภาษา มีการแสวงหาผลประโยชน์ บนกิจการที่แตกต่างกันมาก แต่ต่างก็สนใจเรื่องตลาดเสรีและอยากให้เกิดผลของตนมีราคาสูงเหมือนกัน ประกอบกับแต่ละประเทศต่างยุ่งอยู่กับปัญหาในท้องถิ่นของตน เหล่านี้ทำให้การตกลงกันในเรื่องพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนว่าสิทธิมนุษยชนคืออะไร ควรรับรองอะไรบ้าง เป็นไปโดยยากลำบาก

ความคิดเห็นของประชาชนในสหประชาชาติมีความแตกต่างกันทำให้เกิดความลำบากมากกว่าเรื่องผลประโยชน์ต่างกัน ดังเช่น การต่อสู้ชิงดีชิงเด่นกันระหว่างระบบนายทุนกับระบบคอมมิวนิสต์ได้ทำให้เกิดการโต้เถียงระหว่างประเทศ ความต่างระหว่างศาสนาอิสลามกับศาสนาคริสต์ มีความขัดแย้งกันล้าลึกมากกว่าระบบนายทุนกับระบบคอมมิวนิสต์ รวมถึงความขัดแย้งระหว่างนิกายในศาสนานั้นๆ ด้วยกันเช่น นิกายคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ ศาสนาอิสลามนิกายชีอิตกับนิกายซุนนี ดังนั้นความหมายของเสรีภาพในการพูดหรือการนับถือศาสนาสำหรับประชาชนในประเทศเหล่านี้ ได้นำมาบัญญัติไว้ในร่างปฏิญญาฯ โดยเป็นการเคารพในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพวกเขา

นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างๆ ในเรื่องความคิดเห็นของประเทศมหาอำนาจทั้งห้า ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย และจีน

2. ปัญหาเกี่ยวกับรายละเอียดของสิทธิ ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 คณะกรรมาธิการ ประสบปัญหาเรื่องผลประโยชน์และความคิดเห็นในเรื่องสิทธิของบรรดาประเทศสมาชิก และประเทศมหาอำนาจทั้งห้าที่ไม่ตรงกันอยู่บ่อยครั้ง

2.2 การตกลงรายละเอียดของสิทธิมนุษยชนที่ควรให้ความคุ้มครองเพราะผู้แทนประเทศกลุ่มคอมมิวนิสต์และผู้แทนประเทศกลุ่มนายทุนต่างมีจุดมุ่งหมายผิดกัน พวกคอมมิวนิสต์เห็นว่าสิทธิต่างๆ ควรได้รับการคุ้มครองนั้นไม่ใช่สิทธิของเอกชน แต่ควรเป็นสิทธิของสังคมหรือรัฐ ส่วนกลุ่มประเทศเสรีนิยม เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ ให้ความสำคัญแก่สิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมืองมากกว่า การขัดแย้งนี้ทำให้การตกลงเรื่องรายละเอียดของสิทธิเป็นไปอย่างยากลำบากในระยะแรกๆ (กุลพล พลวัน, 2538, หน้า 21 – 22, 35, 42 - 46)

จะเห็นได้ว่าความสำคัญเรื่องการพิทักษ์ คุ้มครองสิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ทุกประเทศต่างให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในอันที่จะกำหนดกรอบแนวคิดแนวปฏิบัติที่ต้องมีเครือข่ายการคุ้มครองในระหว่างประเทศต่อกัน ที่สำคัญกฎหมายในรูปแบบต่างๆ ที่มีใช้ในปัจจุบันล้วนอาศัยพื้นฐาน แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายธรรมชาติและสิทธิธรรมชาติทั้งสิ้นที่เชื่อว่า “มนุษย์ทุกคนต่างมีสิทธิประจำตัวที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้หรือไม่อาจถูกทำลายล้างโดยอำนาจใดๆ” จากกระแสแนวคิดหลักการดังกล่าวจึงเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลให้สังคมไทยได้มีมาตรการที่จะพิทักษ์ปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่จริงจังมากขึ้นดังนี้

ในหลวงของไทย.....บทบาทของพ่อผู้ให้โอกาสมนุษย์ได้พัฒนาตน

เนื่องในวโรกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ในปี 2549 โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme : UNDP) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัล “ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” (Lifetime Achievement in Human Development Award) แด่พระองค์ท่าน โดยรางวัลดังกล่าวเป็นรางวัลที่สหประชาชาติจัดทำขึ้นใหม่เพื่อเฉลิมพระเกียรติ

ยูเอ็นดีพี เป็นเครือข่ายเพื่อพัฒนาภายใต้สังกัดสหประชาชาติที่เน้นเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนภายใต้การสร้างองค์ความรู้ส่งเสริมประสบการณ์และทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้ประชาชนในแต่ละประเทศมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและให้บรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนามตามเป้าหมายเพื่อการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals : MDGs.) ที่มุ่งเน้นการจัดความยากจนและความไม่เท่าเทียมเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน แม้ที่ผ่านมา

ยูเอ็นดีพีจะมอบรางวัลสำหรับผู้ที่มีผลงานด้านการพัฒนามนุษย์มาก่อนแต่รางวัลเกียรติยศที่ได้
นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายนี้ถือเป็นกรณีแรกที่ยูเอ็นดีพีได้มอบรางวัลประเภท Life – long achievement
อันหมายถึง การเกิดพระเกียรติที่เกิดขึ้นจากพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาปรับปรุงความเป็นอยู่
ที่ดีขึ้นต่อพสกนิกรชาวไทยที่ทรงยึดถือเป็นพระราชจริยวัตรมาตลอดระยะเวลายาวนานในการ
ครองราชย์ของพระองค์ (วิระวรรณ บุญโญ, 2549, หน้า 11 – 12)

จะเห็นได้ว่าพระราชจริยวัตรทุกอย่างก้าวของพระองค์นั้นทรงมีความหมายและคุณค่า
ต่อชนชาวไทยอย่างหาที่สุดมิได้ เพราะทุกอย่างก้าวของพระองค์คือการก้าวอย่างมีจุดหมายเพียง
ประการเดียว คือการได้อยู่ท่ามกลางพสกนิกรของพระองค์ที่ได้ทอดพระเนตรเห็นทุกคนมีความอยู่
ดีกินดีมีคุณธรรมจริยธรรมเกื้อกูลกัน เคารพในสิทธิของคนแต่ละคน ทุกอย่างก้าวของพระองค์ คือ
การที่ต้องยึดอยู่กับความอยู่รอดของพสกนิกรของพระองค์มีอีกหลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ ตลอดจน
สภาพแวดล้อมที่ต้องทุกข์ยากควรได้รับการดูแล พระองค์ทรงบุกป่าฝ่าดง เหยียบย่างไปทุกตาราง
พื้นที่ของประเทศไทย แม้จะต้องเผชิญกับภัยร้ายที่อาจคุกคามได้ทุกเมื่อ ประกอบกับเส้นทางที่คด
เคี้ยว ทुरกันดารไม่ว่าจะลำบากสักเพียงใด ประชาชนชาวไทยต่างซาบซึ้งซึ่งเป็นประจักษ์พยาน
ร่วมกันมาโดยตลอด “พระคือ ผู้สถิตย์ในกลางใจไทยประชา พระคือ ผู้ดาลดล...โอกาสมนุษย์ได้
พัฒนา” (ดังแสดงในภาพที่ 7.1 และภาพที่ 7.2)

ภาพที่ 7.1 หลักธรรมหลักทำตามรอยพระยุคลบาท
ที่มา (สุเมธ ดันดิเวชกุล, 2549, หน้า 7)

ภาพที่ 7.2 พระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงงานไม่มีกลางวันกลางคืน
ที่มา (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2549, หน้า 76)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของบุคคล ครอบครัวและชุมชนไทย

จากที่ได้ศึกษางานเขียนของ เฉลียว บุรีภักดีและคนอื่นๆ (2545, หน้า 123) สามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิเสรีภาพของบุคคล ครอบครัวและชุมชนได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ของไทยนับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนอย่างแท้จริง โดยกำหนดให้องค์กรทางการเมืองต้องมีหน้าที่คุ้มครองปกป้องดูแลสิทธิและหน้าที่ของบุคคล กลุ่ม ชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม การให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพของบุคคล โดยการใช้สิทธิเสรีภาพของบุคคลต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพชาวไทยกลุ่มต่างๆ ทั้งระดับบุคคล กลุ่มและชุมชนครอบคลุมรอบด้านให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพต่อเด็ก เยาวชน สตรี คนชรา ผู้พิการหรือทุพพลภาพ ผู้ยากไร้และด้อยโอกาส ตลอดจนการให้สิทธิแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการนิติบัญญัติ

ประชาชนมีสิทธิในการคานอำนาจ ตรวจสอบการใช้อำนาจทั้งของรัฐ และเอกชนอย่างไม่เคยมีมา ในรัฐธรรมนูญฉบับใด

บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) กำหนดไว้ 12 หมวด 313 มาตรา อาจกล่าวโดยภาพรวมได้ว่าโดยหลักใหญ่ คือการเพิ่มขยายสิทธิเสรีภาพความเสมอภาค การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล กลุ่มและชุมชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2549, หน้า 12 - 163) ได้จัดทำเผยแพร่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ฉบับพกพาแก่ประชาชนให้ได้รับประโยชน์จากการศึกษาจึงอาจพอสรุปสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพบุคคล กลุ่มชุมชน ได้ดังนี้

หมวด 1 (บททั่วไป) ในมาตรา 4, มาตรา 5

หมวด 3 (สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย) ในมาตรา 26, 28, 30 - 50, มาตรา 52 - 65

หมวด 4 (หน้าที่ของชนชาวไทย) ในมาตรา 66 - 70

หมวด 5 (แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ) ในมาตรา 73, 75 - 83, 86

หมวด 6 (รัฐสภา) : ในส่วนที่ 2 (สภาผู้แทนราษฎร) ในมาตรา 106 - 107, และ 109 ในส่วนที่ 7 (ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา) ในมาตรา 197 และส่วนที่ 8 (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ) ในมาตรา 199 - 200

หมวด 8 (ศาล) ในมาตรา 237, 241, 243 - 247

หมวด 9 (การปกครองส่วนท้องถิ่น) ในมาตรา ม. 282 - 284, 289 - 290

หมวด 10 (การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ) ในส่วนที่ 1 - ส่วนที่ 4

โดยจะเห็นได้ว่า จากสาระสำคัญทั้ง 12 หมวดโดยส่วนใหญ่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 เป็นฉบับที่ให้โอกาสบุคคล กลุ่มและชุมชนในการพัฒนาได้อย่างจริงจังมากกว่ารัฐธรรมนูญทั้ง 15 ฉบับที่ผ่านมาโดยเฉพาะในบางมาตราที่กล่าวมาเป็นหัวใจของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (โดยเฉพาะในหมวด 1, 3, 5, 9) อาทิ เช่น หมวด 1 (ว่าด้วยบททั่วไป) ในมาตรา 4 ระบุไว้ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” มาตรา 5 ระบุไว้ว่า “ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศ หรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” หมวด 3 (ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย) ในมาตรา 34 ระบุไว้ว่าสิทธิของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความเป็นอยู่ส่วนตัว ย่อมได้รับความคุ้มครองการกล่าวหรือไขข่าวแพร่หลาย ซึ่งข้อความหรือภาพไม่ว่าด้วยวิธีใดไปยังสาธารณชน อันเป็นการละเมิด หรือกระทบถึงสิทธิ ของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความเป็นอยู่ส่วนตัว จะกระทำมิได้ เว้นแต่กรณีที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน ในมาตรา 40 - 41 ได้กล่าวถึง

การเผยแพร่คลื่นความถี่ด้วยวิทยุ โทรทัศน์ โทรคมนาคมให้องค์กรรัฐมีอิสระในการจัดสรรคลื่นความถี่ โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชน ระดับชาติและท้องถิ่น ทั้งด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่นๆ รวมทั้งการแข่งขันกันโดยเสรีเป็นธรรม หรือในมาตรา 41 ระบุว่า สื่อมวลชนมีเสรีภาพในการเสนอข่าวแสดงความเห็นภายใต้ข้อจำกัดตามรัฐธรรมนูญ ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจหน่วยราชการรัฐวิสาหกิจ หรือเจ้าของกิจการเท่านั้น หรือแม้ในมาตรา 42 - 43 ที่กล่าวโดยรวมได้ว่า เป็นการให้สิทธิเสรีภาพแก่บุคคลในการศึกษา วิจัย รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ต่ำกว่า 12 ปีอย่างทั่วถึงมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย เป็นต้น มาตรา 44 - 46 ให้สิทธิแก่บุคคลมีเสรีภาพชุมนุมโดยสงบปราศจากอาวุธ เว้นแต่อาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะกรณีคุ้มครองอำนาจความสะอาดประชาชนที่ใช้สาธารณะ หรือรักษาความสงบในภาวะฉุกเฉิน บุคคลมีเสรีภาพในการรวมกลุ่มเป็นสมาคม สหกรณ์ ฯลฯ หรือมาตรา 46 บุคคลสามารถรวมเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปหัตถ์ของท้องถิ่นและชาติ มีส่วนร่วมจัดการ บำรุงรักษา ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้สมดุลยั่งยืนได้ เป็นต้น มาตรา 54 - 55 กำหนดให้บุคคลมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ และไม่มีรายได้พอแก่การยังชีพ รวมถึงบุคคลพิการ, ทูพพลภาพ รัฐต้องให้การช่วยเหลือ ตามกฎหมายบัญญัติ หมวด 5 (แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ)

ในมาตรา 73 รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์ และคุ้มครอง พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดี และความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิต ในมาตรา 77 รัฐต้องจัดให้มีแผนพัฒนาการเมือง จัดทำมาตรฐานทางคุณธรรม และจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการและพนักงานหรือลูกจ้างอื่นของรัฐ เพื่อป้องกันการทุจริต และประพฤติมิชอบ และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ ในมาตรา 78 - 79 รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการให้ทั่วถึงรวมถึงรัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้มีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล เป็นต้น ในมาตรา 80 ระบุว่า รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชนส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชน รัฐต้องสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี พึ่งตนเองได้ ในมาตรา 86 รัฐต้องส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานมีงานทำ คุ้มครองแรงงานโดยเฉพาะแรงงานเด็กและแรงงานหญิง จัดระบบแรงงานสัมพันธ์ การประกันสังคม รวมทั้งค่าตอบแทนแรงงานให้เป็นธรรม หมวด 9 (การปกครองส่วนท้องถิ่น)

โดยเฉพาะในมาตรา 289 – 290 โดยระบุว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษา อบรม ฝึกอบรม ฝึกอาชีพ ตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นด้วยตนเองและร่วมกับภาครัฐตลอดจนส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

หรือแม้แต่ในบางหมวดที่อาจมีผลโดยอ้อมต่อการพัฒนาคน กลุ่มและชุมชน เช่น หมวด 6 (รัฐสภา) โดยกล่าวถึงคุณสมบัติของบุคคลในการสมัครหรือไปลงคะแนนเลือกตั้งที่ดี เป็นต้น หรือในส่วนที่ 7 (ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา) ตามมาตรา 197 ระบุว่า ผู้ตรวจการฯ มีหน้าที่พิจารณา สอบสวนหาข้อเท็จจริงจากคำร้องเรียน ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือปฏิบัติ นอกเหนืออำนาจหน้าที่มิได้ อันจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ร้องเรียน หรือประชาชนโดยไม่ เป็นธรรม เป็นต้น ในส่วนที่ 8 (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ) ตามมาตรา 200 กำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ 6 ประการ ได้แก่

1. ตรวจสอบและรายงานการกระทำหรือการละเลยการกระทำ อันเป็นการละเมิด สิทธิมนุษยชนหรือไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศ เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศ ไทยเป็นภาคี และเสนอมาตรการการแก้ไข ที่เหมาะสมต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่กระทำหรือ ละเลยการกระทำดังกล่าว เพื่อดำเนินการ ในกรณีที่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอ ให้ รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป
2. เสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุง กฎหมาย กฎหรือข้อบังคับ ต่อ รัฐสภาหรือคณะรัฐมนตรีเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
3. ส่งเสริมการศึกษา การวิจัยและการเผยแพร่ความรู้ ด้านสิทธิมนุษยชน
4. ส่งเสริมความร่วมมือ และการประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการ องค์กร เอกชน และองค์กรอื่นในด้านสิทธิมนุษยชน
5. จัดทำรายงานประจำปีเพื่อประเมินสถานการณ์ ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศ และเสนอต่อรัฐสภา
6. อำนาจ หน้าที่อื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ มีอำนาจเรียกเอกสาร หรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับ บุคคลใด หรือเรียกบุคคลใดมาให้ถ้อยคำ รวมทั้งมีอำนาจ เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

นอกเหนือจากการขยายเพิ่ม และคุ้มครองสิทธิแก่บุคคล และกลุ่มแล้ว จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 นี้ ยังรับรองให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมอันประกอบด้วย ประชาชนที่อยู่ ร่วมกันในพื้นที่หนึ่งก่อนที่รัฐธรรมนูญจะมีผลใช้บังคับมีสิทธิในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูจารีต

ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างยั่งยืน (ตามมาตรา 46) นับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของโลก ที่เห็นความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง จึงนับได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนอกจากให้โอกาสแก่บุคคลได้มีพื้นที่พัฒนาตามพลังและศักยภาพแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีพื้นที่ในการพัฒนากลุ่มคนได้อย่างเข้มแข็ง เกิดชุมชนที่พึ่งตนเองได้ ในลักษณะเป็นรูปธรรมมากกว่าในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ ที่ผ่านมา

ในรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยรัฐธรรมนูญวางกลไกกำกับเช่น ถ้ารัฐไม่เสนอกฎหมายหรือออกกฎหมายไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนให้สิทธิผู้เลือกตั้งห้าหมื่นคน เสนอกฎหมายได้ ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งห้าหมื่นคน เข้าชื่อเสนอขอให้ถอดถอน นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ส.ส. ส.ว. ประธานศาลทั้งหลาย หรือข้าราชการระดับสูงได้ หากเห็นว่ามีความผิดการณ์ในทางทุจริต หรือร้ายว่ผิดปฏิบัติได้ เป็นต้น

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญ ฉบับพุทธศักราช 2540 มีเนื้อหาสำคัญในการเสริมสร้างพลังภาคประชาชนกับการสร้างรากฐานประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดีเป็นครั้งแรก

บทบาทองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

เพื่อการพิทักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

ปัจจุบันพบว่าบทบาทขององค์กรภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนต่างมีบทบาทที่ตื่นตัว และทำงานประสานกันเป็นเครือข่ายร่วมกันทำงานด้านการพิทักษ์และคุ้มครองสิทธิของบุคคลมากขึ้นกว่าอดีตที่ผ่านมาอย่างมากประกอบกับบทบาทของกลุ่มองค์กรอิสระ ทั้งในและนอกประเทศ บทบาทของสื่อมวลชนต่างมีส่วนปลุกจิตสำนึกให้บุคคลเล็งเห็นคุณค่าสิทธิของตนเองกันมากขึ้นดังสามารถศึกษาทำความเข้าใจได้ดังต่อไปนี้

ตามมาตรา 4 (หมวด 1 บททั่วไป) ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” ฉะนั้นจึงเป็นที่มาของการพิทักษ์ปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม

ความเป็นมาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ชื่อว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เพราะรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นผลพวงจากการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาเป็นเวลานาน และประชาชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิด และร่วมร่างรัฐธรรมนูญ

นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่รัฐธรรมนูญได้ปกป้องสิทธิ และเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างกว้างขวาง โดยได้กำหนดกลไกต่างๆ ในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ได้แก่ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา และในมาตรา 199 และ 200 กำหนดให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขึ้น เพื่อเป็นกลไกหลักในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และสานต่อเจตนารมณ์ของประชาชน ที่สะท้อนอยู่ในรัฐธรรมนูญให้เกิดผลเป็นจริง

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามพระราชบัญญัติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

1. ส่งเสริมการเคารพและการปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชนทั้งในระดับประเทศ และระหว่างประเทศ
2. ตรวจสอบและรายงานการกระทำ หรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน หรืออันไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี และเสนอมาตรการการแก้ไขที่เหมาะสม ต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่กระทำ หรือละเลยการกระทำดังกล่าวเพื่อดำเนินการ ในกรณีที่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอ ให้รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป
3. เสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับต่อรัฐสภา และคณะรัฐมนตรี เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
4. ส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน
5. ส่งเสริมความร่วมมือและการประสานงานระหว่าง หน่วยงานราชการ องค์การเอกชน และองค์การอื่นในด้านสิทธิมนุษยชน
6. จัดทำรายงานประจำปี เพื่อประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศ เสนอต่อรัฐสภา และคณะรัฐมนตรี และเปิดเผยต่อสาธารณชน
7. ประเมินผลและจัดทำรายงานผลการปฏิบัติงานประจำปีเสนอต่อรัฐสภา

8. เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี และรัฐสภาในกรณีที่ประเทศไทยจะเข้าไปเป็นภาคีสันติสัญญาเกี่ยวกับส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

9. แต่งตั้งอนุกรรมการเพื่อปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

10. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 หรือกฎหมายอื่นซึ่งกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ม.ป.ป., หน้า 2, 7)

ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พบว่ามีทั้งสิ้น 37 มาตรา 4 หมวด ล้วนแล้วแต่มุ่งส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ทั้งนี้ และในที่นี้ จะขอหยิบยกบางมาตราที่น่าสนใจดังนี้

มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้ ระบุว่า

“สิทธิมนุษยชน” หมายความว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

“ประธานกรรมการ” หมายความว่า ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

“กรรมการ” หมายความว่า กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในหมวด 1 ว่าด้วย

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามมาตรา 5 ระบุว่า ให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติคณะหนึ่งประกอบด้วยประธานกรรมการคนหนึ่งและกรรมการอื่นอีกสิบคน ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตามคำแนะนำของวุฒิสภา จากผู้ซึ่งมีความรู้หรือประสบการณ์ด้านการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นที่ประจักษ์ทั้งนี้ โดยต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทั้งหญิงและชาย และผู้แทนจากองค์การเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนด้วย

ให้ประธานวุฒิสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งประธานกรรมการและกรรมการในหมวด 2 ว่าด้วย สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามมาตรา 18 ระบุว่า สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการทั่วไปของคณะกรรมการ และให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

มาตรา 18 ระบุว่า สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่สำคัญๆ อาทิ ต้องรับคำร้องและตรวจสอบเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนและเสนอต่อคณะกรรมการและดำเนินการสืบสวน ให้ศึกษาและสนับสนุนให้มีการศึกษาเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ทำหน้าที่ประสานกับหน่วยราชการ เอกชน องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

ในหมวด 3 ว่าด้วย การตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน ตามมาตรา 22 ระบุว่า ในกรณีที่มีการกระทำหรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนและมีใช่เป็นเรื่องที่มีการฟ้องร้องเป็นคดีอยู่ในศาลหรือที่ศาลพิพากษาหรือมีคำสั่งเด็ดขาดแล้ว ให้คณะกรรมการมีอำนาจตรวจสอบและเสนอมาตรการการแก้ไขตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 23 ระบุให้ผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนมีสิทธิยื่นคำร้อง ตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนดไว้โดยส่งทางไปรษณีย์หรือยื่นต่อกรรมการหรือองค์การเอกชนด้านสิทธิมนุษยชน เพื่อส่งต่อยังสำนักงานคณะกรรมการหรือวิธีการอื่นใดที่คณะกรรมการกำหนดไว้ และสำนักงานคณะกรรมการจะแจ้งผู้ร้องภายในไม่เกินสามวันนับแต่วันที่รับคำร้อง

มาตรา 24 ระบุว่า องค์การเอกชนด้านสิทธิมนุษยชน ต้องเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายไทยโดยทำงานโดยตรงด้านส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามที่คณะกรรมการกำหนดและไม่มีวัตถุประสงค์ในทางการเมืองที่มุ่งแสวงหากำไร

กรณีผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนร้องเรียนผ่านองค์การเอกชนฯหรือแสดงหลักฐานให้ปรากฏเมื่อองค์การเอกชนได้พิจารณาเห็นว่ามีมูลสามารถเสนอต่อให้คณะกรรมการดำเนินการต่อไปได้

มาตรา 28 ภายใต้งบบังคับมาตรา 27 อาจสรุปได้ว่า ภายหลังจากคณะกรรมการได้ตรวจสอบและลงความเห็นว่ามี การกระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนให้มีการจัดทำรายงานผลการตรวจสอบ ระบุพฤติการณ์แห่งการละเมิด เหตุผลที่ลงความเห็นนั้น พร้อมมาตรการแก้ไขปัญหา และระบุบุคคลหรือหน่วยงานที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายในเรื่องใด ด้วยวิธีการใดรวมทั้งระยะเวลาดำเนินการตามมาตรการให้ชัดเจน นอกจากนี้คณะกรรมการอาจกำหนดให้บุคคลหรือหน่วยงานดำเนินการตามหน้าที่ ด้วยวิธีการใดที่เหมาะสมเพื่อป้องกันมิให้มีการละเมิดในทำนองเดียวกันนี้อีก หรือคณะกรรมการเห็นว่า การกระทำหรือละเลยการกระทำนั้น ไม่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน แต่อาจปฏิบัติไม่เป็นธรรมสมควรต้องมีการแก้ไขเยียวยาความเสียหาย ให้ผู้ถูกกระทำ คณะกรรมการอาจกำหนดแนวทางแก้ไขเพื่อแจ้งบุคคลหรือหน่วยงานนั้นๆ ดำเนินการตามความเหมาะสมได้

ในหมวด 4 ว่าด้วยบทกำหนดโทษ ตามมาตรา 34 ระบุว่า ผู้ใดไม่มาให้ถ้อยคำ หรือไม่ส่งวัตถุ เอกสาร หรือพยานหลักฐานที่ถูกเรียกหรือถูกสั่งให้ส่งตามมาตรา 32 (2) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 35 ระบุว่า ผู้ใดต่อสู้หรือขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรา 32 (3) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2549, หน้า 2 – 21)

จะเห็นได้ว่าคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนของไทยตามมาตรา 5 และมาตรา 18 ล้วนแต่ให้ความสำคัญกับการตั้งคณะกรรมการดำเนินงานที่ต้องมีความเป็นตัวแทนจากทุกภาคส่วนของสังคมโดยเป็นผู้มีความรู้ ประสบการณ์ด้านการทำงานคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเป็นที่กระจ่างชัดมาแล้ว ในมาตรา 18 ที่ระบุชัดเจนว่าคณะกรรมการฯ ดังกล่าวจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบทบาทของทุกหน่วยงานมีการประสานกับหน่วยราชการองค์การเอกชนองค์การอื่นๆ ในด้านสิทธิมนุษยชนในการร่วมกันดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

นอกจากนี้โดยภาพรวมจะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้พยายามให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิระหว่างชายหญิงโดยดูจากระเบียบกรรมการสิทธิมนุษยชนต้องคำนึงถึงการได้มาของคณะกรรมการฯ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชายหญิงและผู้แทนองค์กรเอกชน กระบวนการรับคำร้องและการแจ้งต่อผู้เสียหายเป็นไปอย่างรวดเร็วไม่ล่าช้า และพยายามกำจัดปัจจัยแทรกแซงในอันเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เช่น องค์กรเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางการเมืองและมุ่งแสวงหาทำไรจากการทำงาน เป็นต้น เหล่านี้ช่วยให้การคุ้มครองผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนได้ผลดีรัดกุมมากขึ้น และเพื่อให้เห็นความสำคัญในบทบาทหน้าที่ในการพิทักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขององค์กรต่างๆ ที่อยู่นอกระบบราชการมากขึ้น จึงขอหยิบยกตัวอย่างมาดังนี้

องค์กรอิสระยอดเยี่ยมแห่งปี 2548 “ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก”

สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชนได้จัดงานมอบโล่เกียรติยศ “องค์กรอิสระยอดเยี่ยมแห่งปี” ให้กับศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2548 ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพฯ ซึ่งถือเป็น 1 ใน 3 รางวัลที่สมาคมได้มอบให้กับบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ โดยได้สร้างคุณประโยชน์เป็นสำคัญต่อประเทศชาติและประชาชน

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ท่านในฐานะประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้รับมอบ 2 รางวัลอันทรงคุณค่าในฐานะมีผลงานการดำเนินงานในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญตลอด 4 ปีที่ผ่านมา คือ รางวัล “องค์กรอิสระยอดเยี่ยมแห่งปี” และรางวัล “100 ปีศรีบูรพา : ปริญญาชีวิตอุดมคติสูงสุด” ประจำปี 2548 (จินตนา ณ ระนอง, 2548, หน้า 1, 3)

มุมสะท้อน.....สิทธิมนุษยชน

“สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคนติดตัวมาตั้งแต่เกิดจนตาย ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง”

แต่ในความเป็นจริง บุคคล รัฐและสังคมจำนวนไม่น้อยยังไม่ยอมรับและเคารพสิทธิมนุษยชนเท่าที่ควร การละเมิดสิทธิมนุษยชนยังเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้คนจำนวนหนึ่งต้องลุกขึ้นมาเรียกร้อง ปกป้อง ต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้ของคนจนเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัย การเรียกร้องสิทธิของผู้สูงอายุ และคนพิการ การต่อสู้เพื่อรักษาทรัพยากรของชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้หลายคนถูกข่มขู่คุกคาม ถูกจับกุมคุมขัง แม้กระทั่งถูกสังหาร บางเรื่องราวถูกเผยแพร่ให้สาธารณชนได้รับทราบ แต่ก็ยังมีอีกหลายผู้คนและหลายเรื่องราวที่ไม่มีผู้ใดรับรู้ หลายครั้งที่ผู้คนเมื่อพบเห็นการละเมิดก็นิ่งเฉย ด้วยความไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร จะช่วยอย่างไร

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงได้จัดงานมอบรางวัลนักสิทธิคดีเด่นชาย หญิง และองค์กร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2548 และการสดุดีนักสิทธิมนุษยชนที่เสียชีวิตแล้วเพื่อเป็นกำลังใจในการปฏิบัติภารกิจต่อไป และช่วยกระตุ้นให้ผู้คนตระหนักถึงเรื่องสิทธิมนุษยชนมากขึ้น (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน, 2548, หน้า 2)

เพชรแห่งสิทธิมนุษยชนปี 2548

สุรพันธุ์ ปรีชาอนันต์ (2548, หน้า 4 – 6) กล่าวว่า ปัจจุบันสิทธิมนุษยชนกลายเป็นกระแสความคิดและการเมืองสำคัญอย่างหนึ่งในระดับโลกมีการออกกติกานูถสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และการตั้งองค์การสิทธิมนุษยชนนานาชาติและภูมิภาค ในระดับประเทศ รัฐและสังคม ประเทศต่างๆ ได้นำสิทธิมนุษยชนมาเป็นหลักการของรัฐธรรมนูญ และหลักการทางการเมือง มีการออกกฎหมาย การตั้งองค์การสิทธิมนุษยชนระดับชาติเกิดกลุ่มและองค์การสิทธิมนุษยชนในภาครัฐโดยเฉพาะภาคเอกชนมากมาย เพื่อส่งเสริม และปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ด้วยเห็นและเชื่อมั่นว่าสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคนติดตัวมาตั้งแต่เกิดและจนตาย มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีเสรีภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีความสุข และเจริญก้าวหน้า สิทธิมนุษยชนยังเป็นรากฐานความสงบสุขในสังคมระบอบประชาธิปไตย และสันติภาพของโลก

และผลการคัดเลือกผลงานดีเด่นด้านสิทธิมนุษยชนของคณะกรรมการฯ ผู้ทรงคุณวุฒิ ในปี พ.ศ. 2548 มีผู้สมควรได้รับการประกาศเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทั้งชายและหญิงที่อาจสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

รัชฎา มนุรัชฎา ผู้มีผลงานด้านสิทธิมนุษยชนดีเด่นชาย

นายรัชฎา มนุรัชฎา อายุ 45 ปีเกิดเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2503 เกิดและเติบโตในครอบครัวนักกฎหมายที่กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรคนที่ 4 ในจำนวนพี่น้อง 5 คนของคุณพ่อประดับ – คุณแม่ปราณี มนุรัชฎา ระดับปริญญาตรี นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เริ่มชีวิตทนายความเมื่อปี 2528 ที่สำนักงานระดับกับสหราชอาณาจักรนอกจากการว่าความให้ลูกความในคดีทั่วไปแล้ว คุณรัชฎามีส่วนร่วมเป็นทนายความอาสา ให้ประชาชนที่ถูกละเมิดสิทธิ ไม่ได้รับความเป็นธรรมในคดีต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตทนายความจนถึงปัจจุบัน โดยร่วมงานกับกลุ่มองค์กรต่างๆ เช่น สภาทนายความ กลุ่มประสานงานศาสนา เพื่อสังคมสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มูลนิธิเพื่อนหญิง (กลุ่มเพื่อนหญิง)

ผลงาน

คุณรัชฎา มนุรัชฎา เป็นผู้ที่ทำงานด้านส่งเสริมและปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมาตั้งแต่เด็ก เนื่องจากได้ทำงานร่วมกับบิดาที่เป็นทนายความช่วยเหลือผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิมาตลอด ตัวอย่างผลงานที่ได้ทำคือให้ความช่วยเหลือคดีเกี่ยวกับการคุ้มครองเด็กที่ถูกละเมิดสิทธิ เป็นคณะทำงานให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายกรณีแกนนำผู้ชุมนุมคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซ และโรงแยกก๊าซไทย – มาเลเซีย คดี น.ส. สุกัญญา กลางณรงค์ ถูกบริษัทอินดอร์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ฟ้องข้อหาหมิ่นประมาทเรียกว่าเสียหายจำนวน 400 ล้านบาท ฯลฯ

ข้อคิด จากการทำงานในวิชาชีพทนายความ

คุณรัชฎา พูดถึงการใช้วิชาชีพกฎหมายว่า การทำหน้าที่ทนายความเพื่อปกป้องสิทธิให้กับคนยากจนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมนั้น ทนายความต้องเป็นฝ่ายเดินทางไปพบลูกความ แม้ว่าลูกความอาศัยอยู่ห่างไกลเพียงใดทนายความก็ต้องเดินทางไปพบ เพื่อค้นหาความจริงที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ทนายความต้องเผชิญกับอำนาจอิทธิพลจาก ผู้แสวงหาผลประโยชน์ โดยมีขอบ อีกทั้งยังต้องเข้าใจและยอมรับว่า ลูกความไม่มีค่าใช้จ่ายให้ทนายความ บางครั้งทนายความต้องช่วยประสานงานกับองค์กรอื่นๆ เพื่อหาเงินมาช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้ครอบครัวของลูกความอีก

ดังนั้น การทำหน้าที่ทนายความให้กับคนยากจนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจึงแตกต่างจากการทำหน้าที่ทนายความเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้กับนักธุรกิจ บริษัท ห้างร้าน หรือบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเพราะลูกความเหล่านี้จะเป็นฝ่ายติดต่อหรือเดินทางมาพบทนายความที่สำนักงาน อีกทั้งทนายความไม่ต้องห่วงเกรงกับอำนาจอิทธิพลไม่ต้องกังวลกับความปลอดภัยและลูกความก็มีเงินค่าตอบแทนมีค่าใช้จ่ายให้ทนายความอย่างเต็มที่

สมศรี สายทอง ผู้มีผลงานด้านสิทธิมนุษยชนดีเด่นหญิง

สมศรี สายทอง อายุ 58 ปี เป็นชาวกรุงเทพฯ โดยกำเนิดย่านวัดบางนาใน โดยไม่เคยรู้ว่าความรวยเป็นอย่างไร พ่อ แม่ ประกอบอาชีพกรรมกรโยกย้ายบ้านบ่อยเพราะเช่าบ้านเขาอยู่ก็ต้องโดนไล่ที่ท้ายที่สุดไปอยู่ที่มีนบุรี อาศัยที่อาปลูกบ้านอยู่ พ่อมีอาชีพทำโต๊ะหมู่บูชาขาย พ่อเป็นคนใจดีชอบช่วยเหลือกิจกรรมในหมู่บ้านและงานวัด เป็นที่นับถือของคนละแวกนั้น ใครมีปัญหาที่มาหาท่าน สมศรีจึงสืบสายเลือดมาจากพ่อ แต่ก็ต้องต่อสู้ชีวิตปากกัดตีนถีบมาตลอด จนกระทั่งมีสามีก็แยกตัวมาเช่าอยู่ที่ช่องนนทรี ปัจจุบันเรียกว่าชุมชนบัวหลวง เมื่อก่อนไม่มีไฟฟ้า ประปา ทางเดินอย่างปัจจุบัน คุณสมศรีได้ลุกขึ้นมารวบรวมสมาชิกในชุมชน ต่อสู้จัดหาทางนำน้ำประปาเข้าชุมชน ทำทางเดินในชุมชน โดยใช้ อิฐ หิน ปูน ที่เขาทุบทิ้ง ขนมาทำถนนทุกบ้าน ในชุมชนลงแรงช่วยกันนำมาปูถนนในชุมชน พยายามชวนคนในชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชน แรกๆ มีปัญหามาก คนไม่ค่อยยอมร่วมมือแต่เมื่อเห็นผลงานทุกบ้านก็มาร่วมมือ เมื่อกิจกรรมแรก ประสบผลสำเร็จ คุณสมศรีได้รับการยอมรับในการเป็นผู้นำจากเพื่อนบ้าน แต่กว่าจะถึงขั้นนี้ต้องใช้เวลาหลายปี จากกิจกรรมเล็กๆ เรื่องน้ำประปาชุมชนนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่นๆ ในสิทธิอันพึงมีพึงได้ของชุมชน เช่น การเรียกร้องให้มีทะเบียนบ้าน อันนำไปสู่สิทธิอื่นๆ เช่น การส่งลูกเข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ การเข้าทำงาน

การทำงานของ คุณสมศรี ในนามของเครือข่ายสิทธิที่อยู่อาศัย เธอไม่ได้ทำงานโดดเดี่ยวคนเดียว แต่ทำงานร่วมกับกลุ่มต่างๆ เช่น เครือข่ายสลัมสี่ภาค กลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มแรงงาน และเครือข่ายอื่นๆ ซึ่งมีการประสานกันทั่วประเทศ เมื่อมีงานที่ต้องทำจะมีการประชุมปรึกษาหารือกันก่อน ศึกษาปัญหาว่าเหตุอยู่ที่ไหน กลุ่มเขาต้องการอะไร แล้วลงพื้นที่ถามความต้องการของประชาชนเจ้าของปัญหา จัดกระบวนการชาวบ้านในการปกป้องสิทธิให้ความรู้ เช่น แนะนำให้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ

ผลงานที่ประจักษ์กับสังคม ดังนี้ เป็นประธานชุมชนบัวหลวง ก่อตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนในชุมชน ร่วมก่อตั้งกลุ่มรวมน้ำใจ สมาชิก 38 ชุมชน เพื่อร่วมให้ความรู้สิทธิที่อยู่ ร่วมก่อตั้งสหกรณ์พระนครธนบุรี (ปี 2534) เป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน กรรมการบริหารสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (ปี 2542 – 2544) อนุกรรมการ ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม สภาองค์กรชุมชน สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง อาสาสมัครส่งเสริมสิทธิสลัม ร่วมร่าง พรบ. ชุมชนแออัด (ฉบับชาวบ้าน) ร่วมกับองค์กรชุมชน ร่วมรณรงค์กับเครือข่ายสลัม 4 ภาค วันที่อยู่อาศัยสากล และเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูลรณรงค์นโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชน ร่วมเรียกร้องให้รัฐนำที่ดินของรัฐมาแบ่งให้ชุมชนจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย เช่าระยะยาว ร่วมรณรงค์ เสนอให้ยกเลิก ยกเว้น กฎหมาย กฎระเบียบ บางตัวที่ไม่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนแออัด

เช่น กฎหมาย ปว. 44 จัดตั้งกลุ่ม และพัฒนาขบวนการชุมชน ใน 50 ชุมชนแออัดเพื่อต่อสู้ปกป้องสิทธิของคนจนในเมือง ผู้ประสานงาน เครือข่ายสิทธิที่อยู่อาศัยองค์กรที่มีผลงานดีเด่นด้านสิทธิชุมชน

ข้อคิดจากการทำงานคุณสมศรี เป็นผู้ทำงานบนหลักความเป็นจริงที่เป็นไปได้ ไม่ทวงบุญคุณ ไม่เรียกร้องเงินชาวบ้าน ยึดหลักคุณธรรม

กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก และกลุ่มรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกลุ่มมีผลงานด้านสิทธิมนุษยชนดีเด่น

บ้านบ่อนอกเป็นหมู่บ้านชายทะเลอันเงียบสงบอุดมด้วยกุ้ง หอย ปู ปลาในทะเล ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน วันดีคืนดีชาวบ้านจะเห็น ปลาวาฬบรูด้า มาอวดโฉมให้ชม ในทะเลบริเวณหาดบ้านบ่อนอก ต.บ่อนอก อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ และเลยจากบริเวณนี้ลงได้ไปอีก ประมาณ 80 กม. ที่บ้านกรูด ต.ธงชัย อ.บางสะพาน ก็จะพบหาดทรายขาว น้ำทะเลใส เป็นทางยาวสุดลูกหูลูกตาแหล่งปะการัง อันสวยงาม เป็นที่ชื่นชอบของผู้ที่มาเยี่ยมเยือนบ้านกรูด หมู่บ้านเล็กท่ามกลางธรรมชาติ อันสวยงาม ทั้งสองหมู่บ้านมีชีวิตอันเรียบง่าย พออยู่พอกินกับการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง ทำสวนมะพร้าว สับปะรด ไร่ว่านหางจระเข้

เมื่อปี พ.ศ. 2538 มีโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน ที่ชายฝั่งทะเลจังหวัด

ประจวบคีรีขันธ์ บริเวณที่บ้านกรูด อ.บางสะพาน และบ้านบ่อนอก อ.เมือง เกิดขึ้น ความขัดแย้งทางความคิดของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งต้องการโรงไฟฟ้า เพราะจะนำความเจริญมาสู่ท้องถิ่น ผู้คนในหมู่บ้านมีงานทำ การทำมาค้าขายจะดีขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านดี แต่มีอีกกลุ่มหนึ่งไม่ต้องการให้สร้างโรงไฟฟ้า เนื่องจากเห็นว่าชีวิตอันสงบสุขของชาวบ้านจะหายไป ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจะเปลี่ยนไป เขาต้องอยู่กับหมอกควันของโรงไฟฟ้า แหล่งปะการังจะถูกทำลาย กุ้ง หอย ปู ปลา ที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็จะหมดไป ความขัดแย้งดังกล่าวทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ เมื่อแรกกลุ่มผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ อบต. ต่างชักชวนชาวบ้านมาเรียกร้องสิทธิของชุมชน ต่อต้านโรงไฟฟ้าแต่นานวันเข้ากลุ่มผู้นำได้ล่าถอยไป ชาวบ้านได้รวมตัวกันปกป้องสิทธิโดยการจัดตั้งกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดขึ้น

ในปีพ.ศ. 2541 เพื่อสร้างความร่วมมือของชุมชน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในท้องถิ่น และส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในเรื่องสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญ ปัจจุบันบ้านบ่อนอกมีนางกรณัฎฐา พงษ์น้อย เป็นประธานกลุ่ม และบ้านกรูด มีนางจินตนา แก้วขาว เป็นประธานกลุ่มดำเนินกิจกรรม พิทักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน ทั้งสอง เพื่อบ้านใกล้เคียงและเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อมหลายๆ องค์กรที่คอยให้ความช่วยเหลือสนับสนุน

จิตสำนึก คำว่า “กลุ่ม” ของชาวบ้านบ่อนอก - บ้านกรูด เกิดจากพลังชุมชน กล่าวคือ

1. เห็นพ้องต้องกันว่า ไม่ต้องการให้สร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินบริเวณบ้านกรูด และบ้านบ่อนอก มีการรวมกลุ่มแบ่งความรับผิดชอบ ในการหาข้อมูลด้านวิชาการ ความคืบหน้าในการต่อต้านความเคลื่อนไหวของรัฐบาล ฯลฯ ทุกคนทำงานด้วยอุดมการณ์เดียวกัน

2. มีการให้ความรู้กับสมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จัดเวทีพูดคุยไปตามหมู่บ้านต่างๆ โดยกลุ่มแกนนำประสานกับผู้รับผิดชอบแต่ละหมู่บ้าน

3. สร้างความรู้ความตระหนักในการเป็นเจ้าของท้องถิ่น รักและหวงแหนธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในการไปยื่นหนังสือต่อข้าราชการหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ ทุกคนสละเวลา สละเงิน ไปด้วยกัน ทำให้เห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของทุกคนต้องช่วยกันตามกำลังที่มี บางคนไม่มีเวลาไปร่วมกับบริจาคเงิน ข้าวของไปช่วย

4. มีการช่วยเหลือกันในกลุ่ม ใครได้รับความทุกข์ร้อนคนในกลุ่มจะมาช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน ทำงานด้วยน้ำใจไม่เกี่ยงงอน

5. ใช้สื่อมวลชนเป็นแหล่งกระจายผลการดำเนินงาน ความเคลื่อนไหวการทำงานด้วยความจริงใจ มีผลงานปรากฏ สื่อมวลชนได้เข้าร่วมด้วยเห็นผลงานนำไปเผยแพร่ให้สาธารณชนรู้ เป็นการสร้างเครือข่ายเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นในหมู่บ้านยังมีวิทยุชุมชน ช่วยกระจายข่าวให้ความรู้ด้านต่างๆ ด้วย

6. มีการวางแผนการทำงานร่วมกัน ทุกคนทุกฝ่ายจะรับรู้ความเคลื่อนไหวความคืบหน้าของกลุ่ม แบ่งหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจน ในกลุ่มแกนนำและกลุ่มบริวาร เช่นในการเดินทางไปยื่นหนังสือปกป้องสิทธิที่กรุงเทพฯ จะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบพาหนะการเดินทาง สมาชิกที่ไปร่วมเรื่องเงินค่ารถทุกคนร่วมกันออก ไปอย่างไร ไปที่ไหน จะมีการทำงานประสานกันอย่างมีระบบ

7. กลุ่มจะมีการสร้างผู้นำหลายๆ คน แกนนำหลักและแกนนำรองร่วมกันวางแผนการทำงาน เมื่อคนหนึ่งไม่อยู่ ผู้นำคนอื่นทำงานแทนได้ทันทีเพราะมีการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้วางแผน ร่วมกันตลอดเวลา

8. มีการสร้างสัญลักษณ์ของกลุ่มเพื่อเป็นการประกาศอุดมการณ์ที่แน่วแน่ เช่น สวมเสื้อสีเขียว ใช้ธงเขียวปักหน้าบ้าน

9. มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกจังหวัด มีการไปร่วมงานประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สานต่อพลัง ความเคลื่อนไหวมีผลทำให้กลุ่มเข้มแข็งและมีพลัง

กลุ่มได้ดำเนินการไปเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน (ปี 2540 - 2548) มีทั้งความผิดหวัง สมหวัง ความเจ็บปวด เจ็บแค้น ถูกหลอก ถูกปฏิเสธ ถูกอุกเหี้ยมข่มขู่จากผู้ไม่เข้าใจการกระทำ

ถูกสาปแช่ง จากฝ่ายตรงข้าม ได้ความรักความสามัคคีในกลุ่มชาวบ้าน ความร่วมมือจากชุมชน ความเสียสละกล้าหาญในกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน ได้รู้จักคนระดับต่างๆ จนถึงระดับผู้บริหารประเทศ จากประสบการณ์ต่างๆ ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นบทเรียนอันมีค่า ก่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในกลุ่มประชาชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของกลุ่มเปรียบเสมือนห้องเรียนในชุมชน ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยได้เรียนรู้ ร่วมกัน ทั้งเรื่องสิทธิชุมชน วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ วิธีการแสวงหาองค์ความรู้ ฯลฯ และการสร้างความรู้ใหม่โดยไม่ต้องไปเข้าห้องเรียนที่โรงเรียนใดเลย บัดนี้ รัฐบาลได้ย้ายโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินออกไปจากจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปี พ.ศ. 2547 ผู้นำการปกป้องสิทธิคนหนึ่งได้ถูกลอบยิงที่สี่แยกบ่อนอก เสือชีวิตร (นายเจริญ วัคคัษร) ขณะนี้ทั้ง 2 กลุ่มยังเผชิญกับกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องผลประโยชน์จากการสร้างโรงไฟฟ้าและการบุกรุกที่สาธารณะของทั้งสองพื้นที่ และคดีเกี่ยวกับการปกป้องสิทธิอีกเป็นสิบ ทั้งที่ตัดสินแล้วและยังไม่ตัดสิน กับหนี้สินของกลุ่มผู้นำที่ต้องต่อสู้ต่อไป

จะเห็นได้ว่าการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนยังเป็นเรื่องที่ต้องดำเนินต่อไปโดยต้องอาศัยการสร้างจิตสำนึกตั้งแต่ระดับครอบครัว บ่มเพาะขัดเกลาเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กๆ “เมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้าที่สมบูรณ์เท่านั้นจึงจะมีผลผลิตที่สวยงามเป็นที่ปรารถนาของสังคม” เฉกเช่น เพชรแห่งสิทธิมนุษยชนทั้งที่อยู่บนเวทีเกียรติยศแห่งปี 2548 และอีกหลายเพชร หลายวัย หลายฐานะชนชั้น ชาติพันธุ์ ฯลฯ ที่เป็นเพชรน้ำงามในใจคนไทยทั้งที่ทำงานปิดทองหลังพระและปิดทองหน้าพระก็ตามที่ล้วนคือเหล่าผู้กล้าที่สมควรยกย่องเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนรุ่นต่อไป ของงสนับสนุนคนดี คนเก่ง คนมีคุณธรรม เพราะคือผู้ปักหลักเสาบ้านเมืองให้มั่นคงอยู่ได้

ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

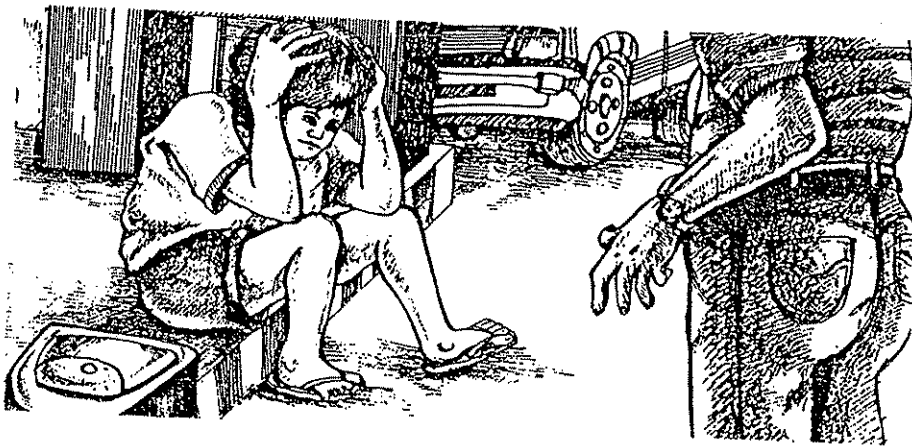
“แต่ละคนแต่ละฝ่าย ต้องทำตามกำลังของตนให้ดีที่สุดก่อนไม่ขัดหรือแย้งกันแล้ว

ภาพรวมสังคมจะดีเอง”

“มีคนปิดทองด้านหน้าพระกันอยู่แล้วจึงเป็นหน้าที่ของเราที่ต้องปิดทองหลังพระ เพราะยังไม่มีใครปิด”

ตัวอย่างสถานการณ์ และสภาพปัญหาเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน ในสังคมไทย

กระแสแห่งความสนใจปัญหาโสเภณีเด็ก ได้พุ่งสูงมาโดยตลอดตั้งแต่ปี 2532 อาจกล่าวได้ว่า กระแสความสนใจดังกล่าว กินเวลายาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งการคำนึงถึงที่เดียว ฉะนั้นหลายคนจึงมีความหวังว่า ผู้มีอำนาจหน้าที่ในแต่ละส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหา คงจะร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาอย่างเต็มที่ และมีผลในทางปฏิบัติ เพราะความจริงอันยากที่จะปฏิเสธได้ก็คือ ปัญหาที่เด็กหญิงต้องพลัดพรากจากครอบครัว และท้องถิ่นเพื่อมาอาชีพเป็นโสเภณีนั้นได้รุนแรงจนถึงขีดสุดแล้ว ดังนั้นถ้าเรายังปล่อยให้ปัญหาดังกล่าวอยู่เช่นนี้ต่อไป อาจเป็นไปได้ว่าในอนาคตอันใกล้การยอมรับปัญหาโสเภณีเด็ก คงมีสภาพเหมือนการยอมรับปัญหาโสเภณีผู้ใหญ่ ซึ่งสังคมโดยทั่วไปคิดกันมาตลอดว่า เป็นเรื่องธรรมดา เป็นปัญหาโลกแตกที่สังคมต้องมี (จากปัญหารุนแรงที่ถึงขีดสุดที่คงตัว ผู้การมองเห็นเป็นเรื่องธรรมดา) เราจึงพยายามเสนอแง่มุมต่างๆ ของปัญหาและทางออกที่เป็นไปได้ (ถ้าคิดจะทำ) ซึ่งเราได้มาจากประสบการณ์ทำงาน ออกสู่สังคมให้มากที่สุด เพื่อเพิ่มความหวังให้กับเด็กหญิงตัวน้อยๆ ที่กำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่ในช่องโสเภณี และเด็กหญิงตัวน้อยๆ ที่กำลังรอวันมาสู่รกร เพราะโดยลำพังพวกเธอแล้วคงไม่มีโอกาสจะร้องขอความช่วยเหลือ ขอความเป็นธรรม หรือขอสิทธิของความเป็นเด็ก ให้ใครได้ยินได้พวกเธอก็คงเป็นผู้รับเคราะห์กรรมที่ถูกขูดเย็บคให้จากผู้ใหญ่ร่วมสังคมแต่ฝ่ายเดียวดังแสดงในภาพที่ 7.3

ภาพที่ 7.3 ความอับยาศัยในสังคมไทย
ที่มา (วรสิทธิ์ โพธิ์แจ้ง, 2536, หน้า 5)

กรณีตัวอย่างเด็กหญิงในสังคมไทย

วิภาวัย 15 ปี ถูกบิดาขายมาตั้งแต่อายุ 13 ปี ด้วยราคา 12,000 บาท เธอได้รับการช่วยเหลือออกมาจากสถานค้าประเวณีได้ประมาณ 2 ปีแล้วมา แล้ว ปัจจุบันวิภาพึ่งจบหลักสูตรการทำผม และกำลังประกอบอาชีพอยู่ เธอมีโอกาสไปเยี่ยมครอบครัว แต่ถูกบิดามารดาและชาวบ้านจำนวนมากในหมู่บ้านประณามว่า “อีลูกอกคดียุณ ไม่เชื่อฟังพ่อแม่”

เด็กหญิงส่วนมากที่ถูกนำมาค้าประเวณีนั้นน้อยคนนักที่จะไม่พบสภาพการถูกบังคับจากเจ้าของสถานค้าประเวณี หรือผู้ได้รับอณัติจากเจ้าของสถานค้าประเวณีให้รับแขกตั้งแต่การถูกเปิดประตูครั้งแรก ถ้ามีการจัดขึ้น หวี (หรือเพียงมีความคิดจะหวี) ไม่เอาใจแขก มักจะถูกซ้อม ทบตี ทำร้ายทารุณ (เด็กแต่ละคนต้องรับแขกอย่างน้อยวันละ 5 คน โดยเฉลี่ยยิ่งในหน้าเทศกาล เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ ตรุษจีน ฯลฯ) เด็กบางคนต้องรับแขกเพิ่มขึ้นอีก (เด็กคนหนึ่งเคยเล่าให้ฟังว่า เธอต้องรับแขกถึง 12 คนในคืนหนึ่ง) เด็กหญิงบางคนตั้งครรภ์ในสถานค้าประเวณี (เคยปรากฏว่า เมื่อเด็กหญิงคลอดบุตรออกมาแล้ว เจ้าของสถานค้าประเวณีจัดการขายเด็กที่คลอดออกมาด้วย) เด็กหญิงส่วนมากมักจะเจ็บ และไม่กล้าขัดขืนกฎระเบียบของสถานค้าประเวณีจำต้องยอมรับอาชีพนี้ในที่สุด เด็กจะเป็นกามโรคชนิดต่างๆ ทั้งอาการหนักหรือเบาก็ตาม จะไม่ได้รับการรักษาอย่างดีหรือพักผ่อนแต่อย่างใด (มนตรี สันทวิชช์, 2536, หน้า 5, 7) ดังแสดงในภาพที่ 7.4 และภาพที่ 7.5

ภาพที่ 7.4 ตัวอย่างของเด็กหญิงบางคนซึ่งสะท้อนปัญหา
ที่มา (วรสิทธิ์ โพธิ์แจ้ง, 2536, หน้า 32)

ภาพที่ 7.5 ผลกระทบทางจิตใจที่เด็กได้รับ
 ที่มา (วรสิทธิ์ โพธิ์แจ้ง, 2536, หน้า 28)

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน

ปัญหาการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิในระดับบุคคลนั้น นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นกลายเป็นความชินชา มองว่าเป็นเรื่องธรรมดาของสัตว์โลกที่ว่าคนใจยอมเป็นเหยื่อของคนฉลาด คนที่แข็งแรงกว่าเท่านั้นจึงจะอยู่รอดในสังคมได้ ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม จะเป็นทารก หรือเด็ก หรือ ผู้ใหญ่ วัยชรา ถ้าอยู่ในสภาพที่อ่อนแอกว่าก็เป็นธรรมดาที่จะถูกข่มเหงรังแก เอาเปรียบเป็นเรื่องช่วยไม่ได้

ความคิดดังกล่าวนับเป็นความคิดที่ขาดจิตสำนึกที่ดี เป็นความคิดที่มักง่ายเกินไป จิตใจคับแคบเกินไป และจากการศึกษาเอกสารและงานเขียนของมนตรี สันทวิชช์สามารถสรุปภาพรวมเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชนได้ 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 เหตุจากปัจจัยภายในครอบครัว อันได้แก่

1. บิดามารดาในฐานะผู้กระทำผิด นั้นถูกเลี้ยงดูอย่างไม่เหมาะสมในวัยเด็กถูกทำร้าย ถูกทุบตีอย่างทารุณ คำว่า ถูกเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลยโดยปู่ ย่า ตา ยายในวัยเด็ก ทำให้มีสภาวะจิตใจที่ขาดที่พึ่ง หรือเป็นที่รังเกียจของสังคม เกิดความก้าวร้าวสั่งสมภายในจิตสำนึก เมื่อเขามีโอกาสเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ ความโกรธเกลียดต่อเพื่อนมนุษย์จะถูกแสดงออกมา และคิดว่าการแก้ไขปัญหาคือการใช้ความรุนแรงก้าวร้าวว่าจะเป็นเรื่องที่ถูกต้องเหมาะสมที่จะปฏิบัติต่อบุตรของตนเช่นกัน ใช้วิธีการข่มขู่เด็กคิดว่าเด็กคือผู้ที่ตนควบคุมและมีอำนาจเหนือกว่าได้ และเด็กเป็นเหยื่อที่มีศักยภาพที่จะป้องกันตัวเองได้น้อยมาก เรียกสิ่งเหล่านี้ว่า “วัฏจักรแห่งความชั่วร้าย”

2. ตัวบิดามารดาเชื่อถือโหราศาสตร์ เมื่อมีหมอดูทำนายทายทักว่า บุตรคนนี้เป็นกาลกิณี หรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนหรือในช่วงที่บุตรเกิดเป็นระยะเดียวกันกับที่บิดามารดาต้องประสบปัญหาชีวิตครอบครัว เช่น ธุรกิจขาดทุนหรือตกงานก็จะโทษว่าเป็นเพราะบุตรผู้นี้เองที่นำเอาความโชคร้ายมาให้ตนและครอบครัว กรณีดังกล่าวสามารถเห็นได้ชัดเจน เพราะบิดามารดาจะจงปฏิบัติอย่างเลวร้ายเฉพาะบุตรผู้เคราะห์ร้ายเท่านั้น

3. เหตุจากมีบุตรขณะที่บิดามารดาไม่มีความพร้อม เช่น มีรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว เกิดความเครียด หรือมีคุณวุฒิไม่เหมาะสมไม่เข้าใจเด็ก ขาดความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กที่ถูกต้อง ดังนั้นบิดามารดาจึงอาจทำร้ายทารุณบุตรเพราะไม่เข้าใจสาเหตุที่บุตรร้องไห้ ก่อความรำคาญให้แก่ตน

4. กรณีมีบุตรนอกสมรสบิดามารดาไม่ต้องการให้เกิด แต่ไม่ได้ทำแท้งหรือทำแท้งไม่ประสบผลสำเร็จ โดยมากมักจะเป็นมารดาจึงมีความเกลียดชังบุตรโอกาสที่จะทำร้าย ทุบตีอย่างทารุณมีมากขึ้น

5. บิดามารดามีปัญหาทางจิต อาจเกิดจากความกดดันจากชีวิตครอบครัว หน้าที่การงาน และสังคมภายนอก รวมทั้งบิดามารดาบางรายมีสติปัญญาต่ำกว่าปกติ

6. บุตรเป็นเด็กประเภทที่เรียกว่า ไฮเปอร์ แอกทีฟ ซึ่งไม่สามารถควบคุมการเคลื่อนไหวหรืออารมณ์ของตนเองได้ มีบุคลิกไม่เป็นสุขนักจะกระทำกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อความเดือดร้อนรำคาญ ให้แก่บิดามารดาอย่างมาก แต่เราไม่เคยพบคดีประเภทนี้ เป็นเพียงรายงานจากบุคลากรทางการแพทย์เท่านั้น

7. ความผูกพันกับลูกมีน้อย เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้พ่อตัดสินใจล่วงเกินทางเพศลูกของตนเองโดยง่าย เนื่องจากการได้ติดตามสืบหาข้อเท็จจริงพบว่าพ่อนักล่วงเกินทางเพศทุกคน มักเป็นพ่อที่ไม่ได้ใกล้ชิดหรือรับผิดชอบเมื่อตอนลูกเป็นเด็กทารก

8. ผู้ใหญ่มีทัศนคติต่อเด็กๆ ในปัจจุบันนั้นเลวร้ายมาก พบว่าอา ของเด็กหญิงคนหนึ่ง พุดถึงหลานสาวอายุเพียง 10 ปี ของคนที่ถูกพ่อล่วงเกินทางเพศว่า “หลานกูมันคงแรดด้วยเลขเกิดเรื่อง”

9. เมื่อพบการกระทำที่ล่วงละเมิดต่อเด็กภายในครอบครัว พบว่าแม่ ของเด็กและญาติพี่น้อง มักเข้าข้างผู้กระทำผิดมากกว่าจะให้ข้อมูลที่เป็นจริงแก่หน่วยงานที่ยื่นมือเข้าไปสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือ ทำให้ผู้กระทำผิดได้ใจปัญหาจึงไม่จบสิ้น

ประการที่ 2 เหตุจากปัจจัยภายนอกครอบครัว อันได้แก่

1. กลไกของรัฐมีผลน้อยมากที่จะนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ กล่าวคือกฎหมายไม่ได้ให้อำนาจแก่องค์กรพิทักษ์คุ้มครองสิทธิบุคคลอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม แม้แต่กรมประชาสัมพันธ์ซึ่งมีอำนาจหน้าที่โดยตรงก็ไม่มีอำนาจมากพอไม่สามารถทำงานได้อิสระคล่องตัว

2. เหตุจากกฎหมายบ้านเมืองที่ไม่เอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ จึงเกิดนักล่วงเกินทางเพศเด็กโดยทั่วไป ในกรณีพ่อล่วงเกินทางเพศลูกสาวนอกจากเด็กจะถูกกระทำซ้ำซากเป็นเวลานานเหยื่อรายต่อไปก็จะเป็นลูกสาวคนต่อไปของผู้กระทำผิด

3. ค่านิยมทางเพศที่สังคมทั่วไปคิดว่า ผู้ชายมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิงอีกทั้งคิดว่าผู้หญิง จะเป็นผู้ตอบสนองทางเพศให้กับชายแต่ฝ่ายเดียว เมื่อใดก็ตาม เขาถูกกดขี่บ้างอาจจะจากภรรยาของเขาจากหัวหน้างานที่เป็นผู้หญิง เขาก็ต้องหาทางระบายกับเด็กหญิงเป็นการตอบแทนปมที่เขาฝังอยู่

4. นักล่วงละเมิดทางเพศ ได้รับการกระตุ้นทางเพศ จากสื่อลามกบางประเภทที่มีกลาดเกลื่อนในสังคมปัจจุบัน เช่น อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ วีดิโอ ภาพยนตร์ ทำให้ขาดความยับยั้งชั่งใจ จบลงด้วยการข่มขืนเด็ก

5. การเปิดโอกาสให้เด็กได้ผูกพันใกล้ชิดสนิทสนมกับบุคคลหนึ่งๆ โดยลำพังอยู่บ่อยๆ มากเกินไป ทั้งภายในครอบครัวและสถาบันการศึกษา เช่น กับพ่อ พ่อเลี้ยง ปู่ ตา น้า อา ลุง พี่ชาย ครู ภารโรง เพื่อนบ้าน ฯลฯ

6. กรณีในสถาบันการศึกษา พบว่า ผู้กระทำผิดในสถาบันการศึกษามักได้รับการปกป้องจากบุคคลในสถาบันด้วยตนเอง และมักกดดันบีบบังคับไม่ให้ผู้เสียหายไปฟ้องร้องดำเนินคดีในศาล ทั้งนี้เพราะกลัวเกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียงแก่สถาบัน

จากที่ได้ศึกษาจะเห็นได้ว่ามีข้อน่าสังเกตอันเกิดจากการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน
ด้วยกันหลายประการ กล่าวคือ

1. การกระทำผิดส่วนใหญ่มีเหตุมาจากตัวบิดา-มารดาเป็นหลักหรือปัญหาครอบครัว
เป็นหลักเช่น บิดามารดามีบุคลิกภาพที่เป็นปัญหา ถูกอบรมเลี้ยงดูมาผิดๆ ฝังงำกับภาพที่รุนแรง
ในวัยเด็ก ขาดหนทางชี้แนะที่ถูกต้องเหมาะสมในชีวิตมาเป็นเวลานาน ฯลฯ

2. ระบบความสัมพันธ์ และการปฏิบัติตัวต่อกันของสมาชิกภายในครอบครัวไม่ดีพอ
เช่น การเห็นห่างกัน การเกิดอคติต่อกันได้ง่าย การมองเด็กและสตรีเป็นเหยื่อเพื่อการระบาย
อารมณ์เรื่องเพศ หรือการด่าว่า พุดจาส่อเสียดถูกเหยียดหยามลดคุณค่าของบุคคลลงให้ต่ำกว่าตน
จนกระทั่งถึงขั้น ทารุณทำร้ายร่างกายเหล่านี้เป็นต้น

3. อิทธิพลและจรรยาบรรณของผู้ทำงานด้านสื่อมวลชน ที่มีบรรทัดฐาน (Norms)
ไม่ได้มาตรฐานที่ตรงกัน จึงเป็นแรงกระตุ้นยั่วให้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับชนชั้นมีแนวโน้มที่
อยากกระทำผิด เช่น การลักขโมย (สื่อที่มุ่งบริโภคนิยมสูง) การนุ่งน้อยห่มน้อย (ยังทำให้เกิดการ
ล่วงละเมิดทางเพศ) การทำทารุณกรรมต่อคนและสัตว์ (สื่อประเภทถ่ายทอดข้ออ้างผลาญ) เป็นต้น

4. ความล้มเหลวของกระบวนการเรียนรู้ และบทบาทของสถาบันการศึกษา

ปัญหาสังคมโดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องการละเมิดสิทธิของบุคคล ในระดับ

ครอบครัวชุมชนสังคมไทยและสังคมโลกพบว่ามีมากขึ้น หากพิจารณาถึงแก่นแท้รากเหง้าของ
ปัญหาอย่างแท้จริงพบว่า เป็นผลมาจากความล้มเหลวของกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์
ความรู้ของระดับครอบครัว สถาบันการศึกษา เป็นหลัก เนื่องจากปัจจุบันเราเร่งผลิตคนให้มุ่งหา
รายได้มีอาชีพมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเป็นหลักทำให้การถ่ายทอดคุณค่าทัศนคติ ภูมิปัญญาที่สร้าง
ความสมดุลระหว่างนามธรรมกับรูปธรรม(วัตถุ)ไม่ไปด้วยกัน เน้นเฉพาะการกินอยู่ที่เกี่ยวข้องกับ
วัตถุเท่านั้น ปัญหาจึงเกิดการแข่งขันชิงดีชิงเด่น สร้างความกดดันความตึงเครียดในสังคม เป็น
ที่มาของการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบัน

5. บทบาทของสถาบันต่างๆ ขาดจิตสำนึกที่จะทำงานประสานประโยชน์ร่วมกันเพื่อ
ส่วนรวม โดยเฉพาะสถาบันหลักที่สำคัญในความหมายของคนเมืองคือ สถาบันการเมืองและ
สถาบันเศรษฐกิจ มุ่งผลิตเพื่อการแข่งขันขาดผู้นำและภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์เพื่อประโยชน์ต่อ
ส่วนรวมและขาดจิตสำนึกที่จะนำพาความยุติธรรมนำงานพัฒนาอย่างแท้จริง เป็นต้น

แนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน อันได้แก่

1. ปัญหาสังคมส่วนใหญ่เกิดจากการมีประชากรมากเกินไป ฉะนั้นควรมีการวางแผนประชากร การกำหนดอัตราประชากรต่อพื้นที่ต่อความเป็นเมืองและชนบทที่ไม่เหลื่อมล้ำกันเกินไปและต้องมีการวางแผนครอบครัวให้มีคุณธรรมจริยธรรมอย่างจริงจัง เพื่อสวัสดิภาพของมนุษย์ทุกคนโดยภาพรวม
2. บทบาทของรัฐและองค์กรทุกภาคส่วนควรกำหนดนโยบายงบประมาณและกิจกรรมที่มุ่งพื้นฐานด้านการปลูกจิตสำนึก การตระหนักในสิทธิหน้าที่พลเมืองที่ศีลร่วมกันในรูปของกิจกรรม โครงการที่เป็นรูปธรรมที่หลากหลาย เช่น ธุรกิจหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และสืบสานวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของท้องถิ่นให้เกิดคุณค่า ลักษณะเฉพาะของกลุ่มคน วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิตที่อยู่บนความภูมิใจเกียรติศักดิ์ศรีด้วยตัวของเขาเองได้ อย่างกว้างขวางในทุกท้องถิ่นของไทย เป็นต้น
3. บทบาทของทุกหน่วยงาน ทั้งระดับที่เป็นทางการไม่เป็นทางการควรยึดแนวทางการดำเนินชีวิต และการทำงานที่สอดคล้องเป็นรูปธรรมตามกระแสพระราชดำริสและลักษณะการทำงานที่ประสานประ โยชน์กับทุกโครงการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างจริงจังต่อเนื่อง เพราะโครงการของพระองค์ทุกโครงการคือ แนวนำร่องหรือแนวทางตัวอย่างการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จมาแล้ว ผ่านการวิจัย ค้นคว้าศึกษา เก็บข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับทุกศาสตร์สาขาได้เป็นอย่างดียิ่ง ทุกหน่วยงานควรได้เก็บเกี่ยวองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วนั้นมาประยุกต์ แนวคิดหลักการเพื่อทำงานรุดหน้าไม่ประสบปัญหาซ้ำซาก
4. การณรงค์ และปลูกฝังความเคารพศรัทธาในหลักคำสอน ทางศาสนาในรูปของกิจกรรมที่สร้างสรรค์ ให้ทุกคนรู้เือนตระหนักเห็นความสำคัญของหลักคำสอนทางศาสนาและพิธีกรรมที่ประยุกต์เข้าได้ดีกับชีวิตประจำวันมากขึ้น เช่น ทุกองค์กรอาจมีลานสัจจะธรรม มีสถานที่ฝึกสมาธิให้บุคคลได้สำรวจสำรวจกายวาจาใจ ตระหนักในคุณค่าของตนเองและผู้อื่นมากขึ้นเกิดการเคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น เป็นวิธีการสร้างจิตบำบัดได้เป็นอย่างดี
5. ทุกหน่วยงานควรให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมกิจกรรมของครอบครัว เช่น การจัดโปรแกรมไปทัศนศึกษาของสมาชิกในหน่วยงาน สถานศึกษาจัดกิจกรรมวันครู-นักเรียน-ผู้ปกครอง การจัดกิจกรรมเยี่ยมเยือนบ้านของผู้เรียน ฯลฯ โดยทุกหน่วยงานทุกภาคส่วนควรทำงานเป็นเครือข่ายร่วมกันให้กำหนดเป็นภารกิจหลักของทุกองค์กรที่จะประยุกต์ แนวคิดทัศนคติระหว่างการทำงานกับความเป็นครอบครัวชุมชนที่ไม่แยกจากกัน เป็นต้น

บทสรุป

ในเรื่องการพิทักษ์ ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนแท้จริงมีที่มาจากการให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิธรรมชาติ ที่มองว่ามนุษย์ทุกคนได้รับสิทธิเท่าเทียมกันตามกฎหมาย และภายหลังความเชื่อเกี่ยวกับกฎหมายหรือสิทธิธรรมชาติได้กลายมาเป็นพื้นฐานของการเกิดรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยที่แทบทุกประเทศต้องการใช้ตามสิทธิของบุคคลได้โดยเสรี

แนวคิดสิทธิมนุษยชนจึงกลายเป็นกฎเกณฑ์สากลโลกที่ทุกประเทศให้ความสนใจทุกเชื้อชาติ ศาสนาต่างร่วมกันกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองสิทธิประโยชน์ ตามสถานภาพของประเทศตน มากขึ้น กระแสความนิยมเรื่องสิทธิมนุษยชนจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการใช้ต่อรองสิทธิข้ามพรมแดน ในหลายรูปแบบทั้งใน เรื่องเสรีทางการค้า เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพทางเพศ สิทธิในการเข้าควบคุมสถานการณ์ของประเทศอื่นๆ โดยอ้างเรื่องการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เป็นต้น แต่ดูเหมือนการใช้เรื่องสิทธิมนุษยชนมาเป็นเครื่องมือเพื่อยุติปัญหายังคงไม่อาจใช้ได้ผลมากนัก เนื่องจากเป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบสถาบันวัฒนธรรม ค่านิยม อำนาจหน้าที่ของฝ่ายต่างๆ ที่ต้องมาเกี่ยวข้องร่วมกันมากขึ้น กล่าวคือ สิทธิมนุษยชนจะเกิดได้จริงต้องอาศัยการพัฒนา ปลุกฝังค่านิยม และเรื่องอื่นๆ ไปพร้อมกัน

และการที่ได้ทำความเข้าใจในเรื่องความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนไทย พัฒนาการครอบครัวและชุมชนไทย แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เหตุปัจจัยที่ส่งเสริมความเข้มแข็งหรือล่มสลายของครอบครัวและชุมชนไทย ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและชุมชนไทย เหล่านี้ล้วนเป็นบทสรุปให้เห็นถึงการที่มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องเคารพเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตามสิทธิขั้นพื้นฐานหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากฎหมายสิทธิธรรมชาติ ที่มนุษย์มีมาแต่เดิม อันเป็นหัวใจสำคัญของการวางรากฐานครอบครัวและชุมชนในทุกสังคมนั่นเอง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กฤษฎา วงษาสันต์, อานนท์ ผกากรอง, สุรัตน์ วรารัตน์, และสมเกียรติ เกียรติเจริญ. (2542).

วิถีไทย. กรุงเทพฯ: คอมฟอร์ม.

กองทุนสนับสนุนการวิจัย, สำนักงาน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, และ

เครือข่ายองค์กรภาคีต่างๆ. (2545). เด็ก เยาวชน และครอบครัว. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

กองทุนสนับสนุนการวิจัย, สำนักงาน. สถานองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน. สถาบันชุมชนท้องถิ่น

พัฒนา. สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง. สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. สถาบันการเรียนรู้

และพัฒนาประชาสังคม และกรมการพัฒนาชุมชน (กระทรวงมหาดไทย). (2543).

“ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง....เด็กเยาวชนและครอบครัว: อนาคต

ของชุมชน”. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1.

พิษณุโลก: ม.ป.ท.

-----, มูลนิธิภูมิปัญญา. (2541). ไทยยุควัฒนธรรมทาส. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, สำนักงาน. (2546). นำเทียน ชุมชนแห่งการเรียนรู้

ร่วมกัน. เชียงใหม่: วนิดา.

การส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการ, สำนักงานกฤษฎามนตรี.

(2535). เลี้ยงลูกถูกวิธี วัยแรกเริ่ม วัยเรียน วัยรุ่น คู่มือการพัฒนาเด็กตามความ

ต้องการ พื้นฐานของเด็กฉบับรวมนเล่ม. กรุงเทพฯ: แปลนพับลิชชิ่ง.

กุลพล พลวัน. (2538). พัฒนาการสิทธิมนุษยชน(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ชรรษา.

กุลศล สุนทรธาดา. (ม.ป.ป.). อ้างถึงใน. รัชญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2545). สถาบันครอบครัว

กับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2541). ครอบครัวฝ่าวิกฤต : แนวคิดพิชิตความทุกข์ครอบครัวไทยใน

ยุคนี้. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

-----, (2541). อ้างถึงใน ประธาน สุรกิจบวร. (2547). ความมั่นคงของครอบครัว: รากฐาน

ความมั่นคงของมนุษย์ ใน ข่าวประชาสังคมและสื่อเอกอินโดจีน. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

-----, (2544). ชุมชนนิยม : ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพฯ: ส.เอเชีย.

-----, (2544). ตำรารักหลักแต่งงาน. กรุงเทพฯ: ชัคเซส มีเดีย.

-----, (2544). อ้างถึงใน วราภรณ์ ตระกูลสถิตย์. (2545). จิตวิทยาการปรับตัว. กรุงเทพฯ:

ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2541). แนวทางส่งเสริม ภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- คอร์รัปชัน คือ รากเหง้าของทุกปัญหา ชูดราก ถอนโคนคอร์รัปชัน. (2547, ธันวาคม 10). เดลินิวส์, หน้า 30.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2532). หลักมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- จิตรรา วีรบุรินทร์. (2535). การเปลี่ยนแปลงของสถาบันครอบครัว. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย หน่วยที่ 8-15 (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จินตนา ณ ระนอง. (2548, ตุลาคม - ธันวาคม). องค์การอิสระขอเดชะแห่งปี 2548 กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. วารสารมุมมองสิทธิ, 4 (4), 1-3.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, เฉลียว ฤกษ์จุฬิมล, ประไพ วิริยะสมบูรณ์, เสาวคนธ์ สุดสวสติ, สุดา ภิรมย์แก้ว และสุรพันธ์ เพชรภา. (2540). สังคมวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นัทรทิพย์ นาถสุภา. (2540). บ้านกับเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เฉลียว บุรีภักดิ์, เฉียบ ไทยอิง, ภัทรามน จำปาเงิน, บุญเรือง ศรีเหรียญ, ลือชา ธรรมวินัยสถิต, มยุรี วัดแก้ว, วันทนา กลิ่นงาม, รวิวงศ์ ศรีทองรุ่ง, ทรงจิต พูนลาภ, และ ประไพพร อักษรศรี. (2545). ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. ใน หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและการประเมินโครงการ. นนทบุรี: เอส.อาร์.พรินติ้ง.
- ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย. (2547). "ทุนทางสังคม : ทรัพยากรเครือข่ายของครัวเรือนในลุ่มแม่น้ำชี". พิษณุโลก: ม.ป.ท.
- ชีรวัดน์ นิเจนตร. (2528). อ้างถึงใน สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, สถาบัน. (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2539) อ้างถึงใน ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2545). สถาบันครอบครัวกับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (2549). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เชิษชัย เอี่ยมวรเมธ. (2539). พจนานุกรมอังกฤษ – ไทย (ฉบับใหม่): A new English – Thai dictionary. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

ธงชัย สันติวงษ์. (2547). คุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารข่าวประชาสังคมและสื่อเอกอินโดจีน, 7 (79), 7.

ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระ. (2541). การพัฒนาที่ยั่งยืน (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โคมลคิมทอง.

ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. (2544). ชุมชนนิยม : ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพฯ: ชักเชต มีเดีย.

ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2545). สถาบันครอบครัวกับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ. (2535), อ้างถึงใน บุญคง หันจางสิทธิ์. (2540). เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์

นโยบายศึกษา, สถาบัน และ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. (2539). ท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สุขุมและบุตร.

นิธิ-เอียวศรีวงศ์. (2539). บทวิพากษ์โครงสร้างอารยธรรมไทย: สองหน้าสังคมไทย. กรุงเทพฯ: อักษรการพิมพ์.

-----, (2542). งานสัมมนาวิชาการเรื่องมิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2543). ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้. กรุงเทพฯ: ศยาม.

เนตรดาว แพทย์กุล. (2544). บทบาทของผู้หญิงชาวบ้านในการพัฒนา: กรณีศึกษาบทบาทของผู้หญิงในเครือข่ายชุมชนเมือง. เชียงใหม่: ธนบรรณการพิมพ์.

บุญคง หันจางสิทธิ์. (2540). เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์.

บุญลือ วันทายนต์. (2523). อ้างถึงใน ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2545). สถาบันครอบครัวกับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.

เบญจมาศ ศิริภัทร. (2544). ประชาคมรากหญ้า. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ประจักษ์ พันธุ์เพชร. (2541). การเรียนรู้ชีวิต การครองเรือน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ประธาน สุรกิจบวร. (2547, พฤษภาคม). ความมั่นคงของครอบครัว รากฐานความมั่นคงของมนุษย์. วารสารข่าวประชาสังคม และสื่อเอกอินโดจีน, 7 (79), 2-3.

ประเวศ วะสี. (2536). อ้างถึงใน เบญจมาศ ศิริภัทร. (2544). ประชาคมรากหญ้า: ประสพการณ์จากชุมชนเข้มแข็งระดับตำบล 4 ภาค. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

- (2546, กันยายน 8). ผู้ว่าฯ ชีอีโอ กับการพัฒนาอย่างบูรณาการโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง.
มติชน. หน้า 2.
- ปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, สำนักงาน. (2546). รวมพลัง – สร้างสุข (เล่ม 2). กรุงเทพฯ:
สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.)
- ปรีดา เฉลิมเล่า กอนันต์กุล และณฤพณ์ ค้างวิเศษ. (2548, มิถุนายน – กรกฎาคม).
ความหมายของวัฒนธรรมของชาติ. จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การ
มหาชน). ฉบับที่ 38, 1-5. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- ปลอดประสพ สุรัสวดี. (2546, มิถุนายน). ความหลากหลายทางชีวภาพและการพัฒนาที่ยั่งยืนของ
ประเทศไทย. จดหมายข่าวการพัฒนาที่ยั่งยืน. ฉบับที่ 7, 5. กรุงเทพฯ : เพชรรุ่งการ
พิมพ์.
- ผู้หญิง, มุลนิธิ (จัดแปล). (2543). การค้าหญิงจากแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนสู่การปฏิบัติ.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- พระราชดำรัส... 'ราชินี' ทรงชี้ 'ความจน' ไม่น่าอาย 'ความชั่ว-โกง' น่ารังเกียจ. (2547, สิงหาคม
13). มติชน. หน้า 2.
- พิทยา ว่องกุล. (2542). สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนนาฬิกา – ชุมชนนาฬิกา. กรุงเทพฯ :
โครงสร้างวิถีทรรศน์.
- ไพศาล ไกรสิทธิ์. (2541). การศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. ราชบุรี : สถาบัน
ราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.
- มงคล ดำธนานินทร์. (2540). เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : แนวความคิดและยุทธศาสตร์.
กรุงเทพฯ: ทรงสิทธิ์วรรณ.
- มนตรี สันทวิช. (2536). โสภณเด็กและการทำธุรกรรมเด็กในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (2542). เครือข่ายวิชาการราชภัฏ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ :
ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน สถาบันราชภัฏเชียงราย.
- ยศ สันตสมบัติ. (ม.ป.ป.). อ้างถึงใน เนตรดาว แพทย์กุล. (2544). บทบาทของผู้หญิงชาวบ้านใน
การพัฒนา : กรณีศึกษาบทบาทของผู้หญิงในเครือข่ายชุมชนเมือง. เชียงใหม่:
ชนบรรณการพิมพ์.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, วิระดา สมสวัสดิ์, ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ไชยันต์ ไชยพร, สมบัติ
จันทร์วงศ์ และอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. (2544). วิถีสังคมไท สรรนิพนธ์ทางวิชาการ
เนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ 6 กฎหมายและสิทธิมนุษยชน.
กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ:

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ราชวรมณี, พระ (ประยูร ชัมมจิตโต). (2540, เมษายน 14). ของขวัญ 'วันครอบครัว' สร้าง

ความสุขที่แท้ให้ชีวิต. มติชน. หน้า 19.

วิทย์ เทียงบุญธรรม. (2540). พจนานุกรม อังกฤษ – อังกฤษ – ไทย: An advanced desk English –

English – Thai dictionary. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

วราภรณ์ ตระกูลสฤษดิ์. (2545). จิตวิทยาการปรับตัว. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

วรสิทธิ์ โพธิ์แจ้ง. (2536). โสเภณีเด็กและการทารุณกรรมเด็กในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.

วิระวรรณ บุญโญ. (2549). เอกกษัตริย์ ทรงครองราชย์ครบ 60 ปี. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัย

ราชภัฏพิบูลสงคราม.

วีระ รักความสุข. (2547). อยู่อย่างไทย. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2546). ครอบครัวสาระที่นารู้ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริศรีมัย พระวรราชาฯ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2549, เมษายน). คือ...สายใย. แพรว,

27 (640), 124-139.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมวิชาการ (2542). อ้างถึงใน ประธาน สุรกิจบวร. (2547 พฤษภาคม).

ความมั่นคงของครอบครัว รากฐานความมั่นคงของมนุษย์. วารสารข่าวประชาสังคม

และสื่อแยกอินโดจีน, 7 (79), 3.

เศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, สมาคม. (ม.ป.ป.), อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์. (2537). การพยาบาล

ครอบครัว (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.

สกายบุ๊กส์, ฝ่ายวิชาการ บริษัท. (2547). ครอบครัวศึกษาและความปลอดภัยในชีวิต. กรุงเทพฯ :

สยามสปอร์ต ซินดิเคท.

ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, สถาบัน. (ม.ป.ป.). วิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจ

ชุมชน.

สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน.(2544). ตารางสถิติจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ: หัวหน้าครัวเรือนหญิง

และชายกับระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือน. [Online], Available HTTP :

[http://www_service.nso.go.th/nso/nso_center/project/search_center/23 project-](http://www_service.nso.go.th/nso/nso_center/project/search_center/23 project-th.htm)

th.htm.[2550, กรกฎาคม 11].

สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ :

โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์.

- สภาสถาบันราชภัฏ, สำนักงาน. (2544). รายงานการวิจัย “การน้อมนำแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ. กรุงเทพฯ: อรุณสภา.
- สมพงษ์ จิตระดับ. (2540, เมษายน 14). ครอบครัวहारสอง. มติชน. หน้า 19.
- สมพร เทพสิทธิ์า. (2536). หนังสือชุดปัญหาสังคม เรื่อง “การพัฒนาจิตใจกับการพัฒนาประเทศ”. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2540). เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : แนวความคิดและยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: ทรงสิทธิ์วรรณ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2544). สังคมวิทยาครอบครัว. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2547). การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการและประสบการณ์จากจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, คณะกรรมการ. (ม.ป.ป.). คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ : ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง. [แผ่นพับ]. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- (2548, ตุลาคม - ธันวาคม). มุมสะท้อน.... วารสารมุมมองสิทธิ, 4 (4), 2.
- (2549). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- สิริมาต เสงี่ยม. (2547). “ภูมิปัญญาชาวบ้าน : วรรณคดีใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”. พิษณุโลก: ม.ป.ท.
- สุภาพจิต, กรม. (ม.ป.ป.). คู่มือการครองเรือน. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- (2543). ความฉลาดทางอารมณ์, อ้างถึงใน วารสาร ทัศนะ. (2545). จิตวิทยาการปรับตัว. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- (2544). เตรียมตัวเป็นครอบครัวใหม่. กรุงเทพฯ: ร.ส.พ.
- สุพัตรา ขาดปัญญาชัย. (ม.ป.ป.). กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: พิสิษฐไทย ออฟเซต
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- (2546). สังคมวิทยา (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุภรณ์ ปรีชาอนันต์. (2548, ตุลาคม – ธันวาคม). เพชรแห่งสัทธิมนุษยชน 2548.

วารสารมมมมมมมมมมมม, 4 (4), 4 - 6.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2536). โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

----- (2549). หลักธรรมทำตามรอยพระยุคลบาท (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ:

ด้านสุขภาพการพิมพ์.

เสรี ชาเทธา และเรืองยศ จันทศิริ. (2544). กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน. นครสวรรค์:

สวรัศวิธีการพิมพ์.

หยุด แสงอุทัย. (2512), อ้างถึงใน กุลพล พลวัน. (2538). พัฒนาการสัทธิมนุษยชน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ชรรรมสาร.

อมรา พงศาพิชญ์. (2543). ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์ และบทบาทในประชาสังคม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์. (2549). ตามรอยบาทพระราชชนนี. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน.

อัมพร สุคันธวิช. (2547). มนุษย์กับสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อำนาจ พิรุณสาร. (ม.ป.ป.). การแต่งงาน ครอบครัวและเครือญาติ. ใน เอกสารประกอบการสอน

รายวิชามานุษยวิทยาภาควัฒนธรรม. พิษณุโลก : ม.ป.ท.

เอกศักดิ์ คงตระกูล. (2542). ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ. วารสารข้าราชการครู, 19 (6), 2-5.

Brooks, M. , Sagala , J. , & Allen , M . (eds.). (2006). Longman dictionary of contemporary english : The living dictionary (2 nd ed.). England : Pearson Education.

Community.in Wikipedia, the free encyclopedia. (2007). [Online], Available HTTP : <http://www-en.wikipedia.org/wiki/Community>. [2007, July 11].

Family.in Wikipedia, the free encyclopedia. (2007). [Online] , Available HTTP : <http://www-en.wikipedia.org/wiki/Family>. [2007, July 11].

Gardner, R. (2005). Supporting families : Child protection in the community. England : John Wiley & Sons.

Gist, H.P, & Halbert, L.A. (1949). Urban society. New York : Thomas Y. Crowell, อ้างถึงใน รัชนิกร เศรษฐ. (2528). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

Heinle, T. (2004). Newbury house dictionary of American English. (4 th ed.). America : Quebecor World.